1988. № 12 (24)
DECEMBRIS

AVOTS

ISSN 0235—1420

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

SHOUT
SHARE
IT

Annotation

Avots 1988.12

Latvijas ĻKJS Centrālās Komitejas un Latvijas PSR rakstnieku savienības literāri mākslinieciskс un sabiedriski politisks žurnāls jaunatnei. Iznāk kops 1987. g. reizi mēnesi. Izdod Latvijas KP CK izdevniecība Rīgā.

failu izveidojis Imants Ločmelis imantslochmelis@inbox.lv

Redakcijas Kolēģija:

Aivars Kļāvis (Galvenais Redaktors), Edgars Bans, Vilnis Bīriņ5 (Atbildīgais Sekretārs), Ilmārs Blumbergs, Guntars Godiņš (Nodaļas Redaktors), Vladimirs Kaņivecs (Galvenā Redaktora Vietnieks), Staņislava Marsone, Miervaldis Mozers, Māris Oga, Jānis Peters, Amanda Aizpuriete, Baiba Stašane, Ādolfs Sapiro, Pavils Visnevskis, Imants Zemzaris, Rosti Slāvs Zubkovs.

Redaktori: Tatjana Fasta, Rudīte Kalpina, Andrejs Ļevkins, Oļegs Mihaļevičs, Normunds Naumanis, Eva Rubene. **Korektore** Mārīte Pupiņa.

Tulkotājā Tamara Ringa. **Mākslinieciskā Redaktore** Sarmīte Maliņa. **Tehniska Redaktore** Ināra Jurjane.

Manuskriptus pieņem divos eksemplāros mašīnrakstā, nerecenzē un atpakaļ neizsniedz.

Литературно-художественный и общественно-политический журнал для молодежи «авотс» («родник») на латышском и русском языках. Издание цк лксм латвии и союза писателей латвийской сср. Издательство цк кп латвии, рига. Адрес редакции: рига, баласта дам-бис, 3. Отпечатано в типографии издательства цк кп латвии, 226081, г. Рига, баласта дамбис, 3. Издается с 1987 года раз в месяц.

Nodots saliksanai 6.10.88. Parakstīts iespiesanai 16.11.88. Jt 00574. Formāts 60x9018. Ofseta papīrs nr. 1., 2. Ofseta tehnika. 10 f 0_r5 uzsk. Iespiedl., 21,5 uzsk. Krāsu novilk., 15,6 izdevn. L. Metiens 140 000 (latviešu valodā — 110 000, krievu valodā — 30 000]. Pasūt. Nr. 1322. Maksā 50 кар. Redakcijas adrese: pasta indekss 226081, rīgā, balasta dambī 3, abonementa kastīte 35. Telefoni: 461190, 465478. Iespiests lkp ck izdevniecības tipogrāfijā, 226081, rīga, balasta dambī 3.

-
- < 2*
  - AVOTS

- notes
  - 1
  - 2
  - 3
  - 4
  - 5
  - 6
  - 7

Avots 1988.12

RAKSTNIECĪBA

Van Mens, «Sainis» (1. Ipp.) Jānis Endzelīns, «Par latviešu valodas stāvokli Latvijas valstī» (9. Ipp.) Džordžs Orvels, esejas (10. Ipp.) Veronika Strēlerte, dzeja (14. Ipp.) «Jauno dzejas antoloģija» (16. Ipp.) Juris Kunnoss, «1968» (18. Ipp.) Juris Kunnoss, dzeja (20. Ipp.) Aptauja (22. Ipp.) Māris Melgalvs, dzeja (24. Ipp.) Andra Neiburga, «Peles nāve» (26. Ipp.)

KULTūRA

Atklāta vēstule krievu valodā runājošiem Latvijā (29. Ipp.) Jānis Kalnačs, «Ielaušanās» (31. Ipp.) Ojārs Spārītis, «Vai kapsētā jānoņem cepure?» (35. Ipp.) «Priecīgus Ziemsvētkus!» (40., 41. Ipp.) Aptauja (42. Ipp.) Arnis Šablovskis, «Pie Jāzepa ciemos ejot . . .» (44. Ipp.) «No Jāzepa Vītola atmiņām un rakstiem . . .» (47. Ipp.) Viktors Avotiņš, «Simultāndzīve» (49. Ipp.)

PUBLICISTIKA

Vilnis Zariņš, «Laupītāju filozofija» (52. Ipp.) Aleksandrs Kiršteins, Eduards Berklavs: «. . . neuzskatu par savu pienākumu klusēt» (57. Ipp.) Antra Purina, «šī dīvainā Bibliotēka . . .» (62. Ipp.) «Jūs atkal mums rakstāt . . .» (64. Ipp.) Aptauja (70. Ipp.)

RAKSTNIECĪBA

Jānis Holsts, «Izsūtīšana» (72. Ipp.) «Latviešu padomju folklora» (80. Ipp.)

VAN MENS

SALNIS

STĀSTS

Cao kategoriski visu noliedza, jo baidījās atzīties, ka viņam nepieciešama līdzjūtība un mierinājums. Bet, kad viņu sāka žēlot, viņš pēkšņi saprata, cik žēlošana var būt apgrūtinoša. Viņam kļuva skaidrs, ka pārlieka žēlošana ir kaitīga, vel vairāk — tā ir pretīga un nevēlama.

Lai paliek! Viņš dziļi ievilka elpu un izdarīja vairākus elpošanas vingrinājumus. Lai dzīvo ciguna[21] terapija! Aiz muguras palika arī šis vairākkārt pārtrauktais ceļa gabals. Šķērsojuši akmeņaino priekškalni, kas vienoja kalnus un līdzenumu, zemkopjus un ganus, Cao Cjaņli ar salni iegāja ganību zaļumā un virzījās pa biezā zālē iemitu taciņu, ka$ drīzāk bija domāta aitām nekā cilvēkiem■•'lufo.

Atkal cita pasaule, neaptverami plaša, milzīga. Cik tālu vien skatiens sniedzās, visur viļņojās zaļa, jiamtaina zāle. Pļavas nebija līdzenas, bet nebija arī paugurainas — vietām stiepās lēzeni kalnā, vietām lēzeni uz leju. Jātnieks pa šiem lēzenajiem uzkalniem peldēja kā kuģis jūrā. Sajās pļavās ari ziemā nebija auksts, tās bija no vēja pasargātās un saulei atklātās ziemas ganības. Patlaban lopi bija pārdzīti uz vasaras ganībām augstu kalnos. Ziemas ganības atpūtās. Krājot spēkus, tās zēla un ziedēja, vietām bija redzami koka namiņi — pēdējos gados ganiem lopkopjiem sāka celt stacionārus mājokļus. Namiņi bija pieklusuši un izskatījas pamesti. Kalnos lietaskoku bija pietiekami daudz, bet namdaru tikpat kā nebija, tāpēc namiņi bija celti visai primitīvi. Vairāki B *baļķi, sazāģēti standarta garumā, pat nebija nomižņti. Kaudzē tie paliek uz visu ziemu. Pēc tam baļķus ar rupjām skavām savieno, veidojot sienu. Kad uzceltas četraĶ sienas, tāds pats baļķu klājums tiek uzlikts no augšas jumta vietā — un māja gatava. Uzmetis acis šīm celtnēm, Cao juta ieplūstam sirdī radniecīgas jūtas, siltumu un prieku. LWis, ka viņš saticis vecu, sen pazudušu draugu vai atradis nozaudētu relikviju. Atmiņā pavīdēja bērnība, pasaka par Sarkangalvīti un vilku, brāļu Grimmu pasakas. Atmiņu pavediens iztēlē uzbūra fejas, bruņiniekus, zaķus, zivtiņas, stikla lodīti, circeni, koka pistoli, un tad ...*

Tad viņš ieelpoja zāles aromātu. Aiz muguras un priekšā, pa labi un pa kreisi — visur zāle, zāle, zāle. Zālē bija redzamas mazas baltas, sarkanas, dzeltenas un violetas puķītes. Tās izskatījās kā raibi caurumiņi zaļā paklājā, kā zvaig-

Ciguns — tradicionālie ķiniešu elpošanas vingrinājumi.

LKP CK IZDEVNIECĪBA, «AVOTS». 1988.

znītes dīķa zaļajā ūdenī. Svaigā tumši zaļā, leknā zāle izplatīja vēsumu, kurā jautās piparmētru un, šķiet, seleriju aromāts ar savvaļas vīnogu skābumu un, iespējams, cukurniedru piegaršu vai arī ēstgribu izraisošais nobriedušās rudens kukurūzas vieglais saldums. Cao Cjaņli labsajūtā pievēra plakstus. Dažādo augu un zāļu aromāts kļuva vēl saldāks, pasaule — plašāka un priecīgāka.

Tas tiešām ir smieklīgi. Varbūt tās ir īstas blēņas. Cao Cjaņli joprojām ar aizvērtām acīm ieklausījās pasaulē un atcerējās fejas, bruņiniekus, zivtiņas un stikla lodīti, circeni un koka pistoli. Ar ožas palīdzību viņš gribēja saprast, kāda tad beidzot ir dzīve. Vai tā ir trauksmaina vai līdzīga mierīgam plūdumam, pārvērtību pilna vai arī nemainīga, vai dzīvi nospiež pārdzīvojumu slogs vai pāri tai klājas vien-uldzibas plīvurs . . . Nesteidzīgi,

taktī šūpojoties, soļo zirgs. Nokāris degunu, kopā ar zirgu šūpojas arī Cao. Skaidri sadzirdama pakavu klaboņa un zāles šalkšana, tai pieskaroties. Saule ceļas arvien augstāk. Tā jau ir virs galvas, bet karstumu joprojām nejūt. Reizēm Cao Cjaņli atver acis vai arī tikai nedaudz paceļ plakstus un caur skropstām vēro apkārtni. Viss ir pa vecam. Viļņojošā zāle un zāles viļņi, tālās sniegotās virsotnes un tuvās koka mājiņas, zirga kājas, kas gan paceļas, gan nolaižas . . .

Šķita, ka viss ir apstājies, laiks un telpa sastinguši gadsimtu nemainībā. Nekas neeksistē, un tai pašā laikā viss ir mūžīgs . jjģPasaule — tā ir zāle, zāle, zāle. Zirgs ir zāle, kalni ir zāle, mājiņa ir zāle, un cilvēks arī ir zāle.

Cilvēki, vai jūs zināt, ka ir tādas pļavas? Cilvēki, kas esat uzlidojuši, debesīs, un tie, kas guldīti zemē. Cilvēki, kas ir ceļā, kas atraduši naktsmājās vai ari tie, kas tikuši nogalināti, ar izsistiem žokļiem un vēža slimnieki, — vai jūs zināt šis pļavās? Kāpēc jūs šajās pļavās neizpildāt ciguna elpošanas vingrinājumus?

pēkšņi viņš sarāvās. Kas tad tas — lietus, vai? Seja bija mitra un karsta, uz lūpām sāļa garša. Ko tas nozīmē? Halucinācijas? Rēgˆ? Māns? Varbūt slimība? Bet tās taču ir asarās! Divas siltasļstraumītes no viņa paša acīm.

Iekārtojies ērtāk seglos, viņš atcerējās jaunības gadus. Cao tēvocis — tajā laikā iecirtīga rakstura students, kuru viņš īpaši nemīlēja, — paņēma zēnu līdzi uz kino, kur bija jāskatās nesaprotama un haotiska filma. Viņam aiz bada urkšķēja vēders, gribējās pie mammas, bet filma arvien vēl nebeidzās. Filmā bija dziesma, kas viņam iepatikās. To skumji dziedāja maza meitenīte ... Pēc kino viņi ar tēvoci ilgi gāja pa garu šķērsielu, kurai nebija un nebija gala. Šķita, ka viņi nevis iet, bet brauc vilcienā. Pārgāja bada sajūta, izzuda bailes, bet kājas bija kā no vates. Un kā tas var būt,

ka šķērsiela ir garāka nekā dzelzceļš. Beidzot viņš nonāca mājās. Mamma viņam uzlika galdā jēra gaļas zupu ar mājas nūdelēm, pipariem un etiķi. Cao ēda tā, ka viņam sametās karsti un sāka plūst sviedri. Istabā kļuva gaišāks, un viņš kopā ar labāko skolas draugu lampas gaismā spēlēja dambreti, kas saucās «Kauja». Kā viņam gribējās, tai «sapieris» tiek pāri «mīnu laukam» un ar granātu iznīcina pretinieka «pulkvedi». Viņš to vēlējās vairāk par visu pasaulē! Bet Cao tomēr pielaida kļūdu — «sapierim» ceļu aizšķērsoja ienaidnieka «vada komandieris», un «granātu» atvairīja ienaidnieka «rotas komandieris». Beigās viņam atkal palika cerības — nākamo reizi (vēl vienu nākamo reizi), tad gan viņš visu ģeniāli izdomās un pretinieka nocietinājumus nogāzīs kā kāršu namiņu . . .

Vēl viena bērnības epizode: (a-\-b) reizināts ar (a—b), kā var būt, ka tas līdzinās a^2—b^2 un ne vairāk, ne mazāk. Savukārt vienādmalu trīsstūra katešu kvadrātu summa, kas līdzinās hipotenūzu kvadrātu summai. Kāds gan tas ir varens, apbrīnojami harmonisks līdzsvars! Ļaujiet mums sacerēt slavas dziesmu, nodziedāt to korī par godu brīnišķīgajām, lieliskajām,

skaistajām attiecībām starp punktiem, līnijām, plaknēm, ķermeņiem! Vai mūsu saprāts un katra skolēna vai vidusskolēna tāfelītes, krīts, zīmulis, cirkulis un lineāls neapstiprina Visuma pilnību un harmoniju? Vai mums sava dzīve nav jāveltī Visuma saprāta un pilnības pierādījumam? Vai tiešām mūsu pienākums nav, liekot lietā ne tikai visu mūsu aprēķinu un secinājumu sasniegumus, bet arī tauru emocijas, pīpā^{2s} skanējumu, vijoles smalkumu, divstīgu matouciņas$^{2'1}$ vientulīgo balsi, visu skaisto līniju un punktu kopumu, plakņu un tilpumu riņķveida kustības, — vai tas viss nav jāveltī jaunas, daudz pilnīgākas un saprātīgākas pasaules radīšanai?

*Tad viņš kļuva pieaudzis un visu pārspēja svinīgais laikmeta vadmotīvs — revolūcija. Cik gan viss ir sarežģīti! Un * nez kāpēc — jo tālāk, jo sarežģītāk, jo grūtāk aptverami saprātam. Bet vai sākums nebija skaists?*

Pēc tam visu apgrieza ar kājām gaisā un vēl kārtīgi sapurināja, debesis pārvērta par saliekamu lietussargu un zemi — par spārdāmu futbola bumbu. Tomēr šī bezgala plašā, zaļā, maigā un leknā zāles jūra nav izzudusi. Cao Cjaņli bija pārliecināts, ka dzīve ir zālei, kalnam, zemei. So dzīvi nav iespējams iznīcināt. Tās varenajam dzīvības spēkam nav šķēršļu. Agri vai vēlu šie spēki izlauzīsies uz āru un paveiks brīnumus. Pārtrūks atsevišķa cilvēka īsā, bezmērķīgā un tukšā dzīve, taču katra dzimtās zemes pēda ir mūžīga. Kad beidzot pienāks, kad gan pienāks šis laiks!

Zāles jūra. Smaržu pilnā zaļā jūra. Cilvēki viņam teica, ka izzust, izšķīst — tā, lūk, esot laime. Izšķīst zāles jūrā, pievienojot tai zāles aromātu. Zāles jūra — kā mātes krūts, un katrai zālītei ir spēcīga saknīte, tvirts stiebriņš un vienkārša lapiņa. Tuvojoties augustam, pēc «rudens sākuma» svētkiem, zālei nobriest sēklas, un tā sēj dzīvi. Kā tautā saka, «astoņpadsmitajā dienā pēc «rudens sākuma»» svētkiem zāle izsēj sēklu. Katrai zālītei ir dārga vasara, dārga saule. Zālīte steidzas, tver katru mirkti, lai ātrāk izaugtu. Pēc tam bez nožēlas sagaida ledu un sniegu un pacietīgi panes garo ziemu. Ziemā izkaltusī zāle, zaudējusi vasaras pievilcību un spēku, veltī sevi barībai ziemojošajiem lopiem. Ziemas spelgonī zem sniega tā sargā savas niecīgās, bet stiprās saknes. Sniegā zāle tiek mīdīta, smalcināta, spārdīta un bojāta. Un tomēr — ir tikai jāatnāk pavasarim, kad sniegs vēl nav nokusis, kad cīruļi vēl nav uzņēmuši pavasara dziesmu un bezdelīgas vēl nav atlidojušas, taču zālīte jau jautri spraucas ārā no zemes. Kādas gan tās ir nesalaužamas, nepārvaramas dzīves alkas!

Cao Cjaņli atvēra acis, nokremšļojās un uzsāka kādu vietējo dziesmiņu par cilvēku, kurš visu dzīvi meklēja un tā arī neatrada savu krāšņam ziedam līdzīgo mīļoto. So dziesmu Cao bija noklausījies no kāda dzērāja, kas to skaļi dziedāja naksnīgajā ielā. No šīs melodijas sākumā saskrēja acīs asaras, bet vēlāk tā modināja nemieru — sak, tās ir neveselīgas jūtas. Taču šīs pļavas padarīja Cao drošāku un nomierināja. Viņš pilnā balsī nodziedāja visu dziesmu un jutās bezrūpīgs, atbrīvots no

visām raizēm — tāda, lūk, bija šī dziesma. Viņš mierīgi kratījās saļņa mugurā, šūpojās kā kuģis zāles jūrā — «es dzīvoju ne tā, kā vēlētos, un laiviņā es agrā stundā pametīšu krastu». Pat Li Bo dzeja nespēja izklīdināt Cao Cjaņli niecīguma sajūtu un nevarēja atvairīt neapmierinātības sajūtu ar paša laicīgajām vēlmēm, laicīgo varenību, laicīgo kaunu un slavu.

Kas lai zina, daudz vai maz laika bija pagājis, varbūt tikai acumirklis. Skita, ka uzpūš silts vējiņš. Gaisā sakustējās nez kur radušies tievi, gaiši sidraboti pavedieni. Vienā mirklī tie savienoja bezgalīgās debesis ar plašo zāles klaidu. Šūpodamies kā mirdzoši stariņi, tie cēlās arvien augstāk. Cao Cjaņli priecādamies un smaidīdams vērīgi sekoja tiem.

Atkal pagāja kāds laiks. Jauns vēja pūtiens kaut kur aiznesa sidrabotos pavedienus, atstājot uz sejas vēsuma sajūtu. Cao Cjaņli neviļus pameta acis apkārt, un viņa skatienu piesaistīja tālie zilganmelnie padebeši ziemeļrietumu pamalē.

Vai patiesi? Vai tiešām tā varētu būt? Tik spilgta saule un jauka diena, un sirdī tāds miers. Ieskaties uzmanīgāk, vai tiešām tur pamale kļūst melna? Kur? Kur tu to redzēji? Baidos, ka tevi apžilbinājusi spilgtā saule, un tāpēc acu priekšā peld melnās ēnas.

Cauri ir ar taviem jaukajiem sapņiem. Melnums kā tušas piliens, kas izplūst un izšķīst tīrā ūdenī, vienā mirklī izpletās pār visu ziemeļrietumu pamali. Debesis aizvilkās melniem mākoņiem. Tieši ziemeļos parādījās tumši pelēks mākonis — tur jau sāka līt.

Ko darīt? Varbūt lietus un mākoņi gan tuvodamies, gan attālinādamies aizies garām. Pariņkos un izzudīs.

Bet viņš jau vairs nevarēja neticēt — pa visu apvārsni lietus mākoņi tuvojās kā jūras paisums. Pat vecais zirgs izstiepa kaklu, juzdams laika pārmaiņu. Nelāgi — ziemas ganību vienkāršās mājiņas jau aiz muguras, bet līdz vasaras ganībām ceļā paies ne mazāk par divarpus stundām. Seit nebija, kur paglābties no lietus. Cao Cjaņli ar neapzinātu kustību aptaustīja segliem piesieto saplēsto vateni.

Vējš pieņēmās spēkā, kļuva arvien aukstāks. Pūta īsts vēla rudens vējš, kas rauj nost kokiem lapas. Cao Cjaņli sametās auksti. Acu priekšā mainījās gadalaiki. Viņš steidzīgi atsēja vateni un vilka to mugurā. Nostirkšķēja kreisā piedurkne, un zem paduses kļuva redzams prāvs caurums. Pilsētā tāds apģērbs atsauktu atmiņā skrandaini, kādu Ķīnā pirms Atbrīvošanas[30] bija daudz. Toties ceļā tā bija dārga manta. «Tagad cerības tikai uz tevi,» Cao Cjaņli pateica savam vatenim.

Melnie mākoņi jau aizsedza ceturto daļu debesjuma. Kad šie mākoņi aizsniedza pļavas, mainījās zāles krāsa, tā kļuva smagnēja, drūma, pat draudīga. Likās, ka tālumā viņš skatās caur tumšām brillēm, bet tuvumā šīs brilles noņem.

Taču žilbinošas saules apspīdētā pļavas daļa salīdzinājumā ar krāsu mainījušo, satumsušo zāles daļu vairs nelikās zaļa, bet zeltaina. Viena pļavas daļa melni brūna, otra zeltaina. Turklāt melni brūnā daļa kļūst

arvien lielāka, bet zeltainā savukārt raujas mazāka. Melno mākoņu pamale strauji pletās plašumā, ātri pārvietojoties un aizklājot debesis. Cao Cjaņli šķita, ka viņš dzird līstam lietu. Pelnu krāsas mākonis tālumā jau aprija kalna virsotni. Noplaiksnīja zibens, un pēc diezgan garas pauzes atskanēja apdullinošs pērkona grāviens.

Cao Cjaņli jutās kā mednieku vajāts, aplenkts un strupceļā iedzīts zvērs. Pasaules malā aiz trejdeviņām jūrām, šajā paugurainajā līdzenumā, glābiņa nebija. Ne ceļabiedra, ne mājiņas, ne kupla koka, ne kalnu alas. Ne kur paslēpties, ne kur aizbēgt. Sinī mežonīgajā apkārtnē visuvarenais tik tiešām bija novērsies no viņa.

Šis dumjais, nekur nederīgais lops! Ne vien krēpes, bet visa vilna viņam sapinusies un vēja izpluinīta. Liekas, arī zirgs ir nosalis, tikai viņam nav vateņa, un tāpēc viņš tramīgi grozās un rausta ādu tā, ka jātnieks uz zirga muguras ne-

[30] Ķīnā par Atbrīvošanu sauc Ķīnas Tautas Republikas nodibināšanu 1949. gada I. oktobrī.

jūtas diez cik omulīgi. Ilgi tā nenosēdēsi. Tomēr zirga lēnais solis nemainās. Vai tu negribi mazliet pasteigties?

«Ja es ari pielikšu soli, kas no tā mainīsies?» atbild kleperis, izliekdams kaklu. «Vai tiešām es varu tev palīdzēt paglābties no negaisa šajā pļavu klaidā. Plašajā, nepārskatāmajā klaidā — vai ir atrodams kaut kas tāds, kur mēs varam paglābties? Lai līstI Kas gan tur slikts? Vai tad šaurajā, netīrajā zirgu stallī man negāžas virsū lietus straumes, kas tek cauri netīrajam niedru jumtam? Un vai to netīro, duļķaino ūdeni var salīdzināt ar šo lielisko lietu, kas gāžas no debesu augstumiem? Ja tā nebūtu, cik netīrs gan es būtu!»

Kad viņš sāk aprakstīt, kā runā zirgs, tas man uzdzen drebuļus. Bet pagaidām nemēģinu to kritizēt, jo lielie darbi viņam vēl priekšā. Atļaujiet apliecināt savu cieņu jums! Pateicos!

Lietus šalkoņa nāca arvien tuvāk un kļuva skaļāka. Tas jau vairs nebija lietus. Tāds troksnis varēja rasties, ja vienlaicīgi plēš tūkstoš auduma gabalu vai vienā brīdī izlaiž tūkstoš bultu, vai arī tūkstoš katlos vāra ūdeni. Debesis satumsa jo brīdi, jo vairāk. Melnās ēnas aprija pļavas un kalnu virsotnes. Vēja auri un spēcīgās brāzmas haotiski izvandīja zāles klajumu. Noplaiksnīja zibens, un neaptverami plašās pļavas pielija ar bāli pelēku gaismu. Pērkona grāviens pāršķēla debesis divās daļās. Vienā mirklī pār Cao Cjaņli sāka gāzties negantu sitienu krusa. Pēkšņi nez kur radušos sitienu krusa sāka kapāt visu Cao ķermeni. Cik negaidīts bija šis uzbrukums! Pirmajā brīdī viņš nodomāja, ka pār viņu birst akmeņi vai pat ložu lietus. Bet, ieskatījies vērīgāk, Cao redzēja, ka «lodes» ir īstas ledus bumbiņas pirksta gala lielumā. Tātad krusas graudi. Ir nu gan krusa! Krusas graudi mirgodami, palēkdamies un izzuzdami acumirklī pārklāja pļavas. Tie sāpīgi sita pa galvu, pa muguru un pleciem. Skaties tikai, ka nepārsit galvu! Cao neviļus aizsedza galvu ar rokām — šis žests — parasta panisku baiļu izpausme. Vai tu re — krusa nežēlīgi kapāja arī zirga skaustu. Cik šaušalīgas gan bija kļuvušas debesis virs zāliena! Cao likās, ka diez vai viņš sveikā tiks no šejienes laukā. Taču viņš visu joprojām uztvēra kā kaut ko mazliet uzjautrinošu — sak, cik tad reižu cilvēks savā mūžā var piedzīvot tādu krusu milzīgu pļavu plašumā?

Krusa plosījās apmēram divas minūtes, bet Cao šķita, ka viņš pārlaidis veselu dīvainu un savdabīgu laikmetu. Tas bija skarbs pārbaudījums vai viegla izprieca; tas bija neprāts vai debesu tēva untums; tā bija tukša izklaidēšanās aiz gara laika vai arī dižošanās, lai cilvēku pārbiedētu. Dziedi vai raudi, bet viss ir sagriezies kā vērpetē. Tomēr kaut ko tik varenu reti izdodas piedzīvot.

Tad šis laikmets beidzās un sāka līt sen krājies lietus, lietus nedārdināja pa galvu un nenodarīja pāri jaunajiem dzinumiem. Lietus kā tvaikojoša dūmaka savā villainē ietina plašās pļavas. Cao Cjaņli un viņa zirgs tūdaļ izmirka slapji. Aukstas, gandrīz vai ledainas šaltis tecēja pa matiem, muguru un vēderu. Saplēstais vatenis piemirka un kļuva smags. Šis nomierinošais lietus aizskaloja Cao Cjaņli sirdēstus. Ja lītu smalks, sijājošs lietus, viņš uzsistu apkakli, ievilktu galvu plecos vai izdomātu ko citu, kā pasargāt sevi no izmirkšanas. Bet tagad no lietus nevarēja izvairīties vai izbēgt. Atlika tikai samierināties, vīrišķīgi turēties un ļauties lietum. Iedomāsimies, ka tu esi zem aukstas dušas! Debesu dušas! Vai tas nav patīkami? Iedomājies tikai! Viņš iesmējās un sāka dziedāt. Rūca kā tāds tīģeris. Šinī brīdī mute piešļācās ar ūdeni, un viņš smiedamies to izspļāva.

Piemirkusī zirga spalva savēlās kā frotē dvielis vai karoga pušķis. Pa zirga spalvu tecēja ūdens, un dzīvnieks izskatījās tik atbaidošs, ka nemaz vairs nelikās līdzīgs zirgam.

Un, skat, — jauns pārsteigums. It kā paklausot diriģenta zižļa mājienam, viss pēkšņi beidzās. Nebija dzirdama ne skaņa. Dienvidaustrumu debess malā vēl negribēja rimties, bet pasauli jau pildīja žilbinošs mirdzums. Tīri nomazgātā debess zilgme bija kļuvusi vēl zilāka. Lietus pērlītes zālē un paši zāles stiebriņi ar ūdens pilieniem izskatījās tik apburoši. Katrs citādāks, spilgts un mirgojošs . . .

Vajadzēja tikai parādīties saulei, un atkal atgriezās iepriekšējais gadalaiks. Laika apstākļi šajās alpu pļavās tie-

šām ir mainīgi. No vecā ādinieka cēlās garaiņi kā no virtuļa, kas tikko izņemts no katla. Arī no Cao Cjaņli slapjajiem pleciem garoja mitrums. Garaiņi cēlās augšā no zāliena, kas pēc lietus izskatījās tāds kā jautrāks. Zirga pakavi grima ūdenī un sita gaisā ūdens šļakatas.

Viņam kļuva vēsi. Karsēja vienīgi galvas virsu un kaklu, bet pats viņš bija izmircis līdz ādai. Tā varēja arī saaukstēties. Pirmām kārtām viņš atpogāja vateni, novilka to un akurāti izklāja seglu priekšā. Pēc tam viņš novilka kreklu un beidzot arī sporta krekliņu. Bet tas vēl nebija viss. Tā kā arī jostas vieta bija slapja, viņš, ar piepūli izslējies kāpšļos, novilka garās bikses, palikdams vienās sporta biksītēs un cauros zābakos. Kļuva redzams viņa varbūt ne gluži atlētiskais, bet tiešām veselais, ja arī ne īpaši skaistais, tad gluži ciešamais, ja neteiksim — jaunais, tad arī vēl pavisam ne novecojušais ķermenis. No skata — gadu četrdesmit, ne vairāk. Cao Cjaņli iedomājās, kāds viņš izskatījies autiņos. Vēlāk, jo dienas augdams lielāks, izvērtās par tādu divdesmit trīs gadus vecu puisi. Ļaudis mēdza teikt: divdesmit trīs gadi — pēdējais rāviens. Bet kas pēc tam, kad sasniegti divdesmit trīs gadi? Ko tur runāt — divdesmit gadi pagājuši kā viena diena. Viņam bija tēvs un māte, un viņš auga savā dzimtenē, bet tagad šinī alpu pļavā viņš gaišā dienas laikā izlikts kā skatlogā ... Saki, ko gribi, bet viņam viss bija kā nākas — sirds, aknas, kuņģis, nieres, galva, rokas, kājas, ķermenis — viss savā vietā. Bet — ak, Cao Cjaņli — vai tiešām tavi vairāk nekā simt dziņi[1] svara domāti tikai tam, lai tu patērētu ēdienu?

Saules stari ātri sasildīja viņu visu. Liegais, siltais pēc-lietus vējiņš glāstīja to. Pakavu saceltās šļakatas brīžiem skāra viņa kājas. Cik viņam bija labi! Viņš nodomāja — šajā svētlaimē ir vairāk brīvības, vairāk nesaistītu, atbrīvotu jūtu, vairāk tīrības, nekā stāvot pie diriģenta pults vai nobeidzot jaunu sacerējumu. Vai viņš spētu izjust šo pirmatnējo prieku, ja būtu konservatorijas profesors, kordiri-ģents vai algots komponists kādā pašdarbības kolektīvā, kā tagad to sauc — aģitbrigādē? Vai viņš spētu tā puskails sēdēt zirga mugurā un nesteidzīgi jāt pa šīm plašajām pļavām? Būsim godīgi — cik daudziem tad ir vajadzīgas simfonijas? Vai viņam un vispār tautai nav vieglāk bez simfonijām? Lai slavētas šī laikmeta vētras un dzīves bangas! Bez īpašiem pārdzīvojumiem tās aizmēza prom visu lieko, taču tās redzēja arī daudz, daudz jauna ...

Cao juta tādu kā nelabumu, mazliet griezās galva. Vai viņš būtu pārkarsējies? Bet cik nu viņš tur sauļojās! Cao uzmeta sev uz pleciem

kreklu. Krekls acumirklī izžuva. Tā tā lieta neies — galva noreiba vēl stiprāk. Viņš uzvilka bikses, kas vēl bija slapjas. Bikses stipri apžņaudza kājas, tomēr arī tūdaļ izžuva. Viņš jutās arvien sliktāk — ne tikai galva griezās arvien stiprāk, bet arī sirdi spieda. Kurā gadā Pro-kofjevs aizgāja no dzīves? Diez, vai kazakiem patīkami, kā Romeo ēd plāceņus? Kaut kāds juceklis galvā. Par ko es nupat domāju? Par plāceņiem, bet kāpēc par plāceņiem? Ja tagad man būtu pāris plāceņu . . .

Beidzot viņš attapās. Viņam gribējās ēst. Viņš ir izsalcis. Izrādās, viņš ir velnišķīgi izsalcis. Jau bija pēcpusdiena. Krusa un lietusgāze itin kā noslēdza kuņģi un neļāva tam — atgādināt par sevi. Taču tagad vēja vēdas un vieglā lietus duša rosināja apetīti. Viņš jau sen zināja: tiklīdz sāksies ceļš kalnup, tiklīdz viņš nonāks līdz alpu pļavām, smaguma sajūta kuņģī būs tikpat kā ar roku noņemta. Kuņģis iegailēsies kā ogles no kruķa pieskāriena . . . kur gan galu galā ir šīs ogles?

Kad vārds «izsalcis» nonāca līdz Cao Cjaņli apziņai, visas izsalkuma pazīmes, it kā tikai to vien būtu gaidījušas, cita pēc citas gāzās tam virsū, steigdamās nospiest un iznīcināt viņu, — rokas kļuva ļenganas un kājas notirpa, galva griezās, acīs satumsa, sirds smagi dunēja, elpa kļuva saraustīta, acīs sāka mirguļot zelta zvaigznītes, un pēkšņi no kuņģa izšāvās rūgteni skāba atrauga, aizpildīdama muti, vēl pretīgāka par zālēm …

Lai viņus parauj jods, šos vārdnīcu sastādītājus! Kāpēc viņi iekļāva vārdnīcā vārdu «izsalcis». Ja nebūtu šī vārda, cik skaista gan būtu dzīve!

Mazliet padomāsim. Pēc viņa aprēķina, ap pusdienlaiku vajadzēja tikt līdz vietai, ko sauc «Vientuļā priede». Tur atrodas ganu apmetne, kur varēja iemalkot tēju, kaut ko uzkost, atvilkt elpu un doties tālāk. Kas gan varēja zināt, ka šis vārgais ādinieks vilksies tā, ka līdz šim laikam pat «Vientuļās priedes» ēnu nevarēs samanīt.

Ai, ai — kā lai to pasaka? Cilvēks ir dzelzs, ēdiens — galoda, ja tikai reizi nepaēdīsi, jau jūties izsalcis. Nožēlojamais cilvēks. Tev pastāvīgi gribas ēst, turklāt kārojas pieēsties līdz kaklam. Pēdējos gados, soli pa solim kāpdams lejup .pa sabiedrības kāpnēm, viņš arvien labāk bija iepazinis šo lielo patiesību, kas reizēm cilvēku noved līdz rūgtām asarām. Ja cilvēks ir izsalcis, ne viņš var muguru lāgā atliekt taisni, ne galvu pacelt. Cik daudz ir cilvēku, kas visu mūžu smagi pūlas, cieš nepanesamas mokas un pazemojumus, lai tikai piepildītu vēderu. Cik daudz ir cilvēku, kas tā vien sitas pa dzīvi, pamezdami visu, un tā arī nekad nedabū kārtīgi paēst.

Ēdiens katru reizi sagādāja viņam prieku un gandarījumu, jo lielāku, jo lielākam cilvēku skaitam vairs nav mokoši jānopūlas, meklējot iespēju paēst. Viņam atmiņā iespiedušās pilsētu ielās badā mirušo cilvēku mokās izgrieztās un sastingušās rokas pirms Atbrīvošanas. Tagad viņš sāka saprast, kāpēc viņa tautieši musulmaņi katru reizi pirms ēšanas slavēja Allahu.

Un tev, zirdziņ, nav ne jausmas, ka mēs abi esam izbadējušies? Vai tad tu nezini, ka tad, ja mēs mazliet agrāk nonāksim līdz «Vientuļajai

priedei», es noņemšu tev seglus un tu varēsi netraucēti ganīties un plūkt skaisto, lekno zāli. Bet kas tad noticis ar zirgu? Kas tas ir — ne jau velti uz viņu jau sen skatās šķībi. Taču nevar visā vainot zirgu. Viņi agri izjāja, un nu jau ir vēls. Pa ceļam viņu kavēja pirkumi, apsveicināšanās un pārrunas ar pretimnācējiem, un tad vēl bija vējš, lietus un pērkons, čūska, ceļš kalnup un lejup un vēl savainotais zirga skausts ... Kas gan tev vēl vajadzīgs, nožēlojamais kā žurka klepera mugurā sēdošais kā kukainis niecīgais Cao Cjaņli?

Vai tad tas ir slikti, ja pēc tādas dienas cilvēks alkst vai pat uzdrīkstas paziņot, ka viņš ir varens vai var kļūt varens, vai vēlas kļūt varens? Vai tas tik nosodāmi, ja šajā dienā visi zirgi nosauks sevi par rikšotājiem, par pasakainiem lidojošiem skrējējiem vai paziņos, ka viņi kļūs par tādiem.

Diemžēl tūkstošķārt patiesība ir tā, ka visiem varenajiem cilvēkiem un slavenajiem rikšotājiem ir jāēd kaut vai zālīte. Pēc šīm neilgajām mokām kļuva mazliet vieglāk. Skābi rūgti sāļi skāņā garša mutē izzuda. Šķita, ka bada sajātas nav. Gtuži otrādi — likās, ka kuņģis ir pilns un pārlieku pieblīvēts — tā, it kā viņš būtu pārēdies un, skaties tikai, ka nerodas gremošanas traucējumi. Arī sirdi nenomāca nepatīkami pārdzīvojumi, un nemiers kaut kur izzuda. Skaties tikai — arī badu var pārvarēt. «Padebešu impērijā» nav nekā nepārvarama. Tā saucamais bads ir tikai nosacīts reflekss. Attiecīgajā brīdī sāk izdalīties kuņģa sula. Šis brīdis paiet, un sula vairāk neizdalās. Izrādās, ka visas nepatīkamās izjātas ir tikai kuņģa sulas intrigas. Viņš nosprieda — jānodeklamē pāris citātu, un bada sajūta būs atvairīta. Tomēr koncentrēties bija grūti. Pēdējos gados viņš bija ievērojis, ka smadzenes nepieciešamas arvien mazāk, — tās atrofējās un kļuva kūtras. Gadījās, ka viņš runāja ar sievu un pēkšņi pārstāja saprast tās vārdu jēgu, un acumirklī aizmirsa visu, ko pats nupat bija teicis. Ja viņam tagad būtu jāsacer mūzika, tik tiešām — no tā nekas neiznāktu. Galva bija tukša. Pirms dažiem gadiem viņu sāka lamāt par «parazītu». Vai viņš bija kļuvis par cērmi, lenteni vai trihīnu? Varbūt viņš tik tiešām bija parazīts? Viņš nekādi nespēja koncentrēties un tikai kratījās zirga mugurā. Kratījās kalni un kratījās zāle. Visa pasaule līgojās un šūpojās kā viļņos. Ko tad viņš? Viņš tikpat kā piesiets zirga mugurā. Viņam gribējās izrauties, pacelties gaisā, aizlēkt kādus trīs metrus sāņus, skaļi iekliegties, bet viņam nebija spēka. Viņš tikai kratījās un kratījās līdz ar katru šūniņu, ar katru asins lāsi, ar katru nervu,

ar katru maņu orgānu. Nebija spēka apstāties, un viņš tikai kratījās kā tāds muļķis ...

Prom! Viņš vairs nejūt badu! Bet galva griežas arvien vairāk. It kā viņam būtu jūras slimība. Šķebina, taču nav, ko vemt. Kuņģi dur un «ir jāsaņemas»[32].

LĪLIJAS DINERES-SILIŅAS zīmējums

Šķebinošā sajūta pierima. Palika nogurums, ciet līpošās acis, pārgurušas bija ne tikai kājas un rokas, bet arī āda un kauli, vienā mirklī rokas, kājas, kauli — viss kļuva ļengans. Viņš vairs nejuta savu svaru.

Vai tas bija «bezsvara stāvoklis»? Cao Cjaņli mēģināja apjēgt, vai viņš ir «bezsvara stāvoklī»? Viņš izjuta neskaidru nemieru. Pakausis tā dega, it kā to cepinātu uz uguns. Zāle izmainīja krāsu, tā kļuva kaut kāda neīsta. Kā lēta skatuves dekorācija. Cik pretīgi garoja pēc lietus. Cepināja tā, ka nebija, ko elpot. Uz pieres izspiedās sviedru pērlītes. Vējš saldēja. Pār muguru skrēja skudriņas. Cao Cjaņli uzmeta kupri. Degunā sāka kņudēt, bet šķaudiens nenāca. Karstums vai arī vēsie vēja pieskārieni pār muguru dzina drebuļus.

Ak, šie sen aizgājušie jaunības gadi, kad jebkura vēsma tevi paijā, katrs lietus piliens nes tīkamu valgmi, katra mākoņa šķiezna vieš sapņus un katra kalna virsotne modina tevī spēkus. Tajos gados katra dziesma rieš acīs asaras, katrs sarkanais karogs iekvēlina dvēselē pārdzīvojumu vētru. Katrs kaujas signāls liek trūkties kājās, katrs cilvēks šķiet tuvs un mīļš, un katra diena, katrs mirklis tiek uzņemts kā gaiši, līksmi svētki!

Aiztraucās bada un sāta, sāta un bada, bezsvara un negausīgas pārēšanās un atkal negausīgas pārēšanās un bezsvara viļņi. Aizskrēja laiks — varbūt pusstunda, bet varbūt art pusgadsimts. Vecais, uzticīgais zirģelis beidzot bija viņu nogādājis līdz «Vientuļajai priedei». Akmeņu haosā, kailā virsotnē, bez zemes, bez ūdens, kur nekas neauga, pēkšņi izslējās priede. Cik tai gadu — to neviens nezināja, bet viņa bija vārga un greiza, vientuļa un neviena neaprūpēta. Priede bija tik sīka, ka tālumā tā izskatījās pēc koka stāda. Pienākot tuvāk, varēja redzēt tās sakaltušo mizu un greizo stumbru. Ik sīkumā bija manāma tā milzu piepūle, ar kādu priedei tomēr izdevās turēties pie dzīvības šajās vēju izpūstajās klintīs. Reizēm, tuvojoties šai sīkajai vecenītei, Cao Cjaņli nevarēja apvaldīt uztraukuma asaras. Brīžiem viņam likās, ka kokam, kas uzrāpies tādā augstumā un ir vienīgais visā apkārtnē, jābūt iedomīgai būtnei, kura neieredz pūli. Katrā ziņā šī priede bija dabiska ceļa zīme, un, vadoties pēc tās, vienmēr varēja noteikt virzienu, kurā jāmeklē ganības. Tieši pie šīs klints atradās vientuļa kazaku jurta. Seit dzīvoja vecāks bezbērnu pāris, kas kopa slimos un vārgos jērus un, galvenais, deva naktsmājas brigādes ganiem. Tiklīdz Cao Cjaņli ieraudzīja vientuļo priedi un jurtu, viņam šķita, ka vesels kalns noveļas no pleciem. «Beidzot esmu galā,» viņš smagi nopūtās.

Jau labu gabalu no jurtas viņš nokāpa no zirga. Vajadzēja ļaut vecajam ādenim mazliet atjēgties. Patiešām, kur tas laiks, kopš viņš nav vaļojies bez pavadas un laužņiem, un nu visapkārt svaiga zāle. Viņš gan vienmēr ir bijis uzcītīgs palīgs, kas to vien zināja, kā, neskatoties ne pa labi, ne pa kreisi, soļot pa ceļu. Cao Cjaņli baidījās, ka tik zirgs nesaaukstējas, tāpēc viņš neņēma nost seglus un arī nesapina tam kājas, kā tas šeit bija pieņemts. Jājamzirgiem šeit parasti ar īsu virvi sapina priekškājas tā, lai lopiņš varētu brīvi plūkt zālīti, tomēr neaizklīstu pārāk tālu. Kur gan

viņš var aizskriet ar tādām kājām? Cao Cjaņli pilnīgi uzticējās savam zirgam un bija pilnīgi drošs par to. Viņš paplikšķināja zirgam pa krustiem, tādējādi apliecinādams, ka tas var būt brīvs, un gāja prom. Paspēris dažus soļus, viņš pagriezās — sainis kāri plūca zāli, un Cao Cjaņli varēja justies gandarīts.

Tad viņš sāka *lūkoties apkārt, vai neatradīs kādu rungu. Tā bija nepieciešama, lai atgaiņātu suņus. Kazaku aitsuņi nav vis nekādi ciema kvankšķi — tos apmāca aizsargāt ganāmpulkus no vilkiem. Sie prāvie, bezbailīgie un niknie suņi bija bīstamāki par jebkuru vilku. Ar viņiem vajadzēja rēķināties. Aizsmakusi riešana ieskanējās, pirms viņš bija atradis rungu.*

Mao Dzeduna citātu grāmatiņā ievada vardi: «Ir jāsaņemas vai jabaidās no upuriem; uzvaras vārdā jāpārvar jebkuras grūtības.»

Balts suns ar melnu plankumiņu uz labā sāna nesteidzīgi slāja gar jurtu un apstājās kādus piecdesmit sešdesmit metrus no Cao Cjaņli. Suņa skarbās un drūmās acis uzlūkoja svešinieku — tiesa, vēl bez nodomiem mesties tam virsū. Cao Cjaņli sažņaudza dūres, sasprindzināja kājas, it kā sēdētu seglos, un atbildēja sunim ar tādu pašu skarbu un drūmu skatienu. Viņš sagatavojās cīņai. Cao zināja, ka atkāpšanās ceļa vairs nav. Ja viņš kaut mazliet izrādīs bailes, suns, nospriedis, ka viņš ir slikts cilvēks, metīsies virsū. «Apa!» Cao iesaucās vietējā valodā, kas aptuveni nozīmēja «vecomāt». Tūlīt pēc viņa izsauciena suns skaļi un īsi ievaukšķējās.

Vecās kazahietes dzirde bija apbrīnojama — viņa sadzirdēja saucienu, iznāca no jurtas un pavilka nost suni. Skaidrs, ka Cao Cjaņli pat nedomāja baidīties — viņš droši turpināja savu ceļu un vēl, pēc vietējās tradīcijas griezdamies pie vecās sievietes, norādīja uz savu zirgu: sak, lai saimnieks to aprūpē un noņem seglus, kas joprojām apgrūtināja salni.

Cao Cjaņli pasveicināja saimnieci un, galvu pieliecis, iegāja ne vairs gluži jaunajā, bet vēl pietiekami spilgtajā un puķainajā jurtā. Iekšā valdīja spiedīgs karstums. Zem vara katla gailēja uguns. Izrakstīts voiloks veidoja jurtas grīdu. Uz tā bija izklāts liels galdauts, uz kura rindojās pialas. Tām apkārt sēdēja trīs sirmgalvji. Acīs dūrās piekārtu, piespraustu, pie sienām sarindotu priekšmetu lērums — neģērētas aitādas, kas izplatīja asu jēlas ādas smaku, pātagas, lieli sirpji, ādas maisi, rullīši mīklai, koka bļodas, kā art krāsains zīds, galvas lakatiņi, cepures, segas, sazin ar kādu gadu un mēnesi datēts Goda raksts. Pretī ieejai, vislabāk saredzamajā vietā, — Mao ģīmetne. Zem ģīmetnes sarkanā iesējumā atradās četri «dārgie, sarkanie sējumi», pārsieti ar raibu zīda lentīti. Cao Cjaņli zināja, ka jurtas saimnieks ir analfabēts, bet sējumiņi viņam bija, jo tā ir drošāk. Cao kā goda viesi gluži dabiski nosēdināja zem sarkanā dārguma. Trīs jurtā sēdošie sirmgalvji bija ciemiņi. Vecais saimnieks vēl nebija atgriezies no ganībām. Saimniece nosēdināja Cao Cjaņli un sameklēja viņam ar sīkām puķītēm rotātu smagu, biezu pialu un ielēja tajā tēju ar pienu. Bija manāms, ka sirmgalvji jau sen sēž un dzer tēju. Tēja ik pa laikam tika

atšķaidīta ar ūdeni, un tāpēc tā bija zaudējusi krāsu un garšu. Arī piena garšu gandrīz vairs nevarēja just. Cita ēdiena uz galdauta nebija. Cao Cjaņli iemalkoja tēju. Viņš nolēma pagaidīt, kamēr saimniece to uzcienās ar plāceni vai boursa-ku — eļļā vārītiem mīklas gabaliņiem. Cao gaidīja ilgi, bet saimniece nelikās ne zinis. Tējas malks, piena un sāls smarža, kā arī ūdens, kam bija sēra piegarša, viņu uzbudināja un padarīja tramīgu. Viņam atkal uzmācās neciešama bada sajūta. Cao likās, ka viņš vairs neeksistē un no viņa pāri palikusi tikai milzīga atvērta mute un atbaidoši tukšs kuņģis . . . Taču nekā tāda, kas varētu aizpildīt šo tukšumu, viņš joprojām neredzēja. Pagriezis galvu, viņš meklēja ar acīm veco sievu, tomēr nekur to neredzēja. Laikam būs aizgājusi noņemt zirgam seglus. Sis kleperis ir stiprāks par cilvēku. Laikam viņš jau ir paēdis. «Vai šeit. . . nevar dabūt plāceni?» viņš griezās ar tiešu jautājumu pie sēdošajiem sirmgalvjiem. «Tu vēl neesi ēdis? Esi izsalcis? Ak tu nabadziņš!» atbildēja viens no ganiem ar baltu ieapaļi apcirptu bārdu. «Viņa (ar to gans domāja saimnieci) tikko kā iejāva mīklu plāceņiem, jo mēs visu, kas bija palicis pāri, noēdām.»

Runādams vecais vīrs ar dzīslainām mālos nosmērētām drebošām rokām vāca kopā uz galdauta sabirušās maizes drupačas. Pa visu galdautu kasīdams un rausdams, viņš salasīja ne vairāk par šķipsnu un, uzslējies kājās, iebēra drupačas Cao Cjaņli saujā. Tad viņš no jostas somas ar pūlēm izvilka «piena bumbiņas». Tā šeit sauc sieru, kura baltumā saskatāmi tumši iezaļgani ieslāņojumi. «Ed! Edi» Sirmgalvis laipni sniedza sieru Cao Cjaņli. Abi pārējie veči ar smagu nopūtu izteica savu līdzjūtību, nožēlu un bezpalīdzību.

Cao CjaAli, pienācīgi novērtējis veco cilvēku laipnību, pirmām kārtām plāceņa drupačas sabēra tējā, bet gadu veco siera gabaliņu iemeta mutē. Tad viņš uzmanīgi, lai neizlauztu zobus, mēģināja grauzt sieru. Ir gan ēdiens — īsts dzelzs gabals! Ko citu lai dara — nācās arī sieru iemest tējā.

Jurtā atkal atgriezās saimniece. Cao Cjaņli, ilgi nedomādams, uzrunāja to — «Apa!». Un tālāk bez aplinkiem teica: «Es esmu ļoti, ļoti izsalcis. Vai jūs man neiedotu kaut ko ēdamu? Ja jums nav plāceņu, dodiet prosas biezputru, kaltētu gaļu vai vienkārši puspialas sviesta, medus, vienalga, ko! Viss noderēs!» — «Ak tu mans nabaga bērniņ!» saimniece ierunājās tā, it kā Cao Cjaņli būtu nevis 41, bet 14 gadus vecs. «Kāds gan tu esi neveiksminieks! Vai man te var būt kas ēdams? Pēdējos siera gabaliņus paņēma veterinārs, kas bija pie manis iegriezies. Medu un sviestu atdevu šoferim . . . Zini, kādi ir veterināri? Mans bērniņ! Mēs atdodam visu, ko viņi prasa. Par to viņš izrakstīs zīmi, ka melnais auns ir slims un nav nekāds dzīvotājs. Mēs to varēsim nokaut un apēst. Tā mēs tiekam pie gaļas . . . Par šoferiem jau nemaz nav ko runāt. Šofera ierašanās ganībās — tas ir tas pats, kas Allaha ierašanās pie cilvēkiem ... Ar ko man tevi uzcienāt? Izsalkums ir nejauka lieta. Varbūt vispirms nosnaudies, es tev iedošu spilvenu . . . Kamēr tu gulēsi, es izcepšu svaigus plāceņus. Gani atdzīs govis, un būs piens.»

Cao Cjaņli patencināja veco sievieti par tās labo sirdi, bet no priekšlikuma atteicās, sak, vēl ceļš priekšā. Pa to laiku tēraudcietais siera gabaliņš beidzot nonāca kuņģī, un — tavu brīnumu — uzreiz kļuva labāk.

«Atradu! Atradu gan!» Vecenītes sejā ieplaiksnījās prieks, un balss kļuva spiedzoša. «Man ir raudzēts ķēves piens[2]!» Vai tu dzersi? Nogaršo kādu malku, labi?» — «Labi! Labi!» Cao Cjaņli steidzīgi māja ar galvu. Vai tad ķēves piens var būt slikts? Mazs kumeliņš, dzerot ķēves pienu, izaug par lielu zirgu. Ķēves piens ir augstvērtīgs olbaltumvielu produkts. Tas taču nevar nākt par sliktu cilvēkam? Tādam sīkam vīrelim kā Cao Cjaņli jau nevajag vairāk kā zirgam.

Vecā sieva sāka rosīties. Viņa atsēja ādas maisu no jurtas balsta, pasvārstīja to un sakratīja. Piebīdīja klāt lielo mazgājamo bļodu (ķīnieši to sauc par mazgājamo bļodu, bet šeit tā kalpo ēdiena gatavošanai). Viņa izvilka no kukurūzas vālītes darināto korķi un pietecināja pilnu bļodu ķēves piena. Kad saimniece nolika bļodu uz galdauta, visi četri ciemiņi atplauka.

Viens no sirmgalvjiem ieteicās: «Runā, ka esot revolucionārās komitejas rīkojums, kas aizliedz dzert kumisu.»

— «Neticu. Nezinu. Tas mani neinteresē,» vienaldzīgi bilda otrs. Politiski jautājumi neguva interesi. No saimnieces rokām katrs saņēma pa lielai pialai un sāka malkot kumisu. Kumiss bija sācis rūgt. Tas jau bija kļuvis skābens, diezgan šķidrs un ar īpatnēju smaku. Pēc garšas un skābuma tas atgādināja vīnu. Cao Cjaņli paņēma pialu un to, lieliem guldzieniem kā aukstu ūdeni dzerdams, iztukšoja, nedomādams, vai dzēriens ir garšīgs vai nav. Ar to Cao Cjaņli acumirklī izpelnījās sirmgalvju ievērību. «Kāds malacis! Skaties tikai — viņš dzer kumisu tāpat kā mēs, kazaki!» Vecie vīri, lūkodamies uz Cao Cjaņli, pastiepuši gaisā lielo pirkstu, slavēja viņa brašumu. Uzslavas uzmundrināts, Cao Cjaņli aizgūdamies izdzēra veselas trīs pialas pēc kārtas. Kāda bija dzēriena garša, viņš tā arī nesaprata un pat nemēģināja saprast. Viņš tikai dzēra. Neko ap sevi neredzēdams, ne par ko nedomādams, viņš tikai dzēra un dzēra. Šķita, ka viņš pat nedzēra, bet kaut kas glums un vēss (tikpat kā dzīvs) slīdēja viņā iekšā.

«Kāds gan baudījums ir dzert!» viņš nomurmināja, aizmiedzis plakstus. Tieši šinī brīdī viņš saprata — kaut kas nav, kā vajag. Kārtējais kumisa malks likās rūgts un kodīgs; nākošais malks jau mēģināja tikt ārā no kuņģa, un Cao ar mokām noturējās, to neizvēmis. Ak, Debess, ko gan es daru? Kā to var — tukšā dūšā ņemt un izdzert trīs pialas kumisa? Katra piala — tas ir pusotra litra, pat vairāk; trīs pialas — tātad gandrīz pieci litri jeb desmit dziņi[3]! Vai! Ka tikai viss nenāk atpakaļ! Kumisam ir tādas pašas īpašības kā sojas mērcei, alum, raugam, pepsīnam vai pankreatīnam — tas sekmē sagremošanu. Saka — ja esi par daudz saēdies gaļu un ir grūti, tad izdzer malku ierūguša kumisa, un uzreiz kļūs vieglāk. Bet Cao Cjaņli viss ir otrādi — viņa kuņģis bija pilnīgi tukšs. To, ko viņš bija

izdarījis, varētu nosaukt par «viltīgu plānu ar tukšu kuņģi»[35]*. Tikai Cao Cjaņli kuņģī nebija nekā tāda, kā sagremošanu vajadzētu «sekmēt». Par ko tad pārvērtīsies pēc sadalīšanās šis milzīgais kumisa daudzums? Ko tas šķīdinās un ko iesūks sevī? Ar ko tas organismu apgādās un ko no tā izvadīs ārā? Varbūt Cao Cjaņli vajadzētu sagremot pašam savu kuņģi? Ja tādas ir viņa gremošanas spējas, viņš, teiksim, rīt aiziet uz slimnīcu, bet kuņģa vairs nav — tas ir sagremots, aprīts un izmests ārā. Kuņģis pats sevi ir aprijis, sagremojis un izmetis laukā. Labs joks, vai ne? Taču īstenība bija tāda, ka viņa kuņģi sāka mocīt spazmas un apdedzināja asa sāpe. Skita, ka kuņģi griež, spiež, stiepj un rauj gabalos. Skita, ka kuņģis pārvērties par netīru kreklu, kuru vispirms iemet veļas pulvera šķīdumā, tad velē uz mazgājamā dēļa un beidzot ar veļas mazgājamo vāli izsit uz akmens. Tā arī ir sevis paša sagremošana!*

Sāpes izķēmoja Cao Cjaņli seju, un uzacis uzcēlās augstu pierē. Par laimi, vecie gani, paši aizrāvušies ar kumisu, Cao vairs nepiegrieza vērību.

Cao Cjaņli sakustējās un gribēja mainīt pozu, lai mazliet atvieglotu mokas un pieklusinātu dūrienus kuņģī. Kas gan varēja zināt, ka kuņģa saturs, tiklīdz viņš sasvērsies uz kreiso pusi, acumirkli burkšķēdams arī sāks pārvietoties pa kreisi. Tad viņš pieliecās pa labi, un šķidrums kuņģī tūdaļ pārlija uz labo pusi. Arī pats kuņģis pārvietojās pa labi. Kuņģis bija kļuvis par maisu, kas cieta pats no sava svara. Cao pamēģināja atgulties uz muguras — kļuva mazliet vieglāk. Tomēr likās, ka kaut kas spiež, apgrūtina elpošanu un traucē ievilkt gaisu. Saliekties uz priekšu nebija ko domāt. Varbūt ar pirkstu uzspiest uz kuņģa? Kumiss piliens pa pilienam izies ārā — caur muti, degunu, visiem septiņiem galvas caurumiem[36]*. Ak, Debess, es mirstu . . .*

Tieši šinī brīdī kaut kas pārvērtās — iemirdzējās gaisma, pavīdēja cerība. Tas bija viegls reibonis. No kuņģa arvien augstāk cēlās sajūta, ka apkārt viss grīļojas. Tā bija pavisam cita sajūta salīdzinājumā ar bada izsaukto reiboni zirga mugurā, kad pat sirds sāka stāties. Nē, tagad dullums viņu aizpildīja ar mierīgu pašpaļāvību. Sāpe kuņģī pārgāja. Varbūt, ka sāpe pieklusa tikai par kādu simto daļu (ja arī sāpēm būtu sava mērvienība). Tomēr viņš jau varēja saklausīt savas sirds pukstus, sajust sava ķermeņa siltumu un apjaust, ka dvēsele un dzīvība vēl nav atstājušas mirstīgās miesas. Cao Cjaņli pasmaidīja: «Vai es neteicu, ka Debesis ne no šā, ne no tā neaprauj cilvēka dzīves pavedienu. Brīdī, kad liekas, ka ceļš ir aizmaldījies kalnu aizās un upēs, necerēti skatam pavērās krāšņos ziedos tērpies vītolu ēnā snaudošs ciems»' . Operā «Šadzjaban» Go Dzjaņguana izpilda āriju ar vārdiem no Citātu grāmatiņas — «Brīžiem neatlaidība un centība var atkal radīt labvēlīgus apstākļus un atdot (zaudēto) iniciatīvu»[3S] *— un nobeidz falsetā sešpadsmit toņus augstāk.*

Sirds kļuva mierīgāka, bet galva — gluži otrādi — arvien miglaināka. Tas bija vīns. Vīns sāka iedarboties! Vai tad ierūgušu kumisu cilvēki nesauc par kumisa vīnu? Kumisā izveidojas spirts, un tas sāka iedarboties —

ķermenis sākumā tiecās lidojumā, tad kļuva smags un ļengans, bet tas notika bez slimīgām izpausmēm, un, pats galvenais, vētra kuņģī pierima.

Svaigs vējiņš glāstīja ķermeni. Cao tikās, ka viņš atvēris acis pēc dziļa miega; vai arī bērnu dienu draugs ar spēļu pistoli rokās sauc viņu. Skita, ka viņš ieraudzījis tās sievas acis, kas ar viņu dalījusi likteni. Pēkšņi atmiņā ieskanējās dzeja;

«Saullēktā upes krastā liesmo ziedi,

Nāk pavasaris. Zils šķiet upes ūdeņu zaļums ...

Kā var neatcerēties Dzjaņnaņu?»

[l'] Salīdzinājums ar 3. gs. izcilā pulkveža Džu Gelana pazīstamo «viltīgo plānu ar tukšo cietoksni», kas aprakstīts romāna «Treju valstu savienība».

[36] Ķīnieši uzskata, ka galvai ir septiņi caurumi — acis (2), ausis (2), deguns (2), mute (1).

[37] Dzejnieka Du Fu vārsmas (1125—1210).

[38] Kultūras revolūcijas laikā «revolucionārajos paraugizdevumos» in... iestarpināti citāti no Mao rakstiem.

Viņš juta, kā seja izplūst smaida. Sen aizmirstais, dzīvespriecīgais, vienkāršais, ticības pilnais smaids. Skiet, no vecas žurkas tas pārvērties par bezdelīgu, par zivtiņu. Izpletis spārnus, tas caururbj viļņa zilo glazūru — kā andante kantabilē, kas noslēdzas ar menuetu . ..

Skaties tikai — es *vairs neesmu izsalcis. Vai redzi, cik skaidra ir galva!*

Trīs vecie vīri beidza dzert kumisu. Viņi apmierināti noslaucīja lūpas un noglaudīja bārdas. Taču bļodā vēl bija palicis kumiss. «Lūdzu!» visi trīs gani vienā balsī piedāvāja. «Tu esi malacis!»

Mūsu brašulis, kas bija viegls kā bezdelīga un brīvs kā zivtiņa, pat nedomāja atteikties. Bļodā palikušo kumisu viņš pārlēja savā pialā un vienā rāvienā izdzēra. Cao sāka svīst. Viņu pārklāja nevis vēss miklums, bet caurspīdīgas, mirdzošas sviedru piles, ko piepūle izdala no vesela organisma. «Vai zināt jūs, ka Huanhe ūdeņi, no debesīm nolaidušies,

Uz jūru traucas, lai neatgrieztos . . . »

Vai tā jau nav svētlaime? Tur vainīgas bija četras pialas kumisa — plašas kā jūra. Tās viņu gandrīz nobeidza. Tas ir tiešām dīvaini. Kā Bēthovena simfonijās — noslīpēti, grezni, dāsni, varonīgi! Vai kā Čaikovskim — padziļināti, atturīgi, izjusti!

Li Bo skurbumā teicis:

«Ja vareno Debesu esmu es radīts,

Es sevi tērēšu bez sāts un būšu gandarīts .. . »

Brīnišķās Linas Daijujas[19] dzejolī, kas veltīts smaržām, ir šādi vārdi:

«No rīta agruma līdz naktij melnajai Mani rūpes māc,

Aiz dienām gadi, sirdī nemiers ...»

«Iedodiet man domru,» viņš palūdza saimniecei. Ar šaubām un ziņkāri tā viņam pasniedza domru. Viņš pievilka stīgas un sāka trinkšķināt. Bija

pagājuši trīs gadi, kopš viņš ieradās komūnā. Visu šo laiku viņš nebija ņēmis rokā nevienu mūzikas instrumentu. Mūzikas instrumenti bija palikuši pagātnē, no kuras viņš gribēja atvadīties uz mūžu. Ar laiku viņš sāka ticēt, ka mūziku nemīl, ka sacerēt to vairs neprot, ka nemāk orientēties mūzikas ritmos un tempā, ir aizmirsis notis, mulst, tās uzlūkojot.

Tagad, kad viņa rokās bija nonākusi šī vecā domra, sāka plūst melodija. «Agrais pavasaris» — sacerējums domrai. Vēl pirms 1966. gada Cao šo sacerējumu bija pāris reižu dzirdējis. Nez kāpēc šis sacerējums uzausa atmiņā. Tās vietas, ko Cao nespēja atcerēties, viņš nedaudz pārgrozīja un pārveidoja pēc sava prāta. Kad Cao sāka spēlēt, gani un vecā saimniece pārsteigumā pieklusa. Vai viņiem varēja ienākt prātā, ka šis nejaušais ciemiņš izrādīsies tāds muzikants! Tad viņš sāka dziedāt. Par jauko pavasari, par dzīvi, bezgalīgo jūru, gaudojošo vēju, par rokām, kas kaļ dzelzi, par meitenes acīm.

. . . Cao Cjaņli neatcerējās, kā tika ārā no jurtas. Tikai visu laiku nācās sev atgādināt, ka viņš nav piedzēries, ka ir pie pilnas saprašanas — skaidrs kā stikliņš. Cao centās sev iestāstīt, ka īpaši gaišas ir viņa acis — tās lieliski redz, cik apkārt viss ir skaidrs un tīrs. Viņš pat pamanīja asaras vecās kazahietes un ganu sirmgalvju acīs, kas bija viņa nejauši paziņas. Izrādot cieņu Cao Cjaņli, visi četri iznāca no jurtas atvadīties. Viņi teica daudz sirsnīgu un draudzīgu vārdu. Cao neatcerējās, ko viņš tiem atbildēja. Bet viņš labi atcerējās, ka bijis izmeklēti pieklājīgs — tāds, kā to prasa etiķete jaunākā attieksmē pret vecākiem cilvēkiem.

Kad Cao izgāja no jurtas, viņš ar vienu acs kaktiņu pamanīja spilgto zilgmi virs galvas un divus mazus mākonīšus, kas peldēja maigajās, sulīgajās un skaidrajās debesīs. Kā balts zibsnis iemirdzējās sniegotās cepures kalnu virsotnēs. Uz baltā fona bija skaidri saskatāmas brūnas un violetas dzīsliņas — jādomā, tās bija kalnu aizas, kurās neturējās sniegs. Sīs aizas izdalījās tik asi, it kā būtu izgrieztas ar nazi.

[39] Klasiska 18. gs. romana «Sapnis sarkanajā pilī» persona.

Viņš pat spēja saskatīt aizās milzīgā augstumā augošās egļu virsotnes. Cao likās, ka vienā eglē pēc žagariem rāpjas kazaku puišelis. Diez, vai kalnos ir antilopes? Vai ir brieži, āpši, vilki? Kādreiz kazahu spēkavīrs jāšus dzinās pakaļ vilkam tikām, kamēr vilks saļima un spēkavīrs to nožmiedza kailām rokām. Tāda tauta ir kazaki. Tajā pašā laikā šī tauta mīl mūziku un domru. Tai patīk dziedāt. Daudzās jurtās ir mūzikas instrumenti, patafoni un kārbas ar skaņu platēm . ..

Laikam viņš pārāk ilgi lūkojās sniegotajās virsotnēs — acu priekšā sāka ņirbēt melni žilbinoši plankumi. Kad viņš novērsa acis, zāle likās raiba, melni dzelteni zaļa. Cao bija lieliska redze, un viņš taču nebija apskurbis. Kaut kas nebija, kā vajag. Viņš centās ieskatīties katrā zālītē un redzēja, ka katrai no tām ir savs izskats, sava uzvedība un krāsa. Zāles stiebri kustējās, līgojās, tiecās viens otram pretim, kaut ko klusi, mīļi un maigi čukstēja. Arī zāle mīl mūziku, un zālei patīk dziedāt. Vai uzpūta

vējiņš? Kā tad viņš to nejuta?

Viņš gandrīz vai uzskrēja tādai kā slitai, kā rāmim jurtas priekšā un sāka to neatlaidīgi pētīt. Sinī apkārtnē zirgam vispirms apsien virvi un tad, balstoties uz koka rāmi, pavelk uz augšu tā, lai viņš ar pakaviem var skart zemi, un pēc tam dara to, kas nepieciešams, — vai nu aplūko nagus, vai arī apkaļ zirgu. Tas nu gan ir viens vērtīgs un nepieciešams rīks! Tavu brīnumu! Tu, cilvēks, skaties uz slitu, un tā kļūst arvien mazāka, sāk grīļoties. Viņš spēra soli slitas virzienā, mēģinādams ar spēku iztaisnot stabus. Bet tie nepakustējās ne par mata tiesu un stāvēja kā stāvējuši. Koka gabali tādi! Tad Cao Cjaņli ieraudzīja milzīgu melnu zirnekli ar astoņām tievām, garām un līkām kājiņām. Zirnekļi šķiet vērtīgi kukaiņi, gods un slava vērtīgam kukainim! Sajā brīdī viņš izjuta neizsakāmu laimi, ka viņš nav ne zirneklis, ne skudra, ne žurka, bet cilvēks — godīgs un kārtīgs ķīnietis. Viņam ir tā laime būt cilvēkam, kas atnācis šajā pasaulē, šajā brīnišķīgajā ķīniešu zemes stūrī. Viņš ir 20. gs. cilvēks. Viņam ir laime būt cilvēkam — ciest, šaubīties, gaidīt un cerēt. Viņš var raudāt, smieties un dziedāt. Vai tas nav apbrīnojami, ka viņš to visu var izjust, pārspriest un atcerēties? Vai tas viss nav apbrīnas un pateicības vērts?

Ne jau katram dabas elementam vai ķermenim mēdz būt tik laimīgs liktenis. Vienam un tam pašam ogleklim, kas ir šinī koka stabā un paša oglekļa šūnās, ir gluži dažādas lomas. Sis stabs arī ir derīgs, bet tas nespēj elpot, redzēt sapņus. Stabs nespēj nopūsties un just līdzi nabaga kleperim. Stabs pat nevar nostāties taisnāk. Vistuvākais attālums no punkta līdz plaknei ir perpendikuls, kas novilkts no šī punkta līdz plaknei... Viņš vēl nav aizmirsis matemātiku, vai ne? Viņš nebūt nav piedzēries. Viņš kā nieku varētu atrisināt piecus uzdevumus pēc kārtas. Bet viņam ir jāiet. Viņš ir paēdis, vismaz nav badā. Dzerot ķēves pienu, sīks kumeliņš izaug par varenu rikšotāju. Kumiss atjaunoja viņa spēkus un padarīja viņu stiprāku. Diez, kur palicis viņa zirgs?

Viņš sāka *meklēt. Cao zirgu nesapina.* Vi{is *ticēja, ka zirgs neaizbēgs. Tas taču bija rāms, paklausīgs, kluss zirgs. Tāds zirgs neies līdzi kuram katram. Pašcieņa šim zirgam nebija sveša. Sis zirgs bija Cao draugs. Lūk, tur jau viņš ir. Kādus četrsimt piecsimt metrus no šejienes. Atdarinādams kazahu ganus, viņš iesvilpās. Agrāk tas viņam nepadevās, taču šodien Cao iesvilpās kā īsts kazahs. Zirgs tūdaļ pacēla galvu un paskatījās uz viņu. Cao redze tiešām bija lieliska. Sādā attālumā, debess un sniegoto virsotņu apžilbināts, viņš tomēr redzēja, kā saslejas ausis un nodreb zirga nāsis. Ak tu mans mīļotais kleperi, tu tiešām sadzirdēji, ka es tevi saucu. Cik tu gan esi mīļš un gudrs! Skaties tikai — lēnā solī, piemīdams smaragdzaļo zāli, sainis sāka soli pa solim virzīties uz viņa pusi. Patiesi! Tas varētu būt lielisks uzņēmums, brīnišķīga glezna! Tuksnesīgajos, nemierīgajos zāles viļņos tev tuvojas pasakains rikšotājs, zirgs — drakons. Izrādās, ka viņš ir pievilcīgs, spēcīgs un iespaidīgs! Garo kāju kauli bija lieli un stipri. Skrējienā pakaļkāju pakavi sniedzās garām priekškājām. Augstu pacēlis*

lepno galvu, viņš purināja brīnišķīgās krēpes. Likās, ka zirga kustības ir nesteidzīgas, un tomēr viņš tuvojās ļoti strauji. Viņš nāca arvien tuvāk un tuvāk. Kad beidzot zirgs bija klāt, tā ķermenis staroja . . .

Tā, lūk, Cao Cjaņli uzlēca zirgam mugurā un uzsāka dziesmu. Spēcīgās dziesmas skaņas satricināja aizu un uzmundrināja zirgu, kura solis kļuva slaidāks. Pakavi lidoja pa gaisu kā vējš, kā zibens. Šķita, ka milzu valzivs traucas dzirksteļojošā jūrā. Pieveiktā jūra, ko zivs šķēla uz pusēm, godbijīgi pašķīrās un vēlās atpakaļ. Likās, raķete traucas mirgojošās debesīs un zvaigznes, izvietojušās vienrindu līnijā, dejo un māj sveicienus.

Acu priekšā zibēja gaismas kūļi. Balti, sarkani, zili, zaļi, tumši zili, dzelteni, daudzkrāsaini kūļi. Tie apgaismoja raibo, tūkstoškārt mainīgo pašauti. Ausīs svilpoja vējš. Tas bija kalnu vējš. Jūras vējš. Tas bija plakankalnu un mākoņmalas vējš. Skanēja tūkstoš dzīvu būtņu rēciens. Tas bija tīģeru un lauvu, sniega leopardu un pērtiķu rēciens . . .

Zirga skrējiena solis kļuva vienmērīgāks. Uz zirga muguras bija ērti kā atpūtas krēslā. Visi zirga trūkumi kaut kur pazuda, un viņš neapturami traucās uz priekšu, pretim vējam ...

Pat tagad, astoņdesmitajos gados, kad viss, kas ar mums notika tajos gados, šķiet «pagājusī pārdzimšana» (pārtapšana), kas nekad (nekad!) neatgriezīsies; kad pienāca Cao Cjaņli tik ļoti gaidītais jaunais pavasaris; kad viņš kopā ar visiem uzsāka lidojumu, viņš atcerējās šo zirgu, šo alpu pļavu, šo ceļu. Viņam uz mūžu iespiedās atmiņā šis daudzkrāsainais mirdzums, ko atklāja straujā kustība. Viņš ir patiesas pateicības pārpilns par visu to, ko glabā viņa atmiņa.

Sužos

No ķīniešu valodas tulkojis PĒTERIS PILDEGOVIČS
JĀNIS ENDZELĪNS

PAR LATVIEŠU VALODAS STĀVOKLI LATVIJAS VALSTI

No minoritātu aprindām dažkārt dzird pārmetumus, ka latvieši esot lieli šovinisti. Patiesībā nu gan šie pārmetumi ir nedibināti, jo drīzāk latviešiem var pārmest nacionālisma trūkumu. Ja, piemēram, kāds žīds še Latvijā kādu latvieti uzrunā krieviski — un to jau te žīdi pa laikam mēdz darīt —, tad, cik esmu novērojis, tikai retais latvietis atteicas krieviski sarunāties, bet lielākā daļa jūtas glaimota, ka žīds tos noturējis par spējīgiem sarunāties svešvalodā, un kā nu prazdami lauzās šai žīdu iemīļotā valodā. Un ja dažkārt politiskajā dzīvē dzirdamas balsis, kas prasa «nacionālu» valdības koalīciju (bez minoritātu piedalīšanās, bet gan ar sociāldemokrātiem), tad jau patiesībā ari tas nav nekāds šovinisms, bet tikai ar zināmu nolūku uzlikta «nacionālisma» maska, ko, situācijai mainoties, atkal nomet. Sākumā minētie pārmetumi ir varējuši rasties tikai tāpēc, ka musu

samērā retie šovinisti ir aktīvāki nekā daudzie nešovinisti un vairāk, piemēram, raksta avīzēs.

No īsta nacionālisma trūkuma nu cieš, kā nesen jau *Latvi* aizrādījis Gaujmalietis, arī latviešu valoda. Pastāv laikam, piemēram, noteikumi ar soda piedraudējumiem par valsts valodas kropļošanu, bet mūsu policija mierīgi cieš, piemēram, tādas veikalu izkārtnes kā «Jēkab Martinsohn», kas latviešu valodā var būt tikai uz izkārtnes neiespējams vo-kātlvs. Un ko varam ar prasīt no policijas, kad musu ārlietu ministrija ārzemnieku dēļ izdod ārzemju pases, piemēram, «J. Kalniņš kungam»?

Nūle minētie valodas kropļojumi nu liecina par pašcieņas trūkumu latviešu starpā, bet citādi tiem nav ļaunu seku, jo tie ir jau tik aprasti, ka tiem vairs nepiegriež daudz vērības. Daudz ļaunāks ir vēl plaši izplatītais uzskats, ka katrs latvietis jau kā tāds prot latviski runāt un rakstīt un tāpēc var ir pats iztikt latviski nemācījies, ir vajadzības gadījumā ari pat citus mācīt latviski runāt. Atceros vēl, piemēram, ar kādu īgnumu reiz (avīzē) *Latvijas Sargs* noraidīja *Latvja* aizrādījumu, ka latviešu tautības ierēdņi dažreiz bojājot latviešu valodu ne mazāk par sveštautiešiem. Un tā kā krievu laikos, kad vēl nevarēja būt savam amatam sagatavotu latviešu valodas skolotāju, ļāva šo valodu mācīt vidusskolās kuram katram latvietim, kas policijai skaitījās par «uzticamu» un bija par nelielo atalgojumu ar mieru to darīt, tad arī vēl tagad plašās aprindās valda uzskats, ka latviešu valodas mācīšanai (pat vidusskolās!) pietiek ar labu gribu un latviešu tautību: kas citu neko neprot mācīt, tas, uz savas tautības pamata vien, māca latviešu valodu!

Pirmajā acumirklī varētu jau ar likties, ka pietiek latviešu valodas mācīšanai ar latviešu tautību. Bet patiesībā ar to pietiktu arī tīri praktiskām vajadzībām tikai tai gadījumā, ja visi latvieši savā izteiksmē būtu gluži brīvi no ģermānismiem un slavismiem. īstenībā tomēr mēs tagad skolās mācījušies vācu un krievu valodā un salasījušies vācu un krievu grāmatas, pa daļai domājam vāciski un krieviski, un tāpēc ari mūsu izteiksme nav vienmēr tīri latviska. Pat šai rakstā jau minētais Gaujmalietis, piemēram, kam tā rūp latviešu valodas pareizība, tomēr savā rakstā trīsreiz liek kam «piedot» (pēc krievu *pridavatj),* t. i., piešķirt, zināmu nokrāsu, kamēr tīri latviski «piedod» tikai kādu vainu. Bet latviešu valodas skolotājam nepieciešams nevien pašam pareizi runāt un rakstīt, bet arī zinātniski pārzināt latviešu valodu.

. . . Atveras tāpēc dažkārt bēdīgas ainas, kad dabū ieskatīties latviešu valodas stāvoklī Latvijas skolās. Tā, piemēram, pie manis reiz griezās kādas skolas skolnieki ar lūgumu paskaidrot viņiem, vai tiešām istabas vārds esot jāraksta «izstaba», kā mācot viņu latviešu valodas skolotāja (jo, lūk, istaba esot cēlusies «iz staba»).

. . . Cieš dažkārt latviešu valoda skolā arī no tam, ka citu priekšmetu skolotāji dažreiz nevien neveicina latviešu valodas skolotāju darbību, bet pat tieši vai netieši strādā tam pretī. Savā laikā J. Velme tika aizrādījis, ka arī citu priekšmetu skolotājiem būtu jāiztur pārbaudījums latviešu valodā, jo ja citu priekšmetu skolotāji klasē runā nepareizi latviski, tad ar to taču viņi ārda latviešu valodas skolotāja darbu, kam pat nav labi iespējams teikt savai klasei, ka citu priekšmetu skolotājiem ir kļūdaina valoda, kas nevar noderēt paraugam. Un uzstājas dažkārt pat apzinīgi pret latviešu valodas skolotāja darbību! Tā man, piemēram, gadījās dzirdēt, ka kādā vidusskolā kāda skolotāja «Kruhming» skubinot savas skolnieces neklausīt latviešu valodas skolotāja aizrādījumus — rakstīt savus uzvārdus ar sieviešu kārtas galotnēm, starp Krūmiņām, zināms, viena «Kruhmiņ» justos neveikli izolēta.

Minētie piemēri lieku reizi rāda, ka latviešu valodai Latvijas valsti vēl nav piegriezta pienācīgā vērība . . .

Avīze *Latvis,* 1469. nr. (1926. 1. IX)

DŽORDŽS ORVELS

PĀRDOMAS PAR GANDIJU

ESEJA

Svētie vienmēr būtu jāatzist par vainīgiem, kamēr nav pierādīts viņu nevainīgums, taču pārbaudījumi, kuri viņiem būtu jāuzliek, nav vienādi. Gandija gadījumā rodas vēlēšanās uzdot šādus jautājumus: līdz kādai pakāpei Gandiju virzīja iedomība — apzinoties sevi kā pazemīgu, kailu, vecu vīru, kurš sēž uz lūgšanu paklājiņa un satricina impērijas tikai ar savu garīgo spēku vien — , un līdz kādai pakāpei viņš kompromitēja pats savus principus, iesaistīdamies politiskā darbībā, kura pēc savas būtības nav šķirama no spaidiem un krāpšanas? Lai dotu noteiktu atbildi, būtu bezgala sīki jāizstudē Gandija dokumenti un raksti, jo visa viņa dzive bija līdzīga svētceļojumam, kurā nozīmīga jebkura rīcība. Taču daļējā autobiogrāfija (The Story of my Experiments with Truth. By M. K. Ghandi. Public Affairs Press), kura noslēdzas 19. gadsimta 20. gados, ir iespaidīga liecība viņam

par labu, vēl jo vairāk tāpēc, ka aptver to Gandija dzīves dalu, kuru viņš būtu dēvējis par neatdzimstošo, un atgādina mums, ka ši svētā — vai gandrīz svētā — dzīlēs mita ļoti gudrs, spējīgs cilvēks, kas, ja vien vēlētos, varētu sasniegt spožus panākumus kā jurists, pārvaldnieks vai pat biznesmenis.

Atceros: kā ap to laiku, kad autobiogrāfija pirmoreiz nāca klajā, lasīju tās sākuma nodaļas kāda indiešu laikraksta slikti iespiestajās lapās. Tās atstāja uz mani labu iespaidu, ko tolaik nevarēju teikt par Gandiju pašu. Priekšstati, kas asociējās ar viņu — pašaustas drānas, «dvēseles spēki» un veģetārisms — nelikās pievilcīgi, un viņa viduslaiku programma acīm redzami nebija dzīvotspējīga atpalikušā, bada nomocītā, pārapdzīvotā zemē. Tikpat skaidrs bija tas, ka briti viņu izmanto — vai vismaz domā, ka izmanto. Stingri ņemot, viņš kā nacionālists bija ienaidnieks, tomēr, tā kā ikvienā krīzes situācijā pūlējās vairīties no vardarbības — kas no britu viedokļa nozīmēja vairīties no jebkuras iedarbības rīcības vispār — , tad viņu varēja uzskatīt par «savējo». Privātās sarunās tas dažkārt tika ciniski atzīts. Līdzīga bija indiešu miljonāru nostāja. Gandijs viņus aicināja nožēlot grēkus, un viņi, dabiski, deva priekšroku Gandijam, nevis sociālistiem un komunistiem, kuri, ja vien rastos izdevība, no visas tiesas atņemtu viņiem naudu. Jāšaubās, vai uz šādiem apsvērumiem, galu galā, var paļauties: kā saka pats Gandijs, «beigās krāpnieki apkrāpj vienīgi paši sevi»: taču, lai nu kā, ar viņu gandrīz vienmēr apgājās maigi, pa dajai tāpēc, ka juta — viņš ir noderīgs. Britu konservatīvie patiesi niknojās uz viņu tikai tad, kad viņš — kā 1942. gadā — savu pretošanos bez vardarbības vērsa pret citu iekarotāju.

Bet pat tolaik es redzēju, ka britu ierēdņi, kas runā par Gandiju reizē uzjautrināti un noraidoši, tomēr dziļi ciena un apbrīno viņu — kā nu mācēdami. Neviens nekad neieminējās, ka viņš būtu uzpirkts vai vulgāri godkārīgs, vai, ka jel kādu viņa soli būtu noteikušas bailes vai ļaunprātība. Šķiet, vērtējot tādu cilvēku kā Gandijs, mēs instinktīvi vadāmies pēc augstām normām, un daži no viņa tikumiem ir paslīdējuši garām gandrīz nepamanīti. Piemēram, pat no autobiogrāfijas vien redzams, ka viņam piemitusi izcila dabiska drosme, — vēl skaidrāk to vēlāk parādīja veids, kādā viņš gāja bojā, jo sabiedriskam darbiniekam, kurš savu dzīvību uzskata par cik necik vērtīgu, gan būtu bijusi vajadzīga pienācīgāka apsardze. Turklāt šķiet, ka Gandijs ir bijis pilnīgi brīvs no tā maniakālā aizdomīguma, par kuru E. M. Forsters savā «Ceļā uz Indiju» (A Passage to India) pamatoti runā kā par netikumu, kas apsēdis indiešus tāpat kā liekulība britus. Kaut arī Gandijs, bez šaubām, bija gana asredzīgs, lai atklātu melus, tomēr, kur vien iespējams, šķiet, ticēja, ka pārējie cilvēki rīkojas taisnīgi un ka tiem piemīt labāka daba, pateicoties kurai iespējams atrast tiem pieeju. Lai gan Gandijs bija cēlies no nabadzīgas vidussķiras ģimenes, uzsāka dzīvi diezgan nelabvēlīgos apstākļos, turklāt nebija apveltīts ar necik iespaidīgu ārieni, viņu tomēr nemocīja nedz skaudība,

nedz mazvērtības izjūta. Likās, viņu krietni izbrīnīja rasu problēmas, kad viņš pirmoreiz sastapās ar to vissarežģītākajām izpausmēm Dienvidāfrikā. Pat, cīnīdamies karā, kas patiesībā bija rasu karš, viņš nedomāja par cilvēkiem rasu un statusa terminos. Provinces gubernators, kokvilnas plantators miljonārs, badā mirstošs dravidu kūlijs, britu kareivis — visi bija vienlīdz cilvēciskas būtnes, kurām varēja atrast pieeju gandrīz pilnīgi vienādā veidā. Vērā ņemams ir tas, ka pat visnelabvēlīgākos apstākļos, piemēram, Dienvidāfrikā, kur Gandijs, uzstādamies kā indiešu sabiedrības aizstāvis, izraisīja pret sevi antipātijas, viņam netrūka draugu Eiropā.

Autobiogrāfija, sarakstīta īsās nodaļās publicēšanai avīzē turpinājumos, nav literārs meistardarbs, toties atstāj jo dziļāku iespaidu materiāla vienkāršības dē{. Seit jāatgādina, ka savu dzīves cefu Gan-dijs uzsāka ar normāliem jauna indiešu studenta centieniem, bet ekstrēmista uzskatus ieguva pakāpeniski un dažkārt pat neviļus. Interesanti uzzināt, ka ir bijuši laiki, kad viņš valkājis cilindru, apmeklējis deju kursus, mācījies franču un latīņu valodu, kāpis Eifeļa torni un pat mēģinājis apgūt vijofspēli — tas viss tika darīts tādēļ, tai pēc iespējas dziji uzņemtu sevi eiropiešu kultūru. Viņš nebija no tiem svētajiem, kuri jau kopš bērnības izceļas ar neparastu dievbijību, nedz arī no tādiem, kas atsakās no pasaules pēc satriecošas uzdzīves. Gandijs atzīstas it visos jaunības nodarījumos, lai gan patiesībā nav jau daudz, ko atzīt. Grāmatas titullapā ir fotogrāfija, kurā redzamas lietas, kas Gandijam piederējušas dzīves nogalē. Visu kopā varētu nopirkt par piecām mārciņām, un Gandija grēki — vismaz miesīgie — , salikti vienā kaudzītē, izskatītos gluži tāpat. Dažas cigaretes, daži kumosi gaļas, dažas monētas, kas bērnībā nočieptas kalponei, divi borde(a apmeklējumi (abas reizes viņš ticis sveikā, «neko neizdarījis»), viena bezmaz vai notikusi noziegšanās ar viņa dzīvokļa saimnieci Plimutā, viens dusmu izvirdums — tas tad arī tikpat kā viss. Gandrīz no pašas bērnības viņam piemita dziļa nopietnība, — drizāk ētiska nekā reliģiska nostāja, taču līdz pat gadiem trīsdesmit nebija sevišķi noteiktas virziena izjūtas. Tajā, ko varētu nosaukt par sabiedrisko dzīvi, viņš pirmoreiz iegāja, pateicoties veģetārismam. Aiz Gandija mazāk parastajām īpašībām nepārtraukti jaušams solīdais vidussķiras biznesmenis, kādi bijuši viņa senči. Jūtams, ka pat pēc atteikšanās no personiskās godkāres viņš joprojām ir palicis attapīgs, enerģisks jurists, lietišķs politisks organizators, kurš rūpīgi ierobežo izdevumus, spējīgs komiteju vadītājs un nenogurdināms ziedojumu vācējs. Viņa raksturs bija apbrīnojami pretrunīgs, taču tajā nebija tikpat kā nevienas īpašības, kuru varētu nosaukt par sliktu, un, manuprāt, pat Gandija niknākie ienaidnieki atzītu, ka viņš bijis interesants un neparasts cilvēks, kurš darījis pasauli bagātāku jau ar to vien, ka dzīvojis. Vai viņu bija iespējams arī iemīlēt un vai viņa mācības var noderēt cilvēkiem, kas nepieņem reliģiskos uzskatus, uz kuriem šīs mācības balstītas, — par to es nekad neesmu bijis pilnīgi pārliecināts.

Pēdējos gados par Gandiju ierasts runāt tā, it kā viņš ne vien būtu

simpatizējis Rietumu kreisajai kustībai, bet pat nebūtu šķirams no tās. Anarhisti un pacifisti jo sevišķi apgalvo, ka Gandijs piederot viņiem, reizē uzsvērdami vienīgi to, ka viņš noraidījis centrālismu un vardarbību no valsts puses, un ignorēdami viņa doktrīnu «vlņ-' saulīgo», antihumānistisko tendenci. Tomēr, pēc manām domām, vajadzētu saprast, ka Gandija mācības nevar pieskaņot pārliecībai, ka cilvēks ir visu lietu mērs un ka mūsu uzdevums ir panākt, lai būtu vērts aizvadīt mūžu uz šis zemes, uz vienīgās zemes, kas mums dota. Jēga šim mācībām ir tikai kopā ar pieņēmumu, ka Dievs eksistē un ka priekšmetiskā pasaule ir ilūzija, no kuras jāatbrivojas. Ir vērts apsvērt pašdisciplīnas veidus, kurus Gandijs uzskatīja par savu pienākumu un kuri — kaut arī viņš, iespējams, neuzstāja, lai ikviens no viņa sekotājiem ievērotu katru sikumu — , viņaprāt, bija obligāti, ja kāds apņēmies kalpot Dievam vai cilvēcei. Vispirmām kārtām, nedrīkst ēst gaļu un, ja iespējams, vispār itin neko, kas nācis no dzīvnieku valsts. (Gandijam pašam veselības stāvokļa dēj nācās ielaisties kompromisā un dzert pienu, taču to viņš, tiekas, izjuta kā principu pārkāpšanu.) Nedrīkst lietot alkoholu vai tabaku, nekādas garšvielas pat ne no augiem, jo jāēd ņevis ēšanas dēļ, bet gan vienigi tālab, lai saglabātu spēkus. Otrkārt, ja iespējams, jāizvairās no dzimumsakariem. Ja nu tiem jānķtiek, tad tikai un vienigi ar mērķi radit bērnus, turklāt pēc iespējas reti. Gandijs pats ap gadiem trīsdesmit pieciem deva brahmačarjas zvērestu, kas nozīmē ne vien pilnīgu šķistibu, bet ari dzimumtieksmes iznicināšanu. Tāds stāvoklis, jādomā, grūti sasniedzams bez īpašas diētas un biežas gavēšanas. Piena dzeršana ir bīstama arī tāpēc, ka veicina dzimumtieksmes rašanos. Un, visbeidzot, galvenais — tikumības meklētājam nedrīkst būt tuvu draugu un itin nekādas vienīgās mīlestības.

Tuva draudzība, saka Gandijs, ir bīstama, jo «draugi ietekmē viens otru», un uzticība draugam var novest pie pārkāpumiem. Tā, bez šaubām, ir taisnība. Vēl vairāk — ja kāds grib mīlēt Dievu vai cilvēci kā vienu veselumu, viņš nekādi nedrīkst dot priekšroku atsevišķam cilvēkam. Ari tā ir taisnība, turklāt iezīmē punktu, kurā humānistiskā un reliģiskā nostāja kļūst nesavienojamas. Parastam cilvēkam mīlestība ir tukša skaņā, ja tā nenozīmē — mīlēt dažus cilvēkus vairāk par citiem. Autobiogrāfija īsti neatklāj, vai Gandijs pret sievu un bērniem izturējies nevērīgi, toties lasītājs uzzina vismaz to, ka trīs reizes Gandijs drīzāk būtu (āvis bērnam vai sievai nomirt nekā ļautu viņiem ēst dzīvnieku valsts produktus, ko ieteicis ārsts. Tiesa, nāves briesmas pastāvēja, tomēr neviens nenomira, turklāt Gandijs — jādomā, juzdams spēcīgu morālu tieksmi rīkoties gluži pretēji, — vienmēr deva pacientam iespēju palikt dzīvam par grēka cenu; taču, ja noteicošais vārds piederētu viņam vien, viņš aizliegtu ēst gaļu, lai cik liels būtu risks. Viņš saka — ir jābūt kādai robežai, cik tālu mēs drīkstam iet, lai saglabātu savu dzīvību, un ši robeža atrodas krietni šaipus cāļa buljonam. Var jau būt, ka šāda nostāja ir cildena, tomēr tā ir nehumāna — tai nozimē, kādu šim vārdam, pēc manām domām, piešķir cilvēku

vairums. Cilvēciskā būtība ir: nemeklēt absolūtu pilnību, reizēm būt ar mieru sagrēkot lojalitātes labad, neieslīgt askētismā tiktāl, ka tas padara neiespējamas draudzīgas attiecības, sagatavoties tam, ka dzīve tevi pēdīgi pieveiks un salauzis, — neizbēgamajai maksai par to, ka savu mīlestību būsi veltījis kādam citam cilvēkam. Bez šaubām, no tādām lietām kā alkohols, tabaka un tā tālāk svētajam ir jāvairās, taiu svētā statuss ir lieta, no kuras jāvairās cilvēciskām būtnēm. Šāds apgalvojums ir viegli atspēkojams, tomēr pie atspēkošanas vajadzētu ķerties ar apdomu. Šai jogisma apsēstajā laikmetā gaužām labprāt tiek pausts ne vien uzskats, ka «atsacīšanās» ir labāka par pilnīgu šīszemes dzīves pieņemšanu, bet ari tas, ka vienkāršais cilvēks noraida šo «atsacīšanos» vienīgi tāpēc, ka tā prasa pārāk daudz pūļu; citiem vārdiem sakot — vidusmēra cilvēks ir neizdevies svētais. Jāšaubās, vai tas tiesa. Daudzi cilvēki nudien nevēlas būt svētie, un visai iespējams, ka tie, kuri sasniedz svētumu vai tiecas pēc tā, nekad nav jutuši īpašu vilinājumu būt cilvēki. Ja mēs šai sakarā spētu aizrakties līdz psiholoģiskajām saknēm, tad, manuprāt, ieraudzītu, ka galvenais «atsacīšanās» motīvs ir vēlēšanās paglābties no sāpēm, ko sagādā dzīve, un pirmām kārtām no mīlestības, kura, seksuāla vai ne, ir smags darbs. Taiu šeit nav nekādas nepieciešamības strīdēties par to, kas «augstāks», — «viņsauligais» vai cilvēciskais ideāls. Galvenais ir tas, ka abi nav savienojami. Ir jāizvēlas starp Dievu un Cilvēku, un visi «radikāli», un «progresīvie», no vismaigākā liberāla līdz visekstrēmākajam anarhistam, būtībā ir izvēlējušies Cilvēku.

Tomēr Gandija pacifismu zināmā mērā var nodalīt no pārējām viņa mācībām. Tā motīvs bija reliģisks, taču viņš apgalvoja arī, ka tas nozīmējot noteiktu tehniku, metodi un dodot iespēju sasniegt iecerētos politiskos mērķus. Gandijs ar savu nostāju atšķīrās no lielā vairuma Rietumu pacifistu. Satjagrāha, pirmoreiz izpaudusies Dien-vidāļrikā, bija kaut kas līdzīgs karam bez vardarbības, veids, kā sakaut ienaidnieku, neievainojot to, neizjūtot un neizsaucot naidu. Tā radīja tādas parādības kā civilu nepaklausību, streikus, gulšanos uz dzelzceļa sliedēm, pacietīgu policijas uzbrukumu panešanu bez bēgšanas un pretošanās un tamlīdzīgi. Gandijs iebilda pret to, ka Satjagrāhu tulko kā «pasīvu pretošanos»; gudžarati valodā šis vārds, šķiet, nozīmē — «noturība ticībā». Agrā jaunībā, Būru karā, Gandijs dienēja britu pusē par sanitāru un 1914. —1918. gada karā bija gatavs darīt to pašu. Pat ar zvērestu atteicies no vardarbības, viņš palika pietiekami godigs, lai saprastu, ka parasti karā ir nepieciešams nostāties vienā vai otrā pusē. Tā kā visa viņa politiskā dzīve centrējās ap ciņu par nacionālo neatkarību, viņš neizvēlējās un patiesībā nemaz nevarēja izvēlēties neauglīgo un negodīgo nostāju — izlikšanos, ka jebkurā karā abas puses ir gluži vienādas un nav nekādas starpības, kura uzvar. Tāpat, pretēji vairumam Rietumu pacifistu, viņš nemēdza vairīties no kutelīgiem jautājumiem. Runājot par pēdējo karu, ikviena pacifista pienākums bija atbildēt uz jautājumu: «Ko jūs teiksiet par ebrejiem? Vai

esat gatavi noskatīties, kā viņus iznicina? Ja nē, tad kā jūs domājat viņus glābt, neiesaistoties karā?» Jāteic, ka uz šo jautājumu es neesmu saņēmis godīgu atbildi ne no viena Rietumu pacifista, toties esmu dzirdējis bez sava gala izvairīgu atrunāšanos, kas parasti sākas ar «jau atkal!». Bet tā nu ir gadījies, ka visai līdzīgs jautājums 1938. gadā tika uzdots

Gandijam, un viņa atbilde ir fiksēta Lūisa Fišera grāmatā «Gandijs un Staļins». Citējot misteru Fišeru: Gandijs uzskatījis, ka Vācijas ebrejiem vajadzētu doties kolektīvā pašnāvībā, kas «pasaulei un Vācijas tautai būtu atvērusi acis un likusi ie/audzit Hitlera va-rasdarbus». Pēc kara viņš taisnojās: ebreji, visviens, tikuši nogalināti un tikpat labi būtu varējuši aiziet nāvē, kurai būtu kāda nozīme. Rodas iespaids, ka šāda nostāja ir pārsteigusi pat tik kvēlu Gandija cienītāju kā misters Fišers, — bet Gandijs gluži vienkārši bija godigs. Ja cilvēks nav gatavs atņemt dzivību, tad viņam bieži vien jāsagatavojas tam, ka dzīvības ies bojā kādā citā veidā. 1942. gadā, mudinādams bez vardarbības pretoties japāņu iebrukumam, Gandijs bija ar mieru atzit, ka tas maksātu miljoniem dzīvību.

Tai pašā laikā ir pamats domāt, ka Gandijs, kurš taču dzimis 1869. gadā, neizprata totalitārisma būtību un visu vērtēja, balstoties uz paša ciņu pret britu valdību. Galvenais šeit nav tik daudz tas, ka briti pret viņu izturējās iecietīgi, bet gan tas, ka viņš allaž spēja vadīt sabiedrisko domu. Kā redzams no iepriekš citētās frāzes, viņš ticēja, ka pasaulei var «atvērt acis», taču tas īstenojams vienīgi tad, ja pasaulei dota iespēja dzirdēt par to, kas īsti notiek. Grūti iedomāties, kā Gandija metodes varētu lietot valsti, kur režīma pretinieki pazūd nakts vidū un par viņiem neviens vairs nedzird. Bez brīvas preses un pulcēšanās tiesībām zūd iespēja ne vien atsaukties uz citādi domājošo uzskatiem, bet ari radīt masu kustību vai pat pavēstīt pretiniekiem par saviem nolūkiem. Vai Krievijā šobrīd ir kāds Gandijs? Un, ja ir, tad ko viņš paveicis? Tautas masas Krievijā varētu ķerties vienīgi pie civilās nepaklausības, ja ši ideja ienāktu prātā visiem vienlaikus, taču pat tad, spriežot pēc laikiem, kad Ukrainā izcēlās bads, nekas nemainītos. Ja ari pieļaujam, ka pretošanās bez vardarbības varētu būt iedarbīga pret valdību pašu valsti vai pret okupantu varu, — tomēr nav skaidrs, kā to veikt starptautiskā mērogā. Šķiet, Gandija dažādie pretrunīgie izteikumi par pēdējo karu rāda, ka viņš jutis, cik šis jautājums sarežģīts. Iesaistoties ārpolitikā, paciļisms vai nu beidz būt pacifisks, vai ari pārvēršas par samierināšanos. Vēl jo vairāk, nopietni jāapšauba Gandija pieņēmums, kurš viņam tik labi noderēja saskarsmē ar atsevišķiem indivīdiem, — ka visiem cilvēkiem iespējams atrast pieeju un ka viņi aizvien reaģēs uz augstsirdīgu rīcību. Var izrādīties, ka tā tas nebūt nav — piemēram, saskarsmē ar vājprātīgajiem. Un te nu rodas jautājums: kurš tad ir normāls? Vai Hitlers bija normāls? Un vai nav iespējams, ka vesela kultūra ir nenormāla — pēc citas kultūras mērauklām? Un — ciktāl iespējams vērtēt veselu tautu jūtas — vai starp augstsirdīgu rīcību un draudzīgu reakciju pastāv kāds acīmredzams sakars? Vai pateicība tiešām ir vērā

ņemams faktors starptautiskajā politikā?

Šie un lidzīgi jautājumi ir jāapspriež, turklāt nekavējoties — nedaudzajos gados, kas mums atlikuši, pirms kāds nospiedīs pogu un sāks lidot raķetes. Jāšaubās, vai civilizācija spēs Izturēt vēl vienu pasaules karu, un būtu vismaz domājams, ka izeja meklējama vardarbības noliegumā. Gandijam pietiktu spēka godīgi apsvērt tādus jautājumus, kādus šeit esmu izteicis; un iespējams, ka lielāko daļu šo jautājumu viņš tiešām ir iztirzājis kādā no saviem neskaitāmajiem avižrakstiem. Jūtams, ka daudz ko viņš neizprata, taču nebija nekā tāda, par ko viņš baidītos runāt vai domāt. Nekad neesmu spējis lolot īpašas simpātijas pret Gandiju, tomēr man nav pārliecības, ka viņš kā politisks domātājs būtu pieļāvis būtiskas kļūdas, un neuzskatu ari, ka viņa dzīve būtu neizdevusies. Savādi, ka pēc Gandija noslepkavošanas daudzi no viņa kvēlākajiem cienītājiem noskumuši izsaucās — viņš esot nodzīvojis tieši tik ilgi, lai ieraudzītu savu mūža darbu drupās, jo Indija bija ierauta pilsoņu karā, kurš jau iepriekš bija paredzams kā viens no varas nomaiņas blakusrezultātiem. Taču Gandijs nebūt neveltīja savu dzīvi tikai tam, lai izlīdzinātu nesaskaņas starp hinduistiem un musulmaņiem. Galu galā tika sasniegts viņa galvenais politiskais mērķis — britu kundzības izbeigšana mierīgā ceļā. Kā jau parasti, ari šeit pastāv pretrunīgi fakti. Tomēr briti atstāja Indiju bez cīņas, — notikums, kuru gadu pirms tam tiešām nebūtu spējis paredzēt tikpat kā neviens novērotājs. Tiesa, to veica leiboristu valdība, kurpreti konservatīvā valdība, jo īpaši Čērčila vadībā, protams, būtu rīkojusies citādi. Taču, ja ap 1945. gadu Britānijā plašas masas pārstāvēja uzskatus, kas simpatizēja Indijas neatkarībai, — ciktāl tas bija Gandija personiskās ietekmes nopelns? Un, ja notiks tā, ka Indija un Britānija pēdigi nomierināsies un nodibinās pieklājīgas un draudzīgas attiecības, — vai tas daļēji neizdosies tāpēc, ka Gandijs, neatlaidīgi un bez naida turpinādams savu ciņu, būs attīrījis politisko atmosfēru? Tas, ka prātā nāk šādi jautājumi, rāda viņa dižumu. Pret Gandiju var just kaut ko līdzīgu pretīgumam no estētiskā viedokļa — kādu izjūtu es — , var noraidīt apgalvojumus, ka viņš bijis svētais (starp citu, viņš pats to nav apgalvojis nekad), var noliegt ari svētā statusu kā ideālu un tādējādi uztvert Gandija pamatmērķus kā antihumānus un reakcionārus; taču, ja vērtējam viņu vienkārši kā politiķi un salīdzinām ar pārējiem mūslaiku vadošajiem politiskajiem darbiniekiem, tad jābrinās, cik tīras pēdas viņam izdevies atstāt aiz sevis!

1949

Kopš agras bērnības, varbūt jau no piecu sešu gadu vecuma, es zināju, ka, izaudzis liels, būšu rakstnieks. Apmēram starp septiņpadsmito un divdesmit ceturto mūža gadu es mēģināju tikt vaļā no šis iedomas, taču visus mēģinājumus pavadīja apziņa, ka es varmācīgi apspiežu savu īsto dabu un ka agri vai vēlu man nāksies likties mierā un ķerties pie grāmatu rakstīšanas.

ESEJA

Es biju vidējais no trim bērniem ģimenē, bet gan no vecākā, gan jaunakā mani šķira pieci gadi, un, pirms biju sasniedzis astoņu gadu vecumu, es tikpat kā neredzēju savu tēvu. Šī un citu iemeslu dēļ es biju visai vientuļš, drīz kļuvu par netīkamu savādnieku un tāpēc skolas gados neizpelnījos nekādas lielās simpātijas. Man piemita vientuļa bērna, paradums sadomāt visādus stāstus un risināt sarunas ar iedomātām personām, un, manuprāt, mani literārie centieni jau no sakta gala saaudās ar izjūtu, ka tieku atstumts un pārāk zemu vērtēts. Es zināju, ka protu valdīt pār vārdiem un spēju raudzīties acis nepatīkamiem faktiem, un jutu, ka tas mani rada noslēgtu pasauli, kurā varēju atgūties no nemitīgajām neveiksmēm ikdienas dzīvē. Tomēr nopietno — t. i., nopietni domāto — sacerējumu apjoms, kas tapa manā bērnībā un pusaudža gados, nesasniedza ne pusduci lappušu. Pirmo dzejoli es sacerēju četru vai piecu gadu. vecumā, māte to pierakstīja, man diktējot. Neatceros neko vairāk kā vien to, ka dzejolis bija par tīģeri un tīģerim bija «zobi kā krēsli» — itin laba frāze, tomēr man tā vien šķiet, ka tas būs bijis plaģiāts pēc Bleika «Tīģeri, tīģeri». Vienpadsmit gadu vecumā, kad sākās

1. pasaules karš, es uzrakstīju patriotisku dzejoli, ki nodrukāja vietējā avizē — tāpat kā otru, divus gadus vēlāk, veltīgi Kičenera nāvei. Kļuvis mazliet vecāks, es laiku pa laikam sacerēju sliktus un parasti nepabeigtus «dabas dzejoļus» georgiešu stilā. Pāris reižu es pat lukoju uzrakstīt stāstiņu, kas beidzās ar baisu neveiksmi. Tie tad nu ari bija visi tā saucamie nopietnie darbi, ko es to gadu laikā tiešām uzliku uz papīra.

Tomēr savā ziņā *es tolaik no tiesas iesaistījos literārā darbībā. Pirmkārt, pastāvēja pasūtījuma darbi, kurus es sacerēju ātri, viegli un bez īpašas patikas. Pabeidzis skolasdarbus, rakstīju vers d'occasion, pa pusei humoristiskus pantiņus, kurus spēju «cept» tādā ātrumā, kas man tagad liekas pārsteidzošs; četrpadsmit gadu vecumā apmēram nedēļas laikā es sacerēju veselu lugu dzejā, atdarinādams Aristoļānu, — turklāt palīdzēju izdot skolēnu žurnālus: gan iespiestā veidā, gan rokrakstā. Šie žurnāliši bija visnožēlojamākās burles-kas, kādas vien iedomājamas, un pie tiem es nopūlējos daudz mazāk, nekā tagad noņemos ar pašu mazvērtīgāko žurnālistiku. Taču, reizē ar visu to, gadus piecpadsmit vai pat vairāk, es veicu gluži citādus literāros vingrinājumus — sacerēju garumgaru «stāstu» par sevi pašu, savdabīgu dienasgrāmatu, kura pastāvēja vienīgi domās. Manuprāt, šāds paradums piemīt tikpat kā visiem bērniem un pusaudžiem. Agrā zēnibā es mēdzu iztēloties, ka esmu, teiksim, Robins Huds, un iedomājos sevi par satraucošu piedzīvojumu varoni, taču mans «stāsts» visai driz zaudēja klaji narcisisko raksturu un aizvien vairāk pārvērtās par vienkāršu darītā un redzētā aprakstu. Tas, kas ik pa brīdim risinājās manā galvā, izklausījās apmēram šādi: «Viņš atvēra durvis un iegāja istabā.*

Zeltains saulesstars, izspraucies caur muslīna aizkariem, slīpi apmirdzēja galdu, uz kura līdzās tintnīcai stāvēja puspavērta sērkociņu kārbiņa. Turēdams labo roku kabatā, viņš devās pie loga. Lejā, uz ielas, lāsumains kaķis trenkāja sakaltušu lapu» utt., utt. Šis paradums mani nepameta līdz gadu divdesmit piecu vecumam — tieši tajā laikā, kad es ar literatūru nenodarbojos. Lai gan man nācās meklēt — un es ari meklēju — piemērotākos vārdus, šķita, ka šie aprakstu mēģinājumi rodas gandrīz vai pret manu gribu, kāda ārēja spēka ietekmē. «Stāsts», manuprāt, būs atspoguļojis to dažādo rakstnieku stilus, kurus es apbrīnoju dažādos laikposmos, tomēr, cik atceros, tas aizvien bija un palika tāds pats — sīkumains apraksts.

Ap gadiem sešpadsmit es pēkšņi atklāju, kādu prieku sagādā vārdi paši par sevi, t. i., skaņas un vārdu asociācijas. Rindiņas no «Zaudētās paradīzes»':

So hee with difficulty and labour hard

Moved on: with difficulty and labour hee man tagad vairs nešķiet tik bezgala brīnišķīgas: toreiz tās uzdzina sajūsmas šermuļus, un «hee» rakstība «he» vietā darīja patiku vēl lielāku. Runājot par tieksmi aprakstīt, — par to es jau zināju visu. Tātad ir skaidrs, kāda veida grāmatas es gribēju rakstīt, ja vien par mani tolaik varēja teikt, ka es vispār gribu rakstīt. Es gribēju sacerēt milzīgus naturālistiskus romānus ar nelaimīgām beigām, pilnus ar detalizētiem aprakstiem un aizraujošiem salīdzinājumiem, kā ari ar epizodēm spožā stilā, kur vārdi pa daļai tiktu lietoti vienīgi sava skanējuma dēļ Un, patiešām, mans pirmais pabeigtais romāns «Dienas Birmā» (Burmese Days), kuru uzrakstīju trīsdesmit gadu vecumā, bet iecerējis biju daudz agrāk, ir gandrīz tieši tāda grāmata.

Visu šo «fona informāciju» es sniedzu tāpēc, ka domāju — nav iespējams spriest par rakstnieka motīviem, neko nezinot par viņa sākotnējo attīstību. Rakstnieka darbu tēmas nosaka laiks, kurā viņš dzivo — tā tas notiek vismaz šādos juceklīgos, revolucionāros laikos kā mūsējie — , taču, pirms vispār sācis rakstīt, viņš jau ir ieguvis zināmu emocionālu nostāju, no kuras pilnībā vairs neatbrīvosies nekad. Bez šaubām, rakstnieka pienākums ir turēt grožos savu temperamentu un vairīties no aizkavēšanās tādā attīstības posmā, kad vēl nav sasniegts radošais briedums, vai ari no ieilguša savāda noskaņojuma: bet, ja viņš galīgi atbrīvosies no agrīnajām ietekmēm, tad būs nogalinājis pašu tieksmi rakstīt. Ja neņem vērā nepieciešamību pelnīt maizi, tad, manuprāt, pastāv četri rakstīšanas — vismaz prozas rakstīšanas — pamatmotivi. Dažādās pakāpēs tie piemīt ikvienam rakstniekam, un to proporcijas katrā rakstniekā laiku pa laikam mainīsies — atbilstoši videi, kādā viņš dzivo. Šie motīvi ir:

1) Tīrais egoisms. Vēlēšanās likties gudram, lai par tevi runātu, lai tevi atcerētos pēc nāves, vēlēšanās atspēlēties pieaugušajiem, kuri tevi strostējuši bērnībā, utt., utt. Izlikšanās, ka tas nebūtu motīvs, turklāt spēcīgs motīvs, ir tīrā blēdība. Ši īpašība piemīt ne vien rakstniekiem, bet ari zinātniekiem,

māksliniekiem, politiķiem, juristiem, karavīriem, veiksmīgiem biznesmeņiem — vārdu sakot, visam cilvēces «krējumam». Pa lielākai daļai (audis nav izteikti egoisti. Apmēram pēc trīsdesmit gadu vecuma viņi zaudē individuālo godkāri — tik tiešām, daudzos gadījumos gandrīz vai zaudē ari apziņu, ka vispār ir indivīdi — , un dzīvo galvenokārt citu labad, vai arī — viņus gluži vienkārši aprok pārvarigs darbs. Taču pastāv arī mazākums — apdāvināti stūrgalvīgi cilvēki, kuri apņēmušies nodzīvot līdz galam paši savu dzīvi, un pie šis kategorijas pieder ari rakstnieki. Es teiktu, ka nopietni rakstnieki visā visumā ir godkārīgāki un egocentriskāki par žurnālistiem, toties mazāk interesējas par naudu.

2) Estētiskais entuziasms. Skaistuma uztvērums ārējā pasaulē vai, otrējādi, vārdos un to veiksmīgā sakārtojumā. Prieks par vienas skaņas iedarbību uz citu, par labas prozas tvirtumu vai laba stāsta ritmu. Vēlēšanās dalīties pārdzīvojumā, kurš šķiet vērtīgs un saglabājams. Vairumam rakstnieku estētiskais motīvs piemīt ļoti mazā mērā, taču pat pamfletistam vai mācību grāmatu autoram būs savi iemīļoti vārdi un frāzes, kas viņam patīk nebūt ne utilitāru iemeslu

' Ang|u dzejnieka Džona Miltona episkā poēma (1667).

dēļ; vai ari viņam būs ipašas jūtas pret tipogrāfisko salikumu, lapas balto malu platumu utt. Jebkura grāmata, kas pārsniedz dzelzceļa izziņu krājuma līmeni, nav pilnīgi briva no estētiskiem apsvērumiem.

3) Vēsturisks impulss. Vēlēšanās saskatīt lietas, kādas tās ir, noskaidrot patiesos faktus un krāt tos nākamo paaudžu vajadzībām.

4) Politisks mērķis — vārdu «politisks» lietojot iespējami plašākajā nozīmē. Vēlēšanās ievirzīt pasauli noteiktās sliedēs, mainīt citu cilvēku priekšstatu par sabiedriskās iekārtas veidu, pēc kura tiem būtu jātiecas. Ari no politiskas sliecības neviena grāmata nav isti briva. Uzskats, ka mākslai nedrīkstētu būt nekādas daļas gar politiku, pats par sevi jau ir politisks viedoklis.

Ir acim redzams, kā šiem daudzveidīgajiem impulsiem jākaro citam pret citu un kā tiem jāpāriet no cilvēka uz cilvēku un no laikmeta uz laikmetu. Pēc savas dabas — pieņemot, ka «daba» ir iekšējais stāvoklis, sasniedzot personības briedumu — , es esmu cilvēks, kurā pirmie trīs motīvi gūst pārsvaru pār ceturto. Mierīgos laikos ēs *droši vien būtu rakstījis krāšņa stila vai arī tīri aprakstošas grāmatas un varbūt paliktu gandrīz vai bez savu politisko noslieču apjausmas. Taču patiesībā es esmu bijis spiests kļūt par kaut ko līdzīgu pamfletistam. Sākumā piecus gadus darbojos nepiemērotā profesijā (Indijas impērijas policijā Birmā) un pēc tam cietu no trūkuma un no sajūtas, ka esmu galīgs neveiksminieks. Tas nostiprināja manu dabisko naidu pret varu un lika pirmo reizi pilnībā apzināties strādnieku šķiras eksistenci; darbs Birmā bija devis man zināmu imperiālisma būtibas izpratni; tomēr ar šo pieredzi nepietika, lai es iegūtu skaidru politisku orientāciju. Tad nāca Hitlers, Spānijas pilsoņu karš utt. 1935. gada nogalē man vēl aizvien nebija izdevies nonākt pie stingras*

pārliecības. Atceros mazu dzejolīti, ko tolaik sarakstīju, pauzdams savu dilemmu:

Es priecīgs vikārs varēju būt Pirms divisimti gadiem.
Kurš rāmi par mūžību spredikņo Un raugās uz zaļoksniem stādiem.
Bet ļaunos laikos es dzimis, ak vai!
Un nav man šis miera ostas,
Klāj augšlūpu sari, bet garīdzniekiem —
Tiem sejas ir gludi postas.
Taču vēlāk laiks bija gluži jauks,
Jo daudz jau mēs neprasījām —
Savas bažīgās domas iežūžot Dabas klēpī likuši bijām.
Bez rūpēm, savā nodabā vien Mēs varējām nodoties priekiem.
Pat žubīte ābeles zariņā Lika nodrebēt ienaidniekiem.
Bet meiteņu krūtis un āboli,
Un ēnainā strautā zivis,
Un zirgi, un zosis rītausmā —
Tas viss par sapni ir kļuvis.
Tagad sapņot ir aizliegts mums,
Dziļi jāpaslēpj prieki jaukie.
Nu zirgi no spoža tērauda Un tajos sēž vīreļi tauki.
Un ko gan es varu padarīt —
Es einuhs, kuram trūkst harēms.
Starp komisāru un priesteri Es eju kā Jūdžins Arams.
Un komisārs zilē man nākotni,
Kamēr radio gaudo,
Bet priesteris apsolījis man Pašu jaunāko auto.
Marmorzālē sapnī es mājoju,
Nav tiesa — pamodies redzēju.
Es neesmu radīts šim laikmetam.
Un Smits? Un Džonss? Un tu?[4]

Spanijas karam un citiem 1936./37. gada notikumiem bija izšķiroša loma, un no tā laika es biju skaidribā par sevi. Katra rindiņa manos nopietnajos darbos, kas tapuši kopš 1936. gada, ir tieši vai netieši vērsta pret totalitārismu un atbalsta demokrātisku sociālismu — tādu, kādu es to saprotu. Doma, ka tādā laikposmā kā mūsējais varētu izvairīties no rakstīšanas par šādām tēmām, man liekas absurda. Par tām — dažādā aizsegā — raksta ikviens. Jautājums vienīgi, kurā pusē autors nostājas un kādu pieeju izmanto. Un, jo skaidrāk rakstnieks apzinās savu politisko tendenci, jo viņam lielāka iespēja darboties politiski, reizē neupurējot savu estētisko un intelektuālo integritāti.

Pēdējos desmit gados es vairāk par visu esmu gribējis padarīt politiskos sacerējumus par mākslu. Mans atbalsta punkts aizvien ir dedzīgas piekrišanas vai nolieguma jūtas, netaisnības apziņa. Apsēdies, lai rakstītu grāmatu, es nesaku sev: «Es radīšu mākslas darbu.» Rakstu tāpēc, ka gribu

atmaskot kādus melus vai vērst uzmanību uz kādu faktu, un manas vispirmās rūpes ir — iegūt auditoriju. Taču es nespētu sarakstīt nevienu grāmatu un pat ne garāku žurnāla rakstu, ja tas nedotu ari estētisku pārdzīvojumu. Katrs, kam būtu interese pētīt manus darbus, redzēs, ka pat tad, ja kāds no tiem ir tirā propaganda, tajā tomēr atrodams daudz kā tāda, kas, pēc profesionāla politiķa domām, neattiecas uz lietu. Es nespēju un negribu pilnīgi atteikties no tā pasaules redzējuma, kādu ieguvu bērnībā. Kamēr būšu dzivs un vesels, man aizvien ies pie sirds prozas stils, es turpināšu milēt to, kas ir zemes virsu, un priecāšos gan par reāliem priekšmetiem, gan par nekur nederīgas informācijas driskām. Veltīgi ir mēģinājumi apspiest šo mana «es» daļu. Uzdevums ir — savienot šo mani iesakņojušos patiku un nepatiku ar savā būtībā sabiedriskajām (nevis individuālajām) aktivitātēm, ko šis laikmets uzspiež mums visiem.

Tas nav viegli. Rodas izskaidrojuma un valodas problēmas, jaunā gaismā parādās patiesīguma problēma. Ļaujiet minēt tikai vienu piemēru no nepatīkamākiem sarežģījumiem, kādi izraisījušies. Mana grāmata par Spānijas pilsoņu karu, «Ķatalonijas slavinājums» (Homage to Catalonia), protams, ir klaji politiska, tomēr būtībā tā sarakstīta, balstoties uz zināmu iekšējo brīvību un pievēršot uzmanību formai. Šai grāmatā es tiešām ļoti centos pateikt visu patiesību, varmācīgi neapspiežot savas literārās tieksmes. Taču citu starpā tur ir plaša nodaļa, pilna ar citātiem no avīzēm un tamlīdzīgi, kas aizstāv trockistus, kuri bija apsūdzēti sazvērestībā pret Franko. Skaidrs, ka šāda nodaļa, kura jau pēc pāris gadiem vairs neinteresētu nevienu parastu lasītāju, grāmatu gandrīz pazudināja. Kāds kritiķis, kuru es cienu, nolasīja man par to veselu lekciju. «Kāpēc salikāt tur iekšā visas šīs blēņas?» viņš teica. «Grāmatu, kas varēja būt laba, jūs pārvērtāt tirajā žurnālismā.» Viņš runāja patiesību, taču es nebūtu spējis rīkoties citādi. Izrādījās, ka es zināju to, ko Anglijā atļauts zināt tikai ļoti nedaudziem, — ka netaisnīgi tiek apsūdzēti nevainīgi cilvēki. Ja tas mani nebūtu saniknojis, es šo grāmatu nemūžam nebūtu rakstījis.

Tādā vai citādā formā ši problēma parādās atkal. Valodas problēma ir sarežģītāka un prasītu pārāk garu iztirzājumu. Pateikšu vienīgi, ka pēdējos gados esmu centies rakstīt mazāk tēlaini un vairāk precīzi. Katrā gadījumā es uzskatu, ka rakstnieks, izstrādājis kādu rakstības stilu lidz pilnībai, reizē ir to jau pāraudzis. «Dzīvnieku ferma» bija pirmā grāmata, kurā es, skaidri apzinādamies, ko daru, mēģināju sakausēt vienā veselumā politisko mērķi un mākslinieciskо mērķi. Jau septiņus gadus neesmu uzrakstījis nevienu romānu, bet ceru visā drīzumā kādu uzrakstīt. Tā noteikti būs neveiksme, ikviena grāmata ir neveiksme, tomēr man vismaz ir zināma skaidrība par to, kāda veida grāmatu es gribu uzrakstīt.

Pārskatījis pāris pēdējās lappuses, redzu, ka esmu radījis šķitumu, it kā visi manas daiļrades motīvi būtu tikai un vienīgi sociālas dabas. Negribu, lai tāds būtu galīgais iespaids. Visi rakstnieki ir godkārīgi, patmīlīgi un slinki, bet pašās viņu motivu dzīlēs mit noslēpums. Grāmatas

rakstīšana ir briesmīga, nogurdinoša ciņa, līdzīga garai, mokošai slimības lēkmei. Neviens nemūžam nepasaktu kaut ko tādu, ja viņu netriektu uz priekšu kāds dēmons, kuram nav iespējams pretoties, kuru nav iespējams izprast. Cik vispār jaušams, šis dēmons gluži vienkārši ir tas pats instinkts, kas liek zīdainim brēkt, lai pievērstu sev uzmanību. Tomēr patiesība ir arī tas, ka nevar uzrakstīt neko baudāmu, ja rakstītājs savu personību pastāvīgi necenšas novirzīt ēnā. Laba proza ir kā loga rūts. Nevaru skaidri pateikt, kuri no maniem motīviem ir visspēcīgākie, toties zinu, kuri ir pelnījuši, lai tiem sekotu. Un, pārskatīdams savus darbus, es redzu, ka tieši tad, kad man trūcis politiska mērķa, es aizvien esmu rakstījis nedzīvas grāmatas un mani ir aizvilinājušas puķainas frāzes, tukšas sentences, dekoratīvi īpašības vārdi un blēņas vispār.

1947

Jā, Daugavas abas malas mūžam nesadalās, bet pāri Baltijas jūrai, Stokholmā (gaisa līnijā no Liepājas tikai pārsimt kilometru attalumā), dzīvo latviešu dzejnieki, kuru vārdi ir zināmi no pirmskara un kara laikiem, — Andrejs Eglītis, Fricis Dziesma, Mirdza Cuibe, Anna Dagda. Viņu vidū — arī Veronika Strēlerte. Ikreiz, kad paņemu «Latviešu dzejas antoloģijas» 5. sējumu, nav iespējams atsvabināties no pazemojuma un netaisnības sajūtas — vesels posms mūsu dzejas vēsturē, turklāt spēcīgs posms, nevis veģetējošs, kā rakstīts antoloģijas priekšvārdā, ir varmācīgi izrauts, noklusēts, noķengāts. Taču Latvijai un latviešiem loti ir vajadzīgs Veronikas Strēlertes (tāpat kā citu trimdas dzejnieku) talants un godīgums. Viņas dzejas intelektuālā precizitāte un dziļums, formas lakoniskais kalums, tikumisko principu tiešums un, visbeidzot, ļoti atklātais un tiešais dzīves un cilvēku vērojums 20. gs. baisajās kataklizmās ir nepieciešami kā visas vienotās latviešu kultūras sastāvdaļa. Ka liecība par talanta spēku pretoties izmisumam, neticībai, ļaunumam. '

V. Strēlertes Latvijas republikas perioda dzeja tika publicēta 1987. gada oktobrī «Literatūrā un Mākslā», atzīmējot dzejnieces 75 gadu jubileju. V. Strēlertei Zviedrijā izdoti krājumi (dzejofi datēti pēc tiem) «Mēness upe» (1945), «Gaismas tuksneši» (1951), «Žēlastības gadi (1961), «Pusvārdiem» (1982). Šī «Avota» kopa ir dzejnieces akceptēta. Manuprāt, tā ir liecība par to, ka mēs sākam sasiet varmācīgi un nežēlīgi staļinisma un neostaļinisma laikā pārrautās saites, ka sākam likvidēt baiso kultūr-parrāvumu starp Latvijas un trimdas rakstniekiem, ka pieņemam kā mākslas un cilvēcisku vērtību šo dzejnieku sāpi un cerību. Cerību ari nākotnei.

VIESTURS VECGRAVIS

; J,' . ... <

SONETS

Es savas zemes vaigā dziļi skatos Un nodrebu kā jausmās briesmīgās:

GOTLANDES KRASTA

Tik tuvu esi, Latvija,
Var jūrai pārstiept roku,
Un otra pretim pasniedzas Caur tumšo viļņu loku.
To cieši satver, nepalaid,
Varbūt kāds slīkst un grimst — Tik neizprotami jūra vaid,
Tik smagi viļņi ļimst.
To nepalaid, to nepalaid,
Varbūt tas slīcējs tu.
Velk mūsu sirdis jūra šī Ar akmens smagumu.
1982. ■

Vai treji jātnieki tev atkal pāri jās,
Mans mī|ais lauks, viss vienos zelta statos?
Vai tava saule ugunīgos ratos Uz debess ce|a apkaunota stās,
Un mēra smaku nāsīs trīcošās
Bēgs briedis, apmāts šķeldams ragus platos?
Vai mūsu asins, Dieva dusmu nīsta,
Vien lielās mokās ritēs atkal šķīsta Un iegūtais par jaunu pērkams viss?
Nāk dienas spokainas un gaismā bālas,
Un pārdabīgs pie debess malas tālas Kāpj gausi mēness — nāves ģerbonis.
1945.

CEĻŠ NAKTI

Tas ceļš man acīs vēl: tik taisns tas un kluss Tai naktī aizgāja, it kā pie miera vestu Un tikai bezbailīgas, skaidras kājas nestu.
Nakts lēni šķirsta gaismas plīvurus Un visas lietas pasakainas dara —
Šī dzīve šūpojas uz viena mēnesstara.
Un pēkšņi izjuta mans gars tik skumjš un kārs, Kam nava bijis vēl un nebūs gana —
Cik brīnumviegla būs tur aiziešana,
Kad aizvērsies šī pasaule kā dārzs Un mani neatturēs no tā ceļa plašā Neviena roka vairs, neviena dvaša.

TUR

Reiz vaicāji: tai rītā miglainā,
Kad veļu pļavā satiksimies klusi —

Kā tevi pazīšu starp citām ēnām?
Es teicu: — Atceries, es būšu tā,
Kas nesteigdamās, gurdiem soļiem, lēnām Tev paies garām, seju aizsegusi.
1945.
1945.
RIGAS KAĶIS
Rīgas kaķis iztecēja pretim, Vēders kā grāmata:
Vācu žurkas,
Krievu voblas,
Latviešu reņģīte.
Rīgas kaķis gudrinieks:
Kāda dzīve, tāda daba — Pieglausties, tad ķepu cirst, Puspiemiegtām acīm vērot, Saulē smaidīt. Mijkrēslī Doma priekšā snaust un sērot.
1982.
SAULAINĀ DARZA
Lizetei Skalbei Trausls tīmekļa auds Tevi vēl šai pusē sēja,
Rūpes kā smilšu grauds Sirds kaktiņā iesūrstēja:
«Lai it viss, ko es mīlu,
Kā saulainā dārzā plauktu! Tikai tad gribētos aiziet,
Ja sauktu.»
1982.
SARUNA BRĀĻU KAPOS
«Ko tu zem velēnām redzi, mans brāli?»
— Tu skaties tuvi, es tāli.
«Kā tavas nāves neziņu skaužu!»
— Vairāk par dzīvo nojautām jaužu.
«Pāršķel šo tumsu ar skatienu aso!»
— Veļupes migla tur raso.
«Vai tu ko jūti vēl sirdspukstos gausos?»
MEŽA ROZES
8.V 46.
— Latvijas ozola šalkšanā klausos.
1945.
KLAJĀ LAUKĀ
Lauks bija karsts no saules un no vēja, Lauks bija valgs no manām asarām,
Pār zelta debesīm melns mākons pāri skrēja, Es dziļi sevī satumsu ar tām.
Pats uguns dievs ar balta zibens ziņu Man bargi pavēlēja: līdzi nāc!
Bet zeme nelaida. Un jutu es — ar viņu Mans liktenis uz mūžu līdzināts.

1945.

SVEŠIE DARZ1

Ai, svešie dārzi, kā es mīlu jūs,
Kurp mani aizved vēdekļainas ejas!
Kad zari smaržīgie man noliecas uz sejas, Es acis aizveru kā ziedu kapā.
Es rakstus nepazīstu tajā lapā,
Kas sniedzas pretī man kā silta roka,
Un vārda nezinu nevienam augam.
Un tomēr droša uzticos kā draugam Šim krāšņam biezoknim, kas mani slēps un glābs,
Kad skaļās dzīves tukšie ceļi krāps.
Ai, svešie dārzi, kā ar mīlu jūs,
Varbūt, varbūt tur mana dusa būs.

1951.

SAULES TILTS

Elpoja smaržīgās liepās Vakars glāsains un silts, Pāri ūdeņiem stiepās Ugunīgs saules tilts.
No ārīga debesu zelta, Dzelmē kas dreboši spīd, Mana cerība celta,
Mana gaisma šobrīd.
Vēja spārniem ja skriešu, Sabirzīs trauslais stars, lešu un nepāriešu — Atgriezīsies mans gars.
Aug meža rozes gar atmatām Pār izdegušām krāsmatām, Pār mūsu nokautiem brāļiem.
Un saplosīts karogs pa priekšu iet Tiem, kuru pulkus pieminiet Uz ce|iem smagiem un tāliem.
Jau gadu ložu sējēji klus,
Bet jaunus, tīrākus ieročus Šai sāpju laikā mēs kalām.
Var izraut krustus, var robežas jaukt, Bet rūgtam dzeloņu vainagam augt Ap mūsu tēvzemes malām.
Un roze svilinās, dzelknis dzels,
Un dzirdinās nāve, ja veldzi smels Pie viņas kāds, noliecies slāpēs.
Ai jūs, kas garām tai staigājat,
Kas savu skatienu novēršat,
Kā jums šie ērkšķi reiz sāpēs!

1951.

FARAONS

Sienas mēmas un gudras Slēdz mani dziļāk arvien,
Gadu simti kā skudras Pāri man skrien.
Krāšņāki dusai posies,
Gaidīja stingušais skats,
Kad tajā ielūkosies Mūžības zelta acs.
Nu jau ilgi tur raugos, Gaismas tuksneši dzied, Gleznos, mirdzošos

augos Apkārt man telpa zied.

Tālu, tālu — jūt maņas — Apsēstā pasaule dim.

Kādas savādas skaņas Šim gadusimtenim!

Vajātas balsis gaužas:

Kur mūsu dzīvēm balsts?

Pie manis tās neielaužas — Pats esmu valdnieks un valsts.

BRĪVĪBAS VALODA

Mūsu brīvība vairs nerunā Uguņu mēlēs, karogu saucienos. Tās vārdi vairs neatbalsojas Lielgabalu heksametrā.

Tagad tā iegrebj savas zīmes Mutes kaktiņu vīpsnā,

Izsludina savas pavēles Uz bezbailīgām pierēm Un iečukst savas mīklas Tiem, kas saprot.

1982.

brīvība

Brīvību nedos konstitūcija, To neatņems važas.

Kad visas izvēles slēgtas, Atliek vēl dažas:

Ciest

Vai izbeigt ciest.

1982.

1951.

1951.

JAUNO DZEJAS ANTOLOĢIJA

ARVEDS SVABE

Arveds Svābe (1888—1959) latviešu literatūrā un kultūrā pieder pie tiem, kuri, Plūdoņa vārdiem runājot, visu grib aptvert un izzināt. Neticami dažāda, pat kontrastējoša ir visa Svābes jaunība, taču jebkurā jomā, kurā viņš darbojies, tā liecina par stipru gribasspēku, spēcīgu intelektu un spožu mākslinieciisku talantu. A. Svābe Piektā gadā ir to «Valmieras puiku» vidū, kuriem cariskā patvaldība nav pieņemama ne no nacionālā, ne arī no sabiedriskā viedokļa. Svābe ir Piektā gada jaunekļu drošuļu pulkā kā romantisks sapņotājs, ilgojies ievest tautu taisnīgā un kulturālā iekārtā. Lielākā viņa autoritāte šajā posmā ir enciklopēdiski izglītotais, ar smalku gaumi apveltītais Jānis Asars. Līdz savai trīsdesmitgadei Svābe nopietni interesējas par dabas zinātnēm, ķīmiju (viens no viņa literārajiem pseidonīmiem ir H2O), strādā par skolotāju. Taču darbs rada drūmu traģiku, jo mazpilsētas aprobežotā vide Svābem ir absolūti nepieņemama. So savas dzīves posmu viņš tēlojis stāstos «Inteliģenti», «Sestdiena» u. c. No 1911. līdz 1915. g. Svābe studē Maskavas Saņavska universitātē, 1916.—1918. g. strādā par pasta ierēdni uz Harbinas—Vladivostokas dzelzceļa līnijas. Šķiet, ka visfantastiskākais ir tas, ka šo trīs gadu laikā viņš, vadājot

līdzi Barona Dainu un Lerha-Puškaiša Pasaku sējumus, sāk rakstīt «Latvju kultūras vēsturi» (I sēj. — 1921. g., II sēj. — 1922. g.). «Grūtā, patstāvīgā, vientuļā darbā, trūkstot visiem palīglīdzekļiem, avotiem un arhīviem, Svābe ne vien jūsmoja līdz senai dzejai, bet skaudrā atziņā saskatīja latvju vēstures pirmos metus» — tā šo brīnumaino Svābes dzīves posmu raksturojis R. Klaustiņš. Pirms atgriešanās Latvijā 1919. gadā Svābe ir Latvju Nacionālās Padomes sekretārs Tālajos Austrumos un daudz rūpējas par latviešu atgriešanos jaundibinātajā Latvijas republikā.

Arī kā dzejnieks Svābe cenšas iet jaunus ceļus. Viņš saprot, ka 20. gadsimta cilvēka un sabiedrības attēlojumam jāmeklē jauni izteiksmes līdzek|i, pat jauna forma. Kā pirmais Svābe latviešu lirikā konsekventi izmanto verharnisku brīvo pantu (krājumi «Pilsēta» (1913), «Bulvāri» (1920)), liekot pamatus urbānismam latviešu dzejā. Neapšaubāmi, ka A. Svābe ir tiešs A. Caka priekštecis gan tēmu izvēlē, gan formas modernizācijā. Japāņu tanku formā rakstītajos dzejo|os «Gong-Gong» (1922) parādās Svābes impresionistiskais smalkums, izjūtu precizitāte. Var teikt, ka A. Svābe vienlīdz spoži pārvalda klasiskās formas un ir spīdošs latviešu dzejas novators, veidojot līdz tam latviešu dzejā neapgūtu vielu — pilsētas nervozo un pretrunīgo dzīvi. 1944. gadā Svābe emigrē. Taču arī svešatnē neapsīka viņa literāta un zinātnieka talants, Arveda Svābes devums ir ļoti nozīmīgs visai latviešu kultūrai.

KONDUKTORA ROKAS

ZAĻAIS CIETUMS

Kā angļu klauns kust flegmatiskais tramvajs, ēnu pilns, ar zvanu plaukstām plaukšinādams, un stāj,

ar svētku karodziņiem naktij mādams.

Kad klāj

tam bremze smagu roku plecos, sajūk so|u raksts un sliedes skaudrā naidā kauc, kā zobens vilkts no maksts.

Man iekāpt ļauts.

Un dziļā ziemā

pie manām rokām rokas kaili sarkanas nāk ciemā raust svešai varai svešu varu.

Es ilgi vēroju šo salto roku kluso traģēdiju, līdz rindu sagaidīju.

Kā naudas grābeķīši, desmit zaru, tā viņas piesniedzas pie kažokēnām, kas pirkstus atsniedz lēnām no uzrocēm un siltiem cimdiem kā bālas jūras zvaigznes piecām starām.

Nu tās jau garām,

bet varš caur ratu dimdiem

vēl ilgi krīt bez skaņas somas atvaros,

kā nobijies no zelta šķaunacīm, kas gredzenos.

Bet, vāru sniedzot, vara plāksne, pirkstu plata, starp rokām siltām, rokām saltām plaisu stata, pār kuru tilts ved cīņas karogos.

Man netīk acu vērt: žņaudz zaļais mežu cietums kā vara stīpa pieri man un domas spiež; bez atbalss soļi violeto sila smilti šķież,-bez atbalss viz pār sirdi gleznains saules rietums.

Man netīk roku stiept: kam saprast manu glāstu?

Vai ceļa smilgai, kurai vējš sirds bruņinieks?

Vai vārpai briedīgai, kam pieriest klēpi vienīgs prieks?

Vai smagam akmenim lai savas vieglās ilgas stāstu?

Kam stāstīt nav. Tik vērot Laiku, kurš kā tizls melmens,

kā gliemezis gar mežu velkas, ēnas kārodams,

uz rudens tīrumiem, kur zaļas faunai krēpes krata zelmens.

Kad atplauks zelmens, sabruks šaurais meža nams un kailie zari tūkstots liktens pirkstiem vējā rakstīs:

— Tu brīvs. Tev tālāk iet. Tavs za|ais zobens rūs vēl makstīs.

HONGKONGA

Kad taifūns rēc un bangas šļakas mastā, tavs vārds kā mūzika skan tuvā krastā, kā tempļa gonga rakstā skan: Hong-Kongl

Tu labi smaržojoša ūdens lejai

Sauc tava hieroglifa zelta sleja,

un kūlijs, rikšu vilcējs, ostā kliedz: Hong-Kongl

Tu Britānijas pērle Ķīnas malā, tu klinšu sala Pērļu upes galāI Es tevi mūžam prātā paturēšu un ilgu krizantēmas upurēšul

Tu sveša man, bet simkārt sirdij tuva, kā indu debesis, kas zvaigznes krustiem sien; tavs daiļums skauj kā biti rožu druva, no kuras reibt un baudīt atliek vien.

MANA TAUTA

Tu Latvijas ozols trim žuburiem, uz Latgali zarus kas pleš; tu plostnieka ugunskurs līgojošs, kas zvaigznes uz Daugavas dzēš.

Es tikai robota lapiņa pie tava līganā zariņa, un zilzaļi margota guntiņa, pie saules pavarda iedegta.

Simts mūžu tev zaļot, simts paaudžu segt,

līdz sazaro dzīve ar cilvēcil

Simts sauļu tev liesmot, simts sauļu vēl degt,

līdz iekarsēs mīla puspasauli,

līdz dzimtenei pāri snigs laime un prieks

kā smaržojošs ķezbera sniegs.

Tev, mana viendieņa lapiņa, drīz atrist no zara un birti Ai, dvēseles zilzaļā guntiņa, tev pirmā vējpūtā mirti

Un apreibušam sēdēt violetā ēnā un ceļos pielūgt sārto ziedu zemi, un nogrimt nirvānā kā sapnī rēnā, un sacīt Budam: ņemi manil ņemil

Tu Britānijas pērle Ķīnas malā, tu klinšu sala Pērļu upes galā, tavs vārds kā gonga rakstā skan: Hong-Kongl

Kad slinkais delfīns viļņos varavīksnes šķiļ

un sirēna kā dūkņa mani jūrā viļ, —

tavs vārds vēl ilgi skan: Hong-Kongl Hong-Kongl .

JĀNIS SUDRABKAĻUS

Jaunāko lasītāju paaudzēm par Jāni Sudrabkalnu (1894— 1975) izveidojies savs, ne sevišķi glaimojošs stereotips, kas nebūt neveicina šī dzejnieka patiesās vērtības atklāsmi. Pastāvošais stereotips ne tikai apliecina mūsu skolu literatūras programmu daž-kārtējo orientāciju uz otrās un trešās šķiras darbiem, bet faktiski atklāj arī paša dzejnieka traģiku. Dzeja, līdzīgi dramaturģijai, ir viltīgs literatūras veids, kas prasa ievērot savu specifiku — pasaules skatījumu caur lirisko pārdzīvojumu, Klaju retorismu, nodevas laikam dzeja nepiedod.

Gribētos jaunajā Sudrabkalnā ieskicēt dažus vaibstus, kas varbūt kaut nedaudz izmainīs līdzšinējos uzskatus par viņu.

J. Sudrabkalnu var nosaukt par savdabīgu «atraitnes dēlu» latviešu literatūrā. 1913. gadā, zaudējis vecākus, faktiski gandrīz bez izglītības,. Rīgā uz pastāvīgu dzīvi apmetās lauku jauneklis Arvīds Peine. Mūsdienu literatūrā Jāni Sudrabkalnu uzskata par plašas kultūras un erudīcijas dzejnieku. Viņa garīgo izaugsmi nodrošināja tikai un vienīgi pašmācība un apzināta, neatlaidīga savas mākslinieka personības veidošana.

20. gadu sākumā Sudrabkalns izvirzās jauno dzejas avangardā, varētu pat teikt — k|ūst par tā idejisko vadītāju, ietekmē un veido vairākas dzejnieku paaudzes. No vienas puses, to, šķiet, noteica viņa personiskās, jau pieminētās īpašības, kā arī fanātiskā misijas apziņa par veicamo vēl samērā jaunajā latviešu literatūrā. No otras puses, pirmā pasaules kara pieredzējumi uzspridzināja potenciālo latviski pieticīgo dzīves vērojumu: «Dzejnieka kuģis neguļ vairs sapņu ostās. Viņam jāiziet pretī atkal dzīves vētrām, dzīves nelietībām, visriebīgākām šausmām, kuras uzbango augšup — lai visu ieņemtu sevī, pārdzīvotu, saprastu, attaisnotu» («Pasaules dzejnieku asociācija», 1920). Viņa dzejā («Spārnotajā Armādā» (1920), «Pārvērtībās» (1923)) sāk skanēt ekspresionismam raksturīgās ilgas pēc tautu brālības, humānisma, jauna tipa cilvēces. Sudrabkalns ieklausās aiz robežām skanošajās balsīs — F. Verfelis, P. Valerī, K. Klodels, A. Bloks, Sellijs, Vitmens. Organiski iestrādājot dzejā pasaules kultūras mantojumu, Sudrabkalns jūtami paplašināja latviešu lirikas apvāršņus. Tas atbilda tām tēzēm, ko jaunais maksimālists pieteica latviešu literatūras Parnasā: nacionālā padziļināšana ar antīko un Vakareiropas moderno kultūru, nacionālā pacelšana līdz šim līmenim.

Dinamiskās ekspresionisma tendences Sudrabkalna dzejā pārvar romantisks pasaules atainojums pretstatos: vēlamā, sapņu pasaule, kur vismīļāk uzturētos liriskais varonis, un esošā, pretrunu plosītā, bet neizbēgamā dzīve. So dzeju raksturo romantisma tēlainība, jūsma, vietām pat patētika. Savukārt humoristiskie, ar Olivereto vārdu parakstītie krājumi «Trubadūrs uz ēzeļa» (1921) un «Džentlmens

ceriņu frakā» (1924) patētiku aizstāj ar piezemētu skatījumu uz dzīvi, kuras šķietamā ikdienišķība tomēr slēpj sevī laikmeta iezīmes. Humoristiskie dzejoļi ir krāsaini, personifikāciju un metaforu bagātībā iluminējoši.

Ar izraudzīto dzejas materiālu gribējās atklāt netipisku Jāni Sudrabkalnu. Dzejniekam nav daudz mīlas dzejoļu (pazīstamākie ir cikli «Klo-dijai», «Nonas», «Puķes»), taču Kopotajos rakstos neievietotā «Jaunā igauniete» atklāj vēl kādu stīdziņu tajos. Savukārt dzejolis «Balkons», tematiski iekļaudamies šai pašā grupā, uzrakstīts talantīgi, taču zināmā franču simbolisma, tieši Bodlēra, ietekmē.

J. Sudrabkalna daiļradi tradicionāli periodizē pirmspadomju un padomju posmā. Tomēr šķiet, ka tieši dzejnieka trīsdesmit gadu robeža, kad literatūrai atdoti piecpadsmit mūža gadi, ir daudz būtiskāka. Pēc septiņiem pamiera gadiem literatūrā krājumā «Spuldze vējā» (1931) ieraugām jau citu Sudrabkalnu — vientuli, dzīvē vīlušos apcerētāju, reālistu.

JAUNĀ IGAUNIETE

Kad vējā izpland tavu svārku zīds,
Ka rādās līdz pat ceļiem augstiem kājas, Pār mani negaiss nežēlīgs tiek dzīts,
Kam domas lēnās pretoties ir vājas.
Kā mani panti vājie sabrūk miers,
Ko guvis esmu vientulības kaujās:
Es vēlētos būt spīdošs kavaliers,
Kam jaunavas un sievas viegli ļaujas.
Es redzu jau, kā mirdzot krīt tev krekls, Un rādies tu it kā no putu paliem;
Man liekas — dūnu spilvens būtu sekls, Kur ienirt taviem smailiem krūšu galiem.
Un, savu domu drošo spārnu nests,
Es ieskatos tev garāmejot sejā:
Kur manu mulsu nodeva katrs žests,
Ne acu spalviņa tev nedrebējal
No lūpām pilnām nenozuda smaids Kā debess nevainībā svētā bērnam — Kaut laidies tu kā kuģis jūrā slaids,
Kaut neatgriezties tavam mieram pērnam.

Olivereto

ES SAPŅOJU PAR FLORIDU,
KUR AUG MILZUMS ANANASU

(fragments)

Sajūt, sajūt mana nāss:
Smaržo kaut kur ananass.
Acis modri izplešu, ausis plaši atveru Un nu labi satveru —
Raugoties uz vitrīnu,

Acu kakti mitri nu:

Tur pie Kamkina ir ananasi vairāk simtu lotīm! Un es priekā iedziedos it kā pēc notīm, Atskan mana balss kā varens fagots.

Ļaudis! Diezgan skopumā ir žagots,

Rēķināts un gavēts, —

Ananass lai slavēts!

Pilsonis lai aizmirst savu skarbo Nadi, Rūgušpienu, saldskābmaizi, karbonādi,

Ananass būs viņa galda romantika.

Viņu redzēt tik! Jau ar to man tika!

Un pie loga gaišā stikla,

Stumdīts, grūstīts, pussabraukts no motocikla, Stāvu es kā pacietīgs flamingo.

(••)

Olivereto

MAIJA APVĒRSUMS

Ho-ho! Lūk, hlorofils, kas mūžam jauns,

Pār zemi atkal nāk ar trakiem paliem;

Viņš stumbros blēj kā iemīlējies auns,

Liek zālei pacelties uz pirkstu galiem.

Ho-ho! Kā smaržu dinamīts nu plīst,

Kā eksplodē nu pumpuru simts miljards!

Kā termometros dzīvsudrabs nu svīst Un ļaudīm pulss tik stipri paukš kā biljards!

Ho-ho! Nu ziemas monarķisms ir sis*s,

Nāk mājās lielie sapņu emigranti;

Pats pēdējs'sniega laika policists Sev pogcaurumā iesprauž sārtu banti.

Ho-ho! Kā gaiļi marseljēzu dzied!

Un zvirbuļi pat C'est la lutte finale!

Ar raibiem plakātiem, rau, puķes lied Pa milzu mītiņiem, ko notur zāle.

Ho-ho! Ķert tumsu ciet, bāzt salu maisos! Nost stīvo skepticisma partiju —

Lai dzīvo cīrulis, kas dzidros gaisos Nu zemei lasa Lielo Maija Hartiju.

BALKONS

No jauna balkons, saules pusapspīdēts,

Man krāšņas dzīves panorāmas ver, —

No jauna sāp man viss, kas mīlēts, nīdēts, Un izbailēs pēc balsta rokas tver.

Man bail, es neizturēšu patiešām,

Ar saules rietu atmiņas tā mosf,

Kā šaudās liesmu vētra skatam ciešam,

Kā apburts acis nenovēršu es nost.
Bet lēnām apsiek sāpju kaislā raisma,
Un alkas, naids un mokas mierā stāv.
Tik Tavas aizgājušās mīlas gaisma Pār manu dvēseli kā debess blāv.
Ar Tavu vārdu, aprautu uz lūpām,
Man istabā no balkona laiks iet;
Jau redz pār parkiem aukstas miglas kūpam, Nu slēdzamas uz ilgu ziemu durvis ciet.
Bet — viss velti!
Stiklu šķelti Spēku nav.
Jau
Pār ielām vakars, izgāž tumsa tušu, Mājup laižas katra muša,
Veras cieti visi slēģi,
Logos nozūd konfektes un nēģi: Nozūd Floridas zeltvulkāniskais avots. Negriežas vairs milzu tauriņgavots, Nav vairs pērtiķu, kas palmās lodā, Strūklas nedzied klinšu bļodā,
Tik vēl sajūt, sajūt mana nāss:
Smaržo . . . kaut kur . . . ananass . . .

Materiālus par Arvedu Svābi sagatavoja VIESTURS VECGRAVIS, par Jāni Sudrabkalnu — IEVA KALNIŅA.

1968. gada 22. jūlijā nospēlēja trauksmi, sākās it kā parastas vasaras mācības: ar teltīm, lauka virtuvēm, mahorkas devām, neziņas pilnu nomācošu gaidīšanu un pēkšņu drudžainu pārvietošanos no punkta A uz punktu B caur daudziem citiem alfabēta burtiem. Kaļiņingradas (agrāk Karalauči, Kēnigsberga) apgabalā 15,1 tūkstoša kvadrātkilometru platībā uz 700 tūkstošiem civiliedzīvotāju dislocējās mūsu apakšvienība. Te biju paguvis nodienēt divus mēnešus, «medsanbatā» paārstēt augoņus uz kājām, kas nāca līdzi no mācību pulka kā piedeva jaunākā seržanta lentītēm šķērsām uzplečiem, — te varēja uzelpot pēc bargās dresūras, skatē uz plača

atcerēties klasika aprakstītos feldkurāta Kaca sprediķus garnizona baznīcā, sestdienā iziet ārā pa vārtiem atvaļinājumā uz pilsētu, bet darbdienā pārrāpties pāri sētai. Bija pieejams televizors, bibliotēka, avīzes. Cita starpā bieži vīdēja ziņas par Cehoslo-vakijas valsts vadītājiem: ar viņiem karsti vēlējās tikties gan Padomjzemes līderi, gan Varšavas līguma valstu politiski konsultatīvie orgāni, gan SEPP'a funkcionāri.

Man pieejamā informācija, zināms, bija vienpusīga, polit-nodarbībās izmantots tika laikraksts «Krasnaja Zvezda». Avīzēs, ko saņēmu no mājām, vispirms uzmeklēju sporta ziņas, tad notikumus ārzemēs, materiālus par tā saucamo kultūras dzīvi un, atzīšos, pārbīdi jeb rotāciju māsu valsts varas gaiteņos. Kad maija mēnesī viens tautietis, platu staršinas strīpu uzkalpojis un dembeli gaidot, ceturto dienesta gadu iesācis, zinīgi vēstīja «mūsējie ies iekšā Ceho-slovakijā», es varēju novilkt atbildei «ei nu, ei nu», jaušot gan, ka neklausīgos čehu eirokomunistus baidēs gan ar veģi, gan ar pātagu, bet. . . tāds bija «Prāgas pavasaris», no kazarmām raugoties.

Trauksmi nospēlēja, sākās it kā parastas vasaras mācības, pēc nelielas anabāzes trāpīju no «medsanbata» savā apakšvienībā, brangi papildinātā ar «partizāniem» — uz apmācībām iesauktajiem rezervistiem, un četras piecas dienas mēs mētājāmies pa apgabala dienvidaustrumu stūri, pārsvarā mazapdzīvotu un neapsaimniekotu, kur kādreiz kārtīgās vācu bauru mājiņas, rindā izvietotas līdzīgi līvānietēm, tik ar stāviem kārniņu jumtiem, veidoja kolhozu ciematus, bet sātīgā mēslu smārda vietā, kam būtu jāapliecina intensīva lauksaimniecība, gaisu pildīja naftas produktu kodīgās smakas. Betonētie ceļi bija tanku kāpurķēžu izgrauzti un samalti, putekļu kārtas apņēma uzskatāmo aģitāciju, nosēdās bedrēs.

Svētdienas pievakarē šķērsojām robežu. Diezgan vilinoši, ja jautrā maršā ir iespēja apliecināt skolā iekaltās Sudrab-kalna dzejoļa rindas, turklāt, ja tas nekā nemaksā, ja par visu tiek gādāts. Mūsu kolonnā smagie automobiļi veda aizmugurē piekabinātas zenitierices brezenta apvalkos, kas radīja neviltotu ziņkāri vietējos iedzīvotājos. Sur tur ceļa malās viņi mums sauca «zdravstvujke», sīkie bombardēja ar āboliem, taču nekādi nemācēja notrāpīt īsto momentu, un mēs paguvām noķert tikai dažus, viss lielums sašķīda uz šosejas. Braucām ātri. Jaukā laikā vizināšanās kravas kastē ir tīrā bauda. Jau krietnā krēslā izbraucām cauri Olšūnai, varēju tātad noorientēties — augusts vēl nebija iesācies, bet turpat ap Mazūru ezeriem patapuši bijām. Olšūnā bija pulka ļaužu uz ielām, daudzas meitas baltās džīnās, blondām burves frizūrām, un viņu balsis šķita maigi dūdojošas. Eiropa. Vēl pēc pāris dienām par nākamo orientieri kalpoja ceļa rādītājs uz Toruņu. Šeit priežu mežiņā uzslējām teltis striktā rindā un, dienestam ritot, gaidījām tālākos rīkojumus. Varējām mazpamazām iepazīties ar mums uzticēto tehniku. Trauksme nāca negaidīta. Nu vismaz laiks apgūt elementārās apkalpes iemaņas, nosēdināt zenītlielgabalu uz visām četrām kājām, pielādēt, noķert iedomāto mērķi un vaļā nelaist. Paklīda baumas, ka turpmāk dienēsim Vācijā. Simt gadu vajadzīgsl — tas nozīmēja atlikušo

dienesta laiku bez normālās, jau ierastās zaldāta dzīves kaut kur dzimtajā Padomju Savienībā ar mazajiem prieciņiem un tā tālāk. Paklīda baumas, ka paliksim Polijā. Pāri ceļam strādāja kie-ģeļnīca, tur varējām saskarties ar civilo dzīvi — iesākumā ķieģeļi bija mitri, iezilgani, jēli, pustumsā tos grieza uz pusēm, pēc apdedzināšanas procesa tie tapa cieti, sarkanīgi, gatavi mūrēšanai. Nekāds medus šeit dzīve nelikās.

Nometni vajadzēja apsargāt, šai sakarā nepelnīti nokļuvu trīs diennaktis arestā (nevēlos taisnoties, vēlāk pāris reizes «gubu» man iešķieba papilnam taisnīgi) un virssardzes telpu neesamības dēļ nācās izrakt telšu rindas galā mazu kapiņu, 2X1X2 metri, un pabūt tajā, sagādājot neērtības arī citiem, proti, tika nodibināts atsevišķs postenis, pašu zēniem vien nācās mani apsargāt. Labi vēl, ka mums piemēroja amnestiju.

Vēl bija nometne pie rudzu lauka, kur sāka funkcionēt pārvietojamā pirts un karalauka pasts, tad steigā apbraucām Bidgošču, Poznaņu, tad tālāk un tālāk uz rietumiem, riepas bija karstas, āboli lidoja joprojām, Polija vērtās aizvien pierastāka un pelēkāka, un bez liekām formalitātēm šķērsotā Vācijas robeža ar tūlīt sekojošu milzīgi platu autostrādi — pie Forstas — un rūpīgi sakrautajām žagaru kaudzēm uzkoptajos ceļmalas mežos, un telefon-nojumes ik pa diviem kilometriem ar luminiscējošām krāsām, un tūrisma firmu reklāmas dēļi mūs veda. Apmēram tā. Nu jau vērtās skaidrs, ka stāvoklis Čehoslovakijā ir smags, valsti plosa iekšējās starpnacionālās nesaskaņas, ekonomiska krīze, masu informācijas līdzekļu patvaļa, bet no ārienes kuru katru mirkli gaidāms bundesvēra iebrukums. Tad nogriezāmies pa Drēzdenes autostrādi. Raibi pūļi caurizskrietajās vācu pilsētiņās šķita mūs neievērojam, vācietes lielākoties izskatījās pārlieku nobarojušās, bet virs saukļiem, kas sedza viaduktu margas, vīdošās sejas mūs vēroja uzmanīgi. Ķīmijas industrijas milzeņu torņi atgādināja jaunmodīgus dievnamus. Stop! To nu es izdomāju tikai tagad, atvainojiet — lūdzu lasīt visas šīs 1988. gadā pierakstītās rindas kā deviņpadsmitgadīga jaunekļa ārzemju iespaidu konspektu. Taču zināju, ka atrodamies Lejas-lauzicā, sorbu apdzīvotā teritorijā, kas ilgus gadsimtus saglabājusi savu slāvisko asini vācu ķermenī. Tad atkal līkumojām pa apkārtceļiem, nometnei vietu meklējot, bija drēgns, krēslains, iekārtojāmies meža vidū, sāka mūs barot ar pastiprinātām pārtikas devām, ķiniešu cūkgaļas konserviem un vācu salamīdesām, sākām jau pārspriest savā starpā jaunu kazarmu celtniecību šepat, no nulles, kā jau tas nereti bija noticis un pieņemts par normu. Man pienāca vēstules, nosūtītas jūlijā, un es arvien domāju, ka piedalos militārā demonstrācijā, ne vairāk. Bet pagāja divas dienas, un ar joni mēs izkustējāmies no vietas un pievienojāmies straumei, kas plūda nenorimti uz dienvidiem, un tas jau bija 22. augusts. Iepriekšējo ceļa daļu veikuši uz treileru platformām, tagad tanki attīstīja pieklājīgu ātrumu, regulētāji efektīgajās formās rādīja zaļo gaismu. Drēzdene palika šaurā aizā abpus starptautiskajam haivejam, mēs aši pārbraucām pāri kā pudeles kakliņam, ceļmalā bija redzami izstājušies

tanki un bruņutransportieri, zēni sēdēja un pīpēja, gaidot tehnisko palīdzību. Kaut kur tepat ar lielgabala stobru piespieda pie priekšā braucošā aparāta bruņas vienu zaldātu, zināmu vēl no dienesta sākumā Karš visu norakstīs — tādu teicienu tikām daudzinājuši paši. Rūdu kalnos, kur mēs, pusotra kilometra virs jūras līmeņa pacēlušies, īsu brīdi varējām atdzesēt mašīnu motorus, komandieris neskanīgā, tādā kā slāpētā balsī pateica:

— Iegaumējiet, ka ar šodienu jums miera dzīve beigusies, — parastā kokvilnas formastērpā nemaz neizskatīdamies pēc profesionāla karotāja.

Tīkamā mazpilsētiņā notika dejas, atpazinu Preslija balsi, gaisotni atpazinu, gribējās palikt, braucām uz priekšu līkumodami. Labu taiku gar robežu, kā tapa ziņots. Robežu iezīmēja maziņa melnupīte, bet tur pāri pakalnā blāvoja tādas kā nelaipnas mājas, tādi kā uzraksti. Tukšs bija. Teica, lai nedzerot ūdeni no upītes, varot būt saindēts.

Mēs šķērsojām robežu 28. augusta vakarā. Vienas nedēļas laikā Cehoslovakijā ienāca Varšavas līguma valstu karaspēks, tai skaitā no Padomju Savienības. Cehoslo-vakijas aizsardzības ministrs M. Dzurs savas valsts bruņotajiem spēkiem noteica paaugstinātu kaujas gatavību, pavēlēdams palikt savās vietās. Kompartijas līderis A. Dubčeks izdeva direktīvu, kas «noliedz vietējām pirmorganizācijām visa veida sadarbību ar okupantiem». Nacionālās Sapulces priekšsēdētājs J. Smrkovskis to pašu noteica vietējās varas orgāniem. Nezinu, kā tas viss izskatījās nedēļas sākumā, kas notika citos operatīvajos virzienos, ne pārāk ticu dažkart dzirdētajiem «mednieku stāstiem». Varu droši apgalvot, ka

1968. gadā Padomju Armijas komandieri rūpējās, lai nesaasinātos attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem, karavīri bija disciplinēti, turklāt tika stingri uzpasēti, saskarsme novesta līdz minimumam. Pilsētās (tumsā izbraucām cauri Mostai, Hebai) ļaužu pūļi skandēja antisovetiskus lozungus. Bija tāda veida uzraksti kā «Ļeņin, prosņisj, Brežņev suma so-šol!» un «Za sorokpjatoje — spasibo, za šeskdesjat vosj-moje — pozor!». Regulētājiem neklājās viegli. Daudzas ceļa zīmes bija novāktas, sagrozītas, neapgaismotas. Mēs braucām kravas kastē, skatījāmies zvaigznēs, domājām katrs savu; nakti gulējām ciešā miegā. Nejutu absolūti nekādu baiļu, varbūt tieši tāpēc, ka biju tik jauns. Dienests ritēja savu gaitu, jebkurā veidā tuvināja dembelim.

Nākamā dienā uzslējām teltis. Uzarts lauks nometni

šķīra no pilsētiņas silueta. Režīms mums bija ideāls: puse sardzes laika, puse brīvā laika, un tā divas nedēļas. Dienvidu postenī, kur lejāk gravā elsa un rāpoja preču vilcieni, pa lokomotīves dūmeni garām kārtām raidīdami sarkanas oglīšu svītriņas tinteszilajā tumsā, es, neviena netraucēts, varēju ēst sulīgus bumbierus no zara un līdz kāju pēdām priecāties par vientulību. Man patika stāvēt sardzē. Arī brīvais laiks gandrīz pilnībā piederēja mums pašiem. Jā, vienu brīdi tika izstrādāts plāns vietējās apakšvienības atbruņošanai, gadījumā ja tā pagrieztu pretī savus

stobrus. Kāds mūsu jaunkareivis, atgriežoties no sargposteņa, pēc reglamenta aptveri noņēmis, drošinātāju atlaidis, automātu gaisā pavērsis, nospieda mēlīti — aiz bailēm jau stobrā iedzītā patrona izšāva un ieskandēja rīta jundu plača vidū stāvošajos čehu karavīros. Jā, bija grūtības ar dzeramo ūdeni, pārtiku mēs saņēmām no Vācijas vēl ilgi 1969. gadā. Baumoja, ka kaimiņos atsevišķi zaldāti nogalināti. Ziņoja par kādu dezertieri igauni, kas bez kartes ļoti precīzi virzījās iz Rietumiem. Tad noklusa arī šīs ziņas.

Kūrvietā iemitinājāmies čehu kazarmās. Septembra vidus mūs sagaidīja ar pāri robežai vācu un poļu daļā gaistošu atvasaras dūmaku. Mūs sāka izmantot kā lētu darbaspēku: lasījām kartupeļus un cukurbietes kooperatīva laukos, vedām akmeņus un šķembas būvdarbiem, pelnījām iespēju organizēt krāsas, piemēram, vai sarkanu drānu lozungiem, vai sviestu, vai ogles kurināšanai. Darbā mūs baroja čehi, bet alu noliedza komandieri, iztempa paši un līksmojās. Tad atkal sardzes dienests ar nesagānītām smadzenēm. No šejienes arī zināmais uzraksts: «Do Moskvi 2000 kilometrov, a do smerki dva šaga!» Pavisam nopietni runāja, ka daļa karaspēka vēl šoruden atgriezīsies Savienībā, arī partizāniem lielā pastaiga bija ievilkusies garumā. Darbā braucot cauri pilsētiņām X un Y katrreiz varēju salīdzināt rātslaukumā tikušo divsimtgadīgo un trīssimtgadīgo mājiņu zelmeņus, salīdzināt ar senāk redzēto filmu «Kad atnāks runcis», varbūt arī ar M. Formana pirmajiem darbiem; arīdzan Kafku biju lasījis. Mums ļāva skatīties čehu televīziju (aizsteidzoties notikumiem priekšā — līdz pat

1969. gada pasaules čempionātam hokejā, kad čehu izlase abas reizes pieveica krievus, bet zaudēja zviedriem un nevarēja saņemt zelta medaļas); tad es jau dienēju pilsētiņā N, pēc abām izcīnītajām čehu uzvarām visa pilsētiņa ar taurītēm, bungām un klabekļiem nāca līksmot mūsu apakšvienības vārtu priekšā (daudz netrūka no kautiņa). Ta kā čehu masu informācijas līdzekļi pārkārtojās ļoti leni, televizoru skatīties noliedza. Vasarā, kad divus ar pusi mēnešus pavadīju poligonā, bija iespēja kādreiz aiziet uz kino. Redzēju arī Bītlu filmu «Help!» un kādu Ingmāra Bergmaņa darbu, arī kaut ko no šausmu filmām.

Vēl bija lielā trauksme pašā janvāra sākumā, kad šķita, ka teju, teju bruņutransportieros mēs dosimies uz Prāgu savaldīt demonstrācijas, kur viena no galvenajām darbo-jošām personām bija J. Smrkovskis.

Tomēr visumā tauta nomierinājās neilgā laikā (liela daļa inteliģences emigrēja, tika arī gana represēta). Te jāņem vērā, ka slovaku valoda un mentalitāte visai tuva ukraiņiem, bet čehiem imponē vācu pateiciens «Ordning muss sein!». Par «kolaborantiem» saukto kļuva vairāk un vairāk. Valoda tika piemeklēta L. Brežņevam tīkama, šīs sekas izjūtamas vēl tagad. Un visiem zināms, kas sekoja 1979. gadā Afganistānā. Vērts atcerēties, ka cariskā Krievija daudzu gadu laikā nespēja ar ieročiem nekā izdarīt čukču tautai, apmierinoties ar nominālu fortu pastāvēšanu, bet kāds čukču

vecākais, tiekoties ar krievu činavniekiem, allaž lielā pašapziņā apvaicājies «kā tur manam brālim Nikolajam klājas».

Gribas apsveikt reālpolitisko «jauno domāšanu», vienulaik apzinoties, ka «afgāņu» veterāni atgriezušies Padomju Savienībā, bet, kā jūtas — daudzviet noslēpums. Armāns Lanu: «Tiem, kas karojuši, karš nekad nebeidzas.» Uldis Bērziņš raksta dzejoli par Janu Palahu. Un viņam taisnība. Rupjš spēks neiespēj nekā tautas gara priekšā, tas laiks pagājis.

Cerēsim, ka neatgriezīsies.

JURIS KUNNOSS

PIECI
DZEJOĻI
PAR
MAZPAZĪSTAMU
TĒMU

*

* *

rīstījās mašīnas izpūtējs it kā tam rīklē runkuļi sadzīti pūderis, dūmi, un no rugainēm pacēlās putnu mākuļi melni izbraucām cauri: mums garoja lauku virtuves katls, kur

vārījās dienišķā zupa apiņi smaržoja rūgti, o, kāds milzīgs, barokāls augusts

bija svētdienas vakars, pabraucām garām puspamestai mājai

ar izsistiem logiem

durvīs stāvēja divi čigāneni: brālis ar māsiņu? viens otram

aiz rokas

varbūt šejienes grieķulēni — tikpat šaudīgas, dziļas un tizlas tiem spīdēja acis smuglajos ģīmīšos kādreiz — tagad kā pazaudētas pasaku skatoties, klausoties nenāca rūķītis Rumcaiss, netika kolonnai cauri plūda un plūda, un rīstījās izpūtējs, ar runkuļiem šāva

pa reizei, gaiss plīsa kā neilons garmatainie kā ēnas snaixtījās krēslā, atskanēja:

pareizināšu ar nulli tepat ofiņš ar pilotku galvā, lai snaiperis neķer uz grauda uz laukuma zvērnīcas teltis un būri, aļišas plandījās arkādu

caurajos vējos un strūklaka ar vienu nošņāptu krūti kā amazonei bijām dzēruši strautiņā ūdeni — teica, ka saindētu nevaidēja, kam pārjautāt: miestiņa mājas klusēja,

noputējušas, apzīmētas ar zvaigznēm un svastiku tornī nosita ceturxni, un mūsu peļu pelēkos šineļus iesāka mazgāt lietus. Baskāji čigānēni: brālis ar māsiņu?

viens otram aiz rokas, varbūt šejienes grieķulēni šļaxtinājās pa lokālām jūrām un okeāniem, tad atkal iebēga

durvīs

izbraucām cauri. Bet tās jau bij nedēļas beigas

1985.

tad kādu brīdi lauka malā stāvējām: un pilsētiņa stobros un viņu tanku pulx bij nezināmā virzienā kā izgaisis. Mazlietiņ tālāk upe, nosaukta par Ogri mums bija teltis rindā, virtuve pie gravas

un ūdenssūkņu stacijā mūs sūtīja pie mātes bet bulgāri, ar atrotītām piedurknēm un slēģu knakšķiem sev sagādāja ūdeni, mums arī ātri tad laimējās; bet apkārt veda

uz lafetes pa visiem ciemiem līdzjutēju īstu

ko nošāvis aiz pārskatīšanās kāds staršina no kaimiņiem

pagalam pillā

cik smalka lieta diplomātija! Es neatzīstu tos vārdus bībelē, bet izgarojis pulx

ar visiem saviem stobriem kaut kur saožams un mums bij pretplāns: vēl pirms rītausmas pa trīs uz kazarmu, un, vēl pirms trauxme skan no visiem ieročiem tos atbrīvot

un nāca baumas: divpadsmitvietīgās teltīs pa nakti honvedi ar rīklēm pārgrieztām. Es, kamēr sardzē ar automātu vienu čomu piecus soļus pavadīju pelt šos arumus ar savām, pardonēju, fekālijām

un, kā jau visur, tornī laikrādis palaikam dārd bet mūsu telšu rindā kārtīgā un strīpā un vēl tas laix, kad nosaukt lietas īstos vārdos nav pienācis. Bet lodes tā kā lietus slīpi

1986.

*

* *

te mēs no granītlauztuvēm, kur šķembas — ņem, cik gribi jeb citādāk — kā atvēl Rumcaiss. Ziemeļnogāzēs vēl sniegs: te sākas brīnumainie putnu pārlidojumi

(tāpat kā naktī, sardzē stāvot: pēkšņi sārtas oglītes no lokomotīves melnā bunkura, bet nav to zelta bumbieru, kas izgājšruden

ar pilniem kūzoviem mēs braucām mājup, jā) vēl brasli visur un dīvaini: pēc pavasara seko ziema, ezers apklājas ar Bohēmijas trauslu stiklu, zivis apakš — tik ar vālēm

dullināt, lenkt cilpās un jaunās mercenes pa spoguļgludo ledu šļūkājās kā

Venēcijā

tad gobas nosirmoja, skābarži kā aprīļdubļos līka gaudeni uz platānas (tik tālu?) rūķis grauza burkāniņu kur, velns, tik daudz mums granītšķembu ienācies! un arīg kraukļu bari papagaiļu mēlēs, un kā palete raibs sīlis

. trasējošs

pie sardzes maiņas punkta jāstav man uz vakts

bet miestiņš savu dzīvi: sveši omnibusi, Martas Kubišovas

«Taigas blūzs» un bērnu autiņi kāds pārītis tā lēni dūdojoši tuvojās uz mūsu pusi saldkaislē tad sāka apskauties, visnotaļ īsos svārkus burzīja uz augšu

tā vajag. Tu ar acīm vari visu zemi noart, noecēt ņemt apiņtalkās līdzdalību, štancēt bleķus «Tatras»

spidometriem un vērot erotiku tālrādē, šņaukt degunu. Tā vajag.

Tie kustējās

lai labāk redzams viss, vēl šķiet, ka Rumcaiss pagaismoja

un pirxts uz drošinātāja, un vecie texti atminējās par desmit soļiem tuvāk nenāca ne sprīdi. Ezers tur burbuļoja siltie avoti un jaunās mercenes kā glāsumaini boulingaparāti šļūcinājās. Migtas efekts 1985.

*

* *

pār saplakušām kalnu mugurām bez žēlastības vējš un svilina, un stindzina — bet tā jau ir, kā smejies Sibīrija šai vietai palama; līdz dembelim vien ziema — vasara, vien

ziema — vasara kā mēness dienas dilst, bet naktīs kauc, jo poligons

visapkārt. Un krāsojām un metinājām uzskatāmo aģitāciju ar lozungiem un ģīmetnēm, un simboliskām scēnām tev slāpst? — Dzer ūdeni — kā Kalahari tuxnesī —

no peļķes

kā niedrēs mežonīgie kaķi. Nu, bet strādāts bija daudz,

un saldās moreles tai sabrukušās villas dārzā

kā nektārs paukšķēja pret pierēm; Ņūtons savus likumus es uztinu sev smēķi. Ne kazaskāju banālo — cigarku,

avīžstrēmelēs

bij anotācija par četrām dzejoļgrāmatām: Frosts, Ķvazimodo

Aragons un vēls kāds, neatminu tā izpīpēju visus četrus līdz pat poētsejai — iemutim

bet dzīvojām mēs miestā, vārdā Libava

uz laukuma, kur viss, kā vajag: pārdotuvju rindas, alus

izlietnes

kā allaž, strūklaka un pasts, un restorācija un ēnā baznīca, sen ieaugusi nātrēs, aiz kurām paslēpties no patruļām.

Bet blakus mājā cietums bijis, tālāk tukša, sagānīta skola, reizēm vakaros tur vilināja mēmums; tāpat kā pardusu, ko zīmējis Filonovs

tā dzīvojām. Mums bija darbnīca, un pašbrūvēto alu kāsām vafeļdvielī. Viens staršina ar veca ādinieka jušku vilka gaisu nāsīs: — Horošo! Kur jums te labi smaržo! bez sērkokiem pie spuldzītes ar vati piepīpējām. Bet šautuvē vēl jūlijā bij nesamītas majpukītes

zem liepām laukumā, kad krēslas lipīgā un karstā roka it visus vadīja, tur čehu holkas — mazmeitiņas nezkāpēc slāvu vārdiem: Vera, Nadja, Ļuba, Saša mūs ķircināja, cēli jaunos stirnu gurnus grozot

ar jaunu bezūsainu leitnantiņu Juliāna aizsoļoja, redz, tomēr lelles

atmeta un izraudzījās dejas svētdienā. Kad vairāk

satumsa

arvojākiem tad pinās maza, kliba, eņģeļspārniem palaistuve: un veļas mazgātājas brūnām hoholiešu acīm, kas klaušināja

dūdodamas:

— Kā tev iet? Es atbildēju: — Teikšu labi, domāsi, ka mānos, teikšu slikti, neticēsi. — Un karsta krūšu dobīte un skolas

mēmums, lai gan zini:

netrūxt kaimiņu.

tas saucās: meklēt piedzīvojumus un vicot 10 jūdzes naktī,

no pretimbraucošajiem motoriem nirt grāvī lai kaimiņos ar lepnu žestu — no ofiņiem ik brīdi mīsli

raustot, uzsauktu pa mēriņam un atpakaļ līdz krūtīm brienot salijušam kviešu laukam cauri (viens labums: hēbikis nav jāmazgā)

un zveja olektplatā strautiņā ar bridni

kur sešās līčalās pilns spainis karalisko foreļu

un tālās meža dravās lāceņmedus

ar vaskiem kopā (Rumcaiss bija pikts) ar vaskiem kopā

viss

tas saucās: barība zem kājām

tik vienreiz jāpieplok bij zemup, zaķa ausis jāpieglauž div muļķa lodes aizspindzu kā bezdrāts telegrāfs

no paradīzes

ja kaut ko izšķirt varēja, tad zilbes «pojd sem pojd sem» bet mēs jau tālu bijām aizgājuši

1985.

*

* *

Gaiszinim rada — Radagaiss, Radegasts . . . pasaule maza un pazīstama — visi mēs lejupnākam no

kalniem

aizmirsusies pat jūra, te tik debesis — tuvākais krasts un guntiņas, guntiņas tumsā . . .

sardzē stāvu, kokvilnas hēbikī, kājās kirza kā piežfembāts

čūxts

plecā kalašņikovs mēmais, papiross slepeni plauxtā, lai

nepamanītu

sardzē stāvu: klusums un nakts, ēnota pakājē dūxts spārnu švixtoņa gaisā: mirkšķinās koka dieviņš

slāvu daudzsejainais elx, svēbu un pārējo cilšu karavadonis,

attēls uz

monētas, Romas briesmas un bārzdains, noguris gājējs

pār Alpiem

te mēs tiekamies — gadu tūxtošos sablīvētos senā pirmtauta Eiropas klēpi: es uz austrumiem atpakaļdošos bojl — bajāri (Ķeltu mednieki pēc skalpiem) palix tepat: citi norietēs tālu projām

uzraxts uz sienas: divi soļi līdz nāvei

meli vien būs, arī līdz Maskavai tuvāk par 2000 kilometriem mēness pavisam tuvu — vai nu līdz dembelim aizkājot nepagūšu — tās tādas strāvas pietiek stāvēt, piesēdīsim pirms ceļa

kalnu gaiss spirdzina: Radagaiss, zaļais Eiropas klēpis urāna rūda un rūķītis Rumcaiss ar kalnraču lampu izkāpj no bilžu grāmatas, nāk caur mākoni (kalni kā

opiomāni)? uz vienas slēpes no tramplīna nolec, zelta medāli saņem, atspīd

prāģeru bohēma. Sardzē stāvu, pilns ar internacionālismu nošvilpās zvaigzne gar ausīm, uz tukšumiem uzraxts uz citas sienas: puis ej mājās, Sergejs tavu Natašu ceļgalā iesāpējās, tumsa melna — drīz mani nomainīs

septītais cēliens. Nogurdinoši. Restorācija augu nakti stāvie villu jumti kā piramīdas (Rīgā šonakt, es zinu, kas

neguļ)

Gaiszinis noplaixnījas pēkšņi, un ča-ča-ča taktī aizšāvās vēl vien zvaigzne, trāpīja. Abolītī. Nodzisa. Sirdī

1985.

JŪSUPRĀT Sl/ARIGAKA PROBLĒMA, KAS

LEONS BRIEDIS — dzejnieks **Par pašiem neatliekamākajiem uzdevumiem, kas veicami šogad un vispirms saistās ar mani pašu, manis paša nodomiem, es uzskatu diskriminējošā LPSR Ministru Padomes 1988. gada 29. janvāra lēmuma Nr. 29 oficiālu atcelšanu, kas ļautu veidot kooperatīvus grāmatu apgādātājus un savienības, kā arī izdot jaunus (kooperatīvus) laikrakstus, žurnālus un almanahus. Tas līdztekus jau esošajiem literārajiem**

izdevumiem veicinātu mūsu kultūras dzīves tālāku demokratizēšanos, padarītu to bagātāku, daudzveidīgāku, krāsaināku un pilnīgāku. Mums ārkārtīgi trūkst izdevuma, kurā tiktu skatītas latviešu (arī citu Latvijā dzīvojošo tautu) kultūrvēstures problēmas un to kopsakarības, dziļākas, vispusīgākas un apzinātākas piesaistes eiropeiskai kultūrai. Patreizējiem izdevumiem, kas orientējas uz mūsu sabiedriskās dzīves aktualitātēm, kuru nozīmi es nebūt netaisos apstrīdēt, šo jautājumu izskatīšanai diemžēl praktiski pietrūkst gan telpas, gan laika. Otrkārt, Tulkotāju padomi, kas darbojas Rakstnieku savienības ietvaros, noteikti vajadzētu pārveidot par Latviešu nacionālās kultūras koordinācijas centru, kas uzņemtos rūpi apvienot un vienlaikus arī attīstīt visu pasaulē izkliedēto latviešu pūliņus mūsu nacionālās kultūras konsolidācijas darbā. Mums būtu nepieciešams brīvi un netraucēti, tiešā un neaplinkus ceļā, bez dažadu birokratizējošu un cenzurējošu iestāžu formālas starpniecības apmainīties ar izdevumiem, grāmatām, informāciju un savu pieredzi, veidot kopīgus kulturizdevumus, domāt par kopīgiem grāmatu apgādiem, regulāru un mērķtiecīgu studentu apmaiņu, literāru tikšanos, zinātnisku konferenču, simpoziju un kongresu rīkošanu — vai nu visu maz uzskaitīsi! — ar vārdu sakot, apzināties, ka mēs esam VIENA TAUTA un VIENA DVĒSELE. Un, treškārt (un tas ir pats neatliekamākais uzdevums), nepieļaut nekādu atkāpšanos no mūsu aizsāktā kursa, allaž un visur paturēt prātā skaidru mūsu kopīgā mērķa apziņu — ne vien konstitucionāli, bet arī reāli visas mūsu nācijas dzīves jomās nodrošināt Latvijas suverenitāti.

MĀRA ZĀLĪTE — dzejniece

«Meness par upi būvēt grib tiltiņu» — musu tagadejie pašaizliedzīgie centieni man brīžam rūgti asociējas ar šo Aspazijas dzejoli. Skaists ir šis tilts un liela iedvesmā pa to var arī staigāt, taču ne mūžīgi. Mums jābūvējas uz zemes, uz musu zemes. Bet mēs nevaram būvēties uz plūstošam smiltīm.

Par primāru es uzskatu migrācijas problēmas likvidēšanu. Līdzšinējā migrācijas «radikālās ierobežošanas» politika augļus nenes. Ko nozīmē «radikāli ierobežot»? Ierobežojot migrāciju pat uz pusi (tas pat varētu skaitīties radikāli), tik un ta tas joprojām paliek latviešu nāciju un Latvijas tautsaimniecību nāvējošs process. Uz plūstošām smiltīm nav iespejams nedz būvēties, nedz pārbūvēt. Mums draud pesimistiska dilemma — mesties nebūtībā pār «mē-nestiltiņa»ˆ nereālajām margām vai noslīkt reālu ceļojošo smilšu jūrā.

JĀNIS BALTVILKS — dzejnieks

Lai uzsāktu dzīves normalizāciju, harmonizāciju Latvijā,

jānodrošina pirmais priekšnoteikums: jāaptur mierantu ieplūšana.

Pilnīgi jāpārtrauc jebkāda objektu, iekārtu celšana, ja to darbība kaitē apkartejai videi, cilvēku veselībai.

Uz visiem laikiem jāizbeidz noziedzīga spēlīte ar datu slēpšanu vai sagrozīšanu attiecībā uz vides ekoloģisko stāvokli, pārtikas produktu kvali-tati u. tml.

Ceļā uz tiesiskas valsts izveidošanu milicija, valsts drošības orgāni un armija jāpakļauj valsts un sabiedrības kontrolei.

Ceļā uz skolu humanizāciju jānoiet pirmais solis — jāpanāk skolu demilita-rizacija. Militārās apmācības vietā skolas jaievieš elementārās medicīnas kurss. Karavīrus, kamēr tie vēl vajadzīgi, lai gatavo armija. Izņemt ieročus no bērnu rokām!

Līdz katra latvieša apziņai vistuvākā laikā jānovada atziņa, ka mūsu tauta jebkuros apstākļos, pat visideālākajos, izmirs, ja mums nedzims vairāk bērnu neka ir līdz šim. Gadsimtiem ilgi esam pārdzīvojuši karus, mēri, badu. Vai tagad, aizbildinoties ar sadzīves grūtībām, mierīgi nomirsim?

Un vēl — ja ticam brīnumiem —, tuvākā gada laikā vajadzētu atnākt kadam gudrajam, kurš spētu pārliecinoši izskaidrot, kā iespējams savienot demokrātisku iekārtu ar vienpartijas sistēmu.

NAKAMGAD LATVIJA NEATLIEKAMI JĀRI5INA?

VISVALDIS LAMS—prozaiķis

īsumā nosaukšu nomācošākos smagumus, kas uzgūlušies Latvijas zemei un tautai.

Katastrofāla dabas piesārņošana — lielākās upes kļuvušas par kanalizācijas notekgrāvjiem, Rīgas jūras līcis par mēslu bedri.

Zemes dzīļu bagātību mežonīga izlaupīšana; arī turpmāk Maskavas resori nedomā kautrēties.

Masveida migrācija, kas sagrauj jebkuru turpmākās attīstības plānošanu, saasina starpnacionālās attiecības.

Bezjēdzīga rūpniecības uzpūšana — gigantomānija, kas ekonomiski galīgi nepamatota un nekad neļaus pacelt strādājošo dzīves līmeni.

Latviskas izglītības trūkums, jo tā saucamā padomju skola būtībā ir kosmopolītisma izglītības sistēma latviešu valodā (ļoti bieži neveiklā tulkojumā).

Tautas darba tikuma zudums, jo lauku darbinieks atsvešināts zemei, strādnieks darbarīkiem un ražotam produktam, latvji zaudējuši tiesības uz tēvzemi, vienkāršais cilvēks ticību likumu taisnībai. Staļiniskā birokrātija ir līdzīga ļaundabīgam audzējam tautas dzīvajā miesā.

Visu mācošo nokratīt var tikai tādējādi, ka latviešu tauta

atkal kļūst pilnīga noteicēja savu senču tēvzemē (ieskaitot valsts valodas statusu, zemes nodošanu lietošanā u. c.); kopā ar mums lai turas tie cittautieši, kas jūtas šeit ar saknēm ieauguši un kas tāpat grib atbrīvoties no birokrātiskā centrālisma važām, atgūt savu cilvēcisko un nacionālo pašcieņu. K. Markss: «Nekad nebūs brīva tā tauta, kas apspiež citas tautas!»

Visu varu padomēm, kas guvušas savas pilnvaras (t. i.$_{r}$ tautas uzticību) brīvās vēlēšanās.

Izveidot suverēnu Latvijas republiku sociālistiskajā sadraudzībā!

Tāds ir galvenais uzdevums!

JĀNIS PETERS — dzejnieks

Nākamajam gadam jātop par pirmo demokrātisko vēlēšanu gadu pēc ilgiem gadu desmitiem Latvijā. Tas arī nosaka mūsu visu virsuzdevumu — izvirzīt un ievēlēt padomēs tikai tādus cilvēkus, kas administratīvā aparāta intereses nestāda pretī tautas dzīvībai. Tas attiecas kā uz vietējām padomēm, tā arī uz Latvijas PSR Augstāko Padomi un PSRS parlamentu.

ANDRA NEIBURGA — prozai!,le

Ak, ja man būtu zelta zivtiņa vai nūjiņa brīnumdare, tad gan es zinātu, ko vēlēties Latvijai nākošgad! Tak nav man ne nūjiņas, ne zivtiņas, un dzīve mani mazpamazām izmācījusi nevēlēties neko tādu, ko nevar dabūt. Cieši samiedzot acis un no visa spēka cenšoties nokratīt skepses un neticības iemidzinošos apskāvienus, pārdrošākais, ko varu vēlēties, — izveidot un nostiprināt patiesi demokrātisku vēlēšanu sistēmu. Jo — kamēr daudzu Lielo Stagnātu maigās rociņas vēl guļ uz daudziem skābekļa krāniem, nebūs mums ne ekonomiskās patstāvības, ne Brīvās Ekonomiskās Zonas, ne reālu latviešu valodas tiesību, ne ekoloģisko problēmu saprātīga risinājuma, ne izglītības reformas, ne . .. ne . . . ne . . . Un vēl (tas pie tā paša) — lai pieaug to skaits, kas nebaidās vēlēties. Lai Tautas Fronte nepiedzimst nedzīva, lai nesapinas arvien jaunu un jaunu dekrētu, likumu, lēmumu tīklos, lai izcīna tiesības risināt cieņas pilnu, līdztiesīgu dialogu ar padomēm, ar partiju. Lai beidzas bezpartijisko diskriminācija varas orgānos.

Un nu, kad cieši samiegtām acīm vēlēšanās izteikta, nākas acis atvērt, lai saprastu, ka tas viss atkarīgs arī no manis, arī no jums visiem. Jo nav mums zelta zivtiņas ne piemājas dīķī, ne valdībā.

MĀRIS MELGALVS

Svina mākoņi tirdī.

Kur palicis mākonis balts. Bēdas, neskarot dzirdi.

Pašas.

Sava prieka dēļ šalc.

Ašāk!

Vilksimies ašāk.

Kaut lai nebeidzams gājums. Virmo, aizķēries dvašā Mūžīgais mierinājums.

Pieres.

Cilvēku pieres.

Izbailēs iedrebas mūri. Dvēseļu kaskadieres Pilsētu pelēkā būrī.

Slīd. Paslīd kāja mālā glumā.

Bet jādodas ir uzbrukumā.

Bet stāv un brīnās ienaidnieks.

Tā paslīdēt! Tas vairs nav nieks.

No visām debesīm tik vienas vienīgas mums Ir virs galvas. Par uzvaru vairs nebūs citas balvas.

Par zaudējumu gandarījums tāds,

Ka naidnieks tik un tā tiks sāpināts.

Bet glumam mālam ir vienalga viss. Tam prieks, ka kāds ir viņā pakritis.

Brāza vēji. Brāza aši. Nezinu, ko paši mēs. Mūsu nabadzības graši ripo visās pagultēs.

Tomēr — godam nopelnīti. Kur gan rastos spožums tāds, ka ik naktis jauni rīti uzaust caurās kabatās!

Ka ik rītus jaunas pieres brēc, ka ķieģeļi vēl mīksti! Viņā saulē nepaguvi!

Tagad, šeit, uz vietas — drīksti.

Parauj smiekliņš. Uznāk raudiens. Diena sarūk garumā.

Atskrien brāļa kumeliņš.

Nokrīt svaigā arumā.

Pēc pulksten pieciem.

Divi dārzā dejo.

Dus dati dābolā.

Dirn dieviņi debesīs.

Pēc pilnas pusstundas.

Viens vaļā vārtus vēris.

Vēl vajag veļu valstij vanģeniekus.

Viss velti. Visur vasarnieki. Viesi.

Ka prieki beigušies, būs runāts nepatiesi.

Uz brīdi apklust nevalodas, un pavīd debess klajums tīrs, trīs karapulki kaujā dodas, pie pleca plecs, pie vīra vīrs.

Tik gaiSi smaidi katram sejā, bet, rau, aiz katra tumst kaut

kas. Un iznāk ārā gaišā dzejā trīs izmocītas pasakas.

Tās stalti saslejas, un, raugi, trīs nāves atstāj sauli šo. Trīs uzburbušl krogus draugi pa dzimto zemi klunkuro.

Trīs dienas saule asiņaina, bet ceturtajā — sudrabs balts. Trīs dumiķišl odus gaina. No krūmiem, kas kā meii šalc.

5e rūmes gana trijiem, četriem, varbūt pat trejdeviņiem drūmiem.

Bet ko gan grib tā skaņā balss, kas gavilē aiz bieziem krūmiem!

Virs pušu plēstas pasaules
tā — kā viens debess pāri plešas.
Un līst no augšas, ak tu traks, uz pašu zemi dziesmas svešas,
Un nav vairs svešas, sit kaut nost.
Tās katrā porā iesūkušās.

Kāds priecīgs pārsteigums! Kāds posts!! Bet daudz par vēlu līst zem dušas.

Tu saslejies. Un smaidīdams tu ej pie palikušiem drūmiem.

Ir viņiem drošs un cerīgs nams.

Un droši vien zem stipriem krūmiem.

Ar veca vraka dzīvotprieku viz gaismas strēlē augstais burts. Es sevi atrodu par lieku.

Tu sevi atrodi par lieku.

Mēs sevi atrodam par lieku, un ugunskurs stāv neaizkurts.

Tam malka žūst jau gadu gadiem, gan jau tik ātri nepajuks.

Es aizmūku pie saviem radiem.

Tu aizmūc prom pie radu radiem. Mēs visi aizmūkam pie radiem, bet kur tad spruks, kad radi muks

No lillā mākoņa balts šķēliens — un sārta liesma laiza mūs.

Es kā bez mēles.

Tu kā bez mēles.

Nu viss uz spēles jāliek būs.

Neiesim tajā namā.

Sī diena ir izejamā.

Tas vien nedrīkst iziet no prāta,
ka cerība modinātā
tik viegli vairs neaizmieg.

Neiesim tajā namā.

Krāsns dzīlēs tur snieg.

Atkal deg vienīgā pagale manā salstošā sārtā.

Divas naktis es sildos jau te. Kad pienāks reiz tava kārta!

Tu, kas liesmiņas dzīvību izliecies nepazīstam, bet gudri muldi par brīvību, sakoties naidniekus nīstam.

Patiesībā tev skaidrs viss — tāpat kā man. Un turu tevi pie vārda. Noticis vēl nav nekas slikts ap šo ugunskuru.

Egļu skujas tvan zem kājām.
Suņi mitējušies riet.
Neņem jaunā, nezinājām, cik tev grūti ceju iet.
Ne man tagad atvērt plakstus, ne man tagad smieties.
Stāv uz tavas pieres rakstīts — vienam mūiam pietiks.
Tikai it nekur nav sacīts, ka tu sen jau dusi.
Tikai salna tur to kalnu, cieši apķērusi.
Egju skujas tvan zem kājām, zogas tuvāk vakars sirms.
Neņem jaunā, nezinājām.
Nezinājām mēs vispirms.
Deviņi dīvaini dūmeņi dimdinās debesu daļā. Aizsoļo «meņi» un «vūmeņi», palaisti pilnīgā vaļā.
Skaidrs būs katram glumiķim, cik tas ir izdevīgi.
Debesu dāvana dumiķim. Dievīgi dreboša stīga.
Dancosim divatos.
Diesim pa dučiem.
Ziedošā zālienā zelsim.
Pilns pagalms ar klučiem.
Vai ēdīsim tos!
Celt jau mēs nepacelsim.

ANDRA NEIBURGA

PELES NĀVE

STĀSTS

Tu (varbūt es? — tam nav sevišķas nozīmes, jo mēs jūtam un dzīvojam līdzīgi, bet, ja tā nav, tad labāk nelasi manu stāstu), — tu gaidi trolejbusu, kurš ilgi nenāk, un atkal atceries to nelaimīgo peli, peli lamatās. Sīkums, tomēr riebīgi — pele lamatās bija ieskrējusi naktī vai agri no rīta, peles nepatikšanas līdz ar to bija beigušās, bet tavas tikai sākās. Notikušo tu pamanīji, gatavojot brokastis, piemēram — atgriežot konservu kārbu ar brētliņām tomātu mērcē, jau piekto pāris dienu laikā, jo tu esi aizņemta sieviete un nespēj (vai arī tev slinkums) izstāvēt pēc kaut kā cita. Tu esi tikko nomazgājusies, varbūt pat bijusi dušā, kas gan maz ticams, jo vannas istabas tev vienkārši nav, vai arī tā ir kopīga ar kaimiņiem, kuri (visa ģimene) jau stāv rindā pie durvīm, ja ir tīrīgi, bet, ja nē — tad vakar vannu ir tā piegānījuši, ka tev nav ne mazākās vēlēšanās tur iegriezties. Vienkāršības labad pieņemšu, ka vannas tev tomēr nav, jo man vieglāk iztēloties, kā dzīvo cilvēks bez vannas; cilvēks, kuram ir vanna, laikam taču eksistē mazliet citādā pasaulē nekā es, un man grūti viņu saprast, jo pieļauju, ka viņa domāšana ir attīstījusies savādāk (sevišķi, ja vanna viņam ir jau no bērnības), iespējams, ka viņš ir iekšēji brīvāks, ārēji atraisītāks, varbūt viņš pat jūtas mazliet kā eiropietis, jo jebkurā bridi var nevērīgi izmest: «Ak, vakar bija TIK KARSTS, ka man nācās TRIS REIZES IET DUSA!»

Tātad tu esi nomazgājusies pie izlietnes un pašlaik ver vaļā kārbu ar

brētliņām tomātu mērcē, kad ieraugi peli. Sis skats tevi mazliet apbēdina, jo esi maigas dabas, tev žēl pat prusaku un lidojošo skudru, ar kurām tava cīņa noris mainīgiem panākumiem, tomēr tu esi gana izglītota, lai saprastu, ka nevar ļaut pelēm pa galdu skraidīt (jersinioze tavam bērnam pagājšgad, zāles, ko nevar dabūt, melnie ikri, kas jādod pa tējkarotei dienā, un tu taču piederi pie ļaužu grupas, kam tā ir PROBLĒMA), tādēļ — pelēm jāmirst, spriedums nav pārsūdzams, dzīve ir nežēlīga un liktenis nepielūdzams. Dzive nav nežēlīga, tā ir vienaldzīga — tu atceries kādu sakām, un arī tam esi gatava piekrist, tu apspied sevī žēlumu un peles nāvi dari zināmu vīram. (Es pieņemu, ka tev ir vīrs, un turklāt labs, pietiks ar to, ka tev nav vannas, mašīnas, vasarnīcas, centrālapkures un ilūziju.) Vīrs solās peli izmest pēc brokastīm, pati tu nespēj to izdarīt, — maigais, glāsmaini pelēkais kažociņš, šķiet, vēl glabā asiņu siltumu, nabaga apaļīgais rumpītis kā spilvens ar lamatu stiepli pāržņaugts tieši uz pusēm, austiņas iekšpusē blāzmaini rozā, vēl mirdz melnās acu krellītes, bet aste — jau stīva. Piedod, piedod.

Jās abi ar vīru apsēžaties pie virtuves galda ar nobružātu vaskadrānu, kuras padzisušajā zīmējumā pie labas gribas vēl var atminēt zilu vīnogu ķekaru, aprasojušu arbūza šķēļu un kādu pilnīgi nepazīstamu, eksotisku augļu pēdas — ak, diena, kas sākās tik jauki! Jūs divi pie galda, jūs mazliet vēl mīlat viens otru pēc vienpadsmit gadu kopdzīves (tikai tāla, zila nojauta, blāva kā vīnogu ķekars zem tavas tasītes — varēja bāt arī labāk . . .), viss dzīvoklis, abas istabas un virtuve, šodien ir jāsu, jo pārējie ģimenes locekļi jau izbraukuši uz jūrmalu, kur īrē mazu šķūnīti, kas piemērots apdzīvo-šanai; sešu cilvēku vietā — divi; miers un klusums neparasts un svētsvinīgs, caur pelēki noputējušās liepas lapotni virtuvē iespīd rēna saules gaisma, ne jausmas par briesmīgo karstumu, kas jau no agra rīta valda ārā, kveldēdams bruģi, kausēdams asfaltu un cilvēkus; pie jums — krēsla un miers, pat mušu vēl nav, klusi uzgrieztais radio čukstus vēsta par kādu Olainē izplūdušu indīgu gāzi vai Dubultos izgāztu etiķskābi, un jūs baudāt šo brīdi, baudāt apziņu, ka jums ir brētliņas tomātu mērcē un mīksta baltmaize, pat kafija jums ir, melna kā nēģera vēders, īsta pupiņu kafija bez cigoriņiem, — es labprāt dāvāju jums šo laimes mirkli, es nelieku tev domāt par veļas mazgāšanu un zemeņu cenām, bet tavam vīram — par meiteni, ko viņš vakar redzējis uz ielas. Varbūt tieši kafiju tu lej tai brīdī, kad ar acs kaktiņu nojaut kustību virtuves tumšākajā stūrī pie plīts, tur, kur stāv lamatas. Tu strauji pagriez galvu, — pele. Pele trīs reizes (vēl) izmisīgi pasviež gaisā ķermeņa augšdaļu, dīvaini pārlocīdamās stieples sažņaugtajā vietā, un tev šķiet, ka dzirdi pat klusus, pelēki glāsmainā kažociņa slāpētus, būkšķus, mazajam ķermenītim atsitoties pret lamatu dēli. Pie peles deguna vibrē apkaltuša speķa gabaliņš.

— KUSTAS! — tu iekliedzies (vai nočuksti aizžņaugtā balsī) un ielej kafiju brētliņās tomātu mērcē.

Vīrs, kurš dzīvo ar tevi jau vienpadsmit gadu, ir pieradis gan pie

kliedzieniem, gan aizžņaugtiem čukstiem.

— Kas? — viņš sapņaini vaicā — varbūt tomēr domā par meiteni, ko vakar redzējis uz ielas?

— PELE!

— Nepļāpā, — vīrs pārliecas galdam, lai labāk redzētu, un pele viņam par godu atkārto savu baismīgo vingrojumu.

— Nu, moins. — Tavs laulātais draugs nobāl. Varbūt tieši tādēļ tu ieskrien istabā un sāc raudāt, tu raudi ilgi, jo tev ir nenormēts darbalaiks, tu raudi vispirms par peli, tad par vīru, par sevi, un tad jau tu raudi par visu; brētliņām tomātu mērcē tu vairs nepieskaries, kur nu! Tev nav dūšas pat uzzināt, vai vīrs peli nositis pirms tam, tas būtu tikai humāni, — tomēr nē. Viņš nav uz to spējīgs, tu domā, būtu vēl bise . . . Nav skaidrs — šī doma tevi skumdina vai priecē.

Pēc raudāšanas tev sāk sāpēt kuņģis, truli un vienmuļi, pēdējā laikā tas notiek arvien biežāk.

Tāds bija rīts.

Tagad tu stāvi saules svelmē un gaidi trolejbusu, kurš tik ilgi nenāk. Raudāšanas pēdas sejā tu esi puslīdz noslēpusi ar sava franču pūdera atliekām, kuņģa sāpes apmānījusi ar trīs mazām, dzeltenām ripiņām, vakar noberztajām kājām uzlīmējusi jaunus plāksterus, tikko tu esi beigusi atcerēties notikumu ar peli un nākusi pie secinājuma, ka dzīve tomēr ir dīvaini bezjēdzīga un muļķīga, ja par to sāk domāt, ka pasaule nenovēršami iet uz galu un tavs vīrs tomēr (tomēr!) nav no labākajiem, kad īstenībai tevi pievērš spalgs kliedziens:

— ZAGLIS!

Neliela auguma melnīgsnējs vīrietis, — tikai viņa rūtainais krekls nozib gar acīm, — sāpīgi tevi pagrūž un izgaist tveicē virmojošo garāmgājēju straumē.

— Oooooh!!! … — trolejbusu gaidošie kā pēc komandas pamet gaisā rokas, ja tās ir brīvas, un korī noelšas. Tu samiedz acis cerībā viņu vēl ieraudzīt, taču ir jau par vēlu, milzīgs sievišķis blakus lādējas krieviski, blīvā lokā jūs ielenc ziņkārīgo pūlis.

- Вон, глянъте, женщину обокрали, вот сволочи, а?! — auro milzene, un desmitiem acu pāru pievēršas tev. Tu, protams, nosarksti, jo kautrējies paskaidrot, ka neesi apzagta, bet lielā sieva turpina iedvesmoti spēlēt notikušo, seja sarkana un slapja, baismīga apmēra k@ūtis draudīgi līgojas pie katras roku kustības, tveicē no viņas gaisā ceļas pēc sviedriem un ķiplokiem asi smaržojošs tvaika stabs. Tu vainīgi smaidi un saņem līdzjūtības apliecinājumus, un tikai pēc laba brīža saklausi nedrošus čukstus aiz muguras, — tā ir apzagtā. Klusa un sarāvusies, dzeltena un kārna, ar spicu, saulē apsvilušu degunu, viņa piesmakusi kaut ko bubina, brīdi pa brīdim nopūzdama sirmu, taukainu matu šķipsnu no pieres un neticīgi lūkodamās savās tukšajās rokās, kuru pirkstus vienu pēc otra atliec:

— Atslēgas! . . . mesjačņiks! . . . tramvaja taloni, cukura taloni! Ak dievs, visai ģimenei. .. nauda! .. . atslēgas! . .. taloni... — nelaimīgās balss noslāpst, — ū-ū-ū! — līdzās gaudo sirēna:

— Ну-у-у гадины, а?! Фашисты!

— Ей богу, пи patiesi! — vēlreiz priekpilnā draudzībā uzšvirkst pūlis un pēkšņi pajūk uz visām pusēm — trolejbuss nāk.

— Trolejbuss! Trolejbuss! — Katrs cenšas ieņemt vietu tuvāk trotuāra malai, tu samiedz acis — ir tavējais? Ir, velns parāvis, vai nav? Tu slikti redzi, mīļā, tāpat kā es, un tas man sagādā gandrīz ļaunu prieku, varbūt arī tavu meitu kaimiņu Oļa ir kaitinājusi — «твоя мама — слепая курица», — un tu esi mēģinājusi savam nepareizi audzinātajam bērnam ieskaidrot, ka ar tautību tam nav nekāda sakara, ka viena tante uz ielas tevi nosaukusi par Aklo Aitu, kas nebūt neskan labāk, — bet bērns negrib saprast, bērns raud. Dumjais skuķis.

Trolejbuss tomēr ir tavējais, kā viena no pēdējām tu iespraucies iekšā un ieķīlējies starp versmainiem puķota zīda un punktota katūna baķiem. Uz trotuāra paliek kārnā ar spico degunu. Ir nu gan laiciņš, ir gan. .. Muļķa bērns, — tu domā, — jācer, ka Oma viņu nelaiž bez krekliņa un pliku galvu, saules radiācija šogad esot briesmīga, vienu dienu arī pa radio ziņots, klīst baumas par mirušiem, baumām tu netici, un tomēr. .. Tomēr.

Trolejbuss, histēriski noraustīdamies, metas uz priekšu, tu esi puslīdz normāli iekārtojusies, tu stāvi uz abām kājām, rokas cieši gar sāniem, un pūlies atvairīt domas par radiāciju, tās nav tīkamas domas, radi-radi-ācija, vācija, nācija, — un tu atceries jūnija demonstrāciju. Arī šīs domas tevi nenomierina, tās liek pakrūtē viegli iekņudēties bailēm — nez, kā tas viss beigsies, kā beigsies? — un nejauki iesmelgties kuņģim (dzelteno ripiņu nav līdzi). Es tiešām nezinu, kā tu tagad jūties, līdzīga ir tikai mūsu šodiena, ne pagātne. Vai tavi vecāki ir represēti 1941. vai 49. gadā, vai varbūt — paši bijuši represētāji? Varbūt tavs tēvs bijis leģionā? Bet varbūt — partizānos? Nedrebi, mīļā, — varbūt viņš šāvis žīdus? Varbūt pa pieneņu pļavu ķerstījis uz Sibīriju izsūtīšanai nolemtus bērnus? Un tava vecmāmiņa, — vai viņa nav bijusi pagrīdē jau cara laikā (Jēzus, cik viņai gadu?), vai 37. viņu tikko nenošāva, vai 43. viņa nenorāvās par žīdu slēpšanu (to pašu, kurus varbūt šāva tavs tēvs)? Vai viņu neizsūtīja pēc kara atkal? Nezinu, nezinu, vēsture sniedz pārāk plašas iespējas, variantu ir simtiem, es labāk pieņemšu, ka tavu ģimeni tas viss nav skāris, tavi vecāki nav tikuši izsūtīti, un paši bijuši par jaunu, lai pamanītos kādu nogalināt. Un arī tu pati nekur negribi iesaistīties. Demonstrācijā, ieraugot TO karogu, tev notirpa kājas un likās — tūdaļ kāds šaus. Tu gribi mieru, tikai mieru. Tu drusciņ paļaujies uz Gorbaiovu un dikti uz Peteru. Tev bail no varmācības. Tu negribi, lai tev sit pa seju. Tas ir ļaunākais, ko vari reāli iztēloties.

Kuņģis tev sāp arvien stiprāk. Ak kungs, cik gan cilvēks var izciest? Kā pele? Vairāk?

— Paklau, neguļat man virsū, jauna sieviete!

— Au!

Tiešām, tu esi sieviete, un tikai. Tu pārdzīvo, ka domas, kas pēdējā laikā tevi vajā, laupījušas naktsmieru. Tās laupījušas vēl vairāk — dažreiz ar vīru tu vairs neizjūti visu kā nākas. Tu esi sākusi lietot zaļas ripiņas, kas nomierina, kad gribi aizmigt. Un sārtas, kas uzmundrina. Ja nepieciešams.

— Somu novāciet!

— Не понимаю!

Trolejbusā ielaužas liels milicis un izbrīvē vietu tev līdzās. Vīriešus formās tu uztver ārpus cilvēciskā kategorijām, bet miliča elpa ož cilvēciski riebīgi. Kāpēc neatver augšējo lūku? Kāpēc trolejbuss tik ilgi stāv? Kas? Atkal avārija? Gaisu, biedri, ielaidiet gaisu! Ja tur ārā ir cietušie, var iznākt pastāvēt krietni. Kamēr aizvāc līkus. Fui, kāpēc līkus, varbūt nav tik traki. Lai gan līķi pilsētā ir ikdiena. Tu izstiep kaklu un palūri ārā caur noputējušo logu. Nekā interesanta tu neieraugi, tikai konstatē, ka stāvat pie «Tautu draudzības». Nesatricināmās. So lozungu tu pirmo reizi pamanīji pirms gadiem astoņiem, bet vīrs apgalvo, ka atceroties to no jūsu laulības pirmajām dienām. Neticami! Vai VIŅI to atjauno laiku pa laikam? Sarkanais kļuvis brūngani rozā, kā dzērveņu debesmannā ar āboliem. Trolejbuss sāk kustēties, un, iespējams, tu pabrauc lozungam garām ierastā vienaldzībā. Bet varbūt tieši šoreiz tev uzmācas jauna, satraucoša doma, — dīvaini, tu saki sev, dīvaini. Vai tiešām esmu kļuvusi internacionāliste? Un apziņu saviļņo svešādi, baismu pilni vārdi — Alma-Ata, Krimas tatāri, Kalnu Karabaha . . . Tunguskas HES celtniecības dēļ vienai mazai tautiņai draudot pilnīga iznīcība. Kā sauca to tautiņu? Tu nevari atcerēties, un tas tevi kaitina. Ar nepatiku tu atzīsti, ka vari nosaukt labi ja piecpadsmit Padomju Savienībā mītošas tautas. Tavā bezgalplašajā dzimtenē mītošas. Dzimtenē, kuru skolā liek rakstīt ar lielo burtu. Tu atceries pie draudzenes nejauši satiktu igauni, skaistu zēnu, pār mēru inteliģentu un pieklājīgu. Sis zēns tur, Igaunijā, nodibinājis kaut ko neformālu — «Igaunijas neatkarīgās jaunatnes savienību». Kas tā par jaunatni? No kā neatkarīga? «Seičas takoje vremje, nado keistvovak. Puģim keist-vovak, puģim žik pa drugomu» — tā igaunis. Igaunītis. (Tev viņš patika, tiesa — jauns.) Igaunīši, bāleliņi — tas skan. Bet tatāriši — bālēliņi? Krieviņi — bāleliņi. . . Savādi . . .

— Пробейте, пожалуйста!

— Pažalsta.

Pukotais baķis taisās izkāpt, un tu ieņem brīnišķīgu vietu starp diviem sēdekļiem, labāko vietu trolejbusā, ja neskaita sēdvietas.

— Brauc kā nenormāls!

Tev priekšā zem biļešu kompostiera sēž armijnieks, — virsnieks, pulkvedis, ģenerālis? Nu jā, tu taču neko nesaproti no tām zvaigznītēm un svītriņām, vēl trakāk — filmās tu neatšķir pat vācu un krievu formas ... tu garlaikoti veries uz virsnieku (pulkvedi? ģenerāli?) nomierinošas krāsas frencī, pleci viņam nobiruši baltām papīra sniegpārsliņām, bet no klēpi turētā portfeļa spraucas ārā diļļu, loku un salātu gali. Ak, nitrāti, nitrāti,

— tu domā. Ko dot tam bērnam, ko ne? Darba biedrenes skuķis vienās alerģijās, — slimnīca, mājas, slimnīca. Es jums nevaru ieteikt nekādu diētu, — tev teica ārsts, — un jūs pati saprotat, kādēļ. Dīvaini, bet ārsta vārdi tevi nomierināja. Lai gan pirkstu locītavas deformējas tālāk un, man skiet, arī tavi kakla skriemeļi nav labākajā kārtībā. Un nu vēl kuņģis . . . mm, sāp, maita, — tu nevilšus saviebies. Plaušas arī tev dēlī (nestrīdies, pati to zini) — no pīpēšanas. Tu, mīļā, paniski baidies no nāves, bet nesargi sevi nemaz. Tāds laiks, — tu taisnojies.

Kaut vismaz skuķis nepīpētu!

Nevar teikt, ka tava domu gaita būtu loģiska, bet es tev to nepārmetīšu. Tu nejūties labi. Arī galva kļuvusi smaga. Varbūt tev ir asinsspiediens. Varbūt šodien plosās magnētiskās vētras. Vai arī tavu bioritmu līkne sasniegusi zemāko punktu. Nedomā vairs par sevi. Domā par kaut ko citu. Par kosmonautiem. Kā viņiem izdodas būt tik veseliem. Rau, tikko uzlaida gaisā vienu no Rīgas. Kā bij viņam uzvārds? Soboļevs? Samoilovs? Tu atkal neatceries, patiesi, tas nav uz labu. Ir tādas ripiņas, brūnganas, stimulē atmiņu. No sirds varu ieteikt.

— Oi, izveņike, atvainojiet!

— Nekas, nekas.

Tev patīk, kad atvainojas, tomēr šoreiz tavs «nekas, nekas» izskan īgni, jo nupat esi atcerējusies, ka jaunnedēļ jābrauc komandējumā uz Ventspili. Sešas dienas. Tu negribi sešas dienas elpot tos sarkanos, indīgos putekļus, kas no Ventspils ostas klājas pār visu pilsētu. Uz mirkti atmiņā pavīd šorīt dzirdētais par Olaini un

Dubultiem, Liepājus AES. Sausmus. «Ķeistvovaķ nada». Tu gan zini, ka neko izdarit neesi spējīga. Tikai veikt savu darbu, un ari ne vienmēr. Kad arhīva uzdevumā tevi sūtīja pie biedrenes N., tu aizkavējies tikai vienu dienu, ģimenes apstākļu dēļ, un biedrene N. pa to laiku pamanījās nomirt. Tas tevi aizvainoja. Dzīve ir vienaldzīga, patiešām.

— Na-ākoša Revoļucijas!

Vai nevarēja tas trolejbuss vilkties ātrāk? Būs metro, būs ātrāk. Tu iztēlojies savu māju milzīgas bedres malā. Ha, ha. Māja uz kraujas. Dom na obrive. Das Haus auf dem . . . nē, vāciski tu neatceries. «Eine verrückte Geschichte,» esot teicis Ginters Grāss, kad Krupņikovs viņam izklāstījis īsu Latvijas vēstures kursu. Bet universitātes Vēstures fakultātē šmauga, briļļaina dāma ledaini dvesusi: «MUMS šai jautājumā ir citi uzskati.» «Es nepaužu UZSKATUS, es izklāstu FAKTUS,» atcirtis G. G. Ak, vēsture, vēsture, uzskati, fakti. «MES *šos faktus traktējam savādāk.. .» Gremošanas trakts dzelžains. Šausmas, kas viss ar mums noticis! Un kas vēl notiks? ...*

— Govs! — tas bija tev domāts. Vai tiešam tas tevi apbēdina?

Tu ievēro, ka trolejbusā kļuvis tumšāks. Vai netaisās uz lietu. Tu baidies no lietus — pēc Černobiļas. To laikam sauc par radiafobiju. Tu ļoti ceri, ka Oma nelaiž bērnu skraidīt pa lietu, peldēties jūrā, ēst gurķus ar mizām, lasīt ogas ceļmalās un glaudīt svešus kaķus.

— Пропустите с ребёнком!

— Nu, lūdzu tak, lūdzu!

Tu tiec piespiesta pie loga rāmja, mazulis veras tevī neizteiksmīgām ačelēm. Nez, vai ir normāls? Cik procentu dzimst to slimo? Varbūt labi vien ir, ka man neķeras otrais, tu prātīgi spried, šodien bērnus laist pasaulē riskanti. Tavas kaimiņienes kucei otrajā metienā piedzima divi kropli kucēni, pati viņa nevarēja piedzemdēt, bija jātaisa «ķeizars», bet no pirmā metiena viena kucīte jau mirusi ar krāšu vēzi. Visizturīgākās esot žurkas. Nez, kā ar pelēm?

Tu noskurinies. Sāpes pieņemas spēkā.

(Bet pie sāpēm var pierast.)

Pie visa var pierast, tu domā.

Vēlreiz paveroties ārā pa logu, tu šausmās sastingsti. Kas par rindu! Un līdz vaļā vēršanai vēl divas stundas, baigi. Baigi. Kur, velns, jūs rausiet šņabi septiņpadsmitajam? Vīram stāvēt tādā rindā nav laika, tev — spēka. Turklāt tev pret rindām tik izteikts, es sacītu — nesie-višklgs, riebums. Un tu jau trīs dienas esi lēkšojusi pa veikaliem izkārtu mēli, meklēdama sev kurpes. Vai bērnam putekļu mētelīti. Vai, varbūt, — vīram žaketi. Jo viņam jābrauc uz ārzemēm, tavam vīram, un nevar taču braukt bez pieklājīgas žaketes, — ja nu kāda pieņemšana? Vai opera? Pēkšņi.

Būs jāņem dārgais konis, tu nospried un rēķini dienas līdz algai.

Karsti, neizturami, neciešami karsti. Tu jūti, ka pa deniņiem plūst sviedri, bet noslaucīt nevari, rokas cieši piespiestas sāniem. Tu atkal iztēlojies lopu vagonus, kas nepārredzamā virknē traucas uz austrumiem (pārāk daudz raksta, pārāk daudz!). Tik saspiesti tur nevarēja būt... Tur bija citas problēmas. Bads un caureja. Un bailes.

Tev ari ir bailes. No sliktiem cilvēkiem. No miličiem. No kara tev ir bailes, un no sadzīves radiācijas. Un vēl tev ir pavisam parastas bailes no vilcieniem, automašīnām, motoriem un elektrības. No visa, ko tu nesaproti. Tu neesi vēl iejutusies savā tehnisko brīnumu gadsimtā. Tiesa, arī no dabas tu baidies. Tumsa tev uzdzen šermuļus, klusums šķiet biedējošs, tev netīkas klīst pa krēslainu mežu dienvidū — mīļā, ari mežu tu nesaproti. Visgrūtāk ir naktis, kad apvienojas bailes no tumsas ar bailēm no nākotnes. Paldies dievam, šis izjūtas neatkāpjas zaļo ripiņu priekšā tikai pāris dienas pirms mēnešreizēm. Virs tevi nesaprot.

— Negrūstieties!

— Piedodiet... — tu pārāk strauji esi sakustējusies un uzminusi kaimiņienei uz kājas, — asi un negaidīti spēcīgi tev iedūra pakrūtē.

Ēst ari gribas. Tās peles dēļ .../«.

Jersinioze, hepatīts. Vēzis. Trūkst tikai mēra. AIDS?

Nu, nevar taču tik strauji bremzēt! Varbūt kāds cilvēks uz ielas?

Tavas bijušās klasesbiedrenes līgavainis, kura dēļ tu viņu apskaudi, soms, Maskavā paskrējis zem auto. Tur jau ari drāžas kā negudri — galvaspilsēta! Ar privāto lidmašīnu aizrauts uz Helsinkiem, un labi, ka tā.

Mūsējie neesot pamanījuši, ka arī plaušas atsistas un sākusies iekšējā asiņošana. Vēl drusku, un cauri.

Cauri. Cauri.

Tev sāk sāpēt vēl nejaukāk. Kas? Čūla? Ak, nu nespiediet mīlīši, nespiediet tik briesmīgi, es taču arī esmu cilvēks! Tāda kā stīpa ap vidu, visā kuņģa platumā . . . Degoša stieple. Kaut tikai nekļūtu slikti, tu domā. Kaut taču atlaistu. Kaut varētu padzerties — piķ, daiķe piķ — tā parasti filmās kunkst ievainotie padomju karavīri. Tev nav, kam palūgt. Turklāt — tu kaunies.

Re, nu jau griež kā ar nazi. Es varu to iedomāties — gar acīm sarkani rimbuļi, ausis, šķiet, aizkritušas, kājas ceļos kļūst slābas. .. die's, kāpēc tieši tagad, šodien, kāda vella pēc . . . Nē, tu vairs nevari.

— Jūs izkāpsiet, lūdzu? Vihoģike?! Da prapusķiķe ZE!

Sarkanie apļi uz mirkli izzūd, un tu atjēdzies uz ietas,

pārpildītā trolejbusa pakaļa graciozi aizlīgo gar pelēka nama stūri, varbūt nevajadzēja kāpt ārā, te ir vēl karstāk nekā trolejbusā, sāpes, brīdi pierimušas, tevi sagrābj ar jaunu sparu, zilganā, aukstā sāpju roka ar gariem, bieziem un dzelteniem nagiem — žņaudz nost, tu nevari atliekties, tu nedrīksti atliekties, nedrīksti ļaut pretīgajai rokai vēl dziļāk iekampties savās iekšās; pacieties, pacieties, tev jāsaņemas, rau, tepat, pie tā staba, tu varēsi atspiesties.

Tā.

Tu paveries apkārt un apmulsti, — kur esi atkūlusies?

Laikam tomēr būsi iekāpusi nepareizā trolejbusā, kurica sļepaja. Tev garām paiet tips treniņtērpā ar maizes kukuli padusē. Tu neiedrošinies jautāt, kur esi nokļuvusi. Nekad tu neesi varējusi atšķirt jaunos rajonus. Un kas, kas tur maliņā kūņojas? Ar pūlēm tu pagriez galvu — trīs mazi puikas sit vienu, vēl mazāku. Draņķi tādi. Tips ar baltmaizi pa apstādījumiem aptek šiem riņķi. Ne drusciņas nepaliek vieglāk . . . Re, lielākais nogāž mazo zemē un ar ceļiem uztupstas uz krūtīm, pārējie tur aiz rokām un kājām. Mazajam pelēki mati un ģīmis putekļains, arī pelēks. Tikai asaras izskalojušas gaišas taciņas uz vaigiem. Un acis tumši spulgo. Melnās acu krellītes. Re, lielais viegli iesit viņam pa muti. Pirmoreiz. Otrreiz stiprāk. Jauna sieviete tev garām aizstumj bērnu ratiņus. Tu atraujies no staba. Saliecies vidū un sper dažus soļus puiku virzienā. Katrs solis atbalsojas vēderā un galvā. Lielais sit trešo reizi, no sāpēm tev sametas tumšs gar acīm, mazais guļ uz asfalta, pelēks un nevarīgs, un pat nemēģina pretoties. Die's, cik pelēks. Tu stingrāk sažņaudz rokām vēderu (nelaist dziļāk kaulaino, zilo, ar dzeltenajiem nagiem!) un pievirzies vēl tuvāk. Lielais sit atkal. Muļķi, ko klusē, — tu nočuksti.

— Ko klusē ... muļķi! — tu bļauj pilnā rīklē, — nu, kliedz taču, NU, KO TU NEKLIEDZ!?

No piepūles un sāpēm tu nosvīsti pilnīgi slapja, zilā roka ir kaut ko pārrāvusi un tikusi līdz mugurkaulam, puišeļi uzspurdz kā zvirbuļu bars,

vislēnāk — mazais, kurš ar grūtībām uzraušas kājās un, lielajiem pakaļskriedams, parāda tev mēli.

Sāp. Bet pie sāpēm var pierast.

Tu notupies uz ceļiem. Cik patīkami smaržo asfalts. Garām paiet sieviete resnām kājām, sandalēs uz korķa zoles, un no augšas iztrūcināti tevi paskatās. Viņas lielā seja ar platajiem vaigu kauliem izplūst pa visu apvārsni. Sāp vēl stiprāk, ja tas iespējams, bet tu ceri, ka pāries. Asfalts smaržo pēc mājām.

Dārgie tautieši! Krievi, baltkrievi, ukraiņi, poļi, ebreji! Visi, kam krievu valoda ir dzimtā valoda, bet Latvija ir kļuvusi par otru dzimteni!

KULTURA

ATKLĀTA VĒSTULĒ

krievu valodā runājošiem ***Latvijā***

Uzrunājam jūs brīdī, kad nepieredzēti augusi visas tautas sociālā aktivitāte un arī krasi polarizējušies viedokļi par Latvijas šodienu, pagātni un nākotni. Nesenie notikumi — **XIX** Vissavienības partijas konference, Latvijas radošo savienību apvienotais plēnums, LTF dibināšanas kongress — daudziem no mums, iespējams, pirmoreiz mūžā, lika nopietni padomāt par to, kas mēs esam? Kad un kā esam ieradušies latviešu zemē? Ko sev līdzi atnesuši? Ko darījuši savas otrās Dzimtenes labā? Kādas izveidojušās mūsu attiecības ar latviešu tautu? Kā domājam šeit dzīvot turpmāk?

Šajā aicinājumā vairāku iemeslu dē| neskaram nedz Latvijas likteni pirmskara periodā, nedz arī krieviski runājošo likteni šeit tajā laikā. Mēs uzrunājam tikai tos, kas līdz ar mums pēc pašu vai vecāku gribas Latvijā ieradušies pēckara gados. Tātad — laikā, kad Padomju Savienībā autoritārais režīms sasniedza savu pilnzie-du un tika rupji deformēti sociālisma pamati. Autoritārā režīma mehānisms mūs aizrāva no dzimtās zemes, un mēs laidām saknes latviešu zemē. Mēs Iemīlējām šo zemi, un šodien tikai nedaudzi vēlētos to labprātīgi atstāt.

Būdami visas tautas nosodītās sistēmas upuri, bijām spiesti īstenot staļiniskā režīma gribu Latvijā. Jāatzīst, ka tolaik tikai nedaudzi no mums skaidri apzinājās gan pašu šo mehānismu, gan mūsu lomu tajā . . . Staļiniskās nacionālās politikas ietekmē veidojās konkrēts mūsu domāšanas stereotips: esam sūtīti uz Latviju, lai to atbrīvotu no fašistiskajiem iebrucējiem, palīdzētu atjaunot sagrautās pilsētas, Latvijas teritorijā aizsargātu PSRS robežas un aizpildītu darbavietas jaunceļamajās rūpnīcās un fabrikās. Tāpēc mūsu pašsajūta un uzvedība šeit tika pakļauta attiecīgai loģikai: mēs esam latviešu tautas atbrīvotāji un aizgādņi. Izveidojās «vecākā brāļa» psiholoģija, un «vecākajam brālim» pienākas pamācīt, bet uzklausīt aizbildināmo nav obligāti, kur nu vēl apgūt viņa valodu, vēsturi, kultūru. Piemērotāka šķita ideoloģija, kas mūs atbrīvoja no šiem «sīkumiem» un spieda brāli

ar mums «saprasties» *mums* ērtākā valodā.

Diemžēl šis gars valda līdz pat šai dienai. Piemēru ir daudz. Viens no tiem — televīzijas pārraide «Apvārsnis» (16. 10.88.). Kādas krievu skolas vecāko klašu audzēkņi, atbildot uz žurnālista jautājumiem, gan apliecināja cieņu pret latviešiem, viņu valodu, vēsturi un kultūru, taču beigās atzinās, ka viņu priekšstats par to ir visai miglains. Viens no viņiem sacīja, ka latviešu nacionālajā kultūrā nekā saistoša nesaskata. Gribam vaicāt jums, dārgie tautieši, vai cilvēks, kas dzīvo citas tautas teritorijā drīkst izturēties pret tās kultūru kā pret izklaidējošu programmu? Un vai nevēlēšanās zināt pamattautības valodu, kas ir vienīgā tās kultūras atslēga, nav republikas suverenitātes pārkāpšana? Ar rūgtumu jāatzīst, ka mūsu bērnu nacionālā augstprātība ir vecāku un skolotāju kultūras un inteliģences trūkuma rezultāts.

Ilgus gadus mēs izmantojām to, ka autoritārais režīms apspieda jebkuru latviešu mēģinājumu aizstāvēt savu nacionālo pašcieņu. Tāda situācija mums ļāva mierīgi dzīvot, bet oficiālajai informācijai — tēlot starpnāciju attiecības Latvijā (un visā Padomju Savienībā) kā tautu draudzības etalonu. Un tikai ļoti nedaudzi no krieviski runājošiem, kas citas tautas sāpes spēj sajust kā savējās, bet savas tautas godu — kā savu godu, tikai viņi izjuta kaunu un rūgtumu par savas tautas — «uzvarētājas» — apkaunojošo uzvedību. Taču šo cilvēku balsis bija kā «saucēja balss tuksnesī» (bet dažkārt — Sibīrijā un Kolimā). Rezultātā starpnacionālā sprieguma augonis tapa iedzīts dziļi iekšā.

Tikai atklātums spēja atkailināt starpnacionālo attiecību kroplību, uzšķērst šo augoni: apspriežot Latvijas vēsturi, analizējot rupjās kļūdas, kas pieļautas tās ekonomiskajā attīstībā; tiesiskās normas, ekoloģisko situāciju. Atklātums rosināja mūs, krieviski runājošos, domāt un uzdot sev būtiskus jautājumus:

1. Vai tautai uzvarētājai noteikti jāpaliek atbrīvotajā teritorijā? Vai neesam aizkavējušies šeit gandrīz 50 gadus vien tāpēc, ka alkstam ik dienu uzklausīt pateicības vārdus par atbrīvošanas aktu?

2. Vai nevarējām veicināt Latvijas atjaunotni un attīstību tā, kā to darījām VDR, Polijā, citās sociālisma zemēs, nepārvietojot uz tās teritoriju PSRS tautu masas?

3. Vai nevajadzēja tautai, latviešu speciālistiem (ekonomistiem, demogrāfiem, vēsturniekiem) savlaicīgi, pirms viensētu iznīcināšanas, nepamatotas rūpniecības attīstīšanas, pajautāt, kāds ekonomiskās attīstības ceļš vairāk atbilst nacionālajam dzīvesveidam? Un vai mūsu «palīdzība», ar ko tik ļoti lepojamies, nav rupja Latvijas suverenitātes neievērošana? Kas samaksās par šīs «labdarības» radīto ekoloģisko, ekonomisko un sociālo seku likvidēšanu?

4. Vai neesam pārāk hipertrofējuši savu saimnieka apziņu šajā zemē, ko atļaujamies uzskatīt par ērtu vietu no Černobiļas atvesto radioaktīvo priekšmetu apglabāšanai?

4. Vai Latvijas tauta, kas Oktobrim devusi Sarkanos strelniekus, nespēj patstāvīgi risināt savas valsts aizsardzības jautājumus, noslēdzot attiecīgus savstarpējās palīdzības līgumus?

Ja spēsim godīgi atbildēt uz šiem un vēl citiem jautājumiem, neizbēgami nonāksim pie secinājuma: mūsu palīdzība latviešu tautai, maigi izsakoties, tika piedāvāta ne gluži tādā formā, kas atbilstu tās vajadzībām un priekšstatiem par demokrātiju. Šī «palīdzība» stipri deformēja Latvijas attīstību, laupīja tai ekonomisko patstāvību.

Mentora stils attieksmē pret maztautām, lielvalstnieciskais šovinisms nodarījis postu ne jau Latvijai vien. Vairāk nekā pirms 10 gadiem PSRS Zinātņu akadēmijas Ziemeļu bioloģisko problēmu institūtā pētījām Ziemeļu maztautu (čukču, korjaku, evenku) bioloģiskās un sociālās problēmas. Arī tur pēc saviem ieskatiem un bez liekas smalkjūtības «atrisināja» ziemeļtautu dzīves uzlabošanas problēmas. Nolēma: visus bērnus no 2 gadu vecuma atņemt mātēm un ievietot «civilizētos» internātos, kur viņi tikšot audzināti atbilstoši Eiropas kultūrprasībām. Vecākus no tradicionālajiem mitekļiem — jarangām — pārcelt uz «perspektīviem» ciematiem, šādas «nacionālās politikas» rezultātā saira ģimene: bērns — internātā, tēvs — tundrā, māte viena pati — ciematā, kur, starp citu, labākos dzīvokļus saņēma atnācēji. Izira nacionālās tradīcijas, tika mainīts saimniekošanas veids, aizstāta ierastā pārtika. Sākās morāla degradācija, dzeršana, arvien pieauga pašnāvību skaits, palielinājās saslimstības, samazinājās dzīves ilgums. Proti, — tika apdraudēta nācijas pastāvēšana. Zinātnieku mēģinājumi celt trauksmi sadūrās ar partijas orgānu nevēlēšanos saprast, ka šī informācija ir patiesa. Līdz pat nesenam laikam nacionālajā jautājumā tika ņemta vērā vienīgi falsificēta statistika. Jājautā, kas gan cits tas ir, ja ne diskriminācija internacionālisma karoga ēnā? Un šāda nacionālā, pareizāk, antinacionālā politika līdz pat pēdējam laikam pēc aptuveni vienāda parauga tika īstenota dažādos valsts rajonos, un jo tauta mazāk pretojās tās īstenošanai, jo «košāki» bija tās «augļi».

Tāpēc progresīvajai sabiedrībai no sirds jāapsveic nacionālās atdzimšanas process. Atmoda ne vien apvienojusi Baltijas tautas cīņai pret antinacionālo politiku, bet arī beidzot piespiedusi daudzus no mums, daudznacionālās «krievu» tautas pārstāvjiem, padomāt par savu nostāju šajā jautājumā.

Kā varēja iznākt, ka vairāk nekā 40 gadus Latvijā dzīvodami, tikai maza daļa no mums uzskatījusi par vajadzīgu apgūt valodu, kas ir vienīgais ceļš uz tautas dvēseles izpratni? Saprast, ka tās sašutums par antinacionālo politiku nebūt nav nepamatots? Vai pārāk nesteidzam nosaukt šo sašutumu par nacionālismu (proti, nacionālo egoismu)? Vai nacionālais egoisms nav mūsu pašu grēks? Tīši vai netīši mēs esam vainīgi pie tā, ka latvieši Latvijā kļūst par minoritāti, ka viņu

ekonomika, viņu kultūra neattīstās tā, kā tauta to vēlētos. Un vai ir vērts apvainoties, ja «dzirnakmeņu sistēmā» iemesta šķemba nevilšus trāpa arī mums?

Atrazdamās starp divām autoritārām valstīm — fašistisko Vāciju un staļinisko Krieviju — Latvija nespēja saglabāt savu neatkarību un gribot vai negribot (tas — īpašs jautājums) nu ir kopā ar mums. Pirms 48 gadiem daudzi latvieši saistīja savas cerības uz šo savienību. Mēs šīs cerības neesam spējuši attaisnot.

Mūsu attiecību vēstures radītā neuzticība traucē šodien saplūst vienotā frontē, kas Latviju vestu uz progresu ekonomikas, tiesību, politikas jomās. Traucē arī lielās krievu iedzīvotāju daļas neuzticība pret latviešiem. To izraisījusi neizpratne — ka latviešu protests nav vērsts pret tiem, kas apzinās Latviju kā savu otro Dzimteni, bet gan pret tiem, kas ceļo no vietas uz vietu, un nodara postu valsts kultūrai un ekonomikai. Šo savstarpējo neuzticību uzkurina cilvēki, kas nav ieintereseti demokrātiskās parmaiņas, un ta jāpārvar ar pretimnākšanu.

Latviešu tauta jau spērusi šo soli, izvirzīdama jautājumu par Latvijas tautu etniskās atdzimšanas nepieciešamību, ukraiņu, baltkrievu, krievu, ebreju un citu nacionālo biedrību izveidošanu, nacionālo skolu, nacionālās preses radīšanu. Ar prieku atsaucāmies šim aicinājumam, dažkārt aizmirsdami, ka pirmoreiz tas izskanēja Latvijas radošo savienību apvienotajā plēnumā, kuram daži no mums piedēvē nacionālistisku ievirzi.

Kādam jābūt mūsu pretsolim? Uzskatām, ka vispirms mums atklāti jāatzīst sava vaina tās tautas priekšā, kuras uzticību neesam spējuši attaisnot. Beidzot jānotiek grēku nožēlošanai. Daudzi iebildīs: «Vai krievu tauta, kas pati kļuva par staļinisko represiju un stagnācijas upuri, ir vainīga? Tā mūsu kopīga bēda, ne vaina!» Dārgie tautieši! Mums šķiet, ka mūsu ciešanas neattaisno mūs to acīs, kurus esam piespieduši dalīties mūsu bēdīgajā liktenī. Ir taču zināms, ka katra tauta ir savas valdības cienīga. Mēs pieļāvām staļinismu, nespējām saliedēties, lai stātos tam pretī, mēs bijām klusējoši melu slimības pārnēsātāji, katrs no mums ir vainīgs kā savas tautas, tā to tautu priekšā, kuru pleciem uzvēlām daļu savas nastas. Un vai kāds no mums nostājās pret, vai vismaz sāka šaubīties par to, cik tiesiski pamatota latviešu deportācija uz Sibīriju, kas notika laikā, kad sākām apmesties šajā zemē?

Otrais solis būtu: palīdzēt latviešu tautai atjaunot savas tiesības. Mums nevis jātiecas paplašināt savas tiesības, bet gan atjaunot taisnīgumu. Taisnīgums prasa reālu divvalodību ne tikai no latviešu puses; taisnīgums prasa bez kavēšanās rīkoties, lai panāktu Latvijas pamattautu: latviešu, latgaliešu, līvu relatīvā un absolūtā skaita palielināšanu; taisnīgums prasa, lai viņu dzīves apstākļi vismaz nebūtu

sliktāki nekā tiem, kas šeit dzīvo relatīvi nesen.

Mums beidzot jāsaprot, ka tautai, kas dzīvo šai mazajā un vienīgajā zemes pleķītī, pašai jālemj savs liktenis. (Vai, ievietodami čukču bērnus internātos, nelepojāmies ar savu viedo nacionālo politiku?) Mūsu augstprātība sasniegusi virsotni, no kuras vairs neredzam citu tautu centienus, no saviem augstumiem diktējam tām savu gribu, iejaucamies viņu nacionālo problēmu risināšanā. Un apkaunojošā neuzticība pret latviešu tautas veselo saprātu — vai tas nav lielvalstnieciskais šovinisms?

Mums jāsaprot arī tas, ka uzstādami, lai par Latvijas pilsoņiem kļūtu pilnīgi visi tās iedzīvotāji, vēlēšanās un referendumos no jauna riskējam uztiept latviešu tautai savu gribu. Vai esam tiesīgi to darīt, atceroties, kāda bija mūsu attiecību vēsture? Neviens taču nevar mums atņemt PSRS pavalstniecību. Palikdami Latvijas iedzīvotāji, mēs, tāpat kā iepriekš, saglabājam tiesības kopumā ietekmēt valsts likteni.

Ja spriežam par Latvijas pilsonību, šķiet, ka tā mums, krieviem, ukraiņiem, baltkrieviem, po|iem, ebrejiem un citu tautību pārstāvjiem, nopelnāma ar lielu dvēseles darbu. Jāapgūst valoda, jāiepazīst kultūra, vēsture. Jāiemanto patiesa uzticēšanās tautā, kuras zemē mēs dzīvojam. Tāpēc — strādāsim, dārgie tautieši!

Tatjana Aršavska, bioloģijas zinātņu kandidāte, LPSR Eksperimentālās un klīniskās medicīnas institūta zinātniskā līdzstrādniece.

Viktors Aršavskis, bioloģijas zinātņu kandidāts, Rīgas Medicīnas institūta zinātniskais līdzstrādnieks

JĀNIS KALNAČS
IELAUŠANĀS

K. Padegs (t. no kreisSs) Latvijas Mākslas akadēmijas IV kursā.

(Nobeigums)

Visasākā recenzija publicēta laikrakstā «Brīvā Zeme». Tās autors — dievturu ideologs, arī gleznotājs E. Brastiņš pārmet, ka darbi jau redzēti Mākslas akadēmijas skatēs, ne visai galanti izsaka minējumu, ka šie darbi radīti K. Padega pubertātes laikā, kad jaunekļiem pasaule izskatās tik baismīga, bet jo sevišķi viņu aizskar, ka mākslinieka personībā neesot latvisku elementu: «Tas būtu tulkojums apmēram tā: es gribu izskatīties pec spānieša, es strādāju kā franči, es izliekos vienaldzīgs un aukstasinīgs kā ang|i, es dievinu visu, kas nav mūsu, tikai man ir nepatīkami, ja kāds mani notur par latvieti.»[16] Šķiet, ka E. Brastiņu, tāpat ka daudzus skatītājus un arī vērtētājus, galvenokārt pārsteidza meklētā skaistuma un harmonijas neatrašana K. Padega darbos.

Gandrīz visi recenzenti, pavīpsnājuši par sekmīgi un ārišķīgi noorganizēto reklāmu, par iedarbīgu un pat pasaules mākslā savdabīgu atzīst ciklu «Sarkanie smiekli». (« . . Padegs telo ar zināmu griezīgu ironiju, un tāpēc šie zīmējumi noder kā labs materiāls pretkara propagandai.» (G. Šķil -ters.)' Daudzi, kaut neapzināti, apjauš jauno attieksmi, ko K- Padegs ieviesa latviešu māksla — subjektīvu ironiju, saistītu ar traģisku pretstatu izjūtu, nereti gan vienkāršoti to vērtējot par karikatūru.

No citām pozīcijām pārmetumu progresīvajā žurnālā «Domas» izsaka kritiķis Aura, uzskatot, ka Padega protests pret karu ir sīkpilsonisks pacifisms, kas nenorāda kara konkrētos cēloņus.[18]

Tēlnieks G. Šķilters par izstādes vērtīgāko daļu uzskata zīmējumus, bet gleznas nopel kā neveiksmīgus mēģinājumus: «Grib būt ultra moderns. Viņas ir stipri negatavas, haotiskas un parspilētas. Galvas un figūras šķiet krāsainas plāksnes, bez gaismas un reljefa. Figūras vairāk himeras kā cilvēki, tas ir, bez zīmējuma faktiskiem samēriem. Baudu gan šīs gleznas sagādā tādiem, kas viņas neizprot.»[19]

Visatzinīgāko vērtējumu sniedz dekoratīvās mākslās meistars un allaž prasīgais mākslas kritiķis J. Madernieks «Jaunākajās Ziņās», kurš pat kailo pašportretu pieņem kā veiksmīgu darbu un atzīst, ka K. Padegs ir mūsdienīgs latviešu mākslinieks, kas sava laika dzīves pretrunu atveidošanā atradis piemērotus izteiksmes līdzekļus: «K- Padegs ir ekstravagants, temperamenta pilns modernists ar plašām un īpatnām mākslinieciskām spējām. Mūsu laikmeta daudzkrāsaini diferencētā dzīve prasa spilgti izjustu, pretstatiem bagātu redzes objektu tēlojošās mākslās. Kultūras pārsātinātais pilsonis, kam pieietami visi pasaules sasniegumi, nevar vairs stāvēt uz vietas un apmierināties ar tā sauktās «vērtīgās mākslas» simtreiz redzētiem realitātes atveidojumiem. Divdesmitā gadsimta cilvēkam vajadzīgas arvien jaunas, vēl nebijušas ekspresijas, kuras iet pāri vienkāršiem dabas norakstiem, precīzām anatomijas formām. īsta māksla raksta pati sev iekšēja satura likumus, kadi pa spēkam tikai izredzētajiem. Amata prasmi piesavinās daudzi, bet no amata līdz mākslai vēl tāls ceļš. Kārļa Padega izstādītie darbi liecina, ka viņam šis ceļš risinās viegli un rotaļīgi.»[20]

Izstādei bija tiem laikiem reti pieredzēti panākumi. To apmeklēja apmēram 1500 cilvēku. Tā deva vērā ņemamus ienākumus — 700 latu, no kuriem 500 latu izlietoja ar izstādes organizēšanu saistīto izdevumu segšanai, bet puse no pārējās summas pienācās darbīgajam menedžerim

H. R. Liepiņām. Tādējādi katram izstādes dalībniekam pāri palika tikai pa 50 latiem, kā arī samaksa par vairākiem pārdotiem darbiem, kas kopumā krietni pārspēja pirmizrādes cerības.

Bet dižmanīgā reklāma, labi apmeklētā izstāde, recenzijas avīzēs

un tenkas Rīgā radīja arī mazāk patīkamus starpgadījumus. Kāds no Mākslas akadēmijas studentiem, droši vien nenovīdības mudināts, sūdzējās par Kārli Padegu Izglītības ministrijai, izsakot šaubas, ka dendiju, kas sēž lepnās kafejnīcās, zīmē nepieklājīgus darbus un rīko izstādes, nez vai vajadzētu atbrīvot no mācību maksas.

Šī ziņojuma, kā arī iepriekš minēto baumu par M. Ko-vaļevsku dēļ dažas dienas pirms izstādes slēgšanas viņa lietu izskatīja akadēmijas padomes sēdē. Rektors V. Purvītis padomes locekļiem pavēstīja, ka viņš, uz kādu konkrēti nenosauktu ziņu pamata, aizkavējis jau pieņemto lēmumu izpildīšanu par M. Kovaļevskas un K. Padega atbrīvošanu no mācību maksas. V. Purvītis arī pastāstīja, ka, lai gan M. Kovaļevska neregulāri apmeklē IV kursa zīmēšanu, tomēr iepriekšējos gados studējusi sekmīgi un bez aizķeršanās beigusi gleznošanas un zīmēšanas trešo kursu. Par K. Padegu, kurš pēc avīžu vēstīm izskatās turīgs cilvēks, izklaušinot viņa kolēģus, noskaidrots, ka viņš faktiski ir trūcīgs, bet izstāžu sarīkošanā līdzekļus ieguldījis uzņēmējs Liepiņš. M. Kovaļevska un K. Padegs šoreiz izkūlās tikai ar uztraukumu, jo, padomes deviņiem locekļiem balsojot par un vienam atturoties, nolēma atstāt lēmumu spēkā, bet M. Kovaļevskai izteikt brīdinājumu.[21]

Par zināmu, kaut pašlaik šķietami lieku, tomēr K. Padegu pagodinošu panākumu jauzsk.ata fakts, ka izstādes laikā viņam vērību pievērsa tenku lapa «Aizkulises». Šī zema līmeņa nedēļas avīze galvenokārt specializējās skandalozu no

tikumu vai Rīgā populāru cilvēku personīgās dzīves pikantu sīkumu publiskā izklāstīšanā.

Pēc izstādes tā līdzās laikrakstam «Pēdējā Brīdī» kļuva par otru preses izdevumu, kur laiku pa laikam parādījās kādas ziņas par Padegu. Parasti šie raksteļi, kas labi piedienēja bulvāra dendija izaicinošajai uzvedībai, izklāstīja visai apšaubāmas baumas. To starpā — avīzes ziemassvētku novēlējums K. Padegam — apgleznot reklāmas stabus, vai brīdinājums jaunkundzēm neparādīties kopā ar viņu sabiedrībā, lai nerastos šaubas, ka mākslinieks viņas izmantojot kā modējus, un norādījums precētām dāmām neglabāt rokassomiņās viņa fotogrāfijas, lai neizraisītu ģimenes konfliktus, arī vēsts, ka K- Padegs pirmais atklājis apģērbu vasaras sezonu (pelēks mētelis un tāds pats okstiņš, kā arī dzeltena šalle).

Kājas. 1930.

Četri nelieši. 1930.

Šūpļa dziesma. No cikla «Sarkanie smiekļi» 1931.

Šīs avīzes stila paraugam der divi efektīgi, bet bezgala pavirši viņa «mīlas dēku» apraksti. «Vai viņš bija piedzēries? Tā izsaucās kāda skolniece, gaidīdama pirmdien vakarā pie Lielā pulksteņa tramvaju. Un viņš — 100% spānietis ar svētlaimīgu smaidu pienāk pie skolnieces un pačukst «O, dai|ā būtne . . .», bet tā ātri iekāpj pienākušā tramvajā un aizbrauc, bet spānietis nedrošiem soļiem aizlīgo uz «Torņa» kafejnīcas pusi.»[22]

Un vēl viens.

«Padegs precēsies ar anglieti Dž-e? Bet liels jautājums, kurš kurā iemīlējies pirmais. Vai Padegs skaistajā «Regīnā» vai viņa Padegā? Otrkārt, P. jau esot aizņemts. Mākslinieks drīz precēs skaisto anglieti «Dž», kura ir pietiekoši bagāta un ar saviem gadiem vēl pietiekoši koķeta. Tādā gadījumā Padegam visa pasaule ir va|ā. Dž. runā labi latviski un ir eleganta dāma. Tikai to neredzot mākslinieka sabiedrībā. Bet kur pazūd mākslinieks katru vakaru ap 10?»[23]

Droši vien, ka liela tiesa tajos klajas blēņas ar nelielu pi-kantērijas piedevu. Visai iespējams, ka dažas no šīm tenkām viņš pats palīdzēja izgudrot, bet tai pašā laikā šis neilgais preses izdevums sniedz arī vairākus faktus, kas papildina visumā pieticīgās ziņas par K. Padega dzīvi.

Katrā ziņā 1933. gada izstādēs K. Padegs bija izcīnījis paliekošu vietu latviešu mākslā, negaidot, kad pienāks viņa atzīšanas kārta, izmantojot arī ārkārtējus līdzekļus, jo viņam gluži vienkārši nebija laika. Bet mākslinieka nozīmi lielā mērā nosaka tas, ka K. Padegs pirmais latviešu mākslā konsekventi pielietoja visaptverošu ironiju, paužot savu skepsi. Turklāt ironija ir augstas kultūras attīstības pakāpes pazīme, jo tā nav primāra, bet pastarpināta attieksme pret apkārtējo pasauli, kas aizstāj iepriekšējās skumjas, vilšanos, sašutumu un sajūsmu.

Pirmais K. Padega nozīmi precīzi novērtēja J. Madernieks, jau pieminētajā recenzijā rakstīdams: «Ar Padegu mūsu grafika iegūst jaunu, savdabīgā ievirzē strādājošu līdz-cīnītāju.»

Tai pašā laikā K. Padegs piedalījās mākslinieku vienības «Radigars» vairākās izstādēs. Šo vienu no daudzajām Rīgas mākslinieku apvienībām 20. gadu beigās nodibināja jaunie mākslinieki, to starpā vairāki akadēmijas studenti, izvirzot mērķus: sekmēt mākslinieku individualitāšu attīstību, sniegt materiālu un morālu palīdzību biedriem, izveidot biedrības mākslas darbu krātuvi, kā arī kopīgi rīkot izstādes. Tomēr «Radigarā», salīdzinājumā ar pazīstamākām biedrībām — kā Rīgas mākslinieku grupa, «Sa-darbs», «Zaļā Vārna», Neatkarīgo mākslinieku vienība, nebija īpaši spilgtu personību, ko daļēji atsvēra K. Padega līdzdalība. Katrā ziņā 1933. gads, kad līdz ar viņu izstādēs piedalījās gleznotāji P. štelmahers, *1*. Sūniņš, N. Kūlainis, J. Rikmanis, V. Vimba, J. Strazdiņš, J. Ūdris, O.

Pampe, E. Meļķis, tēlnieks E. Sidrabs, lietišķās mākslas speciālists 2. Ventaskrasts, bija spožākais biedrības pastāvēšanas laikā.

Tika sarīkotas divas Latvijā novatoriskas brīvdabas izstādes. Aprīlī «Radigars» atklāja pirmo izstādi «Zem liepām» Mērķēja ielā pretim Vērmaņdārzam, aizņemot laukumu no 1. līdz 16. kokam. Izstādes rīkotāji minēja, ka uz šādu pasākumu viņus pamudinājušas gan dārgās muzeja telpas, gan pārliecība, ka skatītāji pavasarī izstādes nelabprāt apmeklē. Tādēļ viņi nolēmuši sarīkot izstādi uz ielas, izvirzot vairākus brašus principus: «Mākslu visiem! Vienmēr jaunu! Radi, gars!», lai tuvinātu skatītāju mākslai. Tajā līdzās redzētiem tika eksponēti vairāki jauni K. Padega darbi. Starp tiem «Doriana Greja ģimetne» (pat sliktā avīzes reprodukcijā Doriana velnišķīgajā smīnā iespējams atpazīt autora sejas vaibstus), E. Zolā romāna varones Nanā uzbāzīgi kailais ķermenis, kā arī vairāki zīmējumi ar sociālu tematiku: «Svētais vakarēdiens» (strādnieka ģimene pie gara, šķība

un tukša vakariņu galda), «Es lūdzu ciankāliju, man mājās sieva un mazi bērni» (pēc atmiņām spriežot, tajā bija attēlots uz bruģa sa|imis izkāmējis vīrietis), «Mani platie pleci» (muskuļots vīrs ar pilsētas šķībām mājām fonā).

Otru izstādi, ari brivā dabā, «Radigars» iekārtoja Jūrmalā, Majoru pludmalē «pie nodegušās Kronberga virpu|grīdas mūra sienas».[26] K. Padegs piedalījās ar 10 darbiem, pēc nosaukumiem spriežot, tās pārsvarā bija eļļas gleznas, kas tika jau izstādītas labi apmeklētajā ziemas izstādē. Šis pasākums nebija tik populārs kā izstāde «Zem liepām», bet tā dalībnieku noskaņojumu raksturo inscenētā fotogrāfija, kurā mākslinieki drūmām sejām un ozollapu vainagiem rokās kaut ko «apbedī» pludmales dzeltenajās smiltis izraktajā kapu bedrē.

Sadarbība ar «Radigaru» nebija ne īpaši cieša, ne ilga. Kārlis

Padegs, tajā pēc uzaicinājuma iestājies brīdi pirms izstādes «Zem liepām», biedrības sēdes apmeklēja tikai pāris reizes, bet jau Jūrmalas izstādes laikā valde izteica aizrādījumu, ka viņš kaitētu «Radigara» interesēm un tiktu izslēgts no biedrības, ja mēģinātu izstādīties patstāvīgi.[26] Un, lai gan «Radigara» pilnsapulču un valdes sēžu protokolu grāmatā nav ieraksta, ka viņš izstājies no tās, tomēr 1934. gadā biedrības izstādēs K- Padegs vairs nepiedalījās.

Līdztekus aktīvai izstāžu darbībai K. Padegs mācījās V. Purvīša vadītajā dabasskatu meistardarbnīcā, ko beidza nepieredzēti ātri, faktiski viena gada laikā, parasto vismaz trīs līdz četru vietā.

V. Purvīša mācību sistēmā svarīga nozīme bija dabas studijām, bet padarītos darbus audzēkņi pēc vasaras brīvlaika uzrādīja. Profesors tos mēdza novērtēt īsi, bieži vien nenosaucot konkrētas kļūdas un nepilnības, bet liekot vērīgāk

pētit dabu, tādejādi paļaujoties uz studentu patstāvību.

Šādus darbus 1933. gada rudenī parādīja arī K. Padegs, bet 10 eļļas gleznu starpā droši vien nebija nevienas darbnīcai tradicionālās lauku ainavas, jo viņš vasarā strādāja Rīgā.

Kā atminas studenti, kas vienlaikus ar viņu apmeklēja Purvīša darbnīcu, profesors K. Padegam nekad neesot aizrādījis uz trūkumiem kompozīcijā vai gleznas kolorītā. 1933. gadā kādā rakstā, kurā aprakstīta ikgadēja studentu Ziemassvētku darbu izstāde, V. Purvītis deklarē savus pedagoģiskos principus: pirmkārt, attīstīt mākslinieka spēcīgu un bagātīgu kolorīta izjūtu, kas spētu attēlot pārmaiņas dabā, ko ietekmē gadalaiku maiņa, gaismas un atmosfēras iedarbība. Otrkārt, panākt prasmi pēc rūpīgām detaļu studijām etīdēs, radīt sintezētas formas. Acīmredzot K- Padega gleznas nebija pilnīgā pretrunā ar šīm prasībam, jo V. Purvītis viņu min ka vienu no sekmīgākajiem audzekņiem: «. . iepriecinoši Padega (..) panakumi.»"

Purvītis respektēja Padega īpatnību, bet viņa attieksme pret patstāvīgo studentu saglabāta atmiņās dažādās variācijās bieži pieminētā slēdzienā: «Es viņam neko nevaru iemācīt, jo viņš pats sevi uzskata par gatavu. Tādēļ ļaušu ķerties pie diplomdarba.»[28]

K. Padega gleznas, pretstatā viņa zīmējumiem, kas ar lielākiem vai mazākiem iebildumiem vienmēr atzīti par laba līmeņa mākslās darbiem, jau kopš pirmās izstādes vērtētas krietni vien noraidošāk. Šķiet, daudzi mākslās kritiķi tas neuzskatīja par nopietnu lietu. Kā kuriozs minams fakts, ka J. Šiliņš apcere «Latviešu glezniecība»ˆ', kas 30. gadu beigas tika publicēta žurnālā «Senatne un Maksla», vairak lieka simts toreiz aktīvo gleznotāju vidu Padegu pat nepiemineja.

Bet turpat blakus jaatzīme daudzu viņa studiju biedru — gleznotāju atzinumi, kuri tas verte visai augstu. Viņu starpā ari E. Kalniņš", kurš uzskata, ka mācījies no Padega atsevišķu krāstoņu attiecības.

K. Padegs gleznošanai acīmredzot pievērsās nopietni, jo visās viņa darbu personālizstādēs līdzās zīmējumiem tika izstādītas arī gleznas. Viņš pavisam uzgleznoja aptuveni 80[31] darbus, no kuriem, cik zināms, saglabājušies ap trīsdesmit, kas tapuši 30. gadu sākumā un vidū. Iespējams, ka mūža pēdējos gados viņš nodarbojās tikai ar grafiku. Vairumā gleznas — portreti, atsevišķi figurāli darbi, kā arī ainavas, kas galvenokārt gleznotas laikā, kad K. Padegs mācījās pie V. Purvīša. Tomēr arī tās kopumā visai tālas no paša profesora reālā impresionisma ainavām. Gan motīvu izvēlē — līdzās dažiem Rīgas skatiem («Operas nams vakarā») K- Padegs biežāk pievērsās eksotiskām, pat fantastiskām ainavām, vairāk paļaujoties uz iztēli, ne konkrētā objekta studijām.

Tāds ir arī diplomdarbs «Doks» (Ostā). Skicēs redzama pamalē rietoša spoža saule, vidusplānā sala vai dūmojošs tvaikonis, bet priekšplānā kuģa korpuss un slaidu koku stumbri. Kādā variantā viņš iekomponējis ari savu seju, kas pavērsta pret skatītāju, tādējādi dziļumā esošo ainavu ļaujot uztvert kā izdomu.

Galīgajā variantā viņš atteicies gan no rietošās saules, gan no pašportreta. Tajā redzams ārkārtīgi milzīga kuģa korpuss, vareni ceļamkrāni un pāris salīkušu strādnieku stāvi priekšplānā, starp tiem saskatāma jūra un līča pretējais krasts tālumā. Priekšplāna tumši brūno toņu skarbums ar sarkanas krāsas uzplaiksnījumiem asi kontrastē ar gaiši zaļganzilo ūdeni. Gleznā ir gandrīz bezgalīgas telpas dziļums, kas panākts, izmantojot paņēmienu, ko bieži pielietoja ķīniešu klasiskajā glezniecībā — vienā darbā apvienoti vairāki skatupunkti. Osta attēlota pretskatā, bet tālu zem tās ūdens klajs ar peldošo sīko tvaikoni skatīts no augšas.

Šķiet, komisiju, kas vērtēja diplomdarbu, neparastais telpas risinājums pārsteidza, vai arī tā vienkārši gleznu uzskatīja par eksperimentu, bet tās locekļi (V. Purvītis, R. Pelše, Q. Eliass, R. Zariņš, K. Rončevskis, J. Kuģa, B. Dzenis, K. Miesnieks, V. Tone, B. Vipers, Z. Landans, A. Annus un K. Ubāns), aizklāti balsojot, nodeva 6 balsis par, 4 pret, bet divi locekli atturējās. Šadi balsošanas rezultāti bija nepietiekami, lai diplomdarbu pieņemtu. Turpmākā apspriešanas gaita bija visai sarežģīta un dramatiska, tādēļ vērts tās aprakstu citēt pilnībā: «Tālāk pie balsošanas par *l/l* 10

ū 3 "O

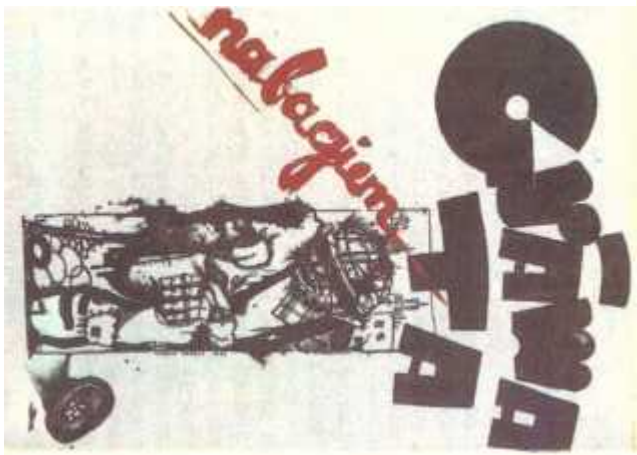

ANDRA PADEGA ĪPAŠUMS. PONIPSIJĀ, N.Y. (ASV)

FOTO: ANDRIS KRIEVIŅŠ

o
a ai
0
£ c 10 E <0
01
<0
110 5

K. Padega gleznu «Osta» darbnīcas vadītājs docents Eliass iesniedz rakstisku priekšlikumu ari šo balsošanu anulēt (pirms tam vērtēja gleznotāja J. Strazdiņa diplomdarbu. — J. K.) un izdarīt to par jaunu, tā kā arī šajā lietā noticis pārpratums: daži balsotāji bijuši pārliecībā, ka balsojams par diplomdarba izsniegšanu un nevis darbnīcas mākslinieciskās daļas beigšanu. Rektors no savas puses atrod vec. doc. Eliasa priekšlikumā pievestos motīvus par nepietiekošiem notikušā padomes lēmuma anulēšanai un iesniedz rakstisku atsauksmi ar paskaidrojumiem par iemesliem, kadeļ viņš kā padomes priekšsēdētājs nevar piekrist jaunai lietas pār-lemšanai. Kad pēc rektora atsauksmes nolasīšanas vec. doc. Eliass tomēr pastāv uz viņa priekšlikuma caurskatīšanu, rektors, sēdes vadību nododams prorektoram prof. R. Pel-šem, sēdes telpas atstāj kā Padega jautājumā ieinteresētās darbnīcas vadītājs.

Prorektors prof. Pelše liek padomei priekšā aizklātā balsošanā izšķirt, vai vec. doc. Eliasa priekšlikums par Padega balsošanas rezultātu anulēšanu vispār apspriežams vai nē. Balsošanā piedalās 11 balstiesīgie locekļi, un ar nodotām 8 balsīm pret 3 tiek nolemts vec. doc. Eliasa priekšlikumu apspriest. Ieaicināts sēdē atpakaļ un iepazīstināts ar padomes lēmumu, rektors uzņēmās sēdes tālāko vadību un ceļ priekšā vec. doc. Eliasa priekšlikumu — anulēt balsošanas rezultātus K. Padega lietā un izdarīt jaunu balsošanu par viņa darbu «Osta».

Ar aizklāti nodotām 9 balsīm, pret — 2 un vienu atturoties, tiek nolemts lēmumu anulēt un izdarīt jaunu balsošanu.

Sakarā ar tādu padomes lēmumu rektors liek priekšā balsot par K. Padega iesniegto darbu «Osta». Aizklāti balsojot ar 10 balsīm, pret — l un 1 atturoties, K. Padega darbs «Osta» tiek atzīts par pietiekošu dabasskatu meistardarbnīcas mākslinieciskās daļas beigšanai.»[32]

Tā viņš 1933. gada decembri beidza Mākslas akadēmiju (gan tikai mākslinieciskо daļu, jo teorētisko priekšmetu apgūšanu, vismaz pēdējā mācību gadā, kavēja intensīvā izstāžu darbība). K. Padegs neizmantoja arī iespēju nokārtot eksāmenus vēlāk.

Mācības viņš pabeidza ļoti agri — 22 gadu vecumā. Salīdzinājumam — citi mākslinieki parasti beidza studēt, būdami 25—29 gadus veci, bet viņa izstādes biedrs V. Kalnroze sasniedza pat 38 gadus.

Dažas nedēļas pēc diplomdarba pieņemšanas, laikrakstā «Pēdējā Brīdī», kas izrādīja ilgstošu interesi par K. Padegu, vienlaicīgi tika publicētas divas visai atšķirīgas vēstis. [3] Pirmā — starptautiskas atzinības apliecinājums. Rīgā viesojās Varšavas mākslas akadēmijas rektors, kurš apmeklēja arī Mākslas akadēmiju, bet, daudziem par pārsteigumu, vienīgais darbs, ko viņš iegādājās, bija Padega glezna «Morgs». Šķiet, ka nosaukums tieši vai neviļus sagrozīts, jo atmiņās tiek minēts skaniski lidzīgs vārds «Maroka» (tātad Āfrikas skats). Bet pirmais nosaukums krietni labāk sader ar otro ziņu — fotogrāfija ar parakstu «Grafiķis K. Padegs sakarā ar nesen nopirkto cilindru».

Avotu un literatūras norādes Raiņa Literatūras un mākslas muzejs

[1] RLMVM, Inv. nr. 168468., 49. Ipp.

[2] Irbe V. Par gleznieciību. R., 1926, 7. Ipp.

[3] Lielkraste-Leitlande M. Manas atmiņas par mākslinieku Kārli Padegu. Uzrakstītas 1982. g. oktobrī. Autora īpašumā.

[4] Saruna ar P. Upīti. 1979. g. 4. apr.

[5] Eglītis A. Maestro. R., 1936, 153. Ipp.

[6] Turpat, 154. —155. Ipp.

[7] Vaivars J. Noslēpumainais Rīgas džentlmenis ar monokli un spāniešu platmali — mākslinieks Kārlis Padegs. «Pedeja bridi», 1932. g. 4. dec.

[8] Don Alonso. Divas stundas pie Latvijas ekstravagantā gleznotāja — Kār|a Padega. «Pedejā brīdī», 1933. g. 1. janv.

[9] Turpat.

[10] Turpat.

[11] Donald Day- Kritika K- Padega un V. Rozenberga k-giem. K. Padega un V. Rozenberga gleznu un grafiku izstāde (katalogs). R., 1933.

[12] Kazaine E. Mākslinieks Kārlis Padegs. Atmiņas uzrakstītas 1980. gadā. Autora īpašumā.

[13] Saruna ar R. Ulmani. 1977. g. 5. febr.

[14] Saruna ar V. Kalnrozi. 1982. g. 17. janv.

[15] Mākslinieks un klauns (izgriezums). T. Za|kalna VMA Mākslas vēstures katedras Zinātniska sektora 13. lieta, 6. materiāls.

[16] Brastiņš A. Kār|a Padega un Valda Rozenberga gleznu izstāde. «Brīvā Zeme», 1933. g. 3. febr.

[17] Škilters G. K. Padega un V. Rozenberga darbu izstāde. «Latvis», 1933. g. 2. febr.

[18] Akva. Izstādes. «Domas», 1933, 2. nr. 123. Ipp.

[19] Šķilters G. K. Padega un V. Rozenberga darbu izstāde.

[20] Madernieks J. Laikmeta pulsi musu mākslā. «Jaunakās Ziņas», 1933. g. 27. febr.

[21] LPSR CVORA, 485. f. 2. apr., 349. 1., 8.- 9. Ipp.

[22] «Aizkulises», 1933. g. 19. maija.

[23] Turpat, 1933. g. 24 martā

[24] Madernieks J. Laikmeta pulsi mūsu mākslā.

[25] LCVA, 1747. f., 1. apr., 442. 1., 35. lpp.

[26] Turpat, 79. —80. lpp.

[27] Силиньш Я. Выставка работ молодых художников. «Сегодня вечером», 1933. г. 4. янв.

[28] Saruna ar E. Kalniņu. 1979. g. 3. martā.

[29] Publicēts arī grāmatā: Šiliņš J. «Apcerējumi par mākslu», R., 1942.

[30] Saruna ar E. Kalniņu.

[31] RLMVM, Inv. nr. 168468., 52. lpp.

[32] LPSR CVORA, 485. f., apr., 343. 1., 132. lpp.

[33] «Pēdējā Brīdī», 1934. g. 18. febr.

OJĀRS SPĀRITIS

VAI KAPSĒTA JANOŅEM CEPURE?

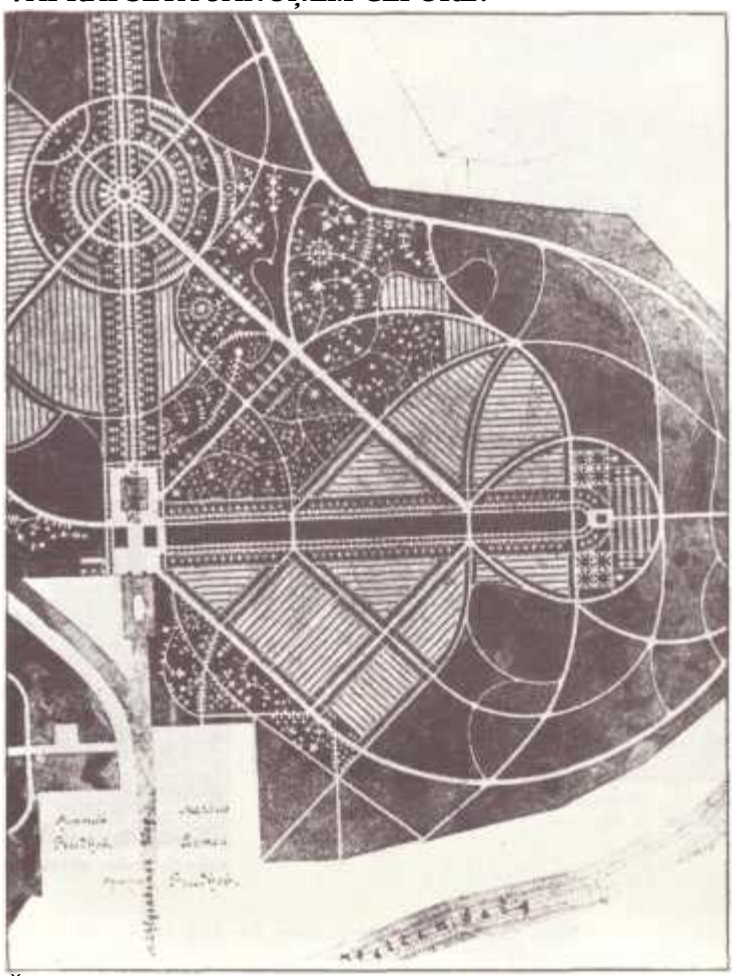

Dārzu direktora G. Kuļaite izveidotā Meža kapu plānojuma projekta fragments. 1908. gada 20. decembris.

Šķiet, ko gan var prasīt no laikmeta, kurā savairojies totāls apjukums. Kur likt rokas — kabatās vai iespraust sānos, ko darīt ar

smēķi — ņemt laukā no mutes vai sarunājoties iestumt to lūpu kaktiņā, kur spļaut, un vai vispār spļaut, bet vēl trakāk, kad jānoņem cepure. Kā lai zina, kuru cepuri drīkst paturēt galvā, kur drīkst un kur ne, ar ko runājoties esam iemaidzījuši pat ausaini saujā un citkārt, vairuma, tātad — nemaldīgo viedoklim piekrītot, lepni dīžājamies žokenē vai platmalē. Bet ne jau par to ir runa. Neziņa ir tiktāl sazēlusi, ka zudusi arī zināšana par to, kas kultūras tautām ir svētums, cieņas pilnu attieksmi paģēroša vieta, pat tabu. Par vietām, kurās palēnina soļus, kur nāk ar ziedojumu, ar godbijību, ar apcerīgumu.

Vai pārdzīvotais ateisma vilnis nebija cēlonis tam, ka no leksikas un no apziņas tika izspiests tāds jēdziens kā dvēsele, un līdz ar šo ideālisma recidīvu miesas atstāja arī vēl citas garīguma izpausmes? Kolīdz «rumpis» nav godā turams, to var noģērbt kailu, kā tas jau kuro gadudesmitu notiek ne vien pamestajās, klusajās muižu kapenēs, — maitu ērgļi metušies arī uz citu pusi, un metodiski apgānīti tiek arī strēlnieku, 1. pasaules kara cīnītāju un arī pilsoņu kapi. Kā vārdā? Vai sociālismā cilvēks ir tik trūcīgs, ka viņam jāizlauž vecmāmuļas zobu zelta kronītis vai mūžam jāmeklē trūdu kaudzītē spīguļojošais ģenerāļa zobens? Viegli būtu visu novelt uz tālienes vēju ievējotu slimību ar savu imūndeficīta sindromu, kad zudusi mūsu pašu sabiedrības imunitāte pret vardarbību, neētisku rīcību, savu senču un tātad arī savu vecāku piesmiešanu.

Nesen pieredzētais liek fiksēt vērojumus un pārdomas kapu kultūras jautājumos, kas kopš Kultūras Fonda organizētajām talkām ir iecelti sabiedrības uzmanības lokā, pārvērtušies no lokālas vai individuālas darbības par kolektīvām akcijām, par sirdsapziņas un goda lietu.

Konspektīvi pārlecot pāri vairākiem laikmetiem, kuros valdīja pagāniskas baltu cilšu apbedījuma ieražas (ar ugunska-piem, ar akmens krāvumu kolektīvu apbedījumu vietās, ar uzkalniņu kapiem vai individuāliem apbedījumiem svēt-birzīs u. c. izolētās vietās), un pārceļoties kristiānisma ētikas izlolotajā memoriālkultūras sfērā, sastopamies ar kapavietām piļu kapelās, baznīcu velvēs, zem draudzes telpas grīdas, klosteru un baznīcu pagalmos vai to tuvumā. Pazīstami ir aristokrātu dzimtskapi, kas noformēti kā arhitektūras vai ainavas veidojumi muižu tuvumā, parkos. Kurzemes pusē gandrīz katras lielākas mājas zemē bija savs ēnains nostūris ar dažiem kokiem, starp kuriem slējās pa čuguna krustam vai kapakmenim.

Apdzīvotības blīvuma palielināšanās, kari, epidēmijas raisa vajadzību pēc apbedījumu teritoriju paplašināšanas, kas īpaši svarīgi bija pilsētās, biezi apdzīvotās vietās. Laikā no 1701. līdz 1773. gadam Rīgā Pētera baznīcas velvēs un tai pieguļošajā kapsētā apglabāti 3576 cilvēki. Jāatceras Pētera I Rīgas aplenkuma kampaņa 1710. gadā un arī 1773. gada mēris, kurš no Krievijas pārsviedās arī uz .Baltiju.

Ķeizariene Katrīna II izdeva rīkojumu, kas higiēnisku apsvērumu dēļ aizliedza turpināt apbedīšanu iekšpus pilsētu mūriem, kā arī baznīcās. Ar šo brīdi sākās atsevišķu, ar sa-krālceltnēm nesaistītu kapsētu masveida attīstība.

Kā pilsēta ir sarežģīts dažādu sociokultūras parametru un formu komplekss, tāpat arī kapsēta ir atbilstošās sociālās gradācijas spogulis, kurā slāņu slāņiem sagūluši gan līdzīgie, gan pretinieki, ievērojamu dzīves gaitu, augstu karjeras kāpienu un pavisam sīkpiisonisku likteņu samierinājuma, ikdienas ķildu un vēsturisku pārvērtību izlīdzinājuma vieta. Tieši tāpēc katra kapsēta ir unikāla kā ievērojamu cilvēku nekropole, biogrāfisku ziņu, folkloras, literatūras paraugu memoriāls, ar savu izveides vēsturi, apbedījuma tradīcijām, ainavisko un dendroloģisko raksturu, plānojumu, mākslinieciski vērtīgu un darbietilpīgu akmens kaluma, dzelzs kaluma un čuguna lējuma sētiņu, pieminekļu un piemiņas zīmju krājumiem, mazās arhitektūras paraugu (kapliču, kapelu, piemiņas būvju, zvanu torņu, vārtu) komplekss. Šodienas sapratnē ideāls variants būtu izcilākās kapsētas saglabāt pilnībā, tās kopjot, restaurējot un izdalot tajās ipaši saudzējošas attieksmes zonas. Tajās kā arhitektūras vai pilsētbūvniecības ansambļos nozīmīga būtu katra detaļa, katrs sīkums un uz tām būtu attiecināmas muzejiskas aprūpes prasības, jo arī tas ir valsts materiālo vērtību uzkrājuma fonds.

Mūsu kultūras vērtību kopšanas apziņa izgājusi cauri vairākiem attīstības un šausmu cikliem, līdzīgi kā Dante Vergīlija pavadībā. Rīgas vecākās atklātās kapsētas — Lielo kapu — vēsture aizsākusies 18. gs. pēdējā trešdaļā, un tiklab ar savu 200 gadu gaitā izveidojušos nekropoli, kurā, pēc visai pieticīgiem rēķiniem, guldīti pāris simtu Latvijas kultūrvēsturei nozīmīgu dažādu tautību ļaužu un kuras ap 27 ha lielajā teritorijā, savulaik apjoztā ar pēc K. Hāberlanda skicēm darinātu sētu, BIJA koncentrējusies ievērojamākā un kvalitatīvi augstvērtīgākā vēlā baroka, klasicisma un neostilu periodu dzimtu kapliču arhitektūra un pieminekļi. Ar kapavietu dzelzs sētiņu nojaukšanu tika izpildīts kāds niecīgs procents lūžņu sagādes plāna, bet kapsēta, kas pārstāv 19. gs. apbedījuma kultūras tradīcijas — ar augstajām kapu kopiņām, cementa apmalēm, smilšakmens un marmora pieminekļiem, granīta obeliskiem, krustiem, čuguna un kaltas dzelzs sētiņām, stabu un ķēžu žogiem — kļuva par pusoficiālām akmenslauztuvēm un kaļamā dzelzs ieguves vietu tiklab profesionāliem tēlniekiem, kā amatieriem. Mainīgā resoriskā pakļautība ar tikpat grozīgām labiekārtojuma un rekonstrukcijas iecerēm diemžēl līdz šodienai ir tikai veicinājusi oriģinālu tēlniecības darbu un dārgā materiālā izpildīto pieminekļu skaita samazināšanos. Par to lai liecina īslaicīgā Lielo kapu juridiskā atkarība no Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības un tās vadītājiem — R.

Verro, I. Putekļa, A. Katlapa — kuru nostāja 80. gadu sākumā liecināja par apzinātu vēlēšanos samazināt memoriālajā kapsētā esošo arhitektūras, tēlniecības un lietišķās mākslas objektu skaitu. Pēc biedrības Centrālās padomes vadības autoritatīva ieteikuma augstāk stāvošās instancēs tika attaisnota un sankcionēta triju kapliču nojaukšana, bet «ar mērķi ekonomēt kapliču restaurācijas darbiem nepieciešamos līdzekļus» tika pieprasīta atkārtota Kultūras ministrijas ekspertīze, lai «rastu iespēju saskaņot II papildu kapliču nojaukšanu» (sk. LDPAB CP vēstuli 1983. g. 20. oktobrī).

Meža kapu kapelas projekta skice. Arhitekts H. Verners.

Kapliču rindas ebreju kapsētā Vroclavā (PTR).

K|ūdas tiek labotas palēnām, bet pēc Rindu kapliču konservācijas un depozitārija izveidošanas 70. gadu sākumā pirmie reāli jūtamie darbi tika veikti 1986.—1987. gadā. Kultūras ministrijas Zinātniski pētnieciskajai restaurēšanas darbu pārvaldei kosmētiski pielabojot dažas kapličas (ar zudumiem un vienkāršojumiem gan), atjaunojot zvanu torni, metālkaluma vērtnes Rindu kapličās u. c. Savukārt Dārzu un parku tresta darbinieku grupa, regulāri strādājot, pūlas īstenot Lielo kapu ansambļa labiekārtojuma programmu. Taču — kādā virzienā un cik rezultatīvi gan iespējams darboties jau vairākus gadus, ja vēl 1988. gada vidū institūtā «Komunālprojekts» nebija izstrādāts kapu rekonstrukcijas projekts. Pēc 1800. g. izveidotais regulārais celiņu tīkls, kas atbilst klasicisma racionālistiskajai pieejai teritorijas izveidē, un ap 1840./50. g. izveidotās alejas, koku stādījumi, kapavietu rindas un grupas savā vēsturiskajā telpiskajā organizācijā vairs nav uztverami. Jo velosipēdistu celiņu, suņu pastaigu taku un laukumu tīkls, ignorējot oriģinālo plānojumu un iespējas apskatīt interesantāko piemineklu kolekcijas, ir sarūtojis kapsētas teritoriju dieviņam(?) vien zināmā kārtībā.

Uzraudzības un kontroles trūkuma situācijā, tāpat kā Kultūras

ministrijas pārlieku piesardzīgi sastādītā aizsargājamo pieminekļu saraksta pavēnī, saglabāšanas un kopšanas kritēriju labilitātes apstākļos mākslas vērtības turpina zust «nejauši» vai aiz pārpratuma, tiek salauzti un demontēti unikāli metālkalumi, bieži tie ir vienīgie paraugi vai pat fiksēti aizsargājamo objektu sarakstos. Ko tad vēl?

Dažus gadus atpakaļ, vēl pirms pārbūves kampaņas sākuma, pēc arh. P. Blūma iniciatīvas, uzbangoja sabiedrības emocionāla pacēluma vilnis, un vairākās milzu talkās tika iztīrīti no drazām un pameža Mārtiņa kapi Pārdaugavā. Būtu labāk palikuši, ieauguši čūkslājā — šodien būtu veseli tie daudzie pieminekļi, kas pēc atsegšanas un sakārtošanas piesaistīja uzmanību ar savām kvalitātēm. Iestājās līdzsvars, jauna kultūras kvalitāte, jo «izlēcēju» kultūrtrē-ģerismam pretī stājās tautas «veselais saprāts», kurš pārstāv un pauž vairākuma apziņas līmeni un garīgās vajadzības. Mārtiņa kapi tagad atgādina Romu ar tās nekropoli gar Via apia. Starpība tikai vecuma ziņā. Mūsējā ir par 2000 gadiem jaunāka, lai gan izskatās līdzīgi.

Arī šodien tie ir tikai sabiedriskās domas atsevišķi mēģinājumi vērst «pilsētas tēvu» uzmanību nepieciešamībai meklēt finanses, darbinieku štatus, jaudas, limitus, pārliecināt kārtības sargāšanas dienestus regulāri patrulēt vietā, kur apdraudēts un bez uzraudzības atrodas tautas īpašums simtu tūkstošu rubļu vērtībā. Vai šis kapitāls neskaitās bilancē, ka neviens par tā šķērdēšanu nav juridiski atbildīgs (par morālo atbildību velti taujāt, par tās trūkumu taču nesoda).

Domas par vērtīgu tēlotājas un lietišķās mākslas paraugu eksponēšanu kapličās vai to grupēšanu tematiskās kolekcijās, īpaši veidotās apskates zonās, pārvietošanu uz noliktavām — ir tikai dažas no tām idejām, kādas tikušas modelētas memoriālmākslas bojāejas pagaidu aizkavēšanai. Puslīdz optimālu risinājumu ir atraduši Ļeņingradas pieminekļu aizsardzības darbinieki, muzeificējot bij. A. Ņevska klostera (Lavras) vēsturiski izveidojušās kapsētas. Tādējādi noteiktā laikā, zinātnisko darbinieku pavadībā vai individuāli apmeklētājiem dota iespēja iepazīties ar galvenajām 18. —19. gs. nekropolēm — Lācara un Tihvinas kapsētām abpus parādes piebrauktuvei.

Senākā ir Lācara kapsēta. Tā radusies vēl Pētera I dzīves laikā un paredzēta valsts darbinieku, galma aristokrātijas, arhitektūras, zinātnes un mākslas pārstāvju apbedījumiem. Bez nekropoles vēsturiskās nozīmes (te apglabāti M. Lomonosovs, Dž. Kvarengi, I. Starovs u. c.) apbedījumiem šeit uzkrājušies materiāla un māksliniecisk ā izpildījuma ziņā augstvērtīgi pieminekļi. Tihvinas kapsēta atklāta 1823. gadā un laika gaitā izveidojusies par krievu radošās inteliģences panteonu. Bez tēlnieciski savdabīgiem pieminekļiem P. Čaikovskim, M. Musorgskim, N. Rimskim-Korsakovam, I. Kri-lovam, V. Stasovam u. c. ļoti interesants ir arī tur

izvietotais pārējais apbedījumu inventārs. 1936./37. g. abas kapsētas tika rekonstruētas, pārapbedot daudzās vēsturiskās personas un pārvietojot uz šejieni arī pieminekļus no citām likvidētām kapsētām. Tā ir jau apzināta kultūras politika ar iespējamām kļūdām, taču arī ar noteiktiem kritērijiem, aizsardzības sistēmu un savu perspektīvo restaurācijas programmu. Labs piemērs. Tik tuvu Rīgai, bet derīgā pieredze laikam tik lēti nedodas rokā.

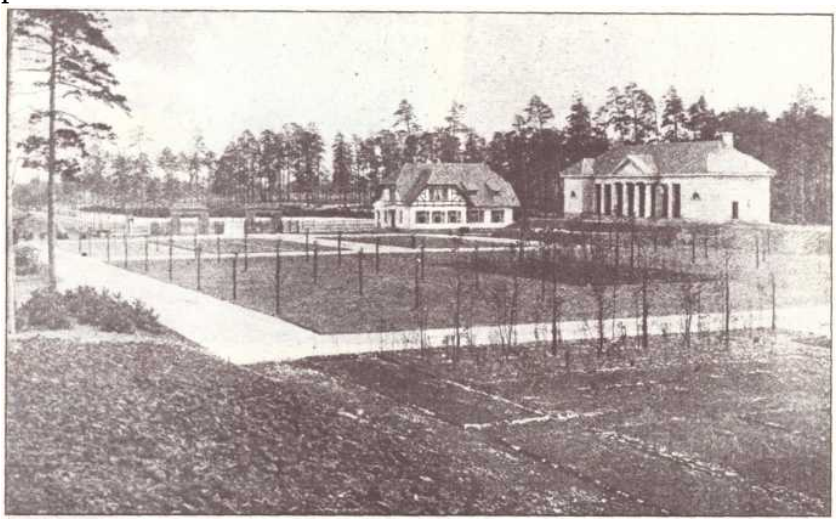

Parters Meža kapu galveno aleju krustpunktā, kapličas un administrācijas ēkas priekšā. 1913.

Lēni, taču mērķtiecīgi savas zemes nekropoļu memoriāl-mākslas un hronikālo vēsturiskās izziņas nozīmi paplašina Polijas Tautas Republikas pieminekļu aizsardzības lietpratēji. Pastāv uzskats, ka ebreju tautības daļa visās zemēs un sociālajās iekārtās uzrādījusi labas piemērošanās spējas un ievirzi garīgā darba un finansu sfērās, kas arī atspoguļojās viņu materiālajā labklājībā. Attiecīgi par šis pārticības rādītāju 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā uzskatāms arī reprezentabls un impozants kapsētas inventārs. Apmeklējot Vroclavas ebreju kapus, kas izveidoti 19. gs. vidū kādreizējā pilsētas nomalē kā augstas mūra sētas norobežots kvartāls (noslēgtai nacionālajai, reliģiskajai struktūrai raksturīgs separātisms, savu rituālu, svētumu izolēšana no svešām acīm). Apbedījumi izvietoti garās rindās regulāros taisnstūra kvartālos, bet pa perimetru visapkārt žoga iekšpusei piekļaujas arhitektoniski Veidotie kapavietu noformējumi — nišas, altāri, ierāmētas stēlas, kolonnu balstīti baldahīni, kapličas. Centrālās alejas malā izveidota pēc individuāliem projektiem realizētu kapeņu rinda, pēc rakstura tik tuva mūsu Lielo kapu Rindu kapličām. Stilistiskajā ziņā te gan valda pilnīga eklektika, piedāvājot savdabīgas parafrāzes gan par piramīdu un papirusu kolonnu arhitektūru, gan par mauru mākslas dekoratīvajām formām, gan tradicionālā stilu

diapazona robežās variētām memoriālbūvēm.

1984. gadā šeit sākušies kompleksās izpētes un rekonstrukcijas darbi avārijas stāvokļa novēršanai vērtīgākajos pieminekļos, atsevišķu kapavietu renovēšana. Metodiski ievirzīto darbu jau šobrīd, kad kapsēta apskatei vēl slēgta, papildina perfekti izdots ceļvedis ar plānu, nozīmīgāko apbedījumu inventarizēšanas datiem, personālijām, no kurām izriet, ka šeit apbedīts ievērojamais sociālisma teorētiķis Ferdinands Lasals (1825.—1864.), arhitekts Makss Šlezingers (1831.—1919.), daudzi zinātnieki, mūziķi, ārsti, mākslinieki, rūpnieki u. c.

Pēc šādas metodikas iespējams apklaušināties arī Lietuvā, kur pēc Lietuvas Pieminekļu aizsardzības un novadpētniecības biedrības iniciatīvas tiek veikti republikas lauku kapsētu apsekojumi, fiksēti visi tajās esošie krusti, pieminekļi, atšifrēti uzrakstu teksti, līdz ar to veicot kapitālu aizgājušās tautas apzināšanai pielīdzināmu darbu. Iegūtie kultūrvēsturiskie materiāli uzkrājas gan mašīnraksta sējumos, gan tiek atspoguļoti regulāri izdotajos rakstu krājumos (sk. pēdējo ar šai tēmai veltītiem rakstiem: «Kraštotyra» Nr. 21. Vilnius, 1986.).

Pēc dažiem redzējumiem svešās malās gribas domāt, ka pasaulē vēl nav pavisam zudis senču godāšanas tikums, lai gan ikdienā, piemēram, vācieši nerunā par nāvi, izvairās pat audzināšanas nolūkos runāt ar bērniem par tik būtiskiem dabas aprites momentiem. Tabu — un viss. Taču varbūt savlaicīgāk tur ierunājas saprāta un taupības balss, kas mūsu kritizētajā kapitālisma sistēmā liek rēķināt un taupīt katru grasi un uzturēt normālā kārtībā savus kapus nemitīgi, ik dienas, ik gadu, jo restaurēt, rekonstruēt vai celt no jauna tomēr izmaksā dārgāk!

19. gs. beigās ierīkotajā Rīnsbergas kapsētā (Riensberger Friedhof) Brēmenē parastā pavasara darbdienas rītā varēja redzēt strādājam 6 vīrus. Tikko bija atslēgti kapsētas vārti, jo visai lielo retiem kokiem apstādīto teritoriju visapkārt apjoza pamatīgs žogs. Arī šai kapsētai ir sarežģīts reljefs — ar pauguriem, garu un līkumotu kanālu, kas noslēdzas apjomīgā neregulāras konfigurācijas dīķī. Kanāla ūdeņi apjož nelielu salu ar dažām kapličām un dzimtu kapavietām, ko ar pārējo teritoriju saista divi tilti. Šeit tika izspēlēta tā emociju summa, ko pasaules kultūrā ienesa simbolisms, ar nedaudz eksaltēti un teatrāli dziļdomīgo, sērās slīgstošo «Miroņu salas» semantiku, kā to savā gleznā iecerējis A. Bēklins.

Lielo kapu teritorijas daļa pēc «atfirīšanas» no pieminekliem.

Klostera pagalmā ierīkota kapsēta Baucenē (VDR).

Normāli uzturēta ainava Rinsbergas kapsētā Brēmenē (VFR).

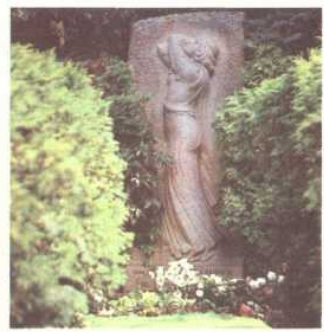

Rīgas Meža kapiem tipisks apbedījuma noformējums — dzīvžoga ieskauta kulise ar piemineklī.

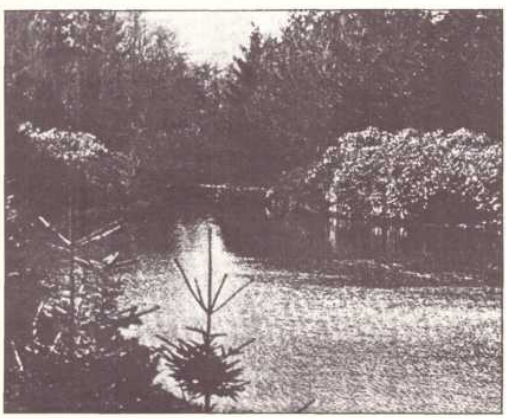

Ainavas daļa ar ūdeni Olaidorlas kapsētā.

Cuguna baldahīns pār Vārnaņu ģimenes kapavietām. Tā cena, pēc kultūras ministrijas komisijas vērtējuma, 17 000 rbļ. Iznīcināts «labiekārtošanā».

Ari šai kapsētai ir daļa teritorijas, kurā vairs neizdara apbedījumus, taču kurai tāpēc nav liegta aprūpe, nav ari nolīdzināta neviena kapavieta, nedz piemineklis. Divi strādnieki tarkšķināja rokas pļaujmašīnu un savāca nopļauto zāli, izbraukājot visas ejas starp dzimtu kapavietām, kuras, protams, gan nebija apdēstītas ar dzīvžogu krūmiem, bet gan marķētas ar akmens vai betona apmalēm nedaudz virs zemes līmeņa. Kādā lielākā laucē atradās arī masu kapi ar neiežogotās teritorijas stūrī novietotu piemiņas zīmi un velēnā ieaudzētām kapavietas iezīmējošām apmalēm. Zāle tika nopļauta bez kādām grūtībām, nobraukājot pāri visam laukumam ar pļāvēju. Ari pāri kopiņām.

Pārējā kapsētas teritorijā, atkarībā no materiālu noturības pret klimata iedarbi, dažādā saglabātības pakāpē bez restaurācijas tiek eksponēti pilnīgi visi pieminekļi ar lielu stilistisku un tipoloģisko daudzveidību.

Divi citi strādnieki tīrīja dīķi — viens vadīja uz pontona novietotu zemessmēlēju, otrs — motorlaivu un dūņām pildītu baržu, ko aizvilka lidz dīķa galam. Tur strādāja vēl divi — ekskavatorists, kurš izgrāba dūņas, un šoferis, kurš tās aiztransportēja.

Viss celiņu tīkls nemainītā veidā, lai gan vietumis nefunkcionējošs, bet tāpēc nebūt ne aizaudzis ar nezālēm vai neiztaisnotiem līkumiem, neasfaltēts, bija ērti izstaigājams pat pēc tikko nolijušā lietus, jo grants segums uzsūca un novadīja mitrumu ātri, neatstājot lāmas.

Ja vēlreiz meklējam paralēles ar apbedījumu izveides tradīcijām Eiropas kultūras zonā, tad atrodam tās tādas izsmalcinātas parku un dārzu mākslas zemē kā 19.—20. gs. mijas Vācijā (atkal). Nākamgad — 1989. g. — varēsim atzīmēt 80 gadu kopš Meža kapu izveides sākuma. Par to prototipu toreizējais Rīgas pilsētas dārzu direktors G. Ku-falts izvēlējās Olsdorfas kapsētu pie Hamburgas, ko iepazīšanās nolūkā bija apmeklējis. Jaunās nekropoles izveide Rīgā kļuva par jaunas attieksmes robežšķirtni kapavietu izveides principos pēc šī parauga. Tajā saistošs šķita brīvais, ainaviskais plānojums ar mainīga reljefa izmantojumu, klajumu, dīķu, koku un puķu stādījumu miju saistībā ar pieminekļiem vai arhitektoniskām kapliču būvēm.

Pilnīga novitāte šķita zemās, gandrīz līdz zemei nolīdzinātās kopiņas, klātas ar efejām, ziediem vai mūžzaļiem augiem, pretstatā Rīgas kapsētu smagnējam inventāram ar tolaik jau kā vecmodīgām noraidītajām 2 pēdas augstajām apmalēm, metāla sētiņām, ķēdēm, skārda un papīra vainagiem u. tml. Olsdorfas kapsētas piemērs ļauj izmantot dārzu un parku ainavas principus, liektu un serpentīnveida celiņu tīklu, terases, citzemju un vietējo koku sugu dekoratīvu salikumu, «zaļo ielu» un aleju izveidi, kur taisnvirziena koridoru norobežo cirptiem dzīvžogiem apaudzētu kapavietu rinda.

Pēc 1908. g. 20. decembrī G. Kufalta parakstītā projekta izriet, ka Rīgas Meža kapu teritorijas dominantes izteica divas taisnu leņķi veidojošas alejas uz ziemeļiem un austrumiem, bet paugurainās zemes platības starp un ap tām bija sadalītas ar radiālu, liektu un cirkulāras konfigurācijas celiņu tīklu. No ieejas vārtiem pret tagadējo Bērzu aleju ziemeļu virzienā bija paredzēts izveidot sēru procesiju ceļu, t. s. «Via funeralis», kura sākumā pretī augstākajā kāpā uzceltajām kapličai un administrācijas ēkām (aut. V. Nei-manis) plānoja paceļamies grandiozu kapelu (aut. H. Verners). Tā kā I pasaules kara sākums tālāko kapsētas labiekārtojumu un izbūvi apturēja, kapela palika neuzcelta, un sākās galvenā procesiju ceļa teritorijas aizpildījums ar

apbedījumiem. Rezultātā izzuda sākotnēji iecerētā reprezentablā galvenā aleja, kuru šodien kapsētas plānā vairs tikai aptuveni marķē daži taisnstūra konfigurācijas kvartāli, kas tālāk saplūst ar neregulāra plānojuma sektoriem. Tāpat izzudusi līdz galam nerealizētā efektīgā panteona ideja, ko ainaviski bija iecerēts risināt kā divu koncentrisku apļu ieskautu idejisko, simbolisko un telpisko centru šīs trases viduspunktā.

Gluži dabiski, ka par kapsētas galveno dominanti izvērtās uz austrumiem pavērstā liepu aleja, kas funkcionāli atbilda kapu intīmajai, klusinātajai atmosfērai, ne tā kā iepriekšējā «Via funeralis», ko bija iecerēts uzasēt garajai piebrauktuves ielai, un tādējādi rastos nevajadzīgi bezgalīgs, nemājīgs ceļš, kas nomāktu ierindas procesiju ģimeniskos mērogus un izjūtas.

Pirmā 1912. gada 25. novembrī Meža kapos tika guldīta veca māmuļa Līze Veideman, bet kapsētas oficiālā iesvētīšana sekoja vēl tikai 1913. g. 19. jūnijā. Nozīmīgāko valsts darbinieku un inteliģences pārstāvju apbedījumi turpmākajos gados izvērtās galvenokārt austrumu alejas pusē, kur gan pakalnos, gan līdzenumā izkārtojās V. Olava, J. Po-ruka, A. Deglava, A. Jurjāna, J. Rozentāla kapi. Gluži loģiski, ka galvenās alejas galā goda vietā tika izveidots 1927. gadā mirušā Latvijas republikas pirmā prezidenta J. Čakstes memoriāls. 20. gadu beigās, kad kapsētas plānojuma struktūrā ir jau izdalījušās tās aizpildījuma tendences, alejas noslēguma pusloks ir vienīgā telpiskajai un idejiskajai dominantei atbilstošā vieta, ar valstiskuma raksturu un scenogrāfiskām telpas organizācijas likumībām pakārtotu tēlniecisku ansambli. Jāatceras, ka tie ir arī gadi, kad Latvijas mākslā veidojas monumentālu memoriālbūvju telpiskā, konstruktīvā un satura koncepcija, kura pārdzīvo kvalitatīvas augsmes periodus. Tos iezīmē Z. Meierovica kapa pieminekļa un apbedījuma ainaviskā izveide (2. Smiltnieks 1929. g.), Brāļu kapu izveide (1924, —1936. g.), Raiņa piemineklis (1935. g.) un šajā pašā ķēdē iestarpināmais J. Čakstes monuments (K. Jansons, 1935. g.).

20.—30. gados kapsētas ainaviskā attīstība notika pēc Rīgas dārzu direktora A. Zeidaka padoma. Nekas jauns vai sākotnēji iecerēto struktūru mainošs Meža kapu ainavā un plānojumā netika ienests. Austrumu virzienā orientētā aleja ir izveidota pietiekami plata, ar labu pārskatāmību visā tās garumā līdz pašam piemineklim, ko visu dienu izgaismo saule. Starp liepu rindām stiepjas zālains parters, kurš šobrīd pretrunā jebkādiem memoriālansambļu ainaviskā veidojuma principiem, nemaz nerunājot par pietātes trūkumu pret sākotnējo kapsētas plānojumu, tīši aizaudzēts ar gadījuma rakstura kokiem, lai atņemtu skatu perspektīvai tās loģisko noslēgumu. No šī viedokļa nepareiza ir alejas aizpildīšana arī ar apbedījumu rindām, tāpat kā nepamatota ir V. Lāča memoriāla novietne alejas vidū, kas izaicina uz

abu monumentu idejisku konfrontāciju, taču negūst prioritāti. Ar to sadrumstalota tiek Meža kapu ainaviskajai, parkam tuvinātajai pamatnoskaņai apzināti pretstatītā regulārā, koptā horizontālā apzaļumojumu daļa, kas no uztveres psiholoģijas viedokļa kļūst sadzīviska, spējīga vairs tikai uz emociju fona uzturēšanu, nevis pārdzīvojuma kāpinājumu. Lai atceramies, kā procesijas līdzdalībnieku noskaņas uzlādē palēninātais gājiens pa Brāļu kapu liepu gatvi.

Protams, Meža kapi ir un paliek mūsu pilsētas lepnums un rota, kurā bez godam pelnītas atzinības no viesu puses par savdabīgi poētisko nekropoles atmosfēru, par latviešu tēlniecības izcilāko darbu koncentrāciju, par nacionālās mentalitātes un garīgās enerģijas lādiņu, mēs paši rodam individuālas apceres un filozofisku pārdomu vietu. Kam pateicoties gūstam tik daudzpusīgu iespaidu kopumu? Nedalāmai vienībai, kādā šeit vienlaikus mijiedarbojas klimats, reljefs, cilvēka roku pārveidota daba, mākslas tēlā sastindzināts pārdzīvojums ar tautas vēstures un kultūras gaitas virzītāju mūža starojumu, kuru mēs atpazīstam un kurā mēs projicējam savus ikdienas soļus, salīdzinot tos ar mūžības svaru.

Kas to nodrošinājis? Nemitīga, nepārtraukta (bet vai visos Meža kapu pastāvēšanas 80 gados?), kontrolēta un mērķtiecīgi vadīta memoriālās kultūras virzība, augstās kvalitātes cenza uzturēšana. Jau 1909. gadā, kad kapsētas tapšana atrodas tikai ideju brieduma un realizācijas sākuma stadijā, izskan nosacījums: «Ja Apvienotajai kapsētu pārvaldei jaunajos Meža kapos izdosies radīt jaunas vērtības pilsētas un viņas iedzīvotāju labā, tad nākotne piederēs viņiem.»

Daudz laimes
jaunā gadā

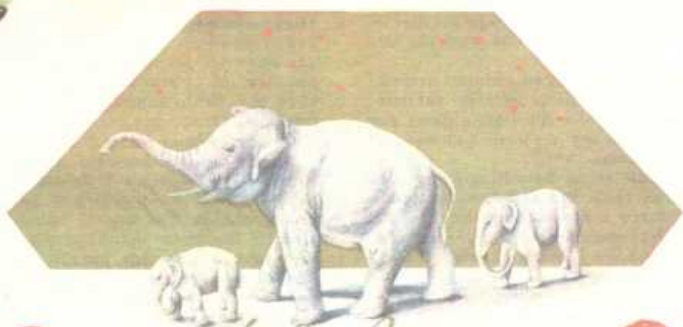

Daudz laimes
Jaunā Gadā!

Preezigus
seemas swehtkus.

JUSUPRAT 31/ AR I GA KA PROBLĒMA, KAS

VIKTORS LORENCS — kinoscenārists Tas varbūt skanēs ļoti banāli, bet es uzskatu, ka mūsu tautai absolūti trūkst demokrātisko tradīciju. Tās ir jākopj. Man ir sešdesmitiem pāri, bet man bija septiņi gadi tad, kad Ulmanis likvidēja demokrātiju Latvijā. Un tādējādi mēs visi — sākot ar sirmām galvām un tālāk — esam pēc būtības uzauguši diktatūras apstākļos. Es ļoti jūtu gandrīz visās dzīves sfērās absolūtu demokrātijas neizpratni. Ar viedokļu plurālisma pasludināšanu vien

demokrātija neiestājas. Autoritārisma gēns sēž dziļi. Bet, ja demokrātija nebūs iekopta un garantēta kā vienīgā iespējamā eksistences norma, nebūs nozīmes vairs ne dziesmām, ne karogiem. Un demokrātija vispirms ir kultūras jautājums. Bez kultūras prioritātes katram cilvēkam savā dzīvē neaugs ne kvieši, ne mieži, ne būs gudra valdība. Tāpēc ir stipri jādomā par tādu kultūras formu kā Tikums, — darba un dzīves tikums.

1» >

V '

D2EMMA SKULME — māksliniece

Jāgatavojas vēlēšanām. Jāatliek viss pārējais un jāgatavojas tām. Rūpīgi jādomā par līderiem. Patreiz sabiedrība ir izvirzījusi jaunus līderus, situācija ir labvēlīga. Esmu optimiste. Bet darbs būs sarežģīts. Jau sākot ar partijas pirmorganizācijām. Jānovērtē spēku samērs, jādomā, kā panākt, lai jaunie, gaišie spēki varētu mūsu iesīkstējušās birokrātijas apstākļos «ņemt varu». Un es uzskatu, ka ar kosmētiku mums jābeidz nodarboties, cik ilgi var izkrāsot miroņus! Jābūt ir maksimāliem savās tautiskajās prasībās. Es ļoti ceru, ka atkritis vecās formas, kādās notiek pakāpeniskā «izvēlēšana». Mani visas šīs rekomendāciju rakstīšanas, šīs papīru lavīnas, zem kurām nav nekāda reāla satura, nav dzīva cilvēka, tās mani deformē. Es nevaru atzīt par normālu cilvēku ie-formulēšanu «pēc noteiktiem paraugiem», es pat bez kļūdām nevaru šos «birokrātiskos meistardarbus» uzrakstīt. Labāk ņemt pindzeli un uzkraut tādam papīram kādu krāšņu traipu! Jo manam organismam ir pretīgi, ja ar mani manipulē. Ja vecā kārtība vēl turpināsies un tiks stimulēta «no augšas», es atteikšos no vadības darba un beigās vēl nolikšu savu partijas biļeti uz galda.

Vēlēšanām visos līmeņos ir jābūt radikālām. Ļoti radikālām.

Jo mūsu valdības komanda taču nepavisam vēl nav nokomplektēta. Tauta ir ļoti aktīva pašlaik, to nedrīkst iedzīt vēl vienā antisociālistiskā apātijā. Bet es domāju, ka t-o vairs nevar izdarīt! Lai Dievs mums stāv klāt!

PETERIS PETERSONS — dramaturgs un režisors

NAKAMGAD LATVIJA NEATLIEKAMI JARISINA?

Mums, pēc visiem 1988. gada kardinālajiem notikumiem Latvijā, kaut kas jāsāk pilnīgi no jauna. Kas? Šķiet, ka drīzumā vajadzētu parādīties mākslas darbiem, kas nesīs iekšēji jaunas pazīmes. Ar ārēji jaunām pazīmēm mēs jau rakstījām agrāk, pieminot, nosaucot, dokumentējot dažādu tematiku, bet tā ir tikai pirmā puse. Es neceru vēl neko daudz un uzreiz, bet domāju, ka parādīsies darbi ar iekšēji Gitu garu, dvēseli, ar IEKŠĒJI BRĪVĀKU dvēseli, ar cilvēcisku pašcieņu, brīvību. Ar jauniem atklājumiem cilvēka dziļumā. Visi mūsu

dzīves notikumi taču modina ģenētiskajā atmiņā to, kas bija tur snaudis — alkas pēc personības brīvības, kas ir visu citu brīvību priekšnosacījums.

JĀNIS STREIČS — kinorežisors

Svarīgākais būtu mums visiem izstrādāt sava darba taktiku, jo līdz tiem mērķiem, kurus tagad zina katrs latvietis, mums taču kaut kādā saprātīgā veidā jānokļūst.

Pirmkārt, Tautas Frontei ir nepieciešams brīvs preses izdevums, lai tās idejas, kas reizēm dzimst un rodas centrā, aizsniegtu vistālākos mūsu Latvijas nostūrus. Otrkārt, varbūt pat vissvarīgāk, ir izskaidrot beidzot tiem ne-latviešiem mūsu tautas problēmas. Varbūt, ka tas jādara jau bērnudārza līmenī. Lai taču saprot, ka latviešiem ir jāatrisina savas nācijas pastāvēšanas problēmas! Un, cik man zināms, mēs nekad neesam bijuši agresori. Tad kāpēc tādu lomu piešķirt latviešu tautai kādam ir izdevīgi tieši tagad, kad mēs gribam vienīgo, pēc kā alkst un ilgojas katra tauta, katrs dzīvs radījums — brīvību. Treškārt, mums jābūt reālistiem, lai saprastu un sāktu darīt visu demokrātisku vēlēšanu sagatavošanai. Jābriedina atmosfēra tā, lai citādākas tās nemaz nevarētu būt un notikt.

Bet to var izdarīt, domājot tikai reālistiski.

Kultūras jomā mans uzdevums, un man ļoti dārgs uzdevums, ir izveidot Latgales kultūras veicināšanas biedrību ar devīzi «Vienoti — Latvijai», lai Latviju padarītu krāšņāku un bagātāku. Ar VALODU, nevis dialektu, — lai zinātnieki lieto šo terminu, bet mums sadzīvē jālieto cieņas pilnais vārds VALODA, jo katrs cilvēks var justies aizskarts, ja viņam iegalvo, ka viņš runā nevis valodā, bet kaut kādā dialektā.

Daudzi patlaban ir lielā neziņā, ko tieši radošajā darbā DARĪT, jo mēs tagad esam daudzi, kas, darbojoties sabiedriskajās apritēs, aizgājuši no sava konkrētā radošā darba atstatus. Pilnīgi kā narkotika mani ir pārņēmusi avīžu, žurnālu gaidīšana, lasīšana, ko es gadus atpakaļ pat savos labākajos sapņos nebūtu redzējis, tāpat kā dievkalpojumu Latvijas televīzijā šorīt. Tā kā nekas cits neatliek, kā aicināt atgriezties savā radošajā darbā, — tas arī, man šķiet, būs grūts uzdevums.

ARNIS ŠABLOVSKIS

0
>
to
a.

Viņa jubilejas gads iesākās diezgan satraukti. Uzzinājām, ka Gaujienas ciemā nodegušas mājas, kur viņš visvairāk mīlēja uzturēties — «Anniņas». Daži jau bažījās, ka tik te atkal nav kāda |auna roka rīkojusies. Lasītājs Alberts Ante aizbrauca līdz «Anniņām», visu safotografēja un atsūtīja fotogrāfijas līdz redakcijai, klāt pielikdams

savu piebildi:

««Anniņas» atjaunot uz Jāzepa Vītola jubilejas dienu nav iespējams, bet jāatjauno tās ir. Par to ir domāts un tas ir labi. Bet caur visām tām sāpēm par zaudēto jādomā — kur ir vaina, kur ir cēlonis šai lielai nevīžībai (citādi to nevaru iedomāties!), kas varēja izraisīt šis ugunsnelaimes. Negribu apēnot jubilejas svētku noskaņu, bet, stāvot pie «Anniņu» drupām, rodas jautājums — kurš ir vainojams pie tā, ka «Anniņu» vairs nav?»

Kopumā māju atjaunošana izmaksās 125 tūkstošus rubļu. Ļoti daudzi par notikušo domā, ka to varēja iepriekš paredzēt. To, ka mājai vajadzīgs kapitālais remonts — redzēja ikkatrs no cilvēkiem, kas tur bija klāt.

«Anniņas» nodega nakti no 21. uz 22. aprīli. Kādas laimīgas nejaušības dēļ visi vērtīgākie materiāli no mājas bija izvākti izstādei rajona muzeja ekspozīcijā. Formāli ugunsgrēka izcelšanās skaitās noskaidrota. No elektrovadu Īssavienojuma . . . Dīvaini gan šķiet tas, ka tajā laikā pašā «Anniņu» mājā elektrība bija atslēgta un tās sāka degt nevis no tās puses, kur ir elektropievadi, bet gan no otras. Tā apgalvo tie Gaujienas ciema iedzīvotāji, kuri ugunsgrēku ieraudzīja pirmie — Aivars un Vizbulīte Jauku 1 i. Izmeklētāju izvirzīto hipotēzi kā nereālu noraidīja ari — nu jau nelaiķis — cilvēks, kas pazina Jāzepu Vītolu, dziedāšanas skolotājs Jānis Račevskis. Bet lai nu paliek ugunsgrēka patieso iemeslu noskaidrošana uz rajona izmeklētāja Andra Upīša un to ekspertu sirdsapziņas, kuri ar tik vieglu roku parakstīja šo acīmredzami pretrunīgo aktu par iespējamo ugunsgrēka izcelšanos . . .

Mums jādomā, vai mums ir ar ko pie viņa jubilejas gadā ciemos aiziet. Ne tikai mūziķiem, bet ikvienam šai tautai piederošam, tautai, kurā taču gandrīz visi esot dziedātāji, sevi pārbaudot ar viņa sapratni par godīgumu:

«Mūsu pienākums ir piedāvāt savus plecus tiem, kas pēc mums nāk, lai tie mūsu augumu pāraugtu, mums pāri celtos. Spējīgākie uz saviem pleciem nes vairākas paaudzes, nesabrūkot zem nastas.»

Tagad jau liekas, ka būs gan. Un lai arī vasara ne visai līksmi iesākās — ar domām un darbiem, kā «Anniņas» atjaunot, tagad jau skaidrs, ka mājas būs atkal savā vietā. Un mums būs ar ko aiziet ciemos arī tādēļ.

ka liekas — pašreiz lielais kultūrvērtības un uzpūtības ugunskurs sabiedrībā top dzēsts, un varbūt ka tālāk varēs ritēt arī daļa no viņa jaunībā izsapņotajiem sapņiem . . .

Kad vasarā iegāju konservatorijā un satiku PSRS Tautas skatuves mākslinieku Kārli Zariņu un vaicāju, ko viņš par to visu domā, dziedātājs nekādu optimismu vis paust nevēlējās:

— Vai tad te vispār var būt runa par kādu republikas kultūras

politiku! Šitā mēs tai pārbūvē neko nepārbūvēsim — uz Maskavas partijas konferenci atkal uz vienu ievēlēto sutām divus ieceltos. Kulturcilvēki tiek pārstāvēti tikai kā nevainīgs pelēks fons. Parak ilgi par demokrātiju runā un pārāk ilgi tā paliek netīras spēles līmenī. Mums vajadzīga valdība, kura patiesi tautu, tautas garu un tātad arī tautas kultūras dzīvi spētu apzināties. Tādi vadītāji, kuru izglītības kompetence |autu atšķirt, kas ir patiesa kultūras vērtība un kas tāda nav. Kas spētu saprast, ka arī ekonomiskā situācija ir tautas garīgās kultūras izpausme . . .

Jāzepa Vītola «Anniņu» māju nodegšana nav uzskatāma par nejaušību, tā ir viena no mūsu pagaidām vēl kārtējām kultūrneverībām. Savas tautas gara milžus gan esam iemācījušies cienīt pēc burta, bet ne pēc gara.

Vītols Latvju Dainās ir koks, kurā visas dziesmas sakāpušas. Un Jāzepa vārds jau arī ir viens tāds pamatvārds. Es neticu, ka pasaulē fcļjļtu ļoti lielas nejaušības. Un ja jau viņam Jāˆˆt vārds tika dots, tad viņam arī Jāzepa ceļš paredzēts. Lai gan pats viņš savās atmiņāsˆyiksta:

« . . mans krišļjuriais vārds Jāzeps mani gan bieži sarūgtinot manās bērnu dienās. Tapu uz Jelgavas iˆfcm ar laiku diezgan pazīstama «figūra», vislabskanīgākā manu «ienaidnieku» maSkpiešķirtā palama vis vēl skanēja «Joske»!»it

Jau no paša sākuma ik kˆkā savā darbā viņš meklēja pamatīgumu, būmko, bet tikai vēlāk, cauri lieliem loku lolkm izejot, saprata, ka tas atrodams vien p»u tautā, sākumstīgas apzinoties un kopjotˆ|Ļai arī dzimis vāciski runājošā ģimenē, vācckskolā gājis, muzikālo izglītību ieguvis tajālaikā neapšaubāmi vienā no labākajām Eiriļˆs mūzikas augstskolām — Pēterburgas konservatorijā, kur arī guva atzinību um draugus, tuvākais starp kuriem bija Aleksandrs Glazunovs, tātad tīri krieviskā vidē, vēlāk, kā savā dai|radē, tā arī sabiedriskajā darbībā, atgriezās pie savas tautas annālēm. Līdz sasniedza to, par ko vēlāk, savā 1948. gada dienasgrāmatā Zenta Mauriņa rakstīja:

«Viņš nebija tikai latviešu klasiskas mūzikas pārstāvis, bet labākās latvietības simbols vispār: tās latvietības, kas nav iemūrējama klētī un pirtī, bet savu īpatnību tik stingri apzinās, ka savas dvēseles logus atver uz visām debess pusēm, nebaidoties caurvējā pazaudēt savu paša balsi.

Viņš nepazina nedz krievu, nedz vācu naida, arī ne tais gados, kad naids un pašdievināšana piederēja labajam tonim. Viņš nicināja katra veida uzpūtību, un visļaunākais viņam likās pusizglītota augstprātība . . .»

Tik lielam garam klāt skaroties, man, zināmā mērā arī pie zaudētās paaudzes piederošam, būtu jādomā, vai viņa atstātajām āderēm vispār klāt būtu iespējams tikt. Mēs, kas tā laika vitālā

klasiskuma, lieliskās skolas vietā, esam baroti ar acumirklīgām pārmaiņu vērtībām, ar profesionāli iestrādātu cilvēku savstarpēju neuzticēšanos, nez vai to varēsim.

Jo tas nav kāds Jāzeps, kas savu Jāzepdarbu būtu literārā tēlā vai kādā abstrakcijā piepildījis. Ne, tepat uz zemes, tieši, skaidri, mazliet paskarbi un pārliecinoši. Tādu es viņu tur redzu, veco Vītolu, tepat vēl kaut kur drusku mums priekšā uzticīgi gaidām, kad no mums atkal ies kādi tai pašā viņa noietajā pamatīgumā. Tādu kā viņš jau šobrīd mums, atkal kādās jaunās vēstures krustcelēs stāvot, un kultūrpagātnes gaišoˆ garus pārvērtējot, nav daudz. Tādu, *pajf* kuriem praktiski nevienā laikā un neviebi vietā mēs neatradīsim sliktas atsauksjˆs. Viņš stāvēja taisns it visos apstākļos . . .

Un pašreiz jau mūsu laikmeti aiwir tik līdzīgi. Arī toreiz, pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados, tāpat kā tagaˆ zināmā mērā, bija tautas atmodas laikmjrs. Ar savu darbību, cik nu spēja, viņš toˆiprināja un dokumentēja. Viņa latvietī* nav šauri nacionāla, tā ir pacēlusiaˆlīdz Eiropas, pasaules tautu kopapzīņaiˆpiņš bija viens no tiem vīriem, kuri, lai kur neparādītos, radīja ap sevi atmos*u, vidi, no kuras sākās īsts mūzikasˆBzīves uzvirmojums.

Arī toreiz bija d«okrātijas paplašināšanās, kad starptapnība tika iezīmēta kā nacionālo savdajprou daudzkrāsaina apzināšanās, nostipjjļtfašana. Tas ritēja ik katrā dzīves sfērājF arī mūzikā. Ar viņu un viņa paaudzi sˆās jauna, viena no pašām spēcīgāJˆĶām mūsu tautas kultūras paaudām. Praktiski tā bija pirmā pēc Cim«es skolotāju semināru posma, kas savā izglītībā atsevišķajās nozarēs sasniedza jau augstu profesionālu līmeni. Tāpat kā Rainis dzejā, Vītols mūzikā, pakāpies uz Jurjānu Andreja pleciem, savā radošajā aktivitātē aizkļuva līdz Eiropas labāko prasību līmenim.

Tagad, pat pēc psihologu atzinuma, vīriem augstākā radošā izpausme tiekot sasniegta ap 33 gadu vecumu. Vītolu Jāzepam laikam šis brīdis bija 1895. gadā, 4. vispārējo dziesmu svētku laikā, kuri iezīmēja jaunus orientierus latviešu kora mākslā vēlākajam posmam, līdz pat pasaules kara sākumam un vēl tālāk. Muzikālajās prasībās vienmēr profesionāli stingrs un tiešs. Uz nākamajiem svētkiem «Pamācībās kā V latviešu vispārīgo dziesmu svētku dziesmas jāmāca» viņš raksta:

«Katra balss jāiemāca atsevišķi, lēnākā tempā, nekā priekšā rakstīts. Ritms jāietur stingri, katra nots jāiztur priekšā rakstītā ilgumā (pilnā vērtībā), tāpat jāievēro katras pauzes kārtīga izturēšana. Nedrīkst nokna-bināt ne no nots, nedz arī no pauzes.» \Šo mūžu var aprakstīt, var faktoloģiski fiVēt, bet grūtāk ir saprast. Katrā ziņā ir skaˆrs, ka uz tādiem vīriem balstās tautasj garīģi strāva, no viņiem vienmēr sākas kai# kas ˆtāli jauns un paliekošs. PirrnJrs LatvijaSļDperas direktors 1918. gadā, nJRa-majā gabā viņš dibina

konservaiˆiju, mēģinot apķert tajā laikā gandrīz ˆaptveramo — reiˆcelt jaundibinātajā augstskolā vispārējo prercionālo līmeni līdzat Eiropas labākajārˆ prasībām atbimošam un reizē nest mūzilaipēc iespējasˆˆiļāk tautas apziņā. Vienu pak otras paļf Latviju viņš dibina savas Tautžk konsˆpatorijas, 1920. gadā — Valmierā, m ˆak arī Liepājā, Daugavpilī, Cēsīs, R«gJpē . . .

Bet pirms tam vēl biijfʼēterpils, kuru viņš iekaroja, nobeigdamˆtfc universitāti ar zelta medaļu, kļūd*ns pfer vienu no tās vadošajiem mācībiKpēkierr$kTe viņa kompozīcijas teorijas Idfrsē nāk auraēkņi no malu malām — igauiˆlietuvieši, amēņi, gruzīni, visi tā laikaJˆaunie mūzikaˆkkomponisti lielākā vai mˆākā mērā iespaidojas no viņa. Starp ievēlamākajiem jānosau\krievi — ProkofjeˆT un Mjaskovskis, Šapomns. Bet armēnisjsergejs Barhudarjans vēlā\k|uva par vaJošo armēņu un gruzīnu kompomcijas pedaˆpgu. VFR muzikoloģe Doroteja qber-leinjTvērtējot Pēterburgas konservatoros dˆBību laika posmā no 1908. līdz 191ˆ gadam, tas ir, tūlīt pēc N. Rimska-Korsaˆ Kova nāves, to sauc par «Jāzepa Vītola pulciņa» laiku.

Un laikam jau bija pamats, jo, kad 1911. gadā tika atzīmēta viņa darbības 25 gadu jubileja, Krievu ķeizariskā mūzikas biedrība viņu iecēla par savu godabiedru, jubilāra vārdu zelta burtiem iekaļot baltā marmora tāfelē konservatorijas vestibilā.

Tie nebija tikai viņa svētki, tie bija visas latviešu tautas reprezentācijas svētki. Līdz tam, ārpus Latvijas, neviens latvietis nebija piedzīvojis tik lielus sumināļumus. No viņa 1894. gadā nodibinātā Pēterpils latviešu biedrības kora vēlāk izaug mūsu kordiri-ģenti — Jānis Reiters un Teodors Kalniņš.

Caur viņu praktiski izritējusi arī visa mūsu komponistu paaudze. J. Graubiņš, A. Zilinskis, J. Ķepītis, Ā. Skulte, V. Dārziņš un L. Garūta — ir viņa skolnieki. Nākamā paaudze jau ir viņa skolnieku skolnieki. Rit trešā paaudze — līdz Jānim Lūsēnam visi mūsu tagadējie, nu jau ap 70 komponistu, ir viņa skolas pārstāvji. Skolas sākotnē savukārt pirms Vītola stāv Nikolajs Rimskis-Korsakovs. Attiecības ar skolotāju laikam vislabāk raksturo šis dialogs, ko Vītols aprakstījis savās atmiņās.

Kādu dienu, Pēterburgas studiju laikā, viņš savam skolotājam rādījis kādu mazu kora kompozīciju. Teksts — dziļLkrievisks. Mūzikai virsraksts — «В нароЛ)м духе». «А в каком народном духе?» *Шса* Rimskis-Korsakovs. Vītols: «Казалоаˆ в русском.» īss klusums, tad Rimskis-lBorsakovs, savu bārdu glaudīdams, ar ˆDsirdīgu smīnu: «Ну уж это бросьте!» В*Я* savā inspekcijas žurnālā viņš ieraksˆK: «Своеобразный, может быть потомуˆгго латыш.»

Sava ritma izjūtipprofesors pārnesa arī vārda mākslā, s mūzikas kritikās, mūzikas dižgan#portrejās. Lai gan pats uzskatīja, ka <o*rds pret mūziku ir mēms», tomēr, viņa hˆtiski pāris desmit teikumos

iezīmētu, ņ# ieraugām gan romantisko Emīlu Dāj*ņu:

«Intīmˆdrusku sentimentāls lirisks sap-ņotājsˆplvēces ilgu dziedātājs, viņš veltīja savaseziesmas «tam, ko zaudējis», kapsētas kluaļffmam, dala Cianas bērnu rūgtās žēlabaˆ raud koklei līdz pār Latvijas kalniem. Jpņam nebija tā pirmatnējā spēka, kas pltārus gāž vai ceļ, viņš lēni, klusi pieklauvēja pie sirds durtiņām, un atrada uzmanīgus, labprātīgus klausītājus.»

Gan ari Riharda Vāgnera skarbajos ziemeļu vējos apdvesto personību:

«Šodien, kad mākslas revolucionārie centieni sapinušies gluži neatrisināmās pretrunās, kad mākslas rītdiena tīta necaurskatāmā miglā, kad tas, kas nupat šķita jauns, jau nākamā acumirklī atmests, aizmirsts, — šodien godbijīgi noliecam galvu ģēnija priekšā, kas kā ass revolucionārs sabangoja savu laikmetu, sacēla niknu protestu vētras, bet kas uzvarēja, līdz raudams visu savu gadu simteni. Un uzvarēja tādēļ, ka, tēraudcietas gribas dzīts, ticēja sev un savam uzdevumam, tādēļ ka bija gatavs likt savu dzīvi ķīlā, lai viņa darbs paliktu.»

Viņu atceras kā augstas kultūras un iejūtības cilvēku. Kad nākamais viņa mī|ais skolnieks Ādolfs Skulte vēl bija tikai konservatorijas 2. kursā, Jāzepam Vītolam kādu dienu nācās savu skolnieku sastapt kabinetā ar grāmatu saini rokā.

— Man nav nepieciešamās skolas naudas šim kursam, tādēļ arī mums laikam būs jāšķiras . . .

Ne mirkli nešaubīdamies, paņēma savu studentu pie rokas, nogāja līdz grāmatvedībai un vajadzīgo summu samaksāja. No 1936. gada Ādolfs Skulte jau ir profesora asistents, bet 1938.—1939. gada sezonās Jāzeps Vītols visas konservatorijas lietas jau gandrīz pilnībā atstāj asistenta ziņā, pats mājās komponēdams.

. Okupācijas laiku Jāzeps Vītols pārdzīvoja |pti smagi. Lai arī konservatorija darbu turpināja, būdama sadalīta pa vairākiem Rigtes namiem, profesoram slimības de| bijaAarvien grūtāk būt klāt tās darbībai, viņš jˆtās it kā atstumts. Un skolniekam bija bieži jatet mierināt. Bet radošu garu jau var nomieriimt, tikai radošu darbību dodot . . . 1943. gaˆL Bruno Skulte, Ādolfa Skultes brālis, atra\te vēl līdz tam laikam nekur nespelēto profesora 4. simfoniju. Tieši uz Jāzepiem — 19%martā — skolnieks, sagatavojis to instrumaˆācijai, atnesa un nolika uz slimā skolotāja glītas. Kā mazu cieņas apliecinājumu . .

— Ar kādām tiešiem jūs to darāt!

— Mīļo profesor, eswiču jums to gribēju kā dāvanu . . .

— Rādiet šurp! ˆ

Skatās, šķirsta, seja pakāpeniski sāk noskaidroties, laikam jau p»ļiecinājās, ka arī šis, Pēterpils laikā rakstītaiˆarbs nebūt nav tik slikts. Darbs, ko pa\ jau bija piemirsis un kuru nebija redzējisVadus

30. Pēc mirk|a ar saviem tuvākajiem cwēkiem, pie kafijas galda sēžot, rāda uz Ādolfu Skulti un saka: ˆk

— Redziet, šitais cilvēks grib man pieminekli uzcelt . . .

Nu viņš bija žirgtāks, lai ieskaņotu 4. simfoniju, vēl vajadzēja strādāt, to pārveidojot, vajadzēja domāt par mūziku, nevis savu slimību un pilsētā notiekošo. Un tā ikreiz, jau no paša kara sākuma, smagākajos brīžos viņš vēlējās runāt ar savu skolnjeku. Kādā no okupācijas laika vēstulēm Ādolfam Skultem viņš raksta:

«Jūsu liktens būt par trauku, kurā es ieraudu visas savas asaras, no Jums pašiem izpelnīts, kamdēļ Jūs man tapuši tāds mīļš draugs šinī cilvēku tuksnesi.»

Projām braukt uz Vāciju viņš patiesi negribēja, vēl 1944. gada augustā no tām pašām «Anniņām» viņš raksta:

«Visgrūtākā tomēr bija pati šķiršanās no vietas, kur pavadīju tik daudz miera un laimes pilnas dienas, kur vienīgi jutos mājās. Diez vai šinī mūžā to vēlreiz redzēšu . . . Braukt uz tālām zemēm netaisāmies . . .»

Tomēr bija, kas pierunā. Un kad 1945. gada oktobra sākumā skolnieks ieradās pie sava skolotāja, lai, kā jau bija norunāts, palīdzētu pārvākties viņam uz dzīvi kādās Smiltenes lauku mājās, VItoltēvs sēdēja saraudātām, drūmām acīm.

— Mīļo Ādolf, jūs redzat, es ar jums nevarēšu kopā braukt. Es esmu kā mazs bērns, kas atkarīgs no citiem cilvēkiem.

«Annijas», 1988. gada 15. maijā.
Daiņa Zandes foto

Jura Krieviņa reprodukcijas

Tad 6. oktobrī, no sava skolnieka atvadījies, viņš arī aizbrauca. Viņu ce|i vairs nekad nesastapās . . .

Bet ko gan mūsu mūzikas tēvs teiktu par šodienas mūziku, kā vērtētu šo laiku, kurā mēs esam ietikuši dzīvot. Lūdzu profesora vietā atbildēt viņa skolnieku, nu jau PSRS tautas mākslinieku un vēl daudzu skanīgu titulu īpašnieku Ādolfu Skulti:

— Tagad bieži vien it visur, arī mūzikā dažs domā, ka jo vairāk šķērsām, jo labāk, interesantāk. Cilvēki nonāk bīstamā ilūzijā, ka tikai viņi vienīgie pasauli no jauna ir atklājuši, ka pirms viņiem nekas nav bijis. Tomēr šādi laikmeti ir atkārtojušies pasaules vēsturē itin bieži. Rezultāts vienmēr bijis viens un tas pats — tautu atmiņā cauri laikiem palikuši tikai tie, kuri ievērojuši ne laikmetu uzplaiksnījušos pū|a pieprasījumus, bet gan mūžīgās, klasiskās likumsakarības. Arī Bēthovena un Mocarta laikā bija it kā populāri, it kā |oti iemīļoti mūziķi, kurus nēsāja uz rokām, taču šobrīd nevienu no viņiem mēs vairs neatceramies . . .

— Bet kādu jūs, ja iespējams, ar profesora Vītola acīm skatoties, redzat mūsu nākamo visas sabiedrības un arī mūzikas loku?

— To atnesīs nevis tie, kuriem pirmajā vietā ir konjunktūras nosacījumi, bet kuri beidzot būs iemācījušies būt pilnīgi patiesi un attiecībā pret sevi vispirms. Un, ja viņiem būs ari kaut nedaudz talanta, tad viņi noteikti spēs radīt cauri laikiem ritošus darbus. Pagaidām it visā sabiedrībā vēl valda neliels sajukums. Arī mūzikā, taču, vērojot procesus, kuri jau norisinājušies Rietumeiropā un ASV, mēs varam prognozēt arī savu tā 1 ākgaitu. Tur pašreiz simfoniskajos koncertos zāles ir jauniešu pārpildītas. Acīmredzot arī bezgaumības piesātinājums, sasniedzis savu augstāko pakāpi, pārvēršas savā pretstatā. Izvirzās nepieciešamība pēc augstas sakārtojamlbas, klasiska miera . . .

Tas nebūt nav jautājums par simfoniskās vai estrādes mūzikas prioritāti, drīzāk par pietiekami nopietnu darba ieguldījumu. Laba

estrāde arī ir suverēna māksla, taču, kā ik katrai mākslai, arī tai ir savas likumsakarības, kuras ir jāievēro. Virzība uz haotiskumu, uz tāpat vien — kritērijiem, ātrāk vai vēlāk ir lemta neveiksmei, pašiznīcībai . . .

Vītolu tēvs necieta neko pa roku galam palaistu, un vēl jo sevišķi, ja tam bija kāds sakars ar tautas mūziku. Ir vismaz jāņem vērā elementārie kritēriji, kas mākslu atšķir no nemākslas. Kamēr vien Vītoltēvs bija dzīvs, viņš šādās situācijās aktīvi iejaucās, ari 1940. gadā, vērodams attieksmi pret tautasdziesmu, viņš rakstīja:

«Sāka harmonizētāji meklēt imitācijas, kanonus vietā un nevietā, gan muzikāli attaisnojamus, gan neattaisnojamus, ritmiski saprotamus vai ritma nomocltājus . . . Latviešu tautasdziesmas necienīgs, maz teicams avanss klausītāju rupjākiem instinktiem ir tie interjekcijas pakaiši, pa kuriem tautas melodijām ir burtiski jābradā . . .»

Tādu es saskatu Vītola pamatprincipu — būt patiesam, vispirms pašam pret sevi, tātad ari pret savu jaunradi. Un tad ari ir iespējams rādīt savu laikmetu, gaišākās laikmeta domas. Kad ik katra solītais tiek ari izpildīts. Pārbūve vispirms ir melu šķīstīšana. Tajā ir visas cilvēka dzīves pamatkritērijs — cienīt otru. Un šādu cilvēku mūzika, glezniecība, literatūra . . . jebkurš labi padarīts darbs vispār — rit cauri laikmetiem. Viņus gan bieži vien viņu pašu laikā nesaprot, tomēr padarītais rit tālāk . . . Bet pretī diemžēl šobrīd ir ari cilvēki lapsas, konjunktūristi. It visur būt klāt, it kā piedalīties, savākt augļus no citu padarītā, bet laikam jau arī tādi cilvēki ir bijuši visās revolūcijās . . .

Jāzeps domāja, ka liela māksla nevar pastāvēt bez lielas kultūras dzīves aktivitātes, bet pēdējā savukārt nav iespējama bez nopietnas klasiskās izglītības, bet tā pašreizējā laikā jau var no jauna ieiet aktīvajā dzīves apritē tikai caur tikpat stipriem gariem, kāds bija šis Jāzeps. Tautā ir nepieciešamība, un arī vēsturiskā situācija ir objektīvi piemērota, bet vai būs, kas iet . . .

Aktīvas pārmaiņas pašreiz norit arī konservatorijā. Centrēšanas žņaugi tiek noņemti ari šeit. Ari te tiek reabilitēta nacionālā tradīcija, skola. Ir izdevies pierādīt centra kungiem, ka vajadzīgs izglītības darbinieku vērtēt nevis pēc kādiem vidējiem rādītājiem, bet gan pēc kvalitātes. Ka ir vajadzīgi augstas klases speciālisti jebkurā dzīves nozarē. Un ja nekas ļauns negadīsies, tad konservatorijas pedagogi ap 2000. gadu sola latviešu mūzikai pilnīgu atspirgšanu no centrāldiktātiem. Tautskola, tautas tradīcija varēs savu garīgo ziedu uzplaukšanu izpaust visā savā pilnībā. Pa to ceļu ritot, pa kuru jau mūsu mūzikas tēvs ir virzījies.

NO JĀZEPA VĪTOLA ATMINĀM

y

UN RAKSTIEM...

Šeit mana dzīve, kā es pats to redzu. Varbūt nepareizi redzu, bet

man divu vai vairāku dažādu bri||u nav. Viss tas, ko rakstu, tieši no atmiņas. Nebija man pacietības rakstīt dienasgrāmatu: pārāk daudz grēku būtu starp maz taisnīgiem darbiem tanī bijis jāatzīmē.

Esmu savā mūžā saticis ļoti daudz tādu cilvēku, no kuriem katrs nozīmēja pasauli par sevi, katrs — nodaļu vēsturē. Nav ne manos speķos, nedz arī mans nodoms tos savirknēt romānā, kur nu vēl ar sevi pašu centrā. Bet pirmajā personā pavisam nerunāt arī nevaru; šad tad arī es gribu tikt pie vārda. Sevišķi, ja man izdotos šo darbu novest līdz galam, skart arī mūsu tagadējo Latviju. Un, ja tad jūs klausītu kādu skarbāku vārdu, — lai tas man tiktu piedots. Esmu varbūt savu mūžu vairāk klusu cietis, nekā tas — man pašam pretim — būtu vienmēr bijis gluži attaisnojams.

Gaujienā 25. VII 1936.

* * *

Saule riet. Diena bija gara, gaiša, un vērts pie tās vēlreiz pakavēties. Sevišķi labprāt domas meklē atpūtu.atmiņas atgriežas pie sen nogrimušām dienām, pie tām tekām, kur manas bērna kājas skraidījušas. Kopš tiem laikiem pagajuši gadu gadi, un laika likums žēlastību nepazīst . . .

Pameklējiet kādu manu radinieku ģimenes albumā, atradīsiet mana mātestēva Mārča Neimaņa fotogrāfisko attēlu pašaustā latvju pelēkā vadmalas tautiska tērpa, ar glauniem krūšu šņoriem. Tas bija godīgs un arī jo plaši godāts amatnieks-melderis; turklāt hernhutiešu iecienīts sludinātājs — pirmais vīrs draudze: visas godības — kristības, kāzās, bērēs — viņam piederēja goda vieta un pirmais vārds. Pēc viņa tikai naca mācītāja, skolmeistara un citu lielkungu rinda. Savam dievam un savam darbam kalpodams, neklausīdamies ne pa labi, ne pa kreisi, mans grospapa bija uzglabājies it kā piemineklis no seniem laikiem, kad nekādi Švauksti, ne Drenberģi vēl nemulsināja ļaužu galvas. Pats savam rokām viņš bija sadišlerējis savu zārku, pats savām rokam kalis savu Vidzemes pelēkā granīta kapa krustu. Valmieras kapsētas vecajā daļā jūs atradīsiet viņa dusas vietā galvas galā divus krustus: viens ar uzrakstu «Mahrzs Neimanis» — tas piederīgo celts, otrs — ar viņa paša rokas kaltiem trīs krustiem + + + . Ļoti skaidri vēl atceros savu grospapu. Jo vispirms — viņš bija tas, kas mūs kulbā pārveda no Jelgavas uz Valmieru un atpakaļ . . . Bija stalts un skaists vecis, droši uz kājām turējās . . .

Māte man stāstīja, ka mans ierašanās termiņš šinī prieku un bēdu pasaulē — 14./26. jūlijs — gan neesot bijis viņas paredzētais; un mana pārmērīgā steiga — divi meneši priekš laika! — esot visapkārt izsaukusi daudz un stipras bažas. Mans augumam piemērotais pirmais šūpulis esot tamdēļ arī bijis — stopa mērs; un, tā kā sava niecīguma dēļ neesot varējis uzkrāt pietiekoši siltuma, tad mani esot guldījuši karstās smiltīs. Viss nupat teiktais nekavēja tikt sava laika par diezgan

plaši pazīstamu mazu blandoni . . .

* * *

Biju kādu agru vakaru jau gultā ielīdis, pat aizmidzis, kad māsa mani modināja — vistrūcīgākā apģērbā. Tad mani nosēdināja pie klavierem: zinu, ka ar kājām pedāli sniegt vēl nevarēju. Laikam Heta man patika, jo drīz tiku nodots tēva rokās — šķiet, māsa man nevarēja iedvest vajadzīgo respektu. Tēvs bija stingras dabas, ļoti mazrunīgs, loti noteikts savos prasījumos. Pretstats mātei. Tā mūs, bērnus lutināja, mums gan dažkārt ar asarām acīs — piedeva mūsu lielos un mazos grēkus, un tadu man bērna gados bija ne mazums. Pie klavierēm gan ar tēvu satiku labi; asa varda tur no viņa nedzirdēju. Laikam mani vel neveiklie un droši vien ne katrreiz rūpīgi nomazgatie pirksti viņam tomēr sagādāja zināmu patiku. Tēvs sēdēja pa kreisi no manis, un uz to pusi glūnēju pirms stundas sākuma: parasti uz klavieru vāka saskatīju apaļu rožainu ābolu, mana balva pec gludi nospēlētā gabaliņa.

Tēvs nez vai bija sevišķi muzikāls. Bet seminārā ievingrinājies vijoles spēlē, ciktāl tas vajadzīgs skolotāju uzdevumiem, viņš prata laikam ari kādu korāli nospēlēt uz klavierēm. Mātei esot jaunībā bijusi skaista balss . . .

Jau brīdināju: šīs atmiņas rakstītas pirmā kārtā — man pašam. To vēlreiz atgadinu tiem, kas garlaikodamies man līdz šim sekojuši. Un kārtības notikumu norisē nesolīju, nedz solīšu uz priekšu. Tomēr būtu laiks pamazām tuvoties jautājumam: kā tiku mūziķis? Jo par to vēl nekādas runas nebija, gan kārtīgi Ziemas svētkos un lielajās ģimenes godībās nospēlēju savu Herza, Hūntena, Loschhorna salongabaliņu, bet pirmā Bēthovena sonāte vēl nebija nodarbinājusi manu muzikāli analītisko pratu, vēl nepratu atšķirt banālu Trēdes parafrāzi, Skarla Megera sentimentālu krievu fantāziju no Mocarta menueta un randa daiļumiem . . .

Pirmo daudzmaz apzināto muzikālo iespaidu guvu no koncerta Trīsvienības baznīcā, sirmā mūzikas direktora Rūdolfa Pasteļa vadībā dziedāju Mendelsona «Paulu». Biju laikam ap desmit gadu vecs. Saldās skaņas neparasti valdzināja; tomēr vēlā vakara stunda uzvarēja; mūzikas iežūžināts, svētlaimīgi iemigu. Ķesterim, kas modināja mani jau tukšā baznīcā, bija vārds Herr Sorgewitz.

* # *

Konservatorija mani saņēma bargi. Eksāmenā man prasīja, kamdēļ esot braču izvēlejies, laikam neizdevies vijolnieks?— Brīvvieta? Jā, tekošā mācību gada tadas bračas klasē neesot. Visām cerībām gals! Un te reaģeju ar vienīgo, kas manā arsenālā bija — ar baltām asaram šņukstēdams stāstīju par manas māsas sarakstīšanos «ar direktoru Da-vidovu». Priekšsēdētājs izrādījās, par laimi, pats Davidovs . . .

* * *

Starp maniem pirmajiem skolas biedriem — bračas klase nebija neviena, kam tuvoties būtu sajutis kadu gribu, — man atmiņā sevišķi divi, ar kuriem ilgāku laiku kopa turējos. Pirmais — armēnietis Ekmeļjans. Jau vira gados— stipri pāri trīsdesmitajam — viņš mācījās konservatorija

uslīdz oficiālā uzdevumā: Ečmiadzinas arhibīskaps yiņu

ija sūtījis iepazīties ar Eiropas muziķu, gatavoties mūzikas mācības pasniegšanai Ečmiadzinas garīgajā akadēmija. Ek-me|jans bija mūsu starpā balts zvirbulis — vaļ un labsirdīgs, ne bez muzikālām davanam; bet izteikti — no Rietumeiropas, mūzikas nozīmē. Sava klostera predastinētais reģents, viņš savā dzimtenē bija uzaudzis pie trešdaļtoņu mūzikas; ta viņš dziedāja savas armēņu dziesmas, tāds bija viņa tautas instrumentu skaņu sadalījums . . .

Vēl kārtīgi — profesora Černija klase — satiku ar tautieti Jāni Sērmūksli, abi izpelnījāmies pirmaja eksāmenā cenzuru «sehr/ fleissing». Sērmūkslim pretim sakumā jutos mazs nieciņš. Vienmer kluss, nopietns — kā jau Cimza semināra bijis skolotājs —, viņš atstāja drīzāk macītaia neka mākslinieka iespaidu. Viņa mērķis bija sasniegt pilnu gatavību ērģeļu spēlē, triju gadu laikā viņš to spīdoši panāca profesora Homiliusa klase, beidza konservatoriju ka laureāts.

Trauslas veselības, cīņai ar dzīves untumiem no dabas maz gatavots, viņš pārāk agri salūza. Krietnā mūziķa, kris-tāltīrā cilvēka un kolegas vārds pelna, lai to neaizmirstu mūsu mūzikas agro dienu vēsture.

1881. g. rudenī reizi satikos ar Pēterpils studentiem — latviešiem. Jurjānu Andreju, Vensku Eduartu, Stērstu Andreju, filistriem Mārtiņu Remeiķi, Kešonu Dāvi, daudz citiem. Iespaids dažāds. Pozitīvs tamdēļ, ka šie jaunie paziņas mani ieveda līdz tam man svešajā latvju ideoloģijā . . . Negatīvi tamdēļ, ka mani priekšlaikus ierāva nekārtīgos bohemiesu tikumos jeb, pareizāk, netikumos; daudz laika tika tērēts, ko labāk būtu pavadījis grāmatas vai partitūras sabiedrība; arī pāragri mani pieradināja pie alkohola: viss tas maniem tikai 18 gadiem bija vēl maz piemerots . . .

* * *

1888. g. marts — uzdevumi beigu eksāmenam. Bijām trīs absolventi: Aleksejs Petrovs — vēlāk mans kolega konservatorijā, Konstantīns Antipovs un es.

— Visiem viens un tas pats uzdevums: simfonijas pirmā daļa; operas skats — šķiet, no «Borisa»(?) koris a cappella.

Vai pavadītais darba gads lika manīties — ar simfoniju netiku visai viegli galā; ilgi mekleju pēc pirmās tēmas. Kori uzrakstīju tikai beidzamā naktī, divas taktis Grīgam nočiepdams. Tomēr liktenīgajā maija dienā, pīkst. 6-os, biju — kā pavēlēts — direktora Davidova

kabineta priekšistabā, bet ar tik mocošām galvas sāpēm, ka palūdzu at|auju nospēlēt savus darbus slapju dvieli ap galvu. Un — vispārīga jautrība! — ienākot ieraudzīju Davidovu gluži līdzīgā galvas rota.

Antipova un mana simfonija tika atzītas par piemērotām izpildījumam svinīgajā aktā Miķeļa pilī. Citu rītu devos pie Rimska partitūras sīkākai kontrolei. Atstājot klasi, satiku Davidovu:

«Sveicu ar zelta medāli, nolēmām jūs saistīt konservatorijā kā teorijas pasniedzēju!»

No negaidītā prieka galīgi apmulsis, stāvēju labu brīdi konservatorijas durvju priekša. Tad iebrāzos tuvajā tele-rāfa birojā, vēstīju par savu laimi vecākiem Jelgavā. — Tie ija divi — Rimskis-Korsakovs un Davidovs, kas ar vienu vardu man atvēra darba un goda pilnas nākotnes vārtus: man latvietim!

Māte mani saņēma iesaukdamās: «Bet kā tu izskaties? Tavās drēbēs jau var sabāzt divus tādus kā tu!»

* * *

Trešie dziesmu svētki ne jau tie bija mani pirmie. Puika būdams, tēvs — māte mani, tolaik vēl kautrīgu vācu ziņģu skandinātāju, noveda uz Rīgu, uz otriem dziesmu svētkiem. Nodoms bija mīļš; efekts — bēdīgs, jo mans neatlaidīgais pavadonis tamlīdzīgos gadījumos, nepanesamas galvas sāpes, arī šoreiz neizpalika; un gaidīto prieku vietā piedzīvoju gulēšanu uz «tantu Bazeneru» sakarsētā, nejauki pēc kaķiem odošā dīvāna . . . Toties bagātāka bija trešo dziesmu svētku raža. Spīdošie koncerti, draudzības atjaunošana ar Jurjānu Andreju ... Un ar šo latvju mūzikas labāko garu paliku turpmāk nesaraujami saistīts.

* * *

Viens no svarīgākiem, ja ne pats svarīgākais dzinulis latvju daiļniecības jaunatnes sadzīvē un attīstībā laikā priekš gadsimtu maiņas bija «Rūķis». Akadēmistu un stiglicioniešu nodibināts, tas drīz ap sevi pulcinaja ari citu mākslu pārstāvjus, un mes, jaunie muziķi, «Rūķi» vienmer atraaam plaši atvērtas durvis un sirdis. Šeit iepazinos un iedraudzējos ar Purvīti, Rozentālu, Zariņu, Tilbergu, Jaunkal-niņu . . . kas jau tuvākā nākotnē pa daļai sev iekaroja vadošas vietas mūsu latvju un ari pasaules mākslā.

* * *

Negribu, nedz protu šeit attēlot 1904./5. g. smagos notikumus. Arī ķāda konservatorijas audzēkņu grupa bija uzsākusi pretvaldības aģitāciju, sasaukusi mītiņu, izplatījusi proklamāciju, ar vienu vārdu — sistemātiski revolucionē-jusi konservatoriju, tapat kā jau bija revolucionētas visas citas mācību iestādes.

Un bērnišķīgi būtu bijis cerēt, ka slimība, ar kuru sirga visa valsts, būtu taisni konservatorijā bijusi dziedināma mājas līdzekļiem. Bernhards krita šādai īsredzībai par neglābjamo upuri. Viņš bija

noteikti uz labo pusi orientēts, un pielaižams, ka citāds viņš, vēl ķeizariskās konservatorijas direktors, arī būt nedrīkstēja. Tomēr ne orientācija uz labo bija viņa kļūda, bet situācijas galīgā pārprašana; viņš neapzinājās, kāds elementārs spēks bija iekustējies, iedomājas apturēt šo kustību ar bargu vārdu un žestu. Izsaucis mākslas padomi, viņš to iepazīstināja ar «disciplīnas laušanas»

fadījumiem, kam sekojusi audzēkņu atteikšanās paklausīt onservatorijas augstākās varas orgānus, un galu gala griezās pie pilnsapulces ar jautājumu — kā sodīt vainīgos.

Šķiet, jau dienu pēc aprakstītās padomes sēdes kāda mākslas padomes daļa — šķiet, pāri par 30 — sanāca Glazunova dzīvokļa plašajā zālē. Kā prokurors uzstājās Rimskis-Kor-sakovs, apmēram, teikdams, ka Bernharda taktika neesot laikam piemērota, apdraudot kontaktu starp audzinātājiem un audzēkņiem. Pēc neilgām debatēm vienojās piedāvāt Bernhardam atlūgties no amata. Sastādīja rezoluciju, vāca parakstus. Vienīgais, kas savu parakstu liedza, biju es. Mierīgi stāstīju par manām personīgām attiecībām pret Bernhardu, par to uzticību, ko viņš man davaja jau kopš maniem pirmiem soļiem konservatorijā; teicu. Ka mans paraksts nozīmēšot dūrienu mugurā pēc pierē saņemta skūpsta. Nezinu, par cik šī mana deklarācija tika iztulkota kā «pilsoniskās dūšas trūkums», kā streiklauža nodevības solis. Bet ne tanī pašā vakarā, nedz kādreiz vēlāk par to neesmu dzirdējis neviena nosodoša vārda, neesmu manījis mainījušas pret mani koleģiālas attiecības. Taisni otrādi: pēc maz dienam saņēmu visas padomes uzticības apliecinājumu . . . Un no Ļadova aizmuguriski izpelnījos vārdus: «Люблю Витола, он чист.»

* * *

Vai vecam Augustam Dombrovskim vīts viņa cienīgs piemiņas vainags? Ja ne — tad gan pie tā derētu domāt pie laika, kamēr viņa atmiņa uzglabāta ne viņa mantojumā — Mil-grāvja Ziemeļblāzmas biedrības celtnes un dārzā vien. Biju sī tautas labdara mājā kā savējs; nevaru tai arī šeit garām iet.

Kādā, šķiet, augusta pievakarē Šķilters mani aicinaja sev līdzi uz Milgrāvī: Dombrovskis taisoties nospraust vietu jauna paviljona — Bezalkohola biedrības interim-mā-jai. Gaidīju kādu varbūt svinīgu aktu, bet lieta notika brīnum vienkārši. Ar saviem pavadoņiem paris vārdus mainījis, viņš iesprauda šur tur pa kārtiņai: «Šeit rit jau sāksim celt.» Arhitekta viņam nevajadzēja: viņš pats bija sava meta zīmētājs, materiālu šķirotājs, mūrnieka un galdnieka virsvadis. Un ne vien šo interim-māju, bet pēc tam arī stalto balto pili celdams, kas vēl šodien no tālienes redzama, no jūras puses Daugavā iebraucot. Šo balto māju Dombrovskis cēla tikai un vienīgi no akmens un dzelzs, lai nekāda soda ekspedīcija to turpmāk vairs nodedzināt nevarētu. Šīs baltās pils iesvētīšanai 1913. g. sarakstīju un vadīju mazo kantāti

«Ziemeļblāzma».

Milgravja bernudarzam un pamatskolai vajadzēja Dombrovskim palīdzēt viņa cīņai pret tautas sērgu — župību. Bet ar to viņš neuzskatīja savu uzdevumu par pabeigtu. Turpat, blakus Ziemeļblāzmas dārzam, viņš ierīkoja Burtnieku māju rakstniekiem, māksliniekiem: atpūtas un klusu, dienišķām rūpēm netraucētu darba vietu. Telpas nebija plašas, bet tomēr pietiekami ērtas. Šeit kādu laiku pakavējās Kārlis Skalbe; ja nemaldos — arī Krišjānis Barons.

Bet blakus savai Ziemeļblāzmai viņam bija atkal ne zirdziņš, bet zirgs, kuru bez apstāšanās jādelēja. Mūzikas draugs, viņš centās izdibināt noslēpumu, ko itāļu vecmeistari Amati, Stradivari, Modzīni bija kapā sev līdzi paņēmuši. Līdz pašai savai beidzamai dienai viņš nemitīgi būvēja vijoles, bračas, violončellus — pa starpām ari pa kontrabasam. Un proti, šī ražošana bija eksperimentu nepārtraukta rinda. Dombrovskis imitēja visādu meistarinstrumentu mērus, koka biezumus, zīmējumus.

Vecais Augusts raksturojams kā oriģināls, kādi mūsu dienās vairs tikai reti satiekami. Galīgi self-made, no nabaga rokas puiša uzstrādājies līdz lielrūpniecības īpašniekam, viņš savā dzīvē un uzstāšanās nepieņēma ne lakas, ne glazūras. Jau ārēji viņa figūra bija pazīstama visai Rīgai un tās plašai apkārtnei. Ziemu un vasaru garā, neaizpogātā pelēkā mētelī, pietiekami nolietotu mīkstu «filci» galvā, bet

alvenais — gargari plivinošu, vairāk reizes ap kaklu tītu

iezu villaiņu šalli — viņš nevarēja nevienam nepalikt nepamanīts. Kāda bija viņa āriene, tāds arī bija viņa runāšanas veids: ko viņš teica, tas bija tālu sadzirdams; un noslēpumu viņam šķietami nekad nebija.

Politiskā dzīvē viņš aktīvi nepiedalījās, bet mīlēja savus novērojumus stipri neveiklu roku ar zīmuli atzīmēt — uz avīžlapu malām, vēlākam apstrādājumam, piekodinādams, lai tās projām nemestu. Bet kamīns taisni viņa vietai blakus rudenī un ziema gandrīz pastāvīgi kurinājās . . .

* * *

No sendienām politiskas patstāvības aplaupīta, kara postījumos bieži vien mainīdama valdniekus, mazā latviešu tauta gadu simtiem cauri tomēr iznesusi savu etnogrāfisko savdabību. Valoda un paražas saglabājušās — ne tikai atsevišķos novados — pirmatnējā veida tādā merā, ka daži tautas puristi, gribēdami dievkalpojumos atjaunot senču rituālu, veikuši pirmos pasākumus, lai senajiem paradumiem atkal piešķirtu īstu spožu varu.

* * *

Latvju dziesma, mūsu dziesma — kas tevi tik burvīgu radīja? Kur ņēmi to dziļumu, kur smēli to dziļumu, kas, tevi klausoties, sirdī prieku vairo, bēdas remdina?

Ilgus, ilgus gadus tai vajadzēja slēpties, tikai klusināta ta atskanēja, neatzīta, pat nievāta. Par pagānu dziesmu to sauca, par blēņu dziesmu. To nīdēja tie, kas mūsu zemei, mūsu tēviem un mātēm par kungiem uzmetās.

Un tomēr — musu dziesma bija par draudiem, par naidu stiprākā. Arvien drošāk, arvien skaļāk tā pacēlās pāri pat tumšakajiem mākoņiem. Pulcējās tautas dēli, tautas meitas, jauki savu dziesmu skandinot, un neatradās vairs tā vara, kas spējīga būtu to apspiest, noklusināt.

VIKTORS AVOTIŅŠ

SIMULTANDZIVE

. .

(JAUNO PROZAS VAROŅA INTERPRETĀCIJA)

Dzīve vienmēr ir īsta. Protams, pasaules viltotāji gribētu, lai mēs par īstu pieņemtu ko citu. Pūlas padarīt mūs par kaķēniem. Proti — lai mūsu gara acis neatvērtos iespējami ilgi. Vai — vēl labāk — neatvērtos nemaz. Tas ir — lai mēs no šūpu|a nonāktu tieši kapa. Un tikai šo mehānisko gaitu, neko citu, neko vairāk, uzskatītu par dzīvi. Agrāk tā bijis tīkami dievam, tagad tas ir valsts interesēs. Taču dzīve ir īsta ikvienā veidā. Arī, ja mēs paši sevi aizmidzinām, un mums liekas — kaut kur ir bijis vairāk īstuma nekā šeit un tagad. Attiecībās varbūt. Ne dzīvē. Koks un pagale, putns un izbāzenis ir vienlīdz īsti. Arī tas, ka mēs jaucam vienus ar otriem, ir patiešām tā. Dzīvē, nevis blakus tai.

Kad jaunie prozaiķi ieraudzīja šo pasauli, šķirba starp vēlamo ideālu un īstenību saucās — «reālais sociālisms». Tā sauktā «literatūras vadība» ar piesardzīga redaktoru institūta un mimikrējošas kritikas palīdzību centās iedzīt starp sabiedrību un mākslu ķīli, kuru varētu dēvēt par direktīvo reālismu. Cilvēka materializācija bija apgrūtināta ne vien sociālekonomiskajos uzskatos, bet arī mākslā. Tā arvien ir apgrūtināta tik lielā mērā, cik birokrātija darbojas cimdos un nav vārdā nosaucama.

Informācijas kanālus radošās personības iekaroja ar manierēm, stilu, kurš bija visai līdzīgs austrumu arhitektūrai. Ornaments pilnīgi nosedza struktūru. īpaši bagāti šai ziņā bija septiņdesmitie gadi. Forma un ari varonis bija dāsni apveltīti ar daiļrunību. Ja gribējās ne tikai priecāties par formu, bet ari «kaut ko» pateikt sociālā jomā, liekvārdība k|uva pat «nepieciešams» konstrukcijas, kompozīcijas elements. Laicīgo vajadzēja paildzināt (piem., varonības izpratne), atsevišķo, sajaukto papildināt līdz iluzoram veselumam (glābiņi — pagātnē, ģimenē u. tml.). Harmonija un bezgalība netika

personificētas (neizzinātā, transcendentālā, dieva veidolā, neliekuļotā idejā), to garīgā jēga — sadrumstalota un varbūt saglabāja savu patieso nozīmi tikai matemātikā un fizikā. Individualitātes noteiktā «zelta griezuma» sajūta konfliktēja ar personību tāpat kā rūpniecība ar dabu.

Var, protams, strīdēties, vai «Ezopa valoda» (saukta arī par «vergu valodu»), nodrošinot gandarījumu par izteiksmi, spēj sagādāt arī pilnvērtīgu pilsonisku prieku. Katrā ziņā literatūra arī pilsonis-kuma ziņā apsteidza pārējos inteliģences uzturētos institūtus. Arī skolu, kurā mācījos es, jaunie prozaiķi, viņu skolotāji un jau arī viņu skolotāju skolotāji. Kur literatūras — arī jaunākās — skaidrojumi mācību grāmatās un — daļēji — stundās arvien paredzēja, ka cilvēka patība, viņš pats ir tikai savas sabiedriskās rīcības refleksija. Ka viņa personiskās drāmas, viņa laimes un nelaimes, likteņa konteksts izsakāms ar ārējām, socializētām remarkām. Ka intīmās dzīves vērtību nosaka tās spēja būt «visas sabiedrības īpašumam». Situācijas psiholoģisms un tēla psiholoģija parasti tiek saplūdināti, kādēļ par raksturu var spriest vien tipa, bet ne individualitātes līmenī . . .

Protams, skolas un daža laba cita sabiedriskā institūta kultūruztvere vairs tik konsekventi necenšas iešūt skolēnus piecdesmitajos gados piegrieztās livrejās. Emocionalizētie, «saprātīgie» *zelta zvaigžņu, ciemu pie jūras* mehānismi ar pilnīgi socializētām jutām un no personas distancētu personisko dzīvi kļuvuši par «cilvēcisko faktoru». Tomēr visumā skola ir saglabājusi simplistisku pieeju («katram cēlonim vienas sekas, katrām sekām viens iemesls») literatūras darbu skaidrojumā. Varbūt šī pieeja der kādiem vidusmēra sacere-jumiem, taču skolas Totam, Edgaram vai Briviņam dotais raksturojums acīmredzot domāts kadru daļai, nevis dvēselei.

Kāds tam visam sakars ar jauno prozu? Nez vai oficiāls simplicisms spēj ietekmēt talantīgu rakstnieku, patiesi inteliģentu cilvēku. Taču tas — kā sabiedrības dzīves ideoloģiska, iesīkstējusi norma — veidojis jauno prozas vidi un varoni. Gan jauno prozaiķu vienaudži, gan, kā teicu, viņu skolotāji dažādās pakāpēs baudījuši izglītību, kura izvairās no polemikas ar autentisku personību, nemeklē to cilvēkā, kura literāros tēlus lielā mērā tiekusies traktēt pēc formulas «viņš ir tāds, kā mums vajag». Turklāt tiekusies šo attieksmi padarīt par audzināmā kredo: «esmu tāds, kādu jums vajag». Identitāte — lūk, galvenais jauno prozas varoņu deficīts. Ilūzijas — deviņpadsmitā gadsimta literatūras *apetitus vitae*—, jauno prozas varoņus apciemo reti. Taisnības labad jāmin, ka runā arī tā: «Viduvēja cilvēka glābiņš ir loģika. Ilūziju vietu še aizstāj diezgan bēdīgais dzīves praktiskais aprēķins.» Laiks top «horizontāls», telpa — statiska. Arī tāpēc ir svarīgi, kā teiktu Tēns, aplūkot šo prozu kā sabiedrības produktu, kurai un kurā tā radīta.

Sociālais raksturojums, kas nosacīti vieno Z. Skujiņa, A. Bela, V. Lāma vai J. Mauliņa varoņus, jauno prozas pamattipam vairs lāgā neder. Man gan nešķiet, ka jauno proza un tās varoņu vienojošās īpašības tapa uzreiz un no nekā. Jauno prozā sastopamos gara radiniekus ar savu groteskas siksnu trenkājis Andris Jakubāns, oblomovisms latviskā gaumē sastopams Aivara Kalves stāstos, jauno prozas varoņa mutācijas fiksējuši Andris Pūriņš un Aivars Kļāvis.

Jānis Škapars («Avots», 1988. g. Nr. 2, 3) raksta, ka arvien nav rimis triju tēva dēlu konflikts. Droši vien tā ari ir. Tomēr — astoņdesmito gadu latviešu prozā es šo konfliktu nesaredzu. Plēsušies pārsvarā pirmais dēls ar otro. Šai sakarā priekšplānā, manuprāt, bijušas pirmā, proti — vecākā, dēla problēmas. Nekur nav teikts, ka pirmajam dēlam obligāti jābūt Biernam, nelgām un stulbenim. Taču stereotipu: vecākais dēls — ortodokss, vidējais — konformists, jaunākais — novators, varbūt var pieņemt. Tāds pirmais dēls man šķiet gan Bērtulsons P. Putniņa lugā «Uzticības saldā nasta», «pirmais dēls», manuprāt, ir Māra M. Zālītes «Pilnā Māras istabiņā», Liepsargs A. Bela «Saknēs» utt. Tie nav nekādi kriminālisti, tie ir saimnieki, kuri vēlas pārtapt un pārveidot dzīvi, mainot atsevišķo, grib katru jaunu sēklu sēt no sētuves. Tie ir vecākie dēli, kuriem nežēlīgais konflikts ar muļķa brāli, ja vien tāds gadītos un netiktu kritiķu varoņgribas sacerēts, varētu izvērsties visnotaļ derīgs (kā vecam brālim, tā antiņam). Jo tas būtu sensenais pieredzes un jaunatklāsmes strīds. Bet . . . pamuļķi vien, īsts muļķis nenāk lauzties ar vecāko brāli. Vecais brālis Bērtulsons grib gan taisnību un vienlīdzību, taču, P. Putniņam varbūt nemaz nezinot, domā, ka tie principi, kas ir labi ražošanai, būs labi arī sievai. Aizskar ne jau Bērtulsona ētiskie principi, bet gan tas, ka viņš identificē pašizkrāvēju ar bērnu rati-' ņiem. Viņš ir ortodokss, citādi darot, viņam dzīve šļuktu no rokām laukā. Turpinot cienījamās boļševistiskās tradīcijas, viņš kā Matrosovs metās priekšā caurumiem ražošanā un sadzīvē. Bet ne cilvēka dvēselē. Māra «Pilnā Māras istabiņā» ir saimniece pār ļaudīm. Ne Nabags no «Zelta zirga», kurš māca, bet autoritāte, kas rīko. Liepsargs — arī saimnieks, kurš, tāpat kā Matjoras sievas, jūt civilizācijas intervences destruktīvo ietekmi uz morāli, vidi, darbu. Jūt, bet domā «uz vizbulīti».

Tā nu esam savdabīgā situācijā, kad «vecāki» nevar, bet «bērni» vēl nespēj, un jauno prozas personāžu nosacīti vislābāk raksturo ne pirmais, ne otrais, ne trešais, bet gan pazudušais dēls. Turklāt mainījies arī sociālo interešu fons. Vidējo paaudžu prozas varonis tiecās saudzēt, saglabāt, atjaunot (mazāk — pārveidot un radīt) to, ko viņš pats vai cilvēce uzskata par vērtību. Jauno prozas varonis ir šādai rīcībai visai svešs. (Jauno prozā gan nav kāds viens, viscaur vienāds tips. Šī «unifikācijā» nepieciešama, lai pievērstos tam varoņa īpašībām, kuras man šķiet vistipiskākās.) Jauno prozas personāžā attieksme pret

morālām un materiālam vērtibām ir lielākoties eksistenciāla: iegūt, uzturēt tik un tādas vērtības, cik nepieciešams, lai iztiktu. Ari — iegūt nepūloties, neizvēršot ilgu domu vai muskuļu darbību, gūt, izmantojot apstākļus, mainot, īrējot savas «iekšējās» rezerves, atdodot uzkrāto, nodzenot matus uz pieres, šo to nosperot u. tml. Turklāt —cik iespējams izvairoties no konflikta ar vidi, ar esamību. Tai skaitā no konfliktiem jeb cīņas par savu labklājību, saturīgāku dzīvi u. tml. (E. Rubene, A. Vālodze, R. Kalpiņa.) Eksistence tiek raksturota pārsvarā kvantitatīvi: cik ilgi, cik reizes, cik skuķu .. . Kvalitātes jomā svarīgākas šķiet «iepakojuma» problēmas.

Rudītes Kalpiņas stāsts «Brīvības kareivis» man liekas visai pārliecinošs mūsdienu pazudušā dēla manifests. Viņš nevar atgriezties ne atpakaļ, ne uz priekšu, ne sevī. Atpakaļ nevar, jo — ***«nebija kurp vērsties izstieptām rokām, no kurienes gaid.it laipnību un žēlastību».*** Varbūt viņš gribētu atgriezties, bet nezina, pie kā. Neredz, kas varētu būt viņa vecāki, viņa sabiedrība\dlvēcības, nevis funkcijas izpratnē. Uz priekšu nevar, jo — ***«neredzējasevi to ierindnieku pulkā, kas gatavi ar saviem kritušajiem augumiem rādit uz brivibas pusi».*** Jo — ***«esmu kļuvis vecs bridi, kad apjautu, ka neko nespēju ietekmēt».*** Sevī nevar, jo viņš sevi ļoti «īsi» redz, pašizcīņas ceļš viņam praktiski neeksistē. ***«Ko vērta ideja, kuru nekad nģvar īstenot?»*** Te ir tas, ko minēju par harmonijas un bezgalības uztveres galīgu-mu, dzīvi bez augstākā. Nav stimulu, nav potenču, lai pazudušais dēls neliektu plecus, lai viņš pārnāktu kā pestītājs.

Pieejamie darbi plus kaimiņu kritika liecina, ka latviešu jauno prozaiķu pašnoteikšanās spēja šobrīd ir lielāka nekā igauņu vai leišu vienaudžiem. Izteiktāks ir «jaunatnes skats». Nevis skats «uz jaunatni» vai attieksme: «par jaunatni». Taču latviešiem krasāk izteikta jauno autonomija. Nereti jaunā cilvēka biogrāfija, viņa priekšteči, pieaugušie līdzcilvēki, apkārtējās, ne «savas» vides zīmējums u. tml. pastāv tikai kā nekonkrēts, vispārējs fons. Jauno problēmas, vide pastāv it kā distancēti. Ne cilvēcē, bet tās dekorācijās. Iespējams, ka arī tā ir laikmeta aina. Pastāvīgā cilvēka gara apvāršņu direktīvā mērīšana, kultūras nedabiskā, atsvešinātā loma tautsaimniecībā, morāle, kura apsveic atbilstību, taču noraida patību. Tie varētu būt daži iemesli, kuru dēļ sociālā ainava latviešu jauno prozā nereti atgādina mēness ainavu.

Domāju gan, ka šīs ainavas skatu jūtami ietekmējis tas, kas te, pie mums, noticis ar latviešu valodu. Var teikt — pati socialitate radījusi savu valodu, tās tēlojošās īpatnības. Tiesa, ari paši autori (atšķirībā no jaunajiem dzejniekiem un izņemot prozistes A. Neibur-gu un G. Repši) ne sevišķi pūlas pārvērst valodu par stila instrumentu. Lai nu kā, bet ilgus gadus vai vienīga sabiedriskā vieta, kur baudīt un izkopt valodu kā precīzu komunikācijas līdzekli (ar jūtām, pieredzi, vidi u. tml.),

bijusi mājas sabiedrība. Varbūt vispārējais fons netiek izstrādāts tāpēc, ka trūcis precīzu valodas līdzekļu. Daba kā tēls parādās visai reti. Jaunie prozaiķi pārsvarā operē ar cilvēku, nevis pasauli. Kāds teicis: «Jo tuvāk cilvēks dabai (ari cilvēka. — V. A.), jo tēlaināka valoda.» Jo atsvešinātāks no «es» būtības materiāls, jo normatīvāka, šabloniskāka tā atklāsme. Tas ir — ar «īstenības acs» lomu gana vēsturei, daiļliteratūrā šāda «atspoguļošana» nereti stiepj sev līdzi to nonivelēto valodas apjomu, ar kādu izlīdzas publicistiskais vispārllmenis. Es — diemžēl ne praktiski, bet lasīdams — esmu pārliecinājies, ka tā vai cita daiļdarba sintakse apliecina autora individualitāti jūtamāk nekā darbā apcerētās problēmas.

Kritiķi nožēlo, ka cilvēks «ar normāliem vērtību kritērijiem, ētiskajiem principiem» nesaņem tikpat normālu varoni. Ja vienam otram kritiķim vai literātam novilksim viņu vārdiski paustos normālos kritērijus un ētiskos principus, atklāsies puslīdz gatavs jauno prozas varonis. Svabads no maskām, abstrakcijām. Kritiķiem vairs netiek sagādāts tāds komforts, kāds ilgi bijis viņiem ierasts. Kad kritiķi varēja līdz ar autoru sludināt, piesaukt, apliecināt kādu visnotaļ humānu kategoriju, kādu vispārcilvēcisku vērtību un šajā pateicīgajā vilnī slēpt neprofesionālismu, neprasmi veikt būtisku raksturu, tipu, kompozīcijas analīzi. Jauno proza neļauj kritiķim pabūt misionāram, apcerēt morāles stereotipus. Turklāt morāle ir mainīgs lielums. Ja lasītājam nepatīk vai kritiķim neērti, tad tur gan nav vainīga jauno prozas attieksme pret ētiku un morāli (kādu, starp citu, morāli?). Ja vien par morāles «spēles» noteikumu pārkāpumu netiek uzskatīta nepatīkama taisnība, inertuma atklāsme. Tas, ka uz viena ģīmja paaudžu un vienas paaudzes attiecībās klājas dubult-, trej- un četrkārtu maskas. Galvenais jauno prozas panākums man pagaidam šķiet tas, ka notikusi zināma pārvietošanās no cilvēka — vērtību nesēja cilvēka kā tāda virzienā. Līdz ar to tiek vairāk atklāta viņa patiesā spēja «nest vērtības». To var uzskatīt par brīdinājumu, to var uzskatīt par palīgā saucienu. Kā vēlaties.

Protams, kritiķu un dažu lasītāju nožēla savā ziņā atklāj to, ka jauniešu sociālās, pilsoniskās pašnoteikšanās problēmas kļuvušas daudz asākas nekā iepriekšējā paaudzē, ka jauniešos humānisma krīzes priekšsajūta ir uzstājīgāka. Varbūt tāpēc varonis un viņa radītājs jauno prozā k|uvuši krietni «tuvāki». Nepietiekama distancēšanās var pat kļūt par pinekļiem stāstu kompozīcijā, varoņu raksturojumā (A. Vālodze, E. Rubene). Pavērojis jauno prozas varoņu kopsapulci, filozofs varbūt teiktu, ka dzīves mērķus tiem aizstājuši dzīves līdzekli un ka šādas dzīves sakars ar pagātni, ar atmiņu ir vai nu retināts, vai muzejisks. Varbūt viņam ienāktu prātā, ka varoni (piemēram, A. Tarvida Ralfu) pārņēmis narcisisms. Sak, pats visu, citi — instruments. Zināmā mērā to pamattipu, ko redzam jauno prozā, var uzskatīt par

bronzas cilvēka pretmetu. Tolaik — stabils, direktīvs mērķis un — nelokāms, principiāls, šim direktīvajam mērķim apziņu pilnīgi pak|āvis, izpildītājs. Nule — galēji priekšme-tiskota, no «es» neatkarīgu, šķietami neiespaidojamu principu apvāršņa ietvaros uzturēta vide. Mirklis, mūžība, dzīvas būtnes, lietas, jutās kā tādas ir līdzvērtīgas deta|as, kuru vērtību parasti nosaka nevis kādi tradicionāli uzskati, bet tikai tas, cik ļoti tie dotajā brīdī varonim nepieciešami (piemēram, E. Rubenes stāsts «Viņš, kas darījis tik daudz laba»). Varonis kā cilvēks pret šo vidi nevar tikpat kā neko, viņa «es», ja arī vairs nav tik dekoratīvs vai abstrakts kā augšminētajos laikos, tomēr atrodas personības perifērijā. Varonis it kā sastingst esošajā, jo rīt var būt vēl sliktāk. Ciktāl varonis jūt, ka ir atkarīgs no dotās vides, tiktāl viņš — tās vadīts — varbūt arī spētu rīkoties. Taču — radīt savu mikrovidi, to sargāt viņam liekas bezjēdzīgi. Jo kāds taču arvien un neviena netraucēts var uzlauzt tavas durvis, aplasīt visas tavas atlikušās vērtības un cerības (E. Rubenes stāsts «Trīs dienas brīvībā»). Tas rada varoni, kurš nepiedalās, kurš snauž, kam nozagta sabiedrība un kuram ar to nav nekādas ētiskas saiknes, jo pāragri zaudēti visi un viss, kas šo saiti varētu uzturēt. Pieaugušie — nikni un neuzticīgi, vienaudži — vienaldzīgi un egoistiski. Viņus tiešām nogurdinājusi šī dzīve. Ij Sarmīti A. Vālodzes garstāstā «Balodis lietus laikā», ij Moniku R. Kalpiņas stāstā «Monika no devītās klases», ij Elīnu A. Neiburgas «Elīna ir laimīga», ij Simonu E. Rubenes stāstā «Trīs dienas brīvībā».

Dabiski — dzīves telpa šim varonim ir svarīgāka par laiku («rīt — tas pats»). Pasauluztveres skelets, mugurkauls knapi jūtams. Viena miesa. Vide ir stiprāka, varonis nespēj tajā emancipēties un pakļaujas. Konflikti, ja ari skandāliski telpā, lokāli laikā. Izdzīvošanas stereotips aizstājis personisko attieksmi pret dzīvi. A. Grigor-jevs («Avots», 1987., Nr. 5) raksta: «Latviešu «jaunajā prozā», tādā, kādu mēs to pazīstam, varoni pilnībā nosaka apstākli, kas to radījuši, bet viņa mēģinājums aiziet no tiem atduras pret bezizejas sienu.» Tam piekrītu da|ēji, jo mēģinājums novērtēt apstak|us parasti nemaz nav saistīts ar mēģinājumu no tiem izvairīties. Ir gan ilgas, apziņa, ka esošie apstāk|i «nav tas», lūgums, lai «kāds» tos maina. Taču varonis snauž.

Kāpēc snauž? Tāpēc, ka dzīvo morālā vientulībā un nerod nekādu stimulu, nerod patiesu vidi pašizpausmei («neko nevar mainīt»). Tāpēc, ka brīvības vai pašcieņas alkas, bez sajēgas par tām, nav iespējams piepildīt. Arī tāpēc, ka pastāv apstākļu radīti sociāli «tabu». Viens no tiem: idejiskums nav savienojams ar priekšstatiem par labo. To radījuši nebeidzamie idejiskie viltojumi, un šis psiholoģiskais «trombs» traucē ari autoriem. Viņi, protams, to var nosaukt par vispārināšanai nepietiekamām zināšanām. Man tas tomēr šķiet komplekss. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kādēļ A. Vālodzes stāstā «Balodis lietus laikā» varoņu jūtas nereti ķer pašas savu asti,

kādēļ vienā no labākajiem jauno prozas darbiem — A. Neiburgas «Izbāzti putni un putni būros» galvenā varone būtībā ir tikai apstākļu sūklis, un viņas lēmumu — palikt ar māti, galu galā nosaka nevis garīgi apsvērumi, bet tikai apstāk|u smagums. Stāsta konteksts turpretī apliecina citu līmeni (sk. turpmāk).

Jauno proza, kā raksta A. Grigorjevs, tiešām parādījusi sabiedrībai tas slimās vietas un pārliecinoši pateikusi, ka divkosīgi un liekulīgi dzīvot ir riebīgi. Līdz konfliktam ar autoru noraidīto dzīves slāni viņu varonis parasti netiek. Tad viņš uzlūko sabiedrību kā fatālu, savai sabiedriskajai ietekmei nepieejamu mehānismu. Produktīvam konfliktam šis personāžs vēl nav nobriedis. Varbūt tāpēc jaunajiem prozaiķiem šķiet, ka noskaidrot vērtību stāvokli patlaban ir svarīgāk, nekā uzņemties atbildību par ideju kvalitāti.

Sķ * *

Protams, iepriekštēlotā vispārējā aina ir nosacīta un dinamiska. Jo tuvāk katram prozaiķim, jo apšaubāmāks un pretrunīgāks top manis uzmālētais pamattip's.

Aivara Tarvida garstāsta «Simultānspēle» varonis Ralfs nemaz nav pusaizmidzis mūlāps, kurš cer, ka «kaut kas notiks». Ralfa gribasspēks spēj vadīt viņa enerģiju. Ralfs ir darbīgs, Ralfs ir spēlmanis. Šī spēle — tas nav eksotisks, bet visai ierasts cilvēku saskarsmes veids, dzīve pēc noteikumiem, kuri paredz, ka savas domas — tās labāk turi prātā. Saruna, norise — gājiens, pārdomas — punktu skaitīšana, prieks — uzvara, cilvēki — komanda. Partneri un pretinieki — visi. Arī pats. Ralfs spēlē ar katru un visiem uzreiz, provocē savu partneru sadursmes. Spēlē pēc saviem un svešiem noteikumiem. Tādiem, kurus citu arsenālā uzskata par negodīgiem. Ralfs ir sportists, lai arī sportu autors piesaucis, lai pastiprinātu asociāciju ar spēli, tā teikt, apstākļu sakritības dēļ, un lai atklātu, ka pamatā spēle rit sevī. Dažādas ārējas norises, sadursmes «si-multānspēlē» ir reaktīvs spēks, kurš virza notikumus «savā laukumā». Iesākumā šķiet, ka nu esam sastapuši nonkonformistu, kuru apstākļi noveduši destruktīvā opozīcijā, taču «spēles» gaitā top arvien skaidrāks, ka rit konformista pārdzimšana, pārkārtošanās. Ralfs — konformists, kurš noliedz savu vecāku pieņēmumus, viņu «sīkpilsoniskās sadzīvošanas» līmeņus. Vai tad provinciāla prestiža tuklais standarts un mantības drumslu krāšana vairs spēj gandarīt mūsdienu konformistu? Jānotrāpa uz jauna pākāpiena. Rit spēle, tirgus, loterija . . . Manta ir tikai viens aspekts, jābūt nemitīgi derīgam ari pašam. Lai vinnētu — uzturēt ar visu un visiem neizšķirtu stāvokli. Pieķeršanās, tuvinieki, ideāli — tie var gan līdzēt, gan traucēt tevis pieprasījumam, tevi pirktgribai. Izskaņā strupceļā ir gan

Ralfa personiskā dzīve, bet ne iekšējais stāvoklis. Viņam taču jābūt formā, nevis kādai vienai situācijai, morālei 11. tml., bet visām

situācijām. Nevajag padarīt A. Tarvidu atbildīgu par to, ka viņa varoņi apveltīti ar līdzekļiem, kuri neatbilst to «reālpsiholoģiskajai» algai. Tēvu un dēlu egoismam nebūt nav jāiet rokrokā. Ja mainās pirmais un trešais dēli, kādēļ otrajam būtu jāstāv mierā. Ja varonim «nesāp», tas nav pamats vaidiem par «autora sāpes deficītu». Protams, ierastais, «mājīgais» konformista tips «neizraisītu pretīgumu un atgrūšanos» (A. Kaņepe). Ja mēs—kritiķi un publika uzskatīsim savas vienreiz taisītās mērauklas par absolūtām, allaž pareizām, tad nekas, gan jau pieradīsim arī pie šāda personāža. Tarvids pats šai situācijai devis gana parocīgu atslēgu: «Cik bieži nevaroņiem piespriesto literāro nāvesspriedumu augstsirdīgi atceļ pati dzīve un lielākie ļaundari pārvēršas ilgdzīvotājos, lai visa finālā mirtu ērtās gultās, tā arī neuzzinot, ko īsti nozīmē sāpes — vienkāršas, banālas sāpes.»

Ievērojams astoņdesmito gadu prozas kontekstā man liekas A. Neiburgas stāsts «Izbāzti putni un putni būros». Katrīna raksta dienasgrāmatu. Dienasgrāmatu — nenotikuša strīda un mēma konflikta spoguli, nenotikuša bēgšanas mēģinājuma, neiespējamas uzvaras cerību. Audžumāte atvedusi Katrīnu no Sibīrijas piecdesmit sestajā gadā. Viņu attiecības ir gluži kā divu iemiesotu pieredžu, divu vienā dzīvoklī nomitinātu vēstures uztveres, apziņas pakāpju attiecības. Katrīna un Māte nav šķiramas. Sadevušās rokās pār kori, viņas balansē katra uz savas jumta slīpnes. Atstumt kulta, despotiskā laika sabeigto Māti nav iespējams, kā nav iespējams aizbēgt no despotiskā laika sabeigtās kultūras, atmiņas, tautas. Stāsta struktūras līmenī tas viss atklājas skaidri un pārliecinoši. Katrīnas raksturojumam, kā teicu, man trūkst personisko motīvu. Ar ļaušanos ritam vien būtībā top pieņemamas jelkuras stāsta beigas. Lai arī tās, kuras uzrakstītas, ir vienīgās iespējamās. Aizietu Katrīna pie vīra. Kāpēc ne? Droši vien mēs žēlotu nabaga Katrīnu, kura beidzot tikusi labā maizē, un vēsturi pieminētu kā šīs sadzīves faktu. Taču Katrīna — tā būtībā arī ir Māte. Tagad un nākotnē. Un, iespējams, ka nākotnē nekāda lielāka cilvēciska tuvināšanās starp divām pieredzēm tā arī nenotiks. Būri un putnu, atmiņu un tagadni dzīve pērk kopā. Es piekrītu Skaidrītei Bikovai (PJ, 1988., 30. VI), ka A. Neiburga prot «veidot kultūras apziņu lasītājos» un ka tas ir daudz, lai arī no vietu sadalījuma jauno prozā atturēšos. Katrā ziņā, A. Neiburga prasmīgi veido visa stāsta tēlu, nevis vadā interesantu personāžu bezpersoniskā fonā. Viņas stilā visvairāk jūtama sensuālā un intuitīvā kopdarbība. Tāpēc arī visai precīzs tonis gan personāžam, gan dialogam, gan ainavai.

Bet visumā jaunie no ainavas (daba, pilsēta, interjers) izvairās. "Lietas — tās ir lietas, kas personāža raksturojumā parasti nepiedalās, mākoņi — tas ir ūdens. Manuprāt, vai vienīgi A. Neiburgas un atsevišķos G. Repšes darbos stāsta telpai, detaļai, to kopumam,

vizuālajam tēlam, tonim piešķirta ne mazāka loma kā dvēseļu pulsācijai. No smaržām, no ēnām, no krāsām, čukstiem, no kustībām — māte, no kustībām — vecāmāte A. Neiburgas stāstā «Spīdēja saule», austas bērnības atmiņas. Ja runājam nevis par fonu, bet par dzīves «ainavu», tā ir izteikti urbānistiska. Arī varoņa aspektā — zemnieciskais ir no kauliem laukā, aizmirsies, bet jauns, stabils pamats un uzskats vietā vēl nav nācis. Protams, ir sava tiesa latviešiem raksturīgu nostalģisku sajūtu «tīrās» dabas sakarā. Ir stāsti, kur darbība norit laukos, bet tie nav lauki «no saules līdz saulei», tie ir, piemēram, skolotāju lauki, tā ir «dabas krūts» rekreācijai — cerībā uz instinktu sublimācijas neirotisko traucējumu izzušanu, vai brīnumzeme tiktāl, kamēr vēders nesāk saukt mammu.

Gundegas Repšes romāns «Ugunszīme» man liekas saistošs, raiti lasāms un kultūrvēsturiski interesants. Neesmu uz šo brīdi lasījis pēdējo turpinājumu «Avotā», tādēļ spēju izdvest tikai atsevišķas piezīmes. Proti — pamaz jūtama autores virsroka pār savu personāžu, kādēļ, varbūt kādas pilnīgi pamatotas pietātes dēļ, viņa dažviet ir varoņu uzklausītājas, nevis veidotājas lomā. Iespējams, ka citādi, vulgārāk to varētu nosaukt par nepietiekami individualizētu attieksmi. Raksturu studijas sasteigtas, kādēļ norise valda pār atsevišķu likteni.

Savrupāks un — kopējā jauno prozas kontekstā — savdabīgāks ir Mārtiņa Zelmeņa krājums «Pelēkā brāļa stāsti». Pašam literatūras procesam, manuprāt, arvien ir svarīga jaunu slāņu, citur aizsāktu strāvu un stilistikas aprobācija. Sādē ziņā es atzīstu gan šos darbus, gan pozitīvi uztveru tās daudzās sejas, kuras kritiķi šķietas tajos vīdam. Ja turpretī runājam par individuālu literāru darbu, tad vārda «fantāzija» vietā es nereti lietotu vārdu «sacerēšana». Tas arī izskaidro, kāpēc eklektiskais atstāj kolāžas iespaidu un nav novests līdz kompozicionālai konsekvencei. Daudzās sejas, kuras šajā grāmatā sastapis G. Berelis (LM, 1988., 26. II), maisās pa kājām un man mūžīgi jāprasa tām: «Kur Mārtiņš?» Vārdu sakot, gan līdzībās, gan absurdiskajos elementos, gan racionalizētajā pasakai-nībā saskatu individualizētu konstrukciju rasējuma, ne zīmējuma izpratnē. Tās ir sava veida «Ekermaņa sarunas», proti — M. Zelmeņa sarunas ar pasaules literatūru, kurās pasaules literatūra man pagaidām šķiet pārāka. •

Rudītes Kalpiņas stāstam «Atvadīsimies no cinka mēteļiem», manuprāt, pienāktos goda vieta starp t. s. kara (vai miera?), militāro skarošai tēmai veltītajiem pēckara gadu prozas darbiem. Pirmkārt, tas iesilda, noliedz šajā literatūras jomā sastingušo stereotipu, mūsdienu armijas, tās uztveres atveidā iecementētos komandora soļus.. Tas dara literatūrai brīvākas rokas. Bet ne tikai tas man šķiet labs R. Kalpiņas stāstā. Aiz lakoniski, pat telegrāfiski atveidotu divu dzīves izziņas līmeņu, divās savstarpēji svešās pasaulēs nonākušu tuvu cilvēku

nosacīta dialoga rēgojas divdesmitā gadsimta visspēcīgais cilvēks kā šī paša gadsimta visnevarīgākā būtne. Būtne, kura nevalda ne pār savu nāvi, ne dzīvību.

R. Kalpiņa savus vispārinātos, pārsvarā negatīvos tipus mīl ar rūgtu ironiju un bez lielām cerībām, ka tie labosies. Nav jau arī īsti kur laboties, jo mēs vai visi, kā tas aprakstīts stāstā «Upuri», sēžam aiz galdiem vienā kantorī un esam vēl arvien pastellēti totālai dvēseles, gara bezdarbībai.

*

Taču diez vai jauno prozas varoņi būtu uzskatāmi par upuriem. Ir jauki, ja kāds ņo publikas vai kāds no literatūras ir gatavs ņemt šo (pamatā) *homo consumens* tikumiskā apsardzībā līdz sirmam vecumam. Paššaustīšanās arī nav slikta — mēs, mēs paši viņu galviņas guldām uz bluķa, mēs melojām, mēs muldējām . . . Taču — jauno prozas personāža vairums nedeg vis upurliesmās, bet gan savu personisko īpašību vai vides sārtā. Vides, pret kuru tie būtībā jūt tikai sīkpilsonisku neapmierinātību. Nevajadzētu jauno prozā lakot to, kas tur pastāv nelakots. Proti — patērētājsabiedrības raksturojumu. Jaunie neprasa mūsu līdzcietību saviem varoņiem (varbūt — mums), viņu vēstījumā nav žēlinošu intonāciju, tātad viņi apzinās savu varoņu ētisko vērtību labāk nekā dažkārt mēs. Es uztveru šo prozu arī kā vēlmi iespējami attālināties no aptuvenā, īstenības garīgo centienu neapliecinātā, mākslīgā (un tādēļ — nespējīga ietekmēt morāli) ideāla. Kā tieksmi asimilēt sevi vispārējā kultūrsituā-cijā (Jāņem vērā, ka autori darbos (!) diez ko vis necenšas būt pārāki par varoņiem. Principā šo varoņa nevaldīšanu, neattiekšanos pret viņu es uzskatu par paviršības vai bezpersoniskuma pazinfi. Bet varbūt tā vajag. Atbildi uz to varētu sniegt jauno kritika, kuras nav.), novērtēt tās reālās garīgās iespējas, novērtēt visparastāko kā dzīvības daļu, atklāt, ka tā apveltīta gan ar izaugsmes pūliņiem, gan neveiksmju pieredzi, un tad . . .

Un tad bīdīt savu varoni sabiedriskā, ideju darbā? Diez vai tik smuki un šabloniski iznāks. Taču katrā ziņā jaunajiem prozaiķiem tā vai citādi, ja vien viņi saglabās savos darbos sociālu ievirzi, nāksies arī pašiem identificēties šajā sabiedrībā kā rakstniekiem, ka inteliģentiem. Par to, ka pagaidām jauno proza ir «lidojoša puķīte» (kā par jaunajiem savulaik teica I. Ziedonis), mani visvairak pārliecina tieši jauno kritikas trūkums. Dažas jēdzīgas, literatūras laukā izkaisītas subjektīvas interpretācijas, pārskatus vai recenzijas, kurās trūkst analīzes, par kritiku, tās iedīgli, nosaukt neņemos. Vislabāk t. s. jauno kritiku pārbaudīt attieksmē pret citu paaudžu sacerēto, pret klasiku. Novatorisku pieeju, svaigu uzskatu šai ziņā nav gadījies sastapt. Pārsvarā — iepriekšējā literatūrkritikas pieredzē noskatītas, gludi kompilētas, vairāk vai mazāk garšīgi lietotas pamattēzes.

Dzīves atspoguļošana varbūt ir tā pati patērēšana. Un, kad

publikai apnikusi viena estētika, viens atklāsmju loks, tad īstā brīdī ir pat ļoti izdevīgi piedāvāt citu. Arī šādam domu gājienam jauno prozā var atrast ieganstu. Nu, piemērām, «šokējošā atklātība». Ja tiek atklāts tikai kādas parādības fiziskais slānis, publika, noteikts tās tips sevi neatpazīst un neuztraucas. Ikviens panks ir tikai dekorācija, putnubiedēklis, ja nav apveltīts ar noteiktu uzskatu, ideoloģiju. Atlaušanās robežas paturēšana galvā rada «modes literatūras» iezīmes, kādas sastopamas vai visu jauno prozaiķu (dāmu) darbos. Protams, tā ne tuvu nav tikai jauno kaite. Jaunais dzejnieks Aivars Lureņš raksta: «Diemžēl jauno nikno prozaiķu vairums ir spoguļspēles cienītāji, un pagaidām es neesmu saticis to, kurš vēlētos ieskatīties, kas tad notiek tur — aiz spoguļa.» Uz to varētu atbildēt: «Mākslinieki tiek trenkti pēc rekordiem. Ja viņi to rokrokā nedara, kāds čukst—«krīze».» (G. Repše, «Avots», 1987., Nr. !2). Tas nu tā . . . — kā skatāmies uz perspektīvu. Ja mākslinieks ir gatavs strādāt bez perspektīvas (bez «rekorda»), proti — kā sava vakardienas līmeņa izpildītājs, amatnieks, lai strādā! Iespējams, ka viņš būs labāks par daudziem. Un — kuru gan interesē viņa personiskā krīze, tas, ka viņš šobrīd var celt gaismā un lietot tikai savas vakarējās spēles. Protams, «rekordi», to noteikšana nav vis pūļa, bet gan — pārsvarā — paša mākslinieka ziņā.

Var pieņemt jauno tēzi — rakstām, ko zinām — par rakstniecības pamatformulu, un gaidīt ar katru jaunu grāmatu jaunas māksliniecisk as atklāsmes, jaunu izziņas dziļumu un vērienu. Acīmredzot šis augšanas mērs jāpatur prātā. Lai gan reizēm man šķiet, ka «nezināšana» ir aizsegs jūtu, uzskatu deficītam vai„art neprasme šīs jūtas un īstenību apgaroti attēlot . . .

Valete, sed delenda est censura.

PUBLICISTI KA

VILNIS ZARIŅŠ

(NACIONĀLSOCIĀLISMA IDEOLOĢIJA UN PROPAGANDA)

nebija oriģināla, un viņu izteicieni dažādos jautājumos atkārtoja dažādu laikmetu un dažādu ideoloģisku un politisku virzienu autoru uzskatus.

Pētot jautājumu par nacionālsociālisma ideoloģijas iekšējo vienību, jāņem vērā, ka vācu fašisma ideologu vispārējās izglītības un zināšanu līmenis nebija augsts. Sabiedriskajās zinātnēs viņi visi bija autodidakti, turklāt apguva šīs zinātnes bez jebkādas sistēmas, visbiežāk pēc populārām brošūrām un dažādu reakcionāru doktrīnu popularizatoru izdevumiem.

Ir zināms, ka Hitlers lasījis ļoti daudz un bez izvēles visu, ko gadījums vai mode viņam devusi rokās', lasīto ļoti ātri apguvis un iegūtās atziņas tūlīt vulgarizētā veidā klāstījis tālāk kā savas, turklāt lepodamies ar savu spēju vienkāršot visas idejas[2]. Ir ziņas, ka savu zemo zināšanu līmeni Hitlers uzskatījis par priekšrocību un pat pateicies liktenim, kas viņam nav lēmis zinātnisku izglītību[5]. Naids pret inteliģenci vijas cauri visiem Hitlera darbiem. Inteliģence viņa izpratnē esot glēva, augstprātīga un pārkaļkojusies'. Nacionālsociālistu rīdīšana pret inteliģenci bija viens no līdzekļiem garīgās dzīves monopola dibināšanai. Taču šai parādībai bija arī cita sociāla jēga. Pirmskara Vācijā valdošās ekonomiskās un politiskās doktrīnas, kur netrūka zinātnisku vai šķietami zinātnisku spriedumu un slēdzienu un kas ar teorētisku spekulāciju palīdzību centās pamatot kapitālistisko ekspluatāciju un monarhistisko valsts formu, bija smagi sakompromitējušās tautas masu acīs neveiksmīgā kara un nebeidzamo saimniecisko satricinājumu dēļ. Masas instinktīvi neuzticējās tradicionālajai ideoloģijai, taču konkrētajos apstākļos nenostājās revolucionāra marksisma pozīcijās.

Masu neuzticēšanos reakcionārajiem inteliģences pārstāvjiem nacionālsociālisti izmantoja rīdīšanai pret inteliģenci vispār. Inteliģence, saskaņā ar Hitlera atzinumu, esot galīgi panīkusi, turklāt ne tik daudz nabadzības, kā audzināšanas dēļ. Izglītības ekskluzīvi garīgā orientācija augstākajos slāņos padarot inteliģenci pilnīgi nevarīgu laikos, kad izšķirot nevis gars, bet dūre?

Vācijas neveiksmes pirmajā pasaules karā lielā mērā esot izskaidrojamas ar to, ka tās priekšgalā atradušies pārāk izglītoti ļaudis (überbildete Menschen).[6] Baldurs fon Širahs izteica savu apmierinājumu, ka S/1 vīri ir mazizglītoti, jo profesori Vāciju esot noveduši postāJ

Praksē vācu fašistu attieksme pret izglītību tomēr bija citāda, jo

arī vācu monopolistiskajai buržuāzijai bija vajadzīgi kvalificēti speciālisti, kaut arī tā centās nepieļaut tautas masu izglītību pāri zināmam minimumam. Rīkodamies atbilstoši šādām prasībām, vācu fašisti pēc varas sagrābšanas vispārējo izglītību saglabāja, taču centās tai piešķirt šauri utilitāru raksturu, kā arī samazināja apmācības laiku vidusskolās no 13 uz 12 gadiem. Rozenbergs neilgi pirms fašisma galīgas sagrāves atzina, ka līdztekus masu propagandai esot vajadzīga arī iedziļināšanās problēmās šaurā lokā, lai varētu savienot instinktu ar apziņu, jo šādā ceļā labāk varēšot dot atbildi tautai, kad tā jautā, kāda ir kara jēga[8].

Okupētajās teritorijās vācu fašisti visādi bremzēja izglītības un zinātniski teorētisko darbu, cenšoties izaudzināt pakļauto tautu jaunatni par aprobežotiem nekvalificētu darbu veicējiem.

Nacionālsociālisma ideoloģijas neviendabību lielā mērā ietekmēja arī tās radītāju individuālās īpatnības un kaprīzes, kā arī šīs ideoloģijas ekskluzīvi propagandas mērķi. Laikabiedri atzīmē, ka daudzas idejas Hitlers izteicis pēkšņas iedvesmas brīžos, taču, nepieradis sistemātiski strādāt, nespējis tās sakārtot kādā sistēmā, ne arī izvairīties no pretrunām.[9]

Tomēr nacionālsociālisma ideoloģijā konstatējama arī zināma kopīga tendence, ko varētu apzīmēt arī kā uzskatu kopumu ar noteiktu politisku virzību. Sis uzskatu kopums bija mērķtiecīgi izveidots un tika aktīvi propagandēts. Taču šī nacionālsociālistiskās ideoloģijas reālā vienība pastāvēja ārpus tās — tā izpaudās monopolistiskās buržuāzijas centienos garīgi apdullināt tautas masas, novirzīt tās no šķiru cīņas un iesaistīt savu imperiālistisko mērķu īstenošanā. Tā nebija lielburžuāzijas ideoloģija pašas patēriņam, bet gan tāda ideoloģija, ko lielburžuāzija centās iepotēt plašām tautas masām, protams, rēķinoties ar reālajām iespējām.

Tautas masu lielas politiskas aktivitātes apstākļos valdošajām aprindām bija ļoti svarīgi, lai oficiāli propagandētajā ideoloģijā katrs ierindas cilvēks (Der kleine Mann) atrastu kaut ko sev tuvu un dārgu, par ko viņš vajadzības gadījumā būtu gatavs mirt.[10] *Tādēļ jau aplami iedomāties, ka visi izteicieni, ko vācu fašisti propagandēja kā savus, būtu vienīgi meli un ārprāta murgi. Hitleriešu prasības sociālajos jautājumos bija utopiskas un viņu attieksme pret tām nodevīga, taču pašas par sevi tās bija skaisti formulētas un politiski maz pieredzējušiem cilvēkiem varēja likties pievilcīgas. Daudzas idejas, ko viņi bija aizguvuši no citiem autoriem, bija saistītas ar reālo pasauli, bija objektīvās īstenības atspoguļojums, kaut arī vienpusīgs un tendenciozs. Nacionālsociālisti plaši lietoja tādus patiesības falsifikācijas līdzekļus, ko grūti atmaskot — nekonsekvenci terminoloģijā, nebūtisku un pavisam nenozīmīgu faktu un parādību izcelšanu un būtisko sakarību noklusēšanu,*

tālejošu secinājumu izdarīšanu no viena vai nedaudziem faktiem utt. Taču nacionālsociālisti nevairījās uzņemt savā ideoloģijā un enerģiski propagandēt arī rupjus melus, sevišķi jautājumos, kur viņiem trūka citu argumentu. Faktu falsifikācija un sev nelabvēlīgu zinātnes atziņu konsekventa ignorēšana nacionālsociālistu ideoloģijā sastopama daudzos jautājumos, taču tā nebija vienīgais un varbūt arī ne galvenais tautas masu dezorientēšanas paņēmiens.

Autoritatīvākie nacionālsociālisma ideologi bija A. Hitlers un A. Rozenbergs. Pārējie galvenokārt atkārtoja vai konkretizēja abu augšminēto domas. H. Gērings, Baldurs fon Sirahs, R. Lejs ļoti bieži atsaucās uz Hitlera teicieniem, V. Darrē, H. Himlers parasti lietoja tādus pašus izteiksmes līdzekļus kā Rozenbergs. Hitlera un Rozenberga uzskatos nebija daudz kopīgu elementu, un viņu domu gaita bija ļoti atšķirīga. Vienīgi Gebelss spēja žonglēt virs nacionālsociālistu ideoloģijas teorētiskā jucekļa, cenzdamies iztēlot to par stabilu bāzi propagandai. Profesionālie ideoloģijas darbinieki parasti katrs aprobežojās ar šauru jautājumu loku. Neomaltuziānismu propagandēja Hanss Grimms, rasismu Ādolfs Ginters, ģeopolitiku Kārlis Haushofers utt. Daudzie žurnālistu un propagandistu tūkstoši dažādās variācijās atgremoja vadošo ideologu izstrādātās koncepcijas.

Hitlera darbos parasti konstatēti vai falsificēti konkrēti fakti. Abstraktos jautājumos Hitlers izklāstīja savas domas kā atklāsmi, neminot nekādus pierādījumus, turklāt aplūkojot jautājumus gandrīz vienīgi no propagandas viedokļa, neievērojot nekādu secību vai sistēmu, kas izrietētu no aplūkojamā objekta īpatnībām.

Filozofijas principiālie jautājumi Hitlera darbos nav iztirzāti. Sos darbus lasot, var secināt, ka, līdzīgi vairumam mazizglītoto cilvēku, viņam par objektīvās pasaules reālu pastāvēšanu nav bijis nekādu uzskatu, bet nav bijis arī nekādu šaubu. Daudzas parādības dabā un sabiedrībā Hitlers galējās konsekvencēs centās izskaidrot ar bioloģijas likumiem, kaut gan šos bioloģijas likumus izprata ļoti mehāniski. Dažus Hitlera teicienus abstraktajos jautājumos nākas klasificēt kā tuvus vulgārajam materiālismam, kamēr citi pauda subjektīvā ideālisma, vitālisma, mistikas u. c. virzienu filozofu uzskatus, vairāk vai mazāk vulgarizētā formā. Daudzkārtīgā atsaukšanās uz dabu un dabas likumiem tomēr pauž nevis Hitlera vēlēšanos pētīt objektīvas likumsakarības, bet gan cenšanos dabai piedēvēt savas tieksmes un savus mērķus. Runāt par kādu noteiktu Hitlera pasaules uzskatu nav pamata.

Daudzo aizguvumu skaitā Hitlers ir propagandējis arī tādus uzskatus, ko ar zināmām ierunām var raksturot kā dialektiskus. Tā, piemēram, viņš izteicies, ka «nav nekā, kas būtu fiksēts uz visiem laikiem; tas, kas nepārveidojas, ir miris». «Meklēt nekļūdīgas

receptes (ekonomikā. — V. Z.) ir blēņas.» «Attīstība notiek nevis pa taisnu līniju, bet pa spirāli.» «Cilvēkam vienmēr jātiecas pāriet savas robežas, tiklīdz viņš apstājas un apmierinās ar sasniegto, viņš jau sāk deģenerēties un, noslīdēdams zem cilvēka līmeņa, tuvojas dzīvniekiem.»"

Šādi izteicieni, kas konkrētajā kontekstā ienesa zināmus relatīvisma elementus, nacionālsociālisma ideoloģijā nebija tipiski un, pēc autora domām, uzskatāmi par vienu no daudzajām nekonsekvencēm.

Par pasaules uzskata un izziņas pamatjautājumiem gari un plaši rakstījis ***Rozenbergs. Atšķirībā no*** *Hitlera* ***viņš centās pamatot savus uzskatus, atsaucoties uz daudzu filozofu darbiem un literatūras sacerējumiem, sākot ar sengrieķu un senģermāņu teikām līdz pat dažādu virzienu vācu buržuāzijas ideologiem pēc 1 pasaules*** *kara.*

Par nacionālsociālisma ideoloģijas pamatu A. Rozenbergs uzskatīja nevis zināšanu un uzskatu sistēmu, bet gan ticību. « . . Šodien **mostas jauna ticība,»** *viņš apgalvoja, «asiņu mīts.»*[12] *Vēlēdamies jauno reliģiju veidot galēji nacionālistisku, Rozenbergs tiecās atmest visus garīgās kultūras elementus, kas pēc savas izcelšanās nebūtu vāciski, tādēļ noraidoši izturējās gan pret kristietību, gan arī pret humānismu, racionālismu utt. — gandriz pret visiem 20. gs. Vācijas garīgās kultūras elementiem.*[i3] *Kā vienīgos īstās gudrības avotus Rozenbergs minēja senģermāņu teikas — Eddu*[1] *un arī dažus viduslaiku vācu mistiķus, ar ieganstu, ka esot pienācis laiks smelt ūdeni no visdziļākajām akām.*

Kā ļoti veiksmīgu filozofijas svarīgāko jautājumu risināšanas paraugu Rozenbergs norādīja 14. gs. vācu mistiķa, dominikāņu garīdznieka Meistara Ekeharta teorētisko darbību, kam viņš veltijis

60 lappuses savā grāmatā «Der Mythus des 20 Jahrhunderts» un uz kuru atsaucies arī daudzos citos darbos.

Tāpat kā viduslaiku mistiķi, A. Rozenbergs atzina dvēseles pastāvēšanu un apgalvoja, ka nordiskais cilvēks dziļi ticot dabas mūžīgajai likumībai (Gesetzlichkeit), **turklāt uzlūkojot dabu kā līdzību pārdabiskajam** *(als Gleichnis eines Übernatürlichen)* **un ticot nemirstībai.**[16] **Vārdu «dvēsele» Rozenbergs lietoja diezgan nekonsekventi, dažkārt uzskatot to kā viennozīmīgu vārdam «psihiskais»**[17]**, citreiz, īpaši runājot par tā saucamo rases dvēseli, raksturoja to kā kaut ko rokām netveramu, kas izpaužas asinssaitēm vienotas tautības lielajās personībās,**[18] **Uz jautājumu, vai dvēsele esot dievišķa un nemirstīga, Rozenbergs atbildēja pozitīvi, taču ne pēc būtības, norādot, ka ticība personības vienreizējībai un neizzūda-mībai esot ne vien kristīgo, bet arī nekristīgo nordiski ģermānisko domātāju pazīme.'**[9] **Citējot viduslaiku mistiku darbus, Rozenbergs nekur neminēja, ka vārdu «dvēsele» viņš izprastu citādi**

nekā šie autori. Meistaram Ekehartam, ar ko Rozenbergs pilnigi solidarizējās, dvēsele bija izejas punkts visai viņa mācībai, saskaņā ar kuru dvēseles mērķis esot nonākt pie sevis paša un pie Dieva apziņas.[2]"

Šāda mistiku nostāja, norādīja Rozenbergs, prasa atbrīvoties no pasaules kā no priekšstata, lai mēs varētu kā iespējami tīrs subjekts nonākt pie mums iekšēji piemītošās metafiziskās būtības, un, tā kā to nevar panākt pilnīgi, *tiek radīta jauna ideja «Dievs» kā šīs dvēseles jauns objekts, lai noslēgumā varētu pasludināt dvēseles un Dieva līdzvērtību.*

Taču šādas rīcības priekšnoteikums, uzsvēra Rozenbergs, ir dvēseles brīvība no visām dogmām, baznīcām un pāvestiem.[2']

Šāds konsekvents subjektīvais ideālisms tomēr atradās pretrunā ar citiem Rozenberga izteicieniem, jo arī vārda «Dievs» lietošanā viņš neievēroja nekādu viennozīmīgumu. Minētais mistiķu dievs nevarēja būt kristīgās baznīcas pielūgtais, jo Rozenbergs kā smagu ebreju noziegumu norādīja faktu, ka viņi sagandējuši Rietumu cilvēka dvēseli, padarīdami tuksneša dēmonu par Eiropas «Dievu»[22] Tas nevarēja būt arī senģermāņu teiku Votāns vai Odins, jo tiem, saskaņā ar viņu likteņu lēmumu, bijis jāiet bojā.[23]

Jēdzienu jaukšana, lietojot vienu vārdu dažādās nozīmēs, nebija vienīgā teorētiskā nekonsekvence Rozenberga darbos. Viņš nekautrēdamies pierakstīja savus uzskatus izmantotajiem autoriem vai arī izdarīja pilnīgi patvaļīgus secinājumus.

Minēdams Ekeharta sprediķi par miesu un asinīm, Rozenbergs izdarīja tālejošu secinājumu: «Līdzās mītam par mūžīgo brīvo dvēseli pastāv asiņu reliģijas mīts. Viens atbilst otram, un nevar zināt, kur te ir cēlonis un kur sekas. Rase un es, asinis un dvēsele atrodas visciešākajā kopsakarībā, bastardam neder Meistara Ekeharta mācība, tāpat kā tam organiski svešajam rases mistrojumam, kas no austrumiem iesūcies Eiropas sirdī. .»[u] No Ekeharta paustās tautas gudrības, ka «neviens trauks nevar saturēt divējādus dzērienus, ja tur grib vīnu pildīt, tad ūdens jāizlej līdz pēdējam pilienam», vai «Nav iespējams visiem ļaudīm iet pa vienu pašu ceļu», vai «Dažreiz tas, kas vienam dod dzīvību, otram nes nāvi», Rozenbergs secināja, ka baltie cilvēki nevarot iet to pašu ceļu, ko dzeltenie vai melnie, un tas, kas citām rasēm esot dzīvība, eiropiešiem varot būt nāve utt.[25]

Tā kā arī ļoti liela patvaļa Ekeharta un citu autoru uzskatu interpretācijā nedeva Rozenbergam vēlamās atbildes daudzos jautājumos, citas atziņas mistiku garā viņš ir improvizējis pats.

Izejas punkts teorētisku problēmu risināšanā *Rozenbergam visbiežāk bija nevis dvēsele vien, kā viduslaiku mistiķiem, bet jau pieminētā fikcija — rases dvēsele. Katrai rasei, apgalvoja* Rozenbergs, *ir sava dvēsele un katrai dvēselei — sava rase, sava*

iekšējā un ārējā arhitektonika . . . tikai viņai specifiska attiecība starp prātu un gribu.[26] *Laika gaitā rases dvēsele mainot savas ārējās izpausmes, bet ne savu būtību, tās gribas spēki un dvēseles vērtības virzības un veidojuma ziņā paliekot tie paši. Ziemeļu, resp., nordiskā, dvēsele esot cēla dvēsele, kurā paliekošās un noteicošās vērtības esot iekšējā brīvība un gods.*[27] *Tāpat kā Leibnica monādēm, arī dažādu rasu dvēselēm neesot logu vienai pret otru, neesot nekāda patiesas sapratnes tilta starp eiropieti un ķīnieti, nemaz jau nerunājot par sīriešu un afrikāņu bastardiem.*[28]

Neraugoties uz šādu kategorisku apgalvojumu, Rozenbergs deva ne tikai nordiskās, bet arī ebreju rases būtības raksturojumu, norādīdams, ka ebreji esot pretrase un viņu dzīvības elements esot meli.[29] *Saskaņā ar Rozenberga uzskatu visu vērtību mērs neesot vis cilvēks, kā senajiem grieķiem, nedz arī dievs, kā baznīckungiem, bet gan rasiskā tautas dvēsele.*[30] *Tā kā rases dvēseles būtība ir nemainīga, tā, saskaņā ar Rozenberga atzinumu, nevar attīstīties un jau sākumā satur visus savus elementus. «Rases galēji iespējamās (letztmögliche) zināšanas ir jau ietvertas tās pirmajā reliģiskajā mītā,» — viņš apgalvoja.*[31]

«Arī «zinātne»,» norādīja Rozenbergs, «ir asiņu rezultāts. Viss, ko mēs šodien pavisam abstrakti saucam par zinātni, ir ģermāņu radošo spēku rezultāts.»[12] *«. . Tas, ko mēs šodien saucam par zinātni,» turpināja Rozenbergs, «no laika gala ir ģermāņu rases radīts (ist ureigenste germanische Rassenschöpfung), tas nav kaut kāds tehnisks sasniegums, bet gan rezultāts unikālajai visuma problēmu nostādnes formai.»*[13] *Inkvizīcijas veiktā ķeceru dedzināšana viduslaiku Vācijā, saskaņā ar Rozenberga interpretāciju, esot bijusi svešu rasu pasaules uzskata cīņa pret ģermāniski rietumniecisko zinātni.*[31] *Saskaņā ar šo uzskatu arī katra filozofija, kas izejot ārpus formālas prāta kritikas, esot ne tik daudz izziņa, kā dvēseles un rases atzīšana (weniger eine Erkenntnis als Bekenntnis; ein seelisches und rassisches Bekenntnis).*[35]

Rases dvēseles izvirzīšana ideoloģijas centrā notika galvenokārt uz prāta rēķina, jo prātu un loģiku nacionālsociālistu ideologi centās visādi noniecināt.

Rozenbergs kritizēja tos filozofus, kas gan gribot paust fašistisku jeb — kā viņš apzīmēja — «tautai tuvu» pasaules uzskatu, taču virzoties tikai sapratnes — prāta loģiskajā plāksnē, it kā tā būtu cilvēciskā pētniecības darba vienīgā platforma.[36] *Sapratne (Verstand) esot tīri formāls, tātad bezsatura darbarīks, tās uzdevums esot vienīgi radīt cēlonības ķēdi. Ja to grib celt tronī kā likumdevēju, tas nozīmējot kultūras beigas.*[37]

Šādi apgalvojumi pēc būtības atkārtoja atzinumu, ko Hēgelis bija paudis savas Loģikas zinātnes ievadā, kaut gan Hēgelis nelietoja

tik pārspīlētus formulējumus kā «kultūras beigas».[3]" Taču, ja Hēgeļa filozofijā iebildumi pret formālo loģiku bija izejas punkts dziļai un vispusīgai lietu un parādību pētīšanai to attīstībā, Rozenbergs šos pašus izteicienus lietoja kā argumentus prāta un loģikas noniecināšanai vispār, lai to vietā liktu savas koncepcijas. Rozenbergs pasludināja, ka jaunā (nacionālsociālistu. — V. Z.) pasaules uzskata priekšā esot jākrīt uz visiem laikiem gan materiālistiskajam bezrases individuālismam, gan arī dabai svešajam universālismam visās to formās.'"

«Jānovāc visa tīri shematisko sistēmu mazasinīgā intelektuālistiskā gruvešu kaudze, kas mūs bija apņēmusi kā spāņu zābaks,» Rozenbergs turpinājaA. Rozenbergs ar naidu runāja par enciklopēdistiem, apgalvojot, ka viņi radījuši dvēseles tukšumu (seelische Öde)'[2]

Ģermaniskā izziņa *(die germanische Erkenntnis)* ***vēršas pie dabas — apgalvoja Rozenbergs — ne ar burvestībām, kā to darījuši Priekšazijā, bet arī ne ar sapratnes shēmām*** *(durch Verstandesschemen),* ***kā vēlāk tas darīts Grieķijā, bet tikai ar intīmu dabas vērojumu*** *(nur durch innigste Naturbeobachtung),[42]*

Prāta apkarošanā Rozenberga un Hitlera uzskatos konstatējama pilnīga vienprātība. Arī Hitlers nosodīja līdzšinējo izglītību, kas esot balstīta vienīgi uz prātu un loģiku un esot upurējusi pēdējās dabisko instinktu paliekas uz objektivitātes altāra.[13] Prāta gadsimts beidzas, gara suverenitāte ir normālas dzīves patoloģiska degradācija, norādīja Hitlers.[44]

Noniecinādami prātu kā izziņas līdzekli, nacionālsociālisti neatzina arī nekādu objektīvu patiesību, kas būtu loģiskas domāšanas rezultāts. Rozenbergs pierādīja absolūtās patiesības sasniegšanas neiespējamību, bet no šī fakta secināja, ka patiesība esot tikai ***relatīva, turklāt nepasakot to skaidri, bet aplinkus. Viņš aprobežojās ar konstatējumu, ka arī gluži abstraktas un sholastiskas idejas paužot savu radītāju vēlēšanos vai vismaz atrodoties viņu interešu lokā. Tādēļ Rozenbergs nekur nerunāja par objektīvo patiesību, noraidot to kā absolūto patiesību vai arī kā universālismu, kas svešs dabai.'[6] Turpretim kā pilnīgi likumīgus terminus Rozenbergs lietoja tādus apzīmējumus kā «tautiska patiesība» — patiesība, kas atbilstu nacionālsociālistu iztēlotajām vācu tautas interesēm,'[7] vai «organiska patiesība». Rozenbergs apgalvoja, ka katrā dzīvīgā veidojumā (tas nav jāsaprot vienīgi bioloģiskā nozīmē.. — V. Z.) esot sava organiska patiesība, kas balstoties pati uz sevis*** *(die organische Wahrheit in sich selbst ruht).* ***Šāds apgalvojums izslēdza jebkādu objektīvu kritēriju un bija izejas punkts patvaļīgu pieņēmumu pasludināšanai par patiesību. Patiesībai, apgalvoja Rozenbergs, esot divi pretstati — šķietamība un meli. Šajā sakarībā***

viņš izteica savu prieku par vācu valodas spēju izteikt ļoti smalkas nianses un arvien jaunas subjekta sfēras.'[9] *īstenībā vācu valodas izkoptā filozofiskā terminoloģija dod iespēju viegli konstatēt, ka arī šajā jautājumā Rozenbergs pilnīgi patvaļīgi lietojis filozofijas jēdzienus. Jau 19. gs. sākumā Hēgelis, izveidodams loģikas kategoriju sistēmu, šķietamību bija pamatoti ierindojis nevis līdzās patiesībai, bet gan abus šos jēdzienus pakārtojis būtības kategorijai, raksturojot šķietamību kā nebūtisku esamību.*[50] *Par patiesības pretstatu Hēgelis minēja maldus, nevis melus. Apgalvot, ka patiesības pretstats ir meli, kā to darīja Rozenbergs, nozīmē sajaukt izziņas jautājumus ar morāles problēmām, kas savukārt bija izejas punkts jēdzienu jaukšanai citos jautājumos.*

Kritizējot filozofus, kas savas teorijas gribot pamatot no «mūžīgas patiesības» viedokļa, Rozenbergs faktiski noraidīja jebkādu objektīvu patiesības kritēriju un aicināja abstrakto domāšanu kā izziņas līdzekli aizstāt ar bioloģizētu nacionālismu jeb, kā viņš izteicās: « . . Jāatbrīvojas no scholastiski-humāniski-klasiciskā shematisma prioritātes par labu organiski-rasiski-tautiskajam pasaules uzskatam . .»[52]

Noliegdami patiesības objektīvo raksturu, vācu fašisti kā teorijas galveno kritēriju pasludināja tās izdevīgumu un noderību nacionālsociālisma jeb, kā viņi parasti izteicās, vācu tautas interesēm, šajā jautājumā pieņemdami pragmatisma viedokli. «. . visas shēmas, domu sistēmas un vērtības mūsu izpratnē ir tikai līdzeklis nācijas dzīves cīņā . .» apgalvoja A. Rozenbergs [53]

Veiksmi par galveno rīcības pareizības kritēriju pasludināja arī H. Himlers, uzrunādams SS vadītāju Pozenē (Poznaņā) 1943. gada 4. oktobri.[5']

J. Gebelss apgalvoja, ka tendenciozitāte propagandā un mākslā esot laba, ja vien tā «kalpo tautai».[55] *Vienīgie, kam bija atļauts spriest, vai māksla un propaganda «kalpo tautai» vai ne, protams, bija fašistu ierēdņi. Panākumi karā, pēc Gebelsa domām, izšķirot ne vien uzvaru vai sakāvi, bet art to, kurā pusē taisnība, jo nekad vēl neviens uzvarētājs nav sevi atzinis par kara vaininieku.*[56]

Vēl konsekventāk pragmatiskais viedoklis izpaudās Hitlera darbos. Panākums ir vienīgais šīs pasaules soģis pār kāda pasākuma pareizību vai nepareizību, izteicās Hitlers par politisko darbību.[57] *Tikai retumis nacionālsociālisti minējuši kādus citus kritērijus rīcības pareizības vērtēšanai. Hitlers kā vienu no tādiem norādīja pretinieku naidu, apgalvodams, ka vislabākais termometrs nacionālsociālistu nostājas un rīcības pareizības noteikšanai esot nacionālsociālisma pretinieku uzbrukumu niknums.*[58] *Lieki piebilst, ka arī šāds kritērijs bija pilnīgi subjektīvs.*

Par izejas punktu rīcības plāna sastādīšanai nacionālsociālisma

ideoloģija uzskatīja nevis reālā stāvokļa un reālo iespēju noskaidrošanu, bet gan kustības dalībnieku un it īpaši tās vadoņu gribu, dažkārt arī jūtas. Tādēļ ir pamats apgalvot, ka nacionālsociālisma ideoloģija saturēja daudz voluntārisma un emocionālisma elementu. Runādams masu mītiņā Tempelhofas laukos 1934. gada 1. maijā, Hitlers apgalvoja, ka griba esot stiprāka nekā tautas posts, resp., objektīvie apstākļi, starp citu izteikdamies: «■ . Cik bieži es esmu vācu tautai izskaidrojis, ka tikai neizmērojama griba, ko vairs nespēj locīt nekāda nelaime, reiz salauzīs postu. Šodien to zina visa vācu tauta . .a>[59] *Šāds apgalvojums, protams, bija pilnīgi patvaļīgs.*

Gribasspēku Hitlers minēja kā izšķirošo priekšnoteikumu Vācijas ārpolitiskā stāvokļa uzlabošanai.[60]

Par svarīgu politiska darbinieka īpašību A. Hitlers uzskatīja drosmi, apgalvodams, ka, tāpat kā sieviešu sirdis, arī tautas sirdi vieglāk iekarojot drosmīgs vīrs.[61] *Viena griba, saskaņā ar valsts preses šefa Ditriha apgalvojumu, esot radījusi nacionālsociālisma kustību no nekā.*[62]

Sāds apgalvojums ļoti tuvs baznīctēva Aurēlija Augustīna (354—430) izteicieniem par to, ka dievs radījis pasauli no nekā."[1]

Voluntārisms nacionālsociālistu uzskatos jaucās ar fatālismu. Hitlers vairākkārt minēja Providences lēmumus. Arī vācu fašistu presē sastopama atsaukšanās uz pasaules kārtības jēgu (Sinn der Weltordnung), kas vāciešiem esot izvirzījusi lielus uzdevumus,[64]

Dvēseles spēkus (Kraft des Gemütes), ticību un gribu vācu fašisti iztēloja par daudz svarīgākiem faktoriem sabiedrības dzīvē un karā nekā materiālos apstākļus.[65]

Subjektīvo faktoru, to skaitā gribas un jūtu, nozīme sabiedrības dzīvē, protams, ir milzīga. Taču nacionālsociālisti ignorēja visu, kas daudzveidīgās masu apziņas izpausmes saistīja ar viņu reālajām materiālajām interesēm.

Konstatēdams, ka visi lielie veikumi pasaules vēsturē bijuši miljonu cilvēku ilgu piepildījums[66]*, Hitlers pilnīgi noklusēja ilgu avotu — reālo dzīvi.*

Nacionālsociālisma ideoloģijas patvaļīgais, voluntāristiskais raksturs ļoti skaidri izpaudās arī morāles jautājumos. No vienas puses, vācu fašisma ideologi dažas ētikas formulas centās padarīt par savas mācības stūrakmeņiem, no otras puses, viņu praktiskajā darbībā un arī tajos izteicienos, kas attiecās uz praktiskās dzīves jautājumiem, dominēja pilnīgs amorālisms, gatavība pastrādāt pat vissmagākos noziegumus savu egoistisko mērķu īstenošanā. Te konkrēti izpaudās kustības vadītāju deklarācija — visu šķīru tradicionālās morāles atmešana un patvaļīgu, bieži vien noziedzīgu koncepciju pasludināšana par augstākajām morāles vērtībām.

Nacionālsociālisti noraidīja domu par jebkādu morāles atkarību no reālās dzīves, jo, kā apgalvoja A. Rozenbergs, «.. gods un brīvība galējās konsekvencēs nav vis ārējas īpašības, bet gan tādas esamības, kas nav saistītas ar laiku un telpu (zeit-und raumlose Wesenheiten).»[6,]

Morāles jautājumos nacionālsociālisma ideoloģija atradās konfliktā ar kristīgo reliģiju, jo, lai gan abi šie virzieni noraidīja domu par morāli kā sabiedrības apziņas formu, kas veidojusies reālās dzīves apstākļu rezultātā, kristīgās baznīcas ideologi par visu morāles vērtību avotu norādīja Dievu, kamēr vairums nacionālsociālistu, it īpaši A. Rozenbergs — iedzimtību un rasi.[66]

Polemizēdams ar katoļiem, Rozenbergs, vadīdamies no barbaru cilšu morāles tradīcijām, propagandēja domu, ka ne tikai ģermāņu teiku pozitīvie varoņi, bet arī Nibelungu teikā minētais Zigfrīda slepkava Hāgens morālā ziņā stāvot nesalīdzināmi augstāk par apustuli Pēteri. Hāgens esot nogalinājis Zigfrīdu, pildot savu vasaļa pienākumu, un vēlāk, cīņā pret huņņiem, kritis kā varonis, kamēr pļāpīgais apustulis Pēteris trīskārt noliedzis savu Kungu.[69]

Nacionālsociālisma ideoloģijā nebija vienotu uzskatu par vērtību kritēriju. Vairums vadošo nacionālsociālistu propagandēja domu, ka augstākais labums un visu vērtību mērs esot Adolfs Hitlers, taču līdzās šim uzskatam pastāvēja arī citi. A. Rozenbergs un arī Hitlers pats vairākkārt apgalvojuši, ka augstākā vērtība un visu vērtību mērogs esot nacionālais gods.[70]

No individuālajām morālām rakstura īpašībām nacionālsociālisti visvairāk slavināja drosmi, uzupurēšanās spēju un disciplinētību — īpašības, kas sevišķi svarīgas karā. Pret tādām īpašībām kā godīgums, strādīgums, slāpes pēc zināšanām utt., kam sevišķi liela vērtība mierīgas dzīves apstākļos, nacionālsociālisma ideologi izturējās ļoti rezervēti, apgalvojot, ka šādas īpašības nevarot uzlabot vācu tautas labklājību. H. Himlers par augstākajām SS vīru morālajām īpašībām savā runā 1943. gada 4. oktobrī pasludināja uzticību, paklausību un drosmi.[72] Viņš prasīja, lai esesiešī izturētos godīgi un krietni pret savai tautai piederīgajiem, taču ne pret citām tautām,[73] Tajā pašā laikā viņš aicināja aukstasinīgi nogalināt arī visus vāciešus, kuri pretotos «gribai uzvarēt».[1]*

Kara beigu posmā fašistu propagandā daudz biežāk par hitleriešu armijas drosmes slavinājumiem atskanēja žēlabas par «primitīvo rasu dzīvniecisko mežonību», kas apdraudot «Rietumu kultūru». [7']

Praktiskajā politikā nacionālsociālisti nerēķinājās ne ar kādām morāles normām un tradīcijām, pamatojot šādu nostāju ar tautas interesēm. Tā bija nepārgrozīta jezuītu formula — mērķis attaisno līdzekļus. «. . Kad tautas cīnās par savu eksistenci uz šīs planētas un

tātad tuvojas liktenīgais jautājums — būt vai nebūt, brūk kopā visi humānisma un estētikas apsvērumi, jo šie priekšstati nelidinās vis pasaules ēterā, bet gan ir cēlušies no ļaužu fantāzijas un ir saistīti ar to,» rakstīja Hitlers:' «Visnežēlīgāko līdzekļu lietošana ātras uzvaras izcīnīšanai,» turpināja Hitlers, «saīsina karus un tādēļ vislabāk atbilst humānisma prasībām.»

Tuvāko līdzstrādnieku vidū Hitlers par saviem morāles principiem izteicies vēl ciniskāk, apgalvojot, starp citu: «Tas, kam nemaz nav vēlēšanās būt nežēlīgam, nesasniedz neko . .» «. . Mūsu taka ir dubļaina. Bet es nezinu nevienu, kas nebūtu noķēzījis kājas, iedams slavas ceļu. Mēs atstāsim saviem mantiniekiem rūpes nenotraipīt krekla priekšas un baltās vestes.»[76]

Plašu vācu tautas aprindu demoralizēšanos fašisma kundzības rezultātā konstatēja arī daži vadošie hitlerieši. Tā, piemēram, A. Rozenberga dienasgrāmatā izteiktas bažas, ka vācu tauta drīz interesēšoties vienīgi par maizi un izpriecām, tāpat kā senās Romas iedzīvotāji.[79] .

Taču šādas bažas neietekmēja hitleriešu praktisko politiku, jo vienīgi ļaudis ar deformētu vai notrulinātu morāli varēja noderēt viņu noziedzīgo plānu īstenošanā.

Par vissvarīgāko morālo īpašību, kas jāieaudzina vācu tautā, Hitlers uzskatīja fanātisku naidu pret visiem ideoloģiskiem un politiskiem virzieniem, kas atšķiras no vācu fašisma,[6'] *jo vienīgi fanātiska ticība uzvaras nepieciešamībai radot pārliecību par tiesībām izlietot pat visbrutālākos līdzekļus.*[6']

Nacionālsociālisma ideoloģijas teorētiskā nekonsekvence un domu disciplīnas trūkums bieži izpaudās arī kā publicistikas štampu un lamuvārdu lietošana zinātnisku terminu nozīmē. Atkāpšanās no vispārpieņemtās terminoloģijas filozofisku un sabiedrības dzīves jautājumu aplūkošanā vairāku reakcionāru vācu filozofu darbos sastopama jau kopš 19. gs. Tā, piemēram, Fridriha Nīčes māsa Elizabete Forstere Nīče savā priekšvārdā F. Nīčes grāmatas «Griba valdīt» (Der Wille zur Macht) *izdevumam atzīmēja, ka viņas brāļa darbos esot tieksme sakopot* izteiksmīgus *vārdus, dodot priekšroku militāras nozīmes vārdiem un filozofisku terminu aizstājējiem.*[62] *Taču, ja F. Nīče ievēroja stingru konsekvenci filozofijas terminu aizstājēju lietošanā, nacionālsociālisma ideologu darbos šajā ziņā valdīja pilnīga patvaļa. Visur, kur viņiem trūka argumentu — un tas gadījās ļoti bieži —, viņi tos aizstāja ar lamāšanos vai ar apvainojošu etiķešu pielīmēšanu saviem pretiniekiem. Tā, piemēram, A. Rozenbergs terminu nozīmē lietoja šādas vārdu kombinācijas: zinātnes tumsoņas*[63], *čehu zemcilvēki*[6'], *romiski jūdiskā baznīca*[66], *marksistiski liberālie spēki*[66], *nordiskā eksistence* (nordische Dasein)[67], *ģermāniskā substance*[66] *un neskaitāmus citus vārdu*

virknējumus. Armijas un okupācijas iestāžu darbinieki bieži lietoja vārdu kopu «boļševistiski ebrejiskie zemcilvēki»[69]. Vēl plašāk nacionālsociālisti lietoja pseidozinātniskus terminus, kā «augstākā rase», «dzīves telpa», «nacionālsociālistiskā revolūcija» un daudzus citus. Tajā pašā laikā Rozenbergs nikni uzbruka tādiem terminiem kā «cilvēce», «brīvība», «liberālisms», «šķira», apgalvodams, ka tie pēc sava rakstura esot ebrejiski.[30]

Citu rasu jēdzienu ieviešana vācu valodā esot vācu rases garīga apgānīšana un tās dēļ esot radusies nesaprašanās un šķiru cīņa vācu starpā."

Arī nacionālsociālistu akceptēto filozofu darbi savās tālākajās konsekvencēs nesaskanēja ar hitleriešu koncepcijām. Tā, piemēram, pat starp daudzajiem Meistara Ekeharta izteicieniem, ko citēja Rozenbergs, var atrast tādus, kur šis viduslaiku filozofs slavinājis prātu un cilvēka gribas brīvību,[92] — tieši tās cilvēku garīgās īpašības un spējas, ko nacionālsociālisti apkaroja visniknāk un no kurām visvairāk baidījās, un, lai gan Rozenbergs aicināja padarīt Meistaru Ekehartu par vācu apustuli[93], pat šāds apustulis viņam varēja derēt vienīgi kā patvaļīgi ņemtu citātu avots.

Nav vajadzīgs ne pētnieka talants, ne arī sevišķi lielas zināšanas, lai varētu saskatīt nacionālsociālisma ideoloģijas teorētisko mazvēr-tīgumu, iekšējās pretrunas un tiešus viltojumus. Tādēļ gluži likumīgi izvirzās jautājums: kā gan ievērojama daļa no tautas, ko F. Engelss savā laikā bija raksturojis kā visteorētiskāko tautu Eiropā[91], varēja divpadsmit gadus paklausīgi sekot šai ideoloģijai, sistemātiski lasīt tās sludinātāju darbus, ieviest tās rekomendācijas sadzīvē un tās vārdā sūtīt nāvē miljoniem dažādu nāciju cilvēkus.

Atbildi uz šo jautājumu daļēji dod jau minētais fiziskais un garīgais terors, ko praktizēja hitlerieši, kā arī viņu sistemātiskie centieni nodibināt savas ideoloģijas monopolu. Militāras diktatūras un vadonības principa ieviešana sadzīvē un mācību iestādēs neatstāja vietu radošai domu apmaiņai un teorētiskām diskusijām, bet skaļie piekrišanas un gaviļu saucieni, kas tika organizēti nacionālsociālisma ideoloģijas sludināšanas vietās, noslāpēja ikvienu šaubu vai kritikas izpausmi.

Vācu fašisti centās nomāki cilvēku individualitāti, nonivelējot visus cilvēkus līdz uzticama pavalstnieka līmenim, kam nav nekādas politiskas vai teorētiskas iniciatīvas. Šādai uzticama pavalstnieka psiholoģijai, ko Heinrihs Manns meistariski attēlojis savā romānā «Uzticamais pavalstnieks» («Der Untertan»), Vācijas sīkpilsoņu aprindās bija ilgas tradīcijas. Fašistiskais režīms lietoja dažādus līdzekļus, tai šo psiholoģiju izplatītu visos iedzīvotāju slāņos.

Līdzās tradicionālajiem tautas masu apziņas notrulināšanas

līdzekļiem nacionālsociālisti lietoja dažādus paņēmienus, lai izraisītu masu psihozes parādības. Vācu fašisti visādiem līdzekļiem centās izplatīt uzskatu par pārdzīvojamā laikmeta vienreizīgumu pasaules vēsturē un ilūziju, ka hitlerisms esot vienīgais sabiedriskais spēks, kas spējīgs tautu glābt no briesmīgām nelaimēm [95]

Vācu fašisti centās ieviest sadzīvi dresūras elementus, piemēram, hitlerisko sveicienu, kā ari fetišizēja atsevišķus cilvēkus vai lietas. Sevišķa loma masu fanatizācijā bija ierādīta tā sauktajam asinskarogam *(Blutfahne).* ***Ar šo karogu rokās bija kritis Minhenes 1923. gada 9. novembra puča dalībnieks Andreass Baurīdls, un hitlerieši vēlāk to izmantoja dažādos mistiskos rituālos. Iesvētot jaundibinātu fašistu triecienvienību karogus, Hitlers tos uz mirkli salika kopā ar asins karogu. Briesmu situācijas noskaņojumiem, asiņu mistērijai rasisma formā, asins karogam un Hitlera personai vācu fašismā bija piešķirta funkcija novirzīt masu garīgo aktivitāti iracionālā plāksnē, projām no reālās dzīves.***

A. Rozenbergs aicināja padarīt visu vācu tautu par līdzdalībnieci lielajā mistērijā, kurā jaunu dzīvību iegūtu seno ģermāņu asiņu plūsma, kā arī pirmatnēji senās gudrības, un no jauna atdzimtu Eddas leģendu pasaulei Kā atzīmēja progresīvais franiu publicists Zaks Leklerks:«. . saindēšana ar nacismu nozīmē padarīt cilvēku par aktieri, atņemt viņam ikdienišķo saturu, lai padarītu par pasīvu

Gilbert Badia. Histoire de l'Allemagne contemporaine 1917—1962. Tome second. Editions sociales. Paris, 1962, 69. Ipp.

2 Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation Paris 1939., 38. Ipp.

3 Turpat, 253. Ipp.

I Mein Kampf, 288., 243. un 480. Ipp.

5 Mein Kampf, 277. Ipp.

6 Turpat, 480,—481. Ipp.

7 Baldur v. Schirach. «Die neue Front», ievietots avīzes «Völkischer Beobachter» nedēļas pielikumā: «Der SA Mann», 1929. g. 16. novembri, nr. 39.

* Alfred Rosenberg. Kämpferische Weltanschauliche Erziehung. Völkische Beobachter, 12. November 1944., nr. 309.

9 Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation Paris, 1939., 288. Ipp.

10 Dr. Goebbels Der Krieg als Weltanschauungskampf, 8. ipp.

" Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939., 212.,

214., 272., 273. Ipp.

12 Der Mythus des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelischgeistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit, von Alfred Rosenberg.

Hoheneichen Verlag. München. 195.—200. Auflage (966,—995. Tausend). 1943.,

114. Ipp. Copyright 1930 by Hoheneichen Verlag München. Turpmāk — der Mythus des 20. Jahrhunderts.

13 Tiekdamies izmest no kultūras visu «nevācisko», hitlerieši dažkārt nonāca visai neveiklās situācijās. Tā, piemēram, grāmatu iespiešanā viņi jau kopš kustības sākumiem nepārprotami deva priekšroku «sengermaniskajam» gotu rakstam, sašaurinot latīņu rakstības lietošanu, taču 1941. g. janvārī viņiem nācās klusībā izdarīt pagriezienu par 180 grādiem, jo vēsturnieki bija noskaidrojuši, ka gotu burti evolucionējuši no Švabahas ebreju rakstības (Leon Poliakov, Josef Wulf. Das Dritte Reich und seine Denker, 547. Ipp.).

II Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 219. Ipp.

15 Turpat, 220. Ipp.

16 Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 266. Ipp.

17 Turpat, 137. Ipp.

18 Turpat, 697. Ipp.

19 Turpat, 692. Ipp. ,

211 Turpat, 221. Ipp.

Līdzīgus uzskatus jau ilgi pirms Ekeharda pauda jaunplatoniķis Plotins (ap 203.—ap 209.). (Plotin Enneades. T. I. §3. «Par tikumiem». Paris. Socētē d'edition. «Les belles lettres». Paris, 1924., 54. Ipp.

21 Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 222. Ipp.

22 Turpat, 294. Ipp.

23 Turpat, 219. Ipp.

21 Turpat, 257. Ipp.

25 Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 158. Ipp.

26 Turpat, 116. Ipp.

27 Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 692. Ipp.

28 Turpat, 694. Ipp.

29 Turpat, 686. Ipp.

3U Turpat, 697. Ipp.

31 Turpat, 684. Ipp.

32 Turpat, 120. Ipp.

33 Turpat, 121. Ipp.

31 Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 121. un 142. Ipp.

35 Turpat, 118. Ipp.

36 Turpat, 682. Ipp.

37 Turpat, 137. Ipp.

38 Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Sämtliche Werke. Jubiläumsausgabe in zwanzig Bänden. Vierte Band. Stuttgart 1928. Wissenschaft der Logik, 37., 41. u. c. Ipp.

39 Ar materiālismu, cik iespējams spriest, Rozenbergs nav domājis dialektisko materiālismu, jo marksismu viņš lamāja daudz niknāk. Ar

vardu «universālisms» acīmredzot domāti centieni formulēt objektīvas patiesības, kas derīgas visai cilvēcei, nevis tikai vienai rasei, bet kā virziens šādi apkarots galvenokārt jaunkantisms.

[10] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 697.—698. Ipp.

[11] Turpat, 139. Ipp.

[12] Turpat, 141, —142. Ipp.

[13] Mein Kampf, 727. Ipp.

[14] Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation Paris, 1939., 251. Ipp.

[15] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 681.—682. Ipp.

[16] Turpat, 682. un 694. Ipp.

[17] Turpat, 682. Ipp.

[18] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 683. Ipp.

[19] Turpat, 682.—683. Ipp.

būtni, kas kā aktieris gaidītu, kad viņam dos vietu un lomu. Mo šejienes izriet nepieciešamība pēc dekoratīvām ārišķībām masu mērogā, kaujas karogiem un ģeometrijas. Tiek atsāktas antīkas olimpiskās spēles, kas veltītas varoņiem, cilvēkiem dieviem, kuru atkārtots iemiesojums ir Hitlers (Zigfrīds Fricim Langem).»[97]

Jāņem vērā arī subjektīvie faktori, kas vājināja nacionālsociālisma ideoloģisko pretinieku aktivitāti. Ievērojama daļa Vācijas buržuāziskās inteliģences, kas labi saprata nacionālsociālisma teorētisko mazvērtību, necīnījās pret to ne vien aiz bailēm no represijām, bet arī tādēļ, ka vienkārši vēlējās vienalga kādu stabilu politisku varu. Nacionālajā lepnumā ievainotajiem sīkpilsoņiem, kas smagi cieta no saimnieciskās un politiskās dzīves nestabilitātes Veimāras republikas laikā, nacionālsociālisms varēja arī likties vitāla un kaujinieciska ideoloģija, kas var mobilizēt vācu tautu lielu uzdevumu veikšanai, tādēļ viņi pievienojās tai savu politisko simpātiju vai ilūziju dēļ, nemaz nepārdomājot, cik šī ideoloģija pamatota.[96]

[50] Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Sämtliche Werke, Vierter Band. Stuttgart, 1928. Wissenschaft der Logik, 486. Ipp.

[51] Turpat, 543. Ipp.

[52] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 592.—693. Ipp.

[53] Turpat, 644. Ipp.

[54] Dr. François Bayle. Psychologie et éthique du Nationalsocialisme. Presses Universitaires de France, Paris, 1953., 444. Ipp.

[85] Rede zur Eröffnung der Filmfeierstunde der H. J. und BLM, 5. November 1939. Die Zeit ohne Beispiel. Reden und Aufsätze aus den Jahren 1939/40/41 von Joseph Goebbels. Zentralverlag der NSDAP Franz Eher Nachf. München, 1942., 216. Ipp.

[56] Gebelsa runa 1942. g. 29. novembrī. Der Steile Aufstieg. Reden

und Aufsätze aus den Jahren 1942:43 von Joseph Goebbels, Zentralverlag der NSDAP. Franz Eher Nachf. München, 1944., 81. Ipp. Turpmāk: Der Steile Aüfstieg.

[57] Mein Kampf, 377. Ipp

[58] Turpat, 386. Ipp.

[59] Gerd Rühle. Das Dritte Reich. Das zweite Jahr 1934. Hummelverlag Berlin, 1935., 163. Ipp.

[60] Mein Kampf, 365. Ipp.

[61] Turpat, 546. Ipp.

[f'2] Dr. Otto Dietrich. Reichspresseschef der NSDAP. Berlin. Der Nationalsozialismus als Weltanschauung und Staatsgedanke, Band I, Gruppe 1. Beitrag 2., 5. Ipp.

Les Confessions de Saint Augustin. Livre XI, Chapitre 5.

[64] Dr. Heinrich Olms. Das ewige Reich. Völkischer Beobachter, 16. Januar

1943., Nr. 18.

[65] Alfred Baeumler. Der Sieg des Glaubens. Völkischer Beobachter, 30. Januar 1943., Nr. 30.

[66] Mein Kampf, 569.—570. Ipp.

[67] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 218. Ipp.

[68] Turpat, 203., 636. Ipp.

[69] Turpat, 188. Ipp.

[70] Mein Kampf, 194. Ipp.

[71] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 217., 514. Ipp. Hitlers Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928. Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart, 1961., 54. Ipp.

[72] Psychologie et' éthique du Nationalsocialisme, 438.—440. Ipp.

[73] Turpat, 429. Ipp.

[74] Turpat, 445. Ipp.

[75] J. Gebelsa runa 1943. g. 7. februārī. Der Steile Aufstieg, 159. Ipp.

[76] Mein Kampf, 195. Ipp.

[77] Turpat, 195. un 196. Ipp.

[78] Hermann Rauschning. Hitler m'a dit. Cooperation. Paris, 1939., 306. un 307. Ipp.

[79] Das politische Tagebuch Alfred Rosenbergs, 63. Ipp. ieraksts 1934. g. 26. decembrī.

[80] Mein Kampf, 384,—385. Ipp.

[81] Turpat, 596. Ipp.

[82] Niezsches Werke. Zweite Abteilung. Band XV. Leipzig, Druck und Verlag von C. G. Naumann, 1901, XXI Ipp.

[83] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 119. Ipp.

[84] Turpat, 109. Ipp.

[85] Turpat, 135. Ipp.

[86] Turpat, 541. Ipp.

[87] Turpat, 694. Ipp.

[88] Turpat, 198. Ipp.

[89] Dr. Alfred Meyer. Ein Jahr Ostministerium. Deutsche Zeitung in Ostland, 18. September 1942., Nr. 256.

[90] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 127. Ipp.

[91] Alfred Rosenberg. Die neue Sprache Europas. Völkischer Beobachter, 16. Juni 1940., Nr. 168.

[92] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 253. un 231. Ipp.

[93] Turpat, 220, Ipp.

[94] K- Markss, F. Engeiss. Darbu izlase divos sējumos. I sēj., LVI, Rīgā, 1950., 610. Ipp.

[95] H. Himlera runa SS vadītājiem 1937. g. janvārī. Dr. François Bayle. Psychologie et'éthique du nationalsocialisme, 401. Ipp,

Reichspresseschef Otto Dietrich. Revolution des Denkens. WestfalenVerlag G. m. b. H. Dortmund-Leipzig, 1939., 5. Ipp.

J. Gebelsa runa 1943. g. 16, maijā. Der Steile Aufstieg, 278. Ipp.

[96] Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 684.—685. Ipp,

[97] La nouvelle critique. Nr. 166, Mai 1965., 1'28. Ipp.

[98] André François Poncet. De Versailles à Potsdam. Paris Flammarion. 1948., 171, Ipp.

Kā pievērsāties revolucionārajai kustībai?

- - *f*&§»? *mm* - I g

EDUARDS BERKLAVS:

«...NEUZSKATU PAR SAVU PIENĀKUMU KLUSĒT!»

— Iemesli bija vairāki, bet divi galvenie, pirmkārt, pazīšanās ar pagrīdē strādājošiem komjauniešiem Kuldīgā, kur toreiz, trīsdesmitajos gados, dzīvoju, un, otrkārt, Maskavas radio propaganda. Biju sarūgtināts par to, ka pēc pamatskolas beigšanas nebija iespējams mScīties ģimnāzijā materiālo apstākļu dēj, tāpēc dzirdētais iedarbojās diezgan viegli. Tēvs stādāja par mūrnieku, nomira, kad man bija četri gadi, māte, laukstrādniece, viena nespēja izskolot ģimnāzijā un augstskolā plecus bērnus. Mums nācās agri sev pelnīt iztiku. Kamēr mācījos pamatskolā, vasarās strādāju par ganu pie lauksaimniekiem, bet ģimnāzijā mācību gads bija garāks nekā pamatskolā un tāds gans — uz nepilnu laiku — nevienam nebija vajadzīgs. Otrs iemesls — zemais Izglītības līmenis un dzīves pieredzes trūkums. Nezināju par patieso stāvokli Padomju Savienībā. Apgalvojumi, ka Latvijas prese esot nodarbojusies ar Padomju Savienības «noķengāšanu», ir melīgi. Diemžēl maz tika rakstīts par dzīvi tur, un mēs nebijām pietiekami informēti.

Pēc pamatskolas beigšanas pārcēlos uz dzīvi Kuldīgā, mācījos par burtlici, bet vakaros turpināju izglītoties pie ģimnāzijas pastāvošajā Tautas universitātē, kurā varēja apgūt pilnu ģimnāzijas programmu.

Brīvajā laikā darbojos sociāldemokrātiskajās jaunatnes organizācijās «Darba Jaunatne» un «Strādnieku sports un sargs». Tajās bija iestājušies arī komjaunieši, kuru ietekmē kļuvu par nelegālās komjaunatnes aktīvu dalībnieku. Pie mums nereti ieradās profesionāli komunistiskās kustības dalībnieki. Atceros, vairākas reizes no Rīgas atbrauca profesionāls komjaunatnes organizators Ģībietis Ipēc 1940. gada strādāja par nozares, kā liekas, tekstilstrād-nieku, arodorganizāciju vadītāju), kā profesionāls propagandists brauca Paegle, kas vēlāk Valmierā ilgus gadus strādāja par avīzes «Liesma» atbildīgo redaktoru, brauca Dzērvīte u. c. Tie visi bija simpātiski cilvēki, labi sagatavoti šim darbam. Tā kļuvu par fanātisku komjaunieti un saglabāju savu pārliecību diezgan ilgu laiku.

Jūs **arī** *pats bijāt profesionāls pagrīdes revolucionārās kustības dalībnieks — strādājāt* **nelegālā** *tipogrāfijā, 1940. gadā kādu laiku aizvietojāt pat Latvijas Darba Jaunatnes Savienības Centrālās komitejas pirmo sekretāru. Varbūt pastāstiet, kas* **vadīja** *komunistisko kustību Latvijā no 1917. gada līdz 1940. gadam*?

— Atbildēt var pavisam īsi un precīzi; Maskava, III Komunistiskās Internacionāles Latsekcija. Mēģināšu šo apgalvojumu pierādīt, |o tas nesaskan ar partijas darbinieku un vēsturnieku līdz šim pausto viedokli.

Petrogradā un Maskavā tika noorganizētas speciālas skolas, kurās sagatavoja profesionāļus darbam nekomunistiskās valstīs, arī Latvijā. No latviešu strēlniekiem un citiem latviešiem, kas bija nokļuvuši Padomju Krievijā, Izraudzīja potenciāli piemērotākos un piedāvāja mācīties ša|ās skolās, lai pēc tam sūtītu nelegālajā darbā uz Latviju. Uzdevums bija — radīt nelegālu komjaunatnes un partijas organizāciju, visiem līdzekļiem kompromitēt pastāvošo valsts iekārtu un redzamākos darbiniekus, slavēt padomju varu un dzīvi Padomju Krievijā, vēlāk — Padomju Savienībā.

Pieminēšu tikai tos, kurus pazinu ilgus gadus: Fricis Deglavs 1923. gadā beidza Augstāko partijas skolu Petrogradā, tad nelegāli strādāja Latvijā. Vēlāk atgriezās Maskavā, 1931. gadā beidza speciāli noorganizēto Rietumtautu universitāti un atkal tika atsūtīts uz Latviju — jau kā KP CK sekretārs. Līdzīgi tas notika ar Robertu Neilandu, Jāni Kalnbērziņu, Žani Spuri, Pēteri Plēsumu, Andreju Ābeli un vēl daudziem citiem. Algu un nelegālajam darbam vajadzīgos līdzekļus viņi saņēma no Maskavas.

Ar to es negribu teikt, ka šie citādā ziņā pozitīvie cilvēki lizņemol Kalnbērziņu, par kuru nevaru dot šādu atsauksmi) nelegālo darbu strādāja naudas dēļ. Nē. Viņus, tāpat kā mani, savā laikā bija apskurbinājusi staļiniskā komunisma dvinga. Viņi dzīvoja ar domām, ka veic cēlu darbu.

Kāda bija jaunatnes (sociāldemokrātu, komjaunatnes, studentu)

organizāciju loma un spēku samērs 30. un 40. gados?

— Sociāldemokrātiskās jaunatnes organizācijas trīsdesmitajos gados (līdz 1934. gada maijam) bija populāras un aptvēra plašas jaunatnes masas, aktīvi darbojās kultūrizglītības un sporta jomā. Arī studentu organizācijas turēja savā iespaidā zināmu jaunatnes slāni.

Taču komjaunatne līdz 1940. gadam nelegālos apstākļos nemaz nevarēja būt masveida organizācija. Tā nekad nav bijusi sevišķi populāra un tā nespēja būtiski ietekmēt ne jaunatnes noskaņojumu, ne dzīvi Latvijā.

Kādi mērķi iekšpolitikā bija Latvijas Darba Jaunatnes Savienībai?

— Latvijas Darba Jaunatnes Savienībai iekšpolitikā nemaz nebija konkrētas programmas. Pastāvošā iekārta tika kritizēta kā iekārta, kurā strādnieki nav pie varas, kurā pastāv ekspluatācija. Galvenā politiskā prasība bija — legalizēt LDJS un Komunistisko partiju; galvenā ekonomiskā prasība — lielākas algas, īsāku darba dienu.

Igauņu zinātnieki vienā no avīzes «Sovefskaja *kultūra» š.* g. numuriem *rakstīja, ka sociāldemokrāti neapšaubāmi bijusi visietekmīgākā strādnieku partija Rietumeiropā. Kāpēc sociāldemokrātiem Baltijas valstīs bija samērā maza loma 1934. gada apvērsumā un 1940. gada notikumos*?

— Latvijas sociāldemokrātiskās partijas vājums, manuprāt, izskaidrojams ar to, ka tajā pastāvēja divi krasi atšķirīgi grupējumi: kreisais un labējais. Kreisie bija par sadarbību ar Padomju Savienību un pēc 1934. gada apvērsuma daļa no viņiem aizgāja pagrīdē un sadarbojās ar Komunistisko partiju, bet jaunatnes organizācija pat organizatoriski apvienojās ar komjaunatni, tā radās Latvijas Darba Jaunatnes Savienība. Labējais grupējums līdz 1934. gadam bija par koalīciju ar liberālākajām pilsoniskajām partijām. Pēc 1934. gada šis grupējums faktiski beidza pastāvēt, tāpēc 1940. gada notikumos viņiem nekādas lomas vairs nebija.

Jūs, kā pagrīdē strādājošās Latvijas Darba Jaunatnes Savienības CK sekretārs, 1940. gadā piedalījāties jaunās valdības *sastādīšanā.*

— Es biju pirmā sekretāra vietas izpildītājs, kad tiku pieaicināts Komunistiskās partijas vadošo darbinieku sanāksmē, kura notika 1940. gada jūnija dienās kādā dzīvoklī Rīgā, Mazajā Jaunielā. Vēlāk kļuva skaidrs, ka šo sanāksmi patiesībā organizēja PSRS Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietnieks Višinskis, kas bija ieradies no Maskavas un uzturējās PSRS sūtniecībā Rīgā. LKP CK vadītāji Kalnbērziņš, Neilands un Spure atradās Rīgas Centrālcietumā. Tāpēc iznāca, ka tā saucamās Tautas valdības «izraudzītāji» minētajā sanāksmē bija pagrīdē strādājušie vidējā ranga Komunistiskās partijas darbinieki Ansis Kadiķis, Pēteris Valbaks, Jānis Gustsons, Ieva Vīnholde, vēl daži cilvēki, kuru uzvārdus neatceros, un es — LKJS CK pārstāvis.

īstenībā bijām tikai dekorācija Maskavas pilnvarotā Višinska un PSRS sūtņa Latvijā Derevjanska darbībai. Sajā sanāksmē pat netika

apspriests viss jaunizraudzītās valdības sastāvs. No sūtniecības atnākušais Ansis Kadiķis informēja, ka par jaunās valdības galvu izraudzīts pasaulē pazīstamais mikrobiologs profesors Augusts Kirhenšteins, viņš minēja vēl dažus valdības locekļus. Vēl tikai neesot īsti izlemts, ko likt par iekšlietu Tautas komisāru — ārstu Kuršinski (vairāk pazīstams kā rakstnieks Kurcijs) vai rakstnieku Vili Lāci. Taču laikam šajā amatā iecelšot Vili Lāci, jo PSRS sūtniecībā esot ziņas, ka Kuršinskim kādreiz bijusi nosliece uz trockismu. Tā arī notika.

Tāda bija latviešu tautas līdzdalība tā saucamās Tautas valdības sastādīšanā. Par tālāko — kas gāja pie valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa ziņot par jaunizraudzīto valdību, kas to stādīja priekšā, kā Ulmanis uz to reaģēja — precīzi pateikt nevaru.

Pārlasot 1940. gada jūlija avīzes, rodas dažas neskaidrības. Piemēram: **Rīgas darbaļaužu** *manifestācijā 5. jūlijā LKP CK arodbiedrību nodaļas vadītājs J. Putniņš uzsvēris, ka LKP nav izgājusi ar lozungu par Latvijas pievienošanos Padomju Savienībai.* **Ar šādu** *lozungu esot izgājuši ienaidnieki, kas «iekļuvuši mūsu rindās» (sk. «Jaunākās Ziņas» 1940. gada 6. jūlijā). Zemkopības ministrs 1.* **Vanags savā runā** *agronomu sanāksmē teicās neatkārtot 1919. gada* **kļūdas,** *akcentējot, ka darba zemniecības* **robežas** *būtu* **maldīgi** *noteikt pēc hektāru daudzuma,*

un tiem, kas bijuši saistībās ar Zemnieku **Savienību** *vai* **aizsargu** *organizāciju, solīja, «ka nenotiks nekāda izrēķināšanās», (sk. «Jaunākās Ziņas» 1940.* **gada** *6. jūlijā). Kā jūs* **domājat** *— vai daudzie runātāji, kas uzstājās mītiņos, nezināja, ka izpilda* **marionešu lomas?** *Varbūt tāda bija taktika — līdz vēlēšanām sacīt vienu, bet pēc — darīt* **pavisam** *citu*?

JŪLIJS. RĪGA. KAROGS.

— Arodbiedrību republikāniskas padomes priekšsēdētāju Jāni Putniņu un lauksaimniecības ministru Jāni Yanagu pazinu kā godīgus

cilvēkus, domāju, ka viņi nemeloja; viņi padomju iekārtu iztēlojās labāku, nekā tā īstenībā bija.

Putniņš droši vien zināja, ka **jau pirms vēlēšanām** izstrādātajā **t.** s. Darba tautas bloka vēlēšanu **platformā nav tēzei par** Latvijas iestāšanos Padomju Savienībā. **Ne** jau **tauta izlēma** — Iestāties vai neiestāties Padomju Savienībā. To izlēma **nebrīvās un** nekontrolējamās vēlēšanās izvēlētie, partijas vadības **izraudzītie deputāti, un** es neticu, ka šī doma kādam deputātam radās bez norādījuma «no augšas».

Latvija vēl nebija PSRS sastāvā, kad Kārlis Ulmanis tika izsūtīts uz PSRS.

— Domāju, ka pat tik piedzīvojis politiķis un valsts darbinieks kā Kārlis Ulmanis negaidīja tādu apiešanos, par to liecina arī viņa vārdi pēdējā uzrunā tautai pa radio: «Palieciet jūs savā vietā, es palikšu savā.» Par tālāko Ulmaņa likteni ne tauta, ne arī mēs — partijas un komjaunatnes darbinieki — neko nezinājām. Pieļauju, ka pat jaunieceltajam Tautas valdības vadītājam Augustam Kirhenšteinam neprasīja, ko darīt ar Ulmani, ka arī viņš tika nostādīts fakta priekšā. Ulmanis pazuda bez vēsts. Cilvēki pusžukstus viens otram taujāja, klīda visādas baumas, bet ne valdība, ne prese neko neziņoja. Ulmaņa izsūtīšana bija nelikumīgs un varmācīgs akts.

Terors Latvijā sākās vēl pirms Latvijas kā likumīgas valsts nodibināšanas 1918. gada 18. novembrī. Ar nožēlu jāatzīst, ka vienmēr starp latviešiem atradušies cilvēki, kas sevi nodevuši svešu varu rīcībā un ņēmuši līdzdalību terorā. Tā ir latviešu vislielākā nelaime un vaina, ka viņi piedalījušies savstarpējā sevis iznīcināšanā.

Kādos *amatos bijāt vēlāk — 40., 50. gados — līdz 1959. gadam?*

— Neilgu laiku pēc jaunās valdības sastādīšanas tā arī paliku par LDJS CK pirmā sekretāra vietas izpildītāju, jo pirmais sekretārs Kurlis gan vienlaikus ar visiem komunistiem tika atbrīvots no cietuma, bet par sadarbību ar Latvijas politpārvaldi pēc dažām dienām tika apcietināts un pazuda bez vēsts. Palikām bez pirmā sekretāra. Par LKP CK pirmo sekretāru kļuvušais Jānis Kalnbērziņš šo amatu piedāvāja gan man, gan manam draugam Pēterim Sadovskim, bet mēs atteicāmies, jo zinājām tikai, kas jādara, lai pastāvošo valsts iekārtu grautu, bet nezinājām, kā to celt un kādi ir komjaunatnes uzdevumi jaunajos apstākļos. Nedaudz vēlāk paši atradām pirmo sekretāru: jau

1939. gadā Latvijā izvietotajos Sarkanās Armijas garnizonos bija krietns skaits latviešu, kas Latvijā pildīja speciālus uzdevumus. Līdz ar Višinska ierašanos Latvijā padomju karakuģis «Marats» atveda vēl prāvu skaitu latviešu. Sie cilvēki bija sadalīti pa organizācijām un iestādēm, it kā lai palīdzētu jaunieceltajiem darbiniekiem veikt paredzētos uzdevumus un darbu ievirzīt Maskavai vēlamā gultnē.

Mūsu laikraksta «Brīvā Jaunatne» redakcijai arī bija piekomandēti

trīs politdarbinieki. Viņi, pasēdējuši vairākas dienas redakcijā un pārliecinājušies, ka, nebūdami ne žurnālisti, ne valodnieki, palīdzēt nevar, atnāca pie manis uz CK un jautāja, vai viņus nevar izmantot kādā citā darbā. Sarunās uzzināju, ka viens no viņiem, vecākais politvadī-tājs Eduards Līberts, kādreiz strādājis Pleskavā komjaunatnes darbā. Pastāstīju, ka neviens nezinām, kas īsti jādara. Beidzot vaicāju tieši, vai viņš piekristu, ja viņam piedāvātu demobilizēties un kļūt par LOJS CK pirmo sekretāru! Saņēmis piekrītošu atbildi, nekavējoties vedu viņu pie Kalnbērziņa un ziņoju, ka esmu atradis pirmo sekretāru. Kalnbērziņš negribēja šķiest daudz laika tāda nieka dēļ un, paprasījis, vai Līberts pats piekrītot, apsolījās visas formalitātes nokārtot, lai Līberts ķeroties pie darba.

Tātad līdz 1941. gada 10. janvārim biju LDJS un, kad to pārorganizēja par Latvijas komjaunatnes Savienību, vēlāk par Latvijas Ļeņina komjaunatnes Savienību, CK otrais sekretārs.

1941. gada 10. janvārī mani ieaicināja LKP CK biroja sēdē. Kad iegāju sēžu telpā, toreizējā LKP CK sekretāre kadru lietās Olga Auguste jau turēja rokās manu anketu. Izdzirdu priekšlikumu apstiprināt mani par Rīgā jaunorganizētā Proletāriešu rajona partijas komitejas pirmo sekretāru. Mēģināju iebilst, jo nekad nebiju strādājis partijas darbā, bet tas nelīdzēja. Sajā amatā strādāju līdz pat aiziešanai no Latvijas pēc kara sākuma.

No 1941. gada augusta līdz 1946. gadam biju dažādos amatos Sarkanajā Armijā, vēlāk to pārdēvēja par Padomju Armiju. Sākumā — kareivis strēlnieku rotā, tad kareivis mīnmetēju rotā, politvadītājs sapieru rotā, pulka komjaunatnes sekretārs — vienlaikus man tika piešķirta virsnieka pakāpe. Vēlāk tiku iecelts par divīzijas politdaļas priekšnieka palīgu komjaunatnes darbā, un, kad no latviešu strēlnieku pulkiem tika radīts latviešu strēlnieku korpuss, mani iecēla par korpusa politdaļas priekšnieka palīgu komjaunatnes darbā, pēc laika — par politdaļas vecāko Inspektoru.

1946. gadā mani izsauca uz Maskavu un piedāvāja demobilizēties, kļūt par LĻKJS CK pirmo sekretāru. Strādājot šo darbu, man jau tika piedēvēts «latviešu buržuāziskā nacionālista» gods.

Gribēju no komjaunatnes **darba** atbrīvoties un, cita ceļa neatrazdams, steidzīgi kā eksterns **noliksi** eksāmenus par vidusskolas beigšanu (vēl pirms padomju varas nodibināšanas strādājot Rīgā, mācījos gan pie LVU pastāvošajos **kursos, kas** gatavoja eksterņus pārbaudījumiem par vidusskolas **kursu, gan Rīgas** pilsētas amatniecības skolā) un iesniedzu lūgumu uzņemt **mani** Augstākajā partijas skolā Maskavā. Biju nodomājis pēc šīs **skolas beigšanas** strādāt LVU par pasniedzēju, rektors Jurgens tādu **iespēju bija** apsolījis.

Skolu beidzu ar izcilību, taču par pasniedzēju nekļuvu. Mācījos

pēdējā kursā, kad **mani aizmuguriski un bez** manas piekrišanas ievēlēja par Rīgas pilsētas partijas **komitejas locekli,** bet, atgriežoties no skolas, par šīs komitejas **biroja iocekli** un sekretāru. Vēlāk izvēlēja par komitejas propagandas **sekretāru.**

Ja pareizi atceros, tas bija 19S4. gadā, kad pēc Viļa Lāča pieprasījuma tiku iecelts par LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieku. Sajā darbā nostrādāju apmēram pusotra gada. Tad, atkal pret manu gribu, mani ievēlēja par Rīgas pilsētas partijas komitejas pirmo sekretāru, mirušā Edgara Apiņa vietā. Drīz vien ievēlēja arī par LKP CK un CK biroja locekli. Tad atcēla atpakaļ par Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieku. 5ajā darbā strādāju līdz 19S9. gada jūlijam.

Kad pirmoreiz sākāt šaubīties par Latvijā un Padomju Savienībā notiekošā pareizību? **Kad** un *kāpēc jums radās domstarpības ar* Komunistisko partiju, **kuras biedrs bijāt?**

— Grūti nosaukt konkrētu datumu, pat gadu. Fanātisms manī bija , iesūcies dziļi, ilgi nevarēju atjēgties. Pirmos robus manā pārliecībā : cirta atsevišķi gadījumi. Piemēram, brauciens ar pionieru un komjauniešu delegāciju uz Maskavu 1940. gada 1. septembrī, kad caur vagona logiem redzēju nekopto zemi, pielūžņotos rūpnīcu pagalmus, nekārtību un nabadzību.

Pamatīgu triecienu deva necilvēcīgā akcija 1941. gada 14. jūnijā. Es, kā Proletāriešu rajona partijas komitejas pirmais sekretārs, tāpat Kirova rajona pirmais sekretārs Jēkabs Vecvagars un Staļina rajona, partijas sekretārs Neikofers tikai nākamajā dienā uzzinājām, kādam «darbam» mums iepriekšējā dienā lika izdalīt zināmu skaitu komunistu speciāla uzdevuma veikšanai. So uzdevumu saņēmām no Kārļa $_{V}$ Pugo, kas toreiz bija Rīgas pilsētas partijas komitejas sekretārs, taču nekādas aizdomas tas neradīja, jo līdzīgi uzdevumi tika saņemti arī agrāk — piemēram, kad nacionalizēja aptiekas, veikalus u. c. Tagad zināms, ka 14. jūnija akciju vadīja no Maskavas atsūtītais komisārs/ Sustins. Sis bija tāds trieciens, kuru lielā mērā izdzēsa tikai karš. Karā par žēlastību nedomā, arī par nāvi ne, jo katru dienu visapkārt mirst simti. Karā ir pavēļu un bezierunu izpildes attiecības. Tagad domāju, ja nebūtu sācies karš, 14. jūnijs būtu tikai viens no daudziem izvešanas datumiem.

Tas bija laiks, kad visus bija pārņēmusi Staļina visgudrības, visvarenības psihoze.

Bet arī frontēs, gan skatoties uz līķu nosētiem laukiem, gan pie Maskavas, gaišā dienas laikā uzbrūkot pa klaju lauku, pa dziļu sniegu, pret kalnu, kur bija nocietinājies ienaidnieks (tur krita arī mans brālis Ernests), uzmācās doma: vai tas bija nepieciešams, vai uzdevumu nevarēja veikt gudrāk, tā nešķiežoties ar cilvēkiem!

Pēc otrā pasaules kara — latviešu zemnieku apzināta mānīšana ar zemes piešķiršanu, jo šī plāna īstenotāji taču zināja, ka drīz tiks radīti

kolhozi. Kāpēc vajadzēja muļķot bezzemniekus — piešķirt zemi, likt,'[1] iegādāties inventāru, mājlopus, strādāt caurām naktīm, ja tas viss' tikai ilūziju radīšanai! Vai tas nav amorāli, pat necilvēciski! Un kur tad vardarbīgā kolhozu radīšana, varmācīgā cilvēku izvešana 1949. gadā! Es toreiz mācījos Maskavā un tikai vēlāk uzzināju par šo drausmīgo akciju.

Pēc kara visās republikās, izņemot Krieviju un Gruziju, tika organizēti tā saucamie VK(b|P CK Orgbiroji, bez kuru sankcijas republikā nevarēja izdot nevienu rīkojumu, nedz arī pieņemt kādu lēmumu. Tādu Orgbiroju radīšana bija rupjš partijas statūtu pārkāpums. Latvijā Orgbiroju vadīja Sataļins, pēc viņa — Rjazanovs. Tikai vēlāk sapratu, ka šo Orgbiroju uzdevums bija iedibināt tādu kārtību, lai republikās faktiskie noteicēji būtu no Maskavas atsūtītie otrie sekretāri un sekretāri kadru lietās. Latvijā par LKP CK otro sekretāru tika ielikts, vēlāk ievēlēts, Ivans Ļebedevs, par sekretāru kadru lietās — Fjodors Titovs. Kad tas bija paveikts — Orgbiroju likvidēja.

Rīgā tajā laikā ik mēnesi iebrauca divi, pat vairāki tūkstoši cilvēku, kas apmetās uz pastāvīgu dzīvi. Visur tika bazūnēts, ka Latvija bijusi ˆatpalikusi agrāra zeme, bet tagad tai jākļūst par augsti attīstītu industriālu reģionu. Tāpēc Maskavas resori plānoja Latvijā paplašināt esošās rūpnīcas un celt jaunas, nerēķinoties ne ar ekonomiskiem, ne zinātniskiem apsvērumiem. Nekas netika ņemts vērā. Galvenais bija — iepludināt Latvijā cittautiešus. Republikas ļ vadītāji šī nolūka realizācijai nepretojās, būtībā nepretojas arī šodien. Gluži otrādi — viņi visādi sekmē šo plānu realizēšanu, to š. g. jūnija pirmajās dienās notikušajā Latvijas Rakstnieku savienības un pārējo radošo savienību paplašinātajā plēnumā pārliecinoši pierādīja Rīgas pilsētas galvenais arhitekts Gunārs Asaris. , Viņa nosauktie piemēri, cipari, fakti bija satriecoši, tie liecina, ka apzināti tiek veikti pasākumi, kuri reāli apdraud latviešu tautas eksistenci. Un vai jābrīnās, ka latviešu tauta izmisīgi pretojas šādiem nodomiem!

Bet atgriezīsimies pie pagātnes, kad latvieši savā zemē vēl bija vairākums no iedzīvotāju kopskaita. Kad liels cittautiešu skaits jau bija iepludināts, sekoja prasība palielināt stundu skaitu Latvijas radio un televīzijas raidījumiem krievu valodā, avīzēm krievu valodā palielināt tirāžas, celt iebraucējiem skolas, augstskolās organizēt fakultātes ar krievu valodas plūsmu — šajā laukā darbs jau bija paveikts tik tālu, ka vairākās specialitātēs un pat vairākās speciālajās tehniskajās vidusskolās mācības notika tikai krievu valodā. Tika uzdots organizēt divplūsmu skolas. Krievu valodu uzdeva mācīt jau bērnudārzos. Jaukto laulību propaganda, latviešu jaunekļu izvietošana karaspēka daļās Krievijā obligātā karadienesta pildīšanai, pionieru nometnes latviešu bērniem kopā ar cittautiešiem, prasība mākslinieciskо

pašdarbības pulciņu, profesionālo teātru, koru un deju kolektīvu repertuāros iekļaut krievu autoru darbus un krievu dejas — tika izdomāti jauni un jauni pasākumi.

Redzot to visu un zinot, kā notiek tā saucamās brīvās vēlēšanas un kā fabricēti to rezultāti, tas viss drupināja manu ticību partijai un padomju varai.

Es nerīkojos diktatoriski, kā mani vēlāk apsūdzēja. Saaicināju uz lielu apspriedi Tieslietu un Iekšlietu ministrus, Augstākās tiesas priekšsēdētāju, pilsētas izpildkomitejas vadību, prokuroru un milicijas pārvaldes priekšnieku, pilsētas un rajonu partijas komitejas sekretārus un rajonu izpildkomiteju priekšsēdētājus u. c.

Pastāstīju par stāvokli pilsētā un teicu, ka neredzu citu ceļu dzīves normalizēšanai kā stingri ierobežot iebraucēju ieplūšanu Latvijā, protams, nepārkāpjot Vissavienības direktīvas. Lūdzu izteikties, dot citus priekšlikumus, ja tādi ir. Tika atzīts, ka cita ceļa nav. Un, ja toreiz pilsētas vadībai būtu atļauts uzsākto kursu turpināt,

vai šodien būtu jāstrīdas par metro, atomelektrostaciju un hidroelektrostaciju būvēm, par dabas glābšanu, par tautu attiecībām! Derētu atcerēties, ka arī pirms 1940. gada Latvijā dzīvoja dažādu tautību iedzīvotāji, taču ne mākslīgas un forsētas migrācijas rezultātā, bet gan vēsturisko apstākļu dabiskā nosacītībā.

Toreiz pilsētas vadība caur Ministru Padomi ar oficiālu vēstuli pieprasīja PSRS Ministru Padomei paskaidrojumu, vai esam tiesīgi ierobežot iedzīvotāju ieplūdi. Saņēmām apstiprinošu atbildi.

Mēs domājām arī par to, lai labāk dzīvotu visi Rīgas iedzīvotāji, neatkarīgi no tautības un laika, kad viņi ieradušies Rīgā. Tika pieņemts lēmums, ka visiem, kas strādā iedzīvotāju apkalpošanas sfērā, jāapgūst latviešu un krievu valoda kaut vai sarunvalodas līmenī. Sākumā iebraucēji drusku kurnēja, taču galu galā valodu mācīšana tika sekmīgi iesākta. Darbvietās tika noorganizēti semināri, kuros skolotāji strādāja pat bez atlīdzības.

Latvieši neprotestēja, ka viņiem pašu dzimtajā zemē jāmācās krievu valoda. Tomēr atradās cilvēki, kas notiekošajā saskatīja buržuāziskā nacionālisma atdzimšanu.

Nacionālisma atdzimšanu saskatīja arī, kad nevēlējāmies pirmajā masveida dzīvojamo māju apbūves rajonā Juglā celt mājas pēc sen novecojušiem tipveida projektiem, šāda veida mājas vēl tagad redzamas Smerlī starp Ļeņina un Gagarina ielām. Mums pārmeta, ka arhitektus orientējam uz Rietumiem.

Kad kopā ar Kārli Ozoliņu, Voldemāru Kalpiņu un progresīvākajiem rakstniekiem uzstājām, ka nedrīkst atteikties no latviešu literatūras mantojuma, kad cīnījāmies par Rūdolfa Blaumaņa, Pāvila Rozīša, Aspazijas, Kārļa Skalbes, Jāņa Akuratera, Zentas Mauriņas, Aleksandra Čaka u. c. darbu publicēšanu un izdoto darbu

atgriešanu bibliotēkās, toreizējais LKP CK sekretārs Arvīds Pelše kategoriski apgalvoja, ka vispār esot grūti runāt par kaut cik nozīmīgas kultūras pastāvēšanu Latvijā pirms padomju varas nodibināšanas.

Kad pilsētas vadība vēlējās Rīgas jūrmalu saglabāt arī kā rīdzinieku atpūtas zonu, nepārvēršot to Vissavienības nozīmes kūrortā — arī tādu nostādni atzina par nacionālistisku. Ir taču jāsaprot, ka nevienam lielam Vissavienības kūrortam blakus neatrodas pilsēta ar gandrīz miljons iedzīvotājiem, kuriem pašiem vajadzīga atpūtas zona.

isi sakot — ikvienā mūsu mēģinājumā normalizēt republikas dzīvi saskatīja nacionālismu. Tika organizēta vēstuļu rakstīšana uz Maskavu ar falsificētiem latvisku uzvārdu parakstiem, neuzrādot adreses. Vēstulēs bija izteikta trauksme par to, ka Latvijā atdzimst buržuāziskais nacionālisms, ka nepieciešama iejaukšanās šajos procesos.

Vēstuļu rakstīšanu organizēja šovinistiski noskaņotie iebraukušie cittautieši, kuriem šādās lietās jau bija liela pieredze. Viņi zināja, ka, piesūtot krietnu daudzumu šādu vēstuļu, «lielajā CK» var radīt attiecīgu noskaņojumu un ka agri vai vēlu uz Latviju atbrauks komisija. Kad mani izsauca uz Maskavu — bija nodoms no Rīgas pilsētas partijas komitejas pirmā sekretāra amata mani atkal pārcelt par Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieku — man teica, ka iepriekšējā dienā viņi saņēmuši no Latvijas 147. vēstuli. Visās vēstulēs vietējie iedzīvotāji ziņojot, ka Latvijā atdzimstot buržuāziskais nacionālisms un ka šis kustības vadītājs esot es. Es rīkojoties kā muižnieks savā muižā: kurš man patīkot, tam ļaujot Rīgā dzīvot, kurš ne — to uz pastāvīgu dzīvošanu nepierakstot. Vēstulēs zem tekstiem bija izteikti latviski uzvārdi — Ozoliņš, Kalniņš, Bērziņš u. tml. Viņi savu panāca: drīz Rīgā no Maskavas ieradās speciāla komisija, kas daudz nepūlējās, sastādīja bargu apsūdzības rakstu visai republikai un visbargāko — pret mani. Arvīds Pelše apsūdzības rakstu akceptēja, Kalnbērziņš neiebilda. Komisija aizbrauca uz Maskavu.

Griezos pie Jāņa Kalnbērziņa un Viļa Krūmiņa, kas toreiz bija LKP CK otrais sekretārs, lai viņi, kuriem iespējams piekļūt pie Ņikitas Hruščova, brauc uz Maskavu un godīgi, atklāti izstāsta, kas notiek Latvijā. Kalnbērziņš atteicās braukt, Krūmiņš solījās, bet neaizbrauca.

Tāda bija situācija, kad Rīgā 19S9. gadā ieradās Ņikita Hruščovs, lai sagaidītu VDR vadītājus Ulbrihtu un Crotevolu. Pēc neilgas ciemošanās Latvijā augstie vācu viesi aizbrauca uz Kijevu, bet Hruščovs vienu dienu vēl palika Rīgā, lai, kā pats izteicās, iepazītos ar LKP CK biroja locekļiem. Uzskatīju, ka šis gadījums jāizmanto, lai Hruščovam atklāti pateiktu, ka Latvijā radies saspīlēts stāvoklis, saasinājušās nacionālās attiecības, ka visu nelaimju pamatā ir masveidīgā cittautiešu iepludināšana Latvijā, kas nodara lielu postu

Krievijas apgabaliem, no kurienes aizplūst darbaspēks, ka iebraucēji dezorganizē mūsu dzīvi, ka viņu vidū ne mazums tādu, kas ar savu uzvedību kompromitē krievu tautu, krievu kultūru, ka valstij nav izdevīgi Latvijā tik pārspīlēti paplašināt rūpniecību, sevišķi metālietilpīgo ražojumu nozares, norādīt uz citām problēmām.

Tās pašas dienas nogalē, kad viesi aizbrauca, iegāju pie Viļa Lāča un teicu, ka gribu par šiem jautājumiem runāt biroja sēdē. Lācis atbildēja, ka viņš neredzot šādu nepieciešamību. Piezvanīju CK biroja locekļiem, LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam Kārlim Ozoliņam, biroja locekļa kandidātam laikraksta «Cīņa» redaktoram Pizānam un lūdzu, lai viņi pirms biroja sēdes ierodas pie Viļa Krūmiņa apspriesties par rīcību birojā. Tā arī sapulcējāmies.

Teicu — nedrīkst pieļaut, ka Hruščovs, neko neuzzinājis par īsto stāvokli Latvijā, saņem komisijas sagatavoto apsūdzības rakstu, ir jārunā. Pie Krūmiņa bija vēl pāris biroja locekļu. Viņi piekrita, ka jārunā, bet taktisku apsvērumu dēļ to nedrīkstot darīt es, jo iebraucēji jau tā mani uzskatot par galveno vainīgo. Es lai nerunājot, runāšot viņi. Bet nerunāja, baidījās par savu ādu. Mani piekrāpa. Biroja sēdē nekāda lielā runāšana neiznāca.

Kas notika pēc tam, sīkāk varat uzzināt no laikrakstā «Literatūra un Māksla» š. g. 15. jūlijā publicētā Mersedes Salnājas raksta «Bez vārda». Nez vai ir lietderīgi daudziem cilvēkiem likt otrreiz lasīt to pašu. &

īsumā — tiku apsūdzēts ļeņiniskās nacionālās politikas izkropļo-) šanā, sekoja LKP CK biroja sēde, tad LKP CK plēnums, kurš atbrīvoja mani no visiem amatiem. *f*

Pēc neilga laika mani izsauca uz Maskavu, kur CK paziņoja, ka uzskatot par nevēlamu manu turpmāko uzturēšanos Latvijā un ka es tikšot pārcelts darbā uz Krievijas vidieni. Vladimirā nodzīvoju astoņarpus gadus.

Laikā no 19S9. gada līdz 60. gadu vidum no vadošiem posteņiem atbrīvoja apmēram divus tūkstošus cilvēku.

Stāsta, tagad atkal sagrupējušies spēki, kas raksta uz Maskavu vēstules, ka Latvijā kārtējo reizi atdzimstot buržuāziskais nacionālisms.

Jau 1950. gada 8. septembrī «Cīņa» *publicē A. Pelšes referātu, kurā teikts: «CK konstatēja, ka* sevišķi *nelabvēlīgs stāvoklis ir Mikrobioloģijas institūtā, kur ar tiešu tā direktora b. Kirhenšteina atbalstu cieši ieperinājušies buržuāziskie nacionālisti .. . komunisti un krievu biedri insfitūta* darbā nav *pieņemti. Nekādu nopietnu zinātniskās* pētniecības *darbu institūts nav veicis, tas noderēja tikai par maizes* devēju *buržuāziskajiem nacionālistiem . . .» Kādas ir jūsu* domas *par Augustu Kirhenšteinu, Jāni Kalnbērziņu, Vili Lāci, Žani Spuri, Andreju Kuršinski-Kurciju?*

— Es, cik iespējams, izvairīšos sniegt raksturojumus, vērtējumus šīm personām. Pastāstīšu dažas epizodes un novērtēt lasītāji varēs paši.

Profesors Augusts Kirhenšteins jau pirms 1940. gada bija plaši pazīstams kā ievērojams zinātnieks mikrobioloģijā, cilvēks ar demokrātiskiem uzskatiem, kurš neizrādīja nekādas politiskās aktivitātes. Tieši tāda figūra 1940. gadā bija vajadzīga Višinskim, lai radītu priekšstatu, ka jaunā valdība ir patiešām demokrātiska latviešu tautas izvēlēta valdība. Toreiz pats profesors acīmredzot nesaprata, kādam nolūkam viņu izmanto. No personiskām sarunām zinu — vēlāk viņš sāpīgi pārdzīvoja, ka uzņēmies valdības vadību un braucis uz Maskavu Saeimas vārdā lūgt uzņemt Latviju Padomju Savienības sastāvā. Partijas augstākā vadība saprata, ka profesoram nepatika padomju varas tālākā rīcība, tāpēc jau piecdesmitajos gados viņu centās atbīdīt sāņus. Nevaru kompetenti vērtēt Mikrobioloģijas institūtā paveikto zinātnisko darbu līdz 1950. gadam, taču nav ne mazāko šaubu, ka Arvīda Pelšes uzbrukums profesoram Kirhenšteinam notika pieminēto iemeslu dēļ. Pelšem visur rādījās «buržuāziskie nacionālisti», pareizāk — viņam patika ieraudzīt «buržuāziskos nacionālistus».

Ar Jāni Kalnbērziņu man nācies strādāt kopā ilgus gadus. Būdams LKP CK sekretārs, viņš kādreiz man mācīja, kā vajag sadarboties ar pārstāvjiem no Maskavas. Viņš teica apmēram tā: «Zinu, ka tev nereti iznāk domstarpības ar Vissavienības komjaunatnes darbiniekiem. Pastāstīšu, kā rīkojos es, kāpēc man ne ar vienu nav jāstrīdas. Uz Latviju komandējumā atbrauc kāds no «lielās čekas», kaut viszemākā ranga darbinieks. Kad viņš ienāk, lai ziņotu par savu uzdevumu, es atvainodamies viņu pārtraucu un jautāju, vai viesnīcā istaba apmierina, vai kabinets, kas ierādīts, apmierina, vai piegādā avīzes, žurnālus, vai ir pieņemama mūsu ēdnīca, vai nav kāda īpaša vēlēšanās! Ja atbraucējs ar visu apmferin&ts, tad uzklausu viņu. Un man strīdu nav. Man nereti zvana ministri no Maskavas, un mēs vienmēr labi saprotamies.»

Cits gadījums: kādu laiku Kalnbērziņš bija PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts. Reiz viņš mums, grupai LKP CK biroja locekļu, stāstīja, cik viegli un patītam) Politbirojā norit darbs. Ņikita Sergejevičs par katru jautājumu pasakot savas domas, un tās esot tik ģeniālas, ka ne ko pielikt, ne atņemt. Atliekot tikai pacelt roku un nobalsot.

Vēl viena raksturīga epizode: nacionālās problēmas Latvijā jau bija krietni sarežģījušās, un mēs, grupa biroja locekļu, uzstājām, lai par vienu risināmu jautājumu Kalnbērziņš nekavējoties piezvana Ņikitam Hruščovam. Pēc ilgas pretošanās Kalnbērziņš beidzot apsolīja nākamās dienas rītā piezvanīt. Kad noteiktajā laikā atkal pie viņa

ieradāmies, Kalnbērziņš teica tā: es tomēr nezvanīšu, vakar vakarā pastāstīju Sūrai (tā sauca Kalnbērziņa sievu), ko esam nolēmuši darīt, un viņa mani pierunāja nezvanīt, jo neesot zināms, kā Hruščovs uzņemšot ierosinājumu. Ja nu viņš tam nepiekrītot un pa-dzenot Kalnbērziņu no darba! Kas tad viņš būšot!

Ir zināms, ka daudzi iebraukušie cittautieši centās izmantot ikvienu gadījumu, lai nodotu kādam lielam priekšniekam savu lūgumu,

visbiežāk lūgumu piešķirt dzīvokli. Kalnbērziņš uz visiem šādiem lūgumiem rakstīja atbilstošu rezolūciju un pārsūtīja Rīgas izpildkomitejas priekšsēdētājam izpildīšanai. Saprotams, tas dezorganizēja visu sistēmu, noteikto kārtību, kāda pastāvēja dzīvokļu sadalē. Biju spiests par to runāt ar Kalnbērziņu. Viņš atbildēja: ja gribat, lai tādas rezolūcijas nerakstu, tad gādājiet, lai man tādus lūgumus nedod, es negribu būt tas sliktais, kas atsaka.

Raksturīgas Jāņa Kalnbērziņa īpašības bija principialitātes trūkums, savu domu, viedokļa trūkums un iztapība stiprākajam. Pagrīdē Kalnbērziņa segvārds bija «Zaķis», tas izteica viņa būtību.

Par Vili Lāci kā rakstnieku teikšu pavisam maz. Viņa sacerējumi visiem pieejami, un katrs pats var spriest par tiem. Man patika tie viņa darbi, kurus viņš rakstīja pirms kara, — par dzīvi, kuru patiesi pazina un objektīvi novērtēja. Darbi, kurus viņš rakstīja pēckara gados, — par dzīvi, kuru viņš pazina, tikai skatoties caur vieglās automašīnas logu un no dažādām atskaitēm un plāniem —, man šķiet mazvērtīgāki.

Viņa praktiskā darbība aprobežojās ar Ministru Padomes un biroja sēžu formālu vadīšanu un piedalīšanos LKP CK biroja sēdēs, kurās viņš ārkārtīgi reti izteica savas domas. Neatceros, ka Vilis Lācis kā Ministru Padomes priekšsēdētājs būtu sapulcinājis savus vietniekus, nodaļu vadītājus un vecākos referentus un orientējis, kādi būtu valdības uzdevumi tuvākā vai tālākā nākotnē, kas darāms pašreizējā situācijā.

1959. gada LKP CK biroja sēdē, kurā apsprieda manu rīcību, viņš nevarēja nerunāt, jo pats divas reizes Maskavā bija lūdzis mani iecelt par viņa vietnieku. Savas runas lielāko daļu viņš slavēja paveikto nozarēs, kuras bija manā pārziņā, taču atzina, ka politikā es esot ieņēmis nepareizu nacionālistisku viedokli. Citēšu viņa rakstīto Vissavienības žurnālā «Partijnaja žizņ», nr. 16, 19S9., rakstā «Blagorodnije preobrozovaņija»:

« . . Bet pie mums diemžēl atradās tādi vadošie darbinieki, kuri mēģināja republikas attīstību novirzīt no pareizā ceļa, virzīt to nacionālās ierobežotības un noslēgtības virzienā. Piemēram, Latvijas Ministru Padomes bijušais priekšsēdētāja vietnieks b. Berklavs, apspriežot septiņgades plāna projektu, atklāti uzstājās pret partijas ģenerālo līniju, virzītu uz smagās rūpniecības attīstību, neatlaidīgi pieprasīja atteikties no vagonbūves rūpnīcas un dīzeļrūpnīcas

paplašināšanas Latvijas PSR un palielināt kapitālieguldījumus vieglajā un pārtikas rūpniecībā, kuru produkcijai galvenokārt jāpaliek patēriņam republikā.

Sie priekšlikumi būtībā nenozīmēja neko citu kā cenšanos pēc autarķijas, nacionālās ierobežotības un noslēgtības, un viņu pieņemšana nodarītu lielu ļaunumu visas valsts interesēm, arī latviešu tautai, novestu pie Latvijas starprepublikānisko ekonomisko sakaru izjaukšanas, tās ražošanas spēku attīstības apturēšanas. Bet republikas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja deva cienīgu prettriecienu šīm parādībām.»

Jāpiebilst, ka šeit Lācis manu nostāju rūpniecības attīstības jautājumos tendenciozi sagrozījis. Es uzskatīju, ka Latvijā jāattīsta tāda profila rūpniecība, kas te tradicionāli eksistējusi: radiotehnika, elektrotehnika, smalkmehānika, sadzīves ķīmija; produkcija, kuras izgatavošanai vajadzīgs neliels, bet augsti kvalificēts darbaspēks. Produkcijas izlaides palielināšana jāpanāk tikai un vienīgi uz darba ražības celšanas rēķina.

Mana nostāja pilnīgi saskanēja ar divu talantīgu ekonomistu Paula Dzērves un Benjamiņa Treija izstrādāto koncepciju. Taču tā bija pretrunā ar Vissavienības resoru plāniem. Abus minētos ekonomistus arī atbrīvoja no darba, Paulam Dzērvēm pat atņēma akadēmijas korespondētājlocekļa grādu. Par to parūpējās pretējo uzskatu piekritēju līderis Arvīds Pelše un viņa draugs Jānis Bumbiers, kurā arī mājoja fatāls naids pret visu latvisko.

Izlasījis augstākminēto Viļa Lāča rakstu, no Vladimiras rakstīju viņam vēstuli:

«Ar izbrīnu žurnālā «Partijnaja žizņ» izlasīju Jūsu kainisko rakstu. Tas mani pārsteidza. Es līdz šim nezināju, ka esat spējīgs savtīgos nolūkos otru cilvēku apzināti apmelot. Bezgala sāpīgi bija pārdzīvot savu maldīšanos uzskatos par Jums.

Tā kā tagad skaidri redzams, ka no Jums cilvēka godaprātu vairs nav ko gaidīt un tā kā Jūs ar pieminēto rakstu visu šo lietu esat nodevis visas tautas apspriešanai, es vairs neuzskatu par savu pienākumu klusēt. Esmu spiests pats aizstāvēt savu godīgumu. Lai tad tauta zina, ka Jums ir divas sejas: viena — tautas priekšā un literatūrā, otra — priekšniecībai.»

V. Lācis šo manu vēstuli bija nodevis attiecīgajiem orgāniem. Man to parādīja uz Vladimiru atbraukušais partijas Centrālās kontrolkomitejas inspektors.

Par Žani Spuri grūti spriest. Arēji viņš bija pat bravūrīgs padomju varas aizstāvis, dažreiz avantūrists, bet man likās, ka viņš cīnījās ar savu sirdsapziņu, ka viņā mājoja kāda iekšēja sāpe un ka ar to arī izskaidrojama pārmērīgā alkohola lietošana un traģiskā nāve Valdajā.

Andreju Kuršinski-Kurciju personīgi nepazinu, kopā strādāt nav

iznācis, tāpēc par viņu neizteikšos.

Kā *uzņēmumi ar Eiropas tālaika* līmeņa *tehnoloģiju (VEF, «Laima», Brocēnu* cementa *rūpnīca, «Rīgas* audums» u. *c.) pārgāja Vissavienības resoru* pakļautībā?

— Vissavienības partijas un valdības nostāja vienmēr bijusi — pēc iespējas lielāka varas un ekonomiskās sistēmas centralizācija. Tikai Ņikita Hruščovs, kārs uz eksperimentiem, veica zināmu ekonomisko decentralizāciju, 1957. gadā radot t. s. Tautsaimniecības pārvaldes visās republikās un apgabalos. Tas bija progresīvs pasākums, jo Latvijas Tautsaimniecības Padomes nozaru pārvaldēm bija pakļauta visa Latvijā esošā rūpniecība un celtniecība. 1965. gadā Tautsaimniecības pārvaldes tika likvidētas. Notika atgriešanās pie rūpniecības nozaru pārvaldes Vissavienības mērogā. Ekonomiskās varas koncentrācija pēc 1965. gada tika paplašināta un novesta līdz tādam stāvoklim, ka Latvijas PSR Ministru Padomes tiešā pakļautībā tagad atstātas tikai Vietējās rūpniecības un Komunālās saimniecības ministrijas un tām pakļautie uzņēmumi. Tieši ar pārmērīgo vadības koncentrāciju, manuprāt, arī izskaidrojama daudzo Latvijas rūpnīcu un fabriku lejupslīde, tuvošanās sabrukumam.

Kā vērtējat šodienas *politisko, sociālekonomisko un kultūras* situāciju *republikā?*

Uz šo jautājumu kompetenti, taisnīgi un pārliecinoši atbildējuši speciālisti katrs savā nozarē Latvijas radošo savienību plēnumā šā gada jūnijā.

Es labprāt šeit gribētu pieminēt viņu runās teikto, bet tas aizņemtu pārāk daudz vietas un ikviens šīs runas var izlasīt laikrakstā «Literatūra un Māksla» jūnija un jūlija numuros.

Aprobežošos ar pavisam īsu vērtējumu:

Kļūdainas vadīšanas dēļ deformēta rūpniecība un panīkusi lauksaimniecība. Cilvēkos izveidojusies bezsaimnieciska attieksme pret apkārtni. Latvijas daba tiek piesārņota, tās resursi izsaimniekoti. Tautas veselības aizsardzība ir nepiedodami atpalikusi. Izglītība ļoti zemā līmenī. Pirmo reizi savas pastāvēšanas vēsturē latviešu tauta kļuvusi par nacionālu minoritāti savā zemē. Sagruvušas Latvijas ainavu raksturojošās ap 300 000 lauku mājas, apmēram trešā daļa valsts aizsardzībā esošo arhitektūras un mākslas pieminekļu ir sliktā vai avārijas stāvoklī. Neatliekama konservācija ir nepieciešama 400 mākslas pieminekļiem, tai skaitā Rīgas Brāļu kapu ansamblim. Ļoti sliktā stāvoklī ir apmēram 50 vēsturiskās ērģeles, izdemolēti ir kapi. Šos ciparus gleznotāja Džemma Skulme minēja plēnumā.

Latvijas PSR Konstitūcijas 74. pantā gan ir paredzētas tiesības «stāties sakaros ar ārvalstīm» un «piedalīties starptautisku organizāciju darbā», taču faktiski latviešu tautai visus pēckara gadus nebija un arī tagad vēl nav iespējams brīvi noteikt un realizēt savas republikas un

nācijas suverēnās valstiskās tiesības. Suverēna valstiskuma tiesību ierobežojumi pastāv visās mākslas jomās, sportā un citur. Latvijas sportistiem, piemēram, liegtas iespējas pārstāvēt savas republikas karoga krāsas valstu un reģionu sacensībās, olimpiskajās spēlēs. Tiek sistemātiski kavēta latviešu kultūras iziešana pasaulē.

Uzskatu par nepieciešamu atzīmēt arī to, ka pēc 1959. gada LKP jūlija plēnuma, kurā tika nosodīta Rīgas pilsētas partijas komitejas rīcība masveidīgās cittautiešu iepludināšanas ierobežošanā, 60. gados salīdzinājumā ar iepriekšējo desmitgadi ieceļotāju skaits divkāršojās un sasniedza 147 tūkstošus, bet kapitālieguldījumu apjoms rūpniecības paplašināšanā trīskāršojās. Situācijas raksturošanai citēšu atzinumus no PSRS Valsts plāna komitejas izdevuma «Pribaltijskij ekonomičeskij rajonu:

«Pārmērīgā rūpniecības koncentrācija Rīgā novedusi pie ļoti nopietnām grūtībām ūdens piegādē rūpniecībai un iedzīvotājiem, pie stipras pilsētas gaisa baseina piesārņošanas . . . Darbaspēka nepietiek, kaut gan pilsētas iedzīvotāju skaits strauji palielinās mehāniskā pieauguma rezultātā . .. Pilsētas stabilizēšana ir iespējama tikai tādā gadījumā, ja uzņēmumu celtniecību nesaista ar darbavietu palielināšanu. Darbaspēka trūkums Rīgā palielinās arī sakarā ar jaunu lielu uzņēmumu izvietošanu piepilsētas zonā.» Tā rakstīja 1970. gadā. Tagad stāvoklis vēl daudzkārt pasliktinājies.

Kur izeja! Piekrītu Latvijas PSR Komponistu savienības valdes sekretāra Arnolda Klotiņa ierosinājumam. Ir jāizstrādā tāda likumdošana, «kas pilnībā atšifrētu un precīzi noteiktu katras savienotās republikas suverēnās valstiskās tiesības, kā arī pilnīgu to realizāciju republikas politiskajā, ekonomiskajā, nacionālajā, sociālajā un kultūras attīstībā — saskaņā ar sociālisma humānajiem principiem».

Mūsu pazīstamais un cienījamais komponists Imants Kalniņš pašreizējo stāvokli Latvijā raksturojis vēl īsāk: «Situācija ir tiešām eksplozīva ... Es domāju, ka vadzis vienkārši ir pilns . . . un, lai šī lūšana nebūtu traģiska, tad ir jārīkojas, ir jādara kaut kas, un jādara ir tūlīt un momentāli, jo nākamie 20 000 jau nāk iekšā, kamēr mēs te sēžam.»

Jā, ir jārīkojas! Jārīkojas vadībai. Jārīkojas mums visiem. Jābūt neatlaidīgiem savās prasībās.

Jautājumus Eduardam Berklavam uzdeva ALEKSANDRS KIRŠTEINS

ANTRA PURINA

1

Grāmatiņa, grāmatiņa, Ej tu elles dibenā. Tevis dēļ mani moka I rītā, vakarā.

Šī dīvainā Bibliotēka...

Bibliotēka . . .Visiem aprasts jēdziens, kas bieži vien asociējas vispirms ar iespieddarbu grēdām, stingru sistēmu, mieru, vienmuļu darba ritumu. Dažam labam varētu likties, ka šodienas straujajā pārmaiņu ņirbā bibliotēka ir viena no tām retajām vietām, kuru neskar kaislības, kuras problēmas aprobežojas ar grāmatu saglabāšanai nepiemērotām telpām un pretenzijām pret mūsu izdevniecībām par niecīgo daiļliteratūras izvēli.

Parasti runā par zinātniskajām, nozaru, mā-cībiestāžu ... un masu bibliotēkām. Vai jūs gribat lasīt masu **bibliotēkā, būt** masu **lasītājs, iepazīt** masu **literatūru? Vai viena no mūsu bibliotēku nelaimēm — zemais prestižs sabiedrībā — daļēji neslēpjas šai īsvārdiņā? Negrasos iesaistīties viduslaiku sholastiskās filozofijas nominālistu un reālistu strīdā, kas ir primārais — lieta vai jēdziens. Un tomēr — tas, kā mēs nosaucam kādu parādību, nebūt nav vienalga, nejauši un bez sekām.**

Masa — nekas nevar būt baigāks un draudīgāks kā šis amorfais veidojums, kura vienīgā funkcija ir — tikt vadītam.

1940. gadā Latvija tiek iekļauta citā politiskā režīmā. 1940. gadā savu darbību beidz tautas un publiskās **bibliotēkas. Tautas valsts atsakās no tautas bibliotēkām. Sākas** masu **ēra, arī kultūrā . . . No sākuma saukļos, lozungos, nosaukumu maiņās, pakāpeniski arī savā būtībā. Pēcrevolūcijas Krievijas masu bibliotēku darba principi, ieskaitot arī analfabētisma likvidēšanu, mehāniski tiek pārnesti uz Latvijas tautas bibliotēkām, kam ir iedibinātas senas demokrātiskas tradīcijas, augsts bibliotekāra darba līmenis. Jēdzienu maiņa nav un nevar būt nejauša. Ja padomju vara vispār paredzēja visas sabiedriskās dzīves demokratizāciju, tad šinī gadījumā tā izvērtās vienīgi par kultūras dzīves nonivilēšanu līdz zemākajam līmenim, tās degradāciju, kas mūsu republikā pagaidām pilnībā gan vēl nav izdevies. Un tomēr mēs joprojām aicinām lasītājus uz masu bibliotēkām . . .**

Mēs runājam par dažāda veida bibliotēkām, taču šai bibliotēku daudzējādībā nedrīkstētu zust tas vispārīgais, kopējais un reizē unikālais, kas dara jebkuru bibliotēku par Bibliotēku, neraugoties uz tās piederību dažādiem laikiem, iekārtām un — mūsdienās — arī resoriem. Bibliotēkai kā ikvienai parādībai piemīt noteikta būtība, kas var izpausties visdažādākajā veidā. Mainījušies laiki, līdzi tiem arī bibliotēkas, taču to būtība palikusi sākotnējā. Tā ir cilvēces sociālās un kultūras atmiņas saglabāšana un tālāknodošana.

Dažādās izmaiņas, kas skārušas bibliotēku kopš Ašurbanipala bibliotēkas laikiem (7. gs. p. m. ē.), nenoteica vis Bibliotēkas

būtiskā loma cilvēces attīstības vēsturē, bet gan tās pārmaiņas, kas notika sabiedrībā, tās politikas, ekonomikas un kultūras attīstībā.

Bibliotēkai kā konkrētas sabiedrības sociālam institūtam piemīt brīvība realizēt savas funkcijas tik lielā mērā, cik to pieļauj attiecīgā sabiedrība.

Bibliotēkai ir tikai tās iespējas, ko tai dāvā konkrētās sabiedrības funkcionāri. Kā pierādījums tam kalpo visiem pazīstamās daudzveidīgo likumdošanas un finansu orgānu iestādes, to izdotie daudzie nolikumi un instrukcijas, kas autoritatīvi nosaka bibliotēku darbību (tajā pašā laikā mums nav konstruktīva Likuma par bibliotēkām, kas atklātu bibliotēku tiesības **un pienākumus atbilstoši to nacionālajām un reģionālajām īpatnībām). Taču šāda ārējo spēku iedarbe nebūt neizsauc kaut cik jūtamu pretestību no Bibliotēku puses, centienus pašnoteikties. Gluži pretēji — jo spēcīgāka ir ietekme no ārienes, jo cītīgāk Bibliotēka pati rada veselu lērumu smalki izstrādātu pašierobežojošu dokumentu.**

Protams, Bibliotēkai attīstoties, diferenciē-jušies un daudzējādojušies arī tās mērķi un uzdevumi. Seit aplūkosim tikai divas Bibliotēkas pamatfunkcijas, kas nepastarpināti izriet no tās būtības, ir tai vistuvāk.

Pirmā — pati sākotnējākā un uzskatāmākā Bibliotēkas funkcija — ir grāmatu un citu iespieddarbu, t. i.(garīgās kultūras materiālo nesēju, saglabāšana. Tā ir visu veidu materializētās informācijas uzkrāšanas, sargāšanas un bibliogrāfiskās organizācijas funkcija. **Tieši šī funkcija nodrošina Bibliotēkas aktīvu līdzdalību sabiedrības intelektuālajā un kultūras attīstībā. Tā ir pamatā arī visiem pārējiem Bibliotēkas darbības virzieniem.**

Tomēr sabiedrības ikdienas apziņā, diemžēl arī pašu bibliotekāru uztverē, šī Bibliotēkas darbības sfēra neatspoguļojas kā viena no pašām cildenākajām. Radies pat ne visai pievilcīgs, kariķēts bibliotekāra arhivāra tēls, kas, grāmatplauktu putekļos sačervelējies, savas dzīves jēgu rod, skrubinoties ap sējumiem. Un — vai!—ja kādu no tiem neatradīs vietā . . .

Savukārt, pēc mūsdienu tehnokrātu domām, vecmodīgās grāmatkrātuves vispār drīz zaudēs savas eksistences jēgu. Visa civilizācijai nepieciešamā informācija tiks pārnesta uz ESM magnētiskajām lentēm vai varbūt vēl atsvešinātākiem, bezpersoniskākiem, toties lētākiem, mazietilpīgākiem informācijas nesējiem. šādos sapņojumos grāmata kā kultūras vērtība izgaist.

Protams, cilvēces vēsturiskās attīstības gaitā visas līdzšinējās vērtības nevar palikt nemainīgas. Zūd gadsimtiem tautu garu

uzturošās tradīcijas, rodas jaunas . . . Taču vienlaikus zūd arī kāda daļiņa no tautas dvēseles, ir tukšumi, kurus nevar aizpildīt.

Pagaidām grāmata vēl saglabājusi vismaz daļā sabiedrības kopš pašām senākajām kultūrām pastāvošo pašvērtību. Kādā senēģip-tiešu tekstā teikts: «Atdod savu sirdi grāmatām un iemīli tās kā māti savu, jo nekas nav augstāks kā grāmatas!» Filozofs, filologs un kultūras vēsturnieks Sergejs Averincevs, komentējot šo tekstu, uzsver, ka, protams, šo slavinājumu grāmatām viegli attiecināt uz garīgo kultūru vispār: «Pats par sevi saprotams, ka mēs vārda «grāmata» vietā liekam kādu citu abstraktu jēdzienu — «zinātne» vai «gudrība», «izglītība» vai «zināšanas». Taču grāmatas — tās nav ne zinātne, ne izglītība — , tās ir grāmatas. Un pašu viņu priekš-metiskumu, lietišķumu, viņu «miesu» var uztvert kā svētumu un noslēpumaino spēku materializāciju.»[6]

Vai šī grāmatas svētuma izjūta pilnībā ir saglabājusies līdz mūsdienām? Vai vismaz bibliotekāri apzinās viņiem uzticēto vērtību, kas naudas vienībās nav izsakāma?

Meklējot atbildes uz šiem jautājumiem, vērojot, kā mūsu sabiedrībā izpaužas (pareizāk būtu — neizpaužas) šīs Bibliotēkas funkcijas būtība, neviļus nokļūsti ķecerīgu šaubu gūstā.

Vai sabiedrībā nepastāv spēki, kas ieinteresēti pārvērst grāmatu saglabāšanas funkciju tās pretējībā? Kā citādi lai izskaidro prātam neaptveramas parādības vēl pavisam nesenā bibliotēku «attīstības» vēsturē? Ugunsnelaimē PSRS ZA Ļeņingradas bibliotēkas grāmatu (tai skaitā arī Kurzemes hercogu bibliotēkas) bojāeju ne tikai ugunī, bet arī pēc tam. Latvijas nacionālās grāmatu glabātuves ilgo ceļu līdz Bibliotēkai piemērotām telpām, kas aizvijies strupceļā — ar savām rokām pieticīgi pazemīgie bibliotekāri izvietojuši grāmatas iepriekšējo saimnieku izdemolētās vecās zivju konservu fabrikas telpās, turklāt apzinoties šī pasākuma nejēdzību, noziedzību, nolemjot grāmatas iznīcībai. Vienlaikus jāatceras, ka Latvijas PSR Valsts bibliotēkā neizskaidrojamā kārtā nav grāmatu restaurācijas nodaļas, kurai par darba trūkumu nevajadzētu bažīties — to pārpārēm nodrošinātu ne tikai dabiskais izdevumu novecošanās process, bet arī jau minētās bibliotēkas postošā darbība.

Organizētās kaitniecības mafija, kas it kā izkāpusi no Reja Bredberija romāna lappusēm, vēl ir pusbēda, agrāk vai vēlāk šādi ļaundari tiktu celti gaismā. Pie atbildības gan laikam tos ne vienmēr sauktu, kā apliecina, piemēram, mūsu Kultūras fonda velti celtā apsūdzība pret Valsts bibliotēkas katastrofālā stāvokļa vaininiekiem. Tomēr paliek cerība par šādu atsevišķu **(I?) nejēdzību (tīšu vai netīšu) turpmāku nepieļaušanu.**

Bet ja atceramies, ka Bibliotēka ir viens no sabiedrības

organizētības kritērijiem? Ka Bibliotēka kā spogulis ataino novirzes vērtību orientācijā, kas pastāv sabiedrības kopumā?

Otra funkcija, kas ideāli nozīmē veido Bibliotēku kā demokrātisku institūtu, ir sabiedrības nodrošināšana ar informāciju, kultūras aprites nepārtrauktības pamats.

Tagad jau droši varam runāt, ka informācija kļūst par vienu no dārgākajiem planētas resursiem.

Un Bibliotēkai kā vienai no informācijas glabātājām un izplatītājām pirmām kārtām pašai jāapgūst visi tie resursi, kas atrodas tās glabātavās. Jo tieši šajos informācijas resursos slēpjas spēks, ar kura palīdzību Bibliotēka spēj ietekmēt savu nosakošo vidi, tās sociālos, ekonomiskos un politiskos pamatus. Tāpēc nav jābrīnās par Bibliotēkai pievērsto savdabīgi maniakālo uzmanību, it īpaši — sabiedrisko iekārtu valdošo ideoloģiju maiņu laikos.

Bibliotēkas būtība izpaužas vien pilnīgā visas sabiedrības nodrošināšanā ar informāciju. Tikai ideāli pildot šo funkciju, Bibliotēka var kļūt par nozīmīgu demokrātisku un demokratizējošu domu, ideju un centienu izpausmes un izplatīšanas līdzekli. Sabiedrībā, kurā demokrātisma idejas ir svešas, šīs funkcijas būtība apdraud pašu Bibliotēku kā zinību un kultūras centru, kā starpnieku starp informāciju un tās patērētāju, jo tādos sociālos apstākļos Bibliotēkas darbība nonāk pretrunā ar valdošo autoritāšu gribu. Sādu sadursmju sekas zināmas, pat hrestomātiskas. Pati liberālākā no iespējamām diktatūras reakcijām — padarīt grūti pieejamu to Bibliotēkas dokumentu daļu, kas nesatur attiecīgās sabied-riskēs iekārtas uzplaukumu veicinošu informāciju. Tā rezultātā Bibliotēka var pildīt savas funkcijas tikai daļēji. Rodas aizliegto grāmatu Saraksti, kas paredz izņemt, noslēpt, ieslēgt gan veselas grāmatas, gan atsevišķas lappuses (šeit labi noder kantora iTme). Tā, piemēram, 20. gadsimta četrdesmitajos piecdesmitajos gados izdotajos Latvijai domātajos Sarakstos varam atrast daudzu rakstnieku vārdus, aiz kuriem lasāms savā lakonismā apskaužami ietilpīgs teksts: «Jāizņem visi darbi.» Sādu ievērību izpelnījušies arī Ernests Brastiņš, Leonīds Breikšs, Viktors Eglītis, Alfrēds Goba, Edvarts Virza u. c.

Aizliegto grāmatu rindā vienkopus gan

I. Vītoliņa «Kordiriģenta māksla» (izd. Valters un Rapa, Rīgā, 1928.), gan H. Vītola «Staļins Impērijas patiesības gaismā» (1943., A. Gulbis), gan R. Virsnieka «Ziepju vārīšana» (izdev. Apg. Latvju Grāmata, Rīgā,

1942.), kā arī Andinas «Laimīgo laulību noslēpums» (izd. Strauts, Rīgā, 1925. g.). Jāizņem arī visa jogu literatūra, grāmatas par aizsargiem. Visās atstātajās grāmatās titullapā vai

uz vāka jādzēš vecie ielu nosaukumi. Tāpat jādzēš Ulmaņa laikā grāmatās ielīmētās grāmatzīmes ar K. Ulmaņa parakstu. Jāizņem arī visi periodiskie izdevumi un kalendāri, kas izdoti līdz 1940. gadam un vācu fašistiskās okupācijas laikā.

šo rīkojumu izpildītāji ir paši bibliotēku darbinieki, tiesa, ne pēc savas iniciatīvas. Bibliotekāri kļūst par uzraugiem. Diemžēl daži tajā atrod savu aicinājumu, dzīves piepildījumu . . .

Civilizācijas vēsture pazīst arī kardinālāku šīs problēmas, t. i., pretrunas starp Bibliotēkas demokrātisko būtību un autoritāro varu, risinājumu. Tā ir iespieddarbu fiziska iznīcināšana. Šis «izsmalcinātais» un drošais paņēmiens zināms kopš neatminamiem laikiem. Sekotāju tam nav trūcis. Pie grāmatu ugunskuriem kāds sildījies arī pavisam nesenā pagātnē. Tā 1949. gadā tika sadedzināta arī Neretas bibliotēka, kuru ilgus gadus bija veidojis čaklais grāmatnieks Pēteris Lodziņš, neretniekiem pazīstams kā Lodziņtēvs. Arī jau minētajos Sarakstos apsūdzētās grāmatas «pazuda». Kur? Daži eksemplāri tika saglabāti ierobežotas lietošanas fondos. Pārējie izgaisa dūmos vai grāmatu maļamās mašīnas putekļos. Vairāk laimējās tām grāmatām, ko izdevās aiznest «nejaušam garāmgājējam» vai kādam no šo kampaņu organizētājiem.

Informācijas aizliegums — pirmām kārtām, tā ir absolūta neuzticēšanās tautas veselajam saprātam. Savukārt šāda neuzticība var liecināt vienīgi par to, ka «spēles saimnieki» nebūt nav pārliecināti par savu pozīciju drošumu, sludināto atbalstu masās un uzsākto procesu neatgriezeniskumu. Mazinoties autoritārajai varai, sākoties sabiedrības demokratizācijai, izmainās arī attieksme pret informācijas pieejamību. Tomēr šīs norises katrā konkrētajā gadījumā ir visai atšķirīgas un atkarīgas no daudziem subjektīviem apstākļiem.

1988. gada 22. jūlijā «Literatūra un Māksla» publicēja interviju ar Rūdolfu Dunduru, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē priekšnieka vietnieku, kura vadībā jau kopš pērnā gada septembra strādā starpresoru komisija, kas lemj par t. s. specfondu turpmāko likteni Latvijā. Šajā intervijā R. Dundurs apšaubīja zināmo faktu, ka mūsu kaimiņrepublikās Igaunijā un Lietuvā speciāli glabājamās literatūras fondos ir atstātas vien 30—40% šo republiku teritorijās izdotās grāmatas. Šīm šaubām nav cita pamata kā vien neinformētība, kas šāda ranga amatpersonai gan nebūtu pieļaujama. Turklāt šis skaitliski nelielais atstāto izdevumu skaits izskaidrojams nevis ar kaimiņu «fondu nabadzību», kā domā R. Dundurs, bet gan ar būtiski citādu attieksmi pret pārvērtējamās literatūras klāstu. Izmantojot

juridisko terminoloģiju, gan Igaunijā, gan Lietuvā tika ievērota «nevainības prezumpcija» attiecībā uz grāmatām, t. i., šais republikās darbojošies speciālisti pamatoja nevis to, kāpēc kāda grāmata jāatdod atklātībai, bet gan pierādīja atsevišķu izdevumu piederību tai iespieddarbu grupai, kas būtu jāatstāj ierobežotai lietošanai. Tādu grāmatu kopa tika veidota pēc kritērijiem, kas ir spēkā arī citās pasaules valstīs, t. i., kara un vardarbības propaganda, fašistiskās ideoloģijas sludināšana, pornogrāfija.

Mani nepārliecināja arī R. Dundura uzstāšanās Latvijas PSR Valsts bibliotēkas darbinieku sanāksmē, kur kā vienu no būtiskajām grūtībām komisijas darbā tās priekšsēdētājs uzsvēra detalizētu instrukciju trūkumu no Maskavas. Šādas konkretizētas norādes Latvijas specfondi saņem tikai par PSRS teritorijā izdotajām grāmatām. PSRS Galvenās literatūras pārvalde ir devusi tiesības visiem specfondu saimniekiem pašiem izlemt par uzkrātās literatūras, kas izdota ārzemēs līdz 1985. gadam, pāriešanu kopfondā. Katra republika ir tiesīga lemt arī par savā teritorijā izdoto literatūru, kas nākusi klajā pirms padomju varas nodibināšanas un vācu okupācijas laikā. Diemžēl, kā to atzīmējis arī PSRS Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valdes valsts noslēpumu aizsardzībai presē kolēģijas loceklis V. Solo-dins, vai nu savas domāšanas inerces, vai arī savdabīgas psiholoģiskās nedrošības dēļ, šīs tiesības specfondu glabātāji nesteidzas izmantot.

Un, lūk, specfondos tiek pārlasīta grāmata pēc grāmatas, bieži vien meklējot adatu siena kaudzē, bet tomēr meklējot . . . Un, ja līdz šī gada Jāņiem bija izskaitītas 2010 vienības (no vairāk nekā 3000) un tikai 1112 pārceltas atklātajos fondos, tad, liekas, atkal būs izmantots pret sabiedrību ne visai godīgais izpildītāju pašaizsardzības princips: ka tik kaut kas nenotiek! Bet abās kaimiņrepublikās jau brīvi pieejami arī visi periodiskie izdevumi, kas nākuši klajā līdz 1940. gadam. Tikmēr Valsts bibliotēkas jaunās ēkas — sapņu pils — projekta uzdevumā specfondam paredzēta platība 40 000 **izdevumu glabāšanai.**

Vai šeit nav jārunā par to, ka pati Bibliotēka aiz pārcentīgas pašnodrošināšanās brīvprātīgi ierobežo savu fondu izmantošanu! **Tā ir antisociāla darbība, tiešs savas būtības noliegums, atteikšanās no sava profesionālā pienākuma.**

Protams, ir jautāju.ni, kuru risināšanā bibliotekāru viedokli neviens neprasa. Un pārmest bibliotēku darbiniekiem pašu specfondu eksistenci būtu vienkārši neētiski, turklāt zinot, ka, piemēram, Latvijas PSR Valsts bibliotēkas specfonds bibliotēkas direkcijai ir pakļauts tikai saimnieciskas dabas jautājumos, ka arī bibliotēkas darbinieki šos fondus drīkst izmantot tikai ar īpašām

atļaujām un tikai konkrētām profesionālām vajadzībām (atkal pretēji Igaunijas pieredzei). Un tomēr . . . Izrādās, ka daļa no speciāli glabājamās literatūras par tādu ir kļuvusi tieši pēc Valsts bibliotēkas direkcijas pavēlēm, kas acīmredzot domāja sevi esam modrāku par «Glavļitu». Valsts bibliotēkā pastāv vēl arī t. s. novecojušās literatūras fonds, kas pēc savas būtības arī nav nekas cits kā «ierobežotas» pieejamības fonds. Tam pilntiesīgi saimnieki ir paši bibliotekāri, šeit nu viņu lēmums nosaka grāmatas un lasītāja attiecības.

Kas tad ir šis fonds? Uzmanīties liek jau pats tā nosaukums — Novecojusī literatūra. No bibliotekāra lūpām tas skan vismaz netikumiski. Varbūt daudz precīzāks jēdziens būtu — Nepieņemamās grāmatas. Turklāt ne vispār nepieņemamās, bet tieši kādam. Un šeit vairs nav runa par valsts vai kara noslēpumiem. Šeit pietiekams iemesls ir grāmatu neatbilstība noteiktiem subjektīviem uzskatiem — estētiskiem, ētiskiem, politiskiem. Un vēl bailes . . .

Rodas arī neizpratne, kāpēc novecojusī, vārda tiešajā nozīmē novecojusī zinātniski tehniskā literatūra nenonāk vienkop ar literatūru par ekstrasensiem vai kāršu spēli, kura savu aktualitāti nebūt nav zaudējusi? Kāpēc virkne mūsdienu latviešu rakstnieku darbi nenonāk līdzās Kurts — Māleres lubenēm, lai gan atšķirības šeit tiešām būtu rodamas vien izdošanas gados? Uz šiem jautājumiem būtu jāatbild bibliotekāriem.

Šajā sakarā nevar nerunāt arī par bibliotekāra personības lomu Bibliotēkas pamatfunkciju realizēšanā. Amerikāņu literāts un bibliotēku darbinieks Sems Valters Foss 1909. gadā par bibliotekāru rakstīja:

«Kā bibliotekārs viņš ir gan grieķis un barbars, gan ebrejs un pagāns, reālists un romantiķis, aristokrāts un demokrāts, teosofists, ateists, ortodokss, liberālis, plebejs un patricietis. Viņš — viss priekš visiem, un visi cilvēki viņam ir vienādi. Viņš ir kā amfiteātra šveicars, kurā savstarpēji karojoši uzskati, ticības un gaumes cīnās līdzīgi gladiatoriem. Viņš nevienu neaizstāv un ne ar vienu nesacenšas, vienīgi uztur kārtību savā amfiteātrī un ar sportista baudu vēro notiekošo cīniņu.»[7]

Šāda pārsubjektīva bibliotekāra tipa eksistenci nosaka pirmām kārtām attīstīta demokrātiska sabiedrība. Līdzko bibliotekārs nokļūst citādos apstākļos, viņš izrādās izvēles priekšā. Daudzi šo situāciju pat neapzinās kā eksistenciālu. Bibliotekārs kļūst par komfor-mistu, kas labākajā gadījumā, tikai formāli pakļaujas autoritārajai varai, sliktākajā — pieņem un seko tām idejām, kas tieši pretējas bibliotekāra profesijas būtībai, līdz ar to pārvēršot šo būtību par šķietamību, kas savu

iemiesojumu rod veselā rindā ārišķīgu psei-dotunkciju radīšanā.

Tā, piemēram, V. Lāča LPSR Valsts bibliotēkas statūtos viens no galvenajiem nacionālās bibliotēkas uzdevumiem ir formulēts sekojoši: «..veidot harmoniski attīstītu, sabiedriski aktīvu personību, kura sevī apvieno garīgo bagātību, morālo skaidrību un fizisko pilnību.» Pati ideja par harmonisku, vispusīgi attīstītu personību nebūt nav viennozīmīga. Šāda subjekta radīšanas galarezultāts varētu būt arī vispusīgi neattīstīts indivīds. Toties tik apaļš, ka ripināt to varētu, kam vien ienāktu prātā un, galvenais, jebkurā virzienā . . .

Pienācis laiks arī Bibliotēkai apjēgt, kādu lozungu iedvesmota viņa turpina savu ceļu uz Nekurieni. Pienācis laiks apzināties sevī slēpto spēku. Un tikai tad, ja to beidzot spēs izdarīt paši bibliotekāri, Bibliotēkai mūsu sabiedrībā vairs nebūs jāgaužas par zemo prestižu, lūdzējas lomu un mazspēcību risināt pat savas problēmas.

Varbūt derētu ieklausīties pirms trim gadsimteņiem Larošfuko teiktajos vārdos: «Lai attaisnotos savās pašu acīs, mēs nereti pārliecinām sevi, ka nav mūsu spēkos sasniegt mērķi; patiesībā mums trūkst nevis spēka, bet gan gribas.»

P. S. Specfonda darbinieki pēc attiecīgas instrukcijas izgriež, izkasa vai aizkrāso atzīmi, ka grāmata atradusies specfondā. Tā ir tīša izdevumu bojāšana. Ar š. g. 11. oktobra GLP pavēli atklātībai nodoti visi (ieskaitot

1940, gada) periodiskie izdevumi. Igaunijā ne nacionālie izdevumi, ne vācu okupācijas laika periodika vairs nav specfondā.

JŪS ATKAL MJMS RAKSTĀT

Pēc žurnāla pastāvēšanas laika pirmā un vienīgā vēstu/u apskata pagājis pusotra gada. Laiks, kurā izrādītās (kādreiz neiedomājamās) aktivitātes nu *jau grūti sarindot secīgā kārtībā. Vēl saņēmām dažas vēstules, kurās bija izteikti viedokli par žurnāla noformējumu, taču iestājās 1987. gada* vasara *un mūsu lasītāju prātus sāka nodarbināt citas, nozīmīgākas problēmas.* «Avotam» *rakstīto vēstuļu* skaits *saruka. Tas ir* diezgan *saprotami, jo acīmredzot lielākajai potenciālo rakstītāju* daļai *zināms, ka no materiālu nodošanas brīža tipogrāfijā līdz dienai, kad žurnāls parādās pastkastītēs, paiet trīs mēneši. Tāda nu reiz ir mūsu poligrāfija un tieši tik elastīgi iespējams reaģēt uz notikumiem, nostādņu maiņām utt. Tāpēc dabiski, ka cilvēki par aktuālām lietām raksta uz avīžu* redakcijām, *kurām ir* reālas iespējas veidot diskusijas un ietekmēt sabiedrisko domu.

Vairākas sirsnīgas, bet anonīmas vēstules ar parakstu «Latvieši» u. tml. saņēmām pēc 1987. gada 23. augusta. Paldies) *Pateicamies arī tiem, kas pa* gājušā gada *novembra sākumā mums ziņoja par histērisko «brīvprātīgo kārtības sargu vienību»* komplektēšanu. Diemžēl *runas par tiesiskas valsts* veidošanu *un Latvijas valstiskumu oficiāli atskanēja tikai* šogad.

Pēc š. g. 7. nr. *iznākšanas jūs atkal mums rakstāt. Šo uzmanību pirmām kārtām izraisījusi Lailas Brunovskas intervija ar mācītāju Modri Plāti un Gaidas Rolovas komentārs. Sajā numurā publicējam interesantākās vēstules, bet janvāra numurā dosim vārdu Modrim Plātēm. Neviens no zinātniskajiem ateistiem diskusijā nav iesaistījies.*

IESIM DZIĻĀK LIETU BŪTĪBĀ

w

Izlasījis Lailas Brunovskas interviju ar Kuldīgas Sv. Annas Ev.-lute-rāņu draudzes mācītāju Modri Plāti un tai sekojošo zinātniskā ateisma pasniedzējas Gaidas Rolovas komentāru, gribu ko nebūt piebilst arī no savas puses.

Pirmkārt, vienā intervijā nav iespējams izsmelt visus Dieva un Dieva atziņas dziļumus, ne arī visas Baznīcas problēmas ateistiskā valstī. Bet ļoti labi ir tas, ka šī intervija ir pārdomas rosinoša. Tā vairāk parāda Dieva meklējumu lauka plašumu nekā dod gatavas atbildes. Jā, ticība ir process cilvēkā un Dieva atziņa ļoti bieži ir zinātnisko atziņu galarezultāts. Visi redzamākie pasaules mēroga zinātnieki ir bijuši ticīgi. Es personīgi sajūsminos par Mihaila Lomonosova dziļo ticību, kad lasu viņa reliģisko dzeju.

Par M. Plātes interviju gribu sacīt, ka tā ir izturēta un korekta, īpaši, ja ņem vērā visu to, kas viņam bija jāpiedzīvo pagājušajā gadā, par ko vien būtu sniedzama vēl plašāka intervija, kas gan atsegtu mūsu ateistiskās valsts slepeno iekšējo kārtību, kura būtībā bija pat ļaunāka par M. Plātes kritizēto Nolikumu par reliģiskām apvienībām PSRS.

No Gaidas Rolovas komentāra dveš patiesa pārliecība, ka viņa spēj salikt punktus uz visiem «i». Zinātniskā ateisma pārstāvei to arī vajadzētu spēt, citādi pats «zinātniskums» varētu tikt apšaubīts. Tomēr karojošais tonis traucē normālas diskusijas uzsākšanu. No tā zinātniskajiem ateistiem vajadzētu atteikties, lai katru jautājumu varētu apspriest patiesi, bez dusmām un aizspriedumiem. Ko līdz Rolovas apgalvojums, ka viņa Plāti cienī kā ideoloģisko pretinieku, ja viņas komentārā šīs cieņas daudzkārt pietrūkst! Jau norādījums, ka šī intervija no Plātes puses ir «vistīrākās reliģiskās propagandas mēģinājums», slēpj sevī draudu, ka pārkāpts Nolikums par reliģiskām apvienībām PSRS, kurš praktiski aizliedz ticīgajiem aizstāvēt savus uzskatus. Tāpat Rolova pārmet Plātēm «ētisko normu trūkumu» vārdu salikuma «valsts ateisms» dēļ, bet pati tikai trīs rindkopas iepriekš

pierādīdama raksta, ka ateisms no valsts nav šķirams. Tātad, ko viens drīkst pierādīt, to otrs nedrīkst pat pieminēt! Uz tādiem pamatiem nav iespējama normāla diskusija.

Nesaprotu, kā baznīca attiecībā pret valsti var būt privāta iestāde. Tam par ilustrāciju neder arī nodokļu maksāšanas kārtība, jo namīpašnieki pamatoti maksā valstij ēku nodokli, zemes renti un obligātās apdrošināšanas maksājumus, bet draudzes šos maksājumus maksā n e-pamatoti, nevis par savu, bet par valsts īpašumu, jo kulta ēkas pieder valstij. Te redzam tikai Nolikuma pseidojuridiskos trikus. Ja kulta ēkas valsts pārņēmusi savā īpašumā, tad īpašniecei ir arī jāuztur savs īpašums.

Rolova uztraucas: «Sevi pārveidot («ne citus! ne pasauli»)!» Liekas, M. Gorbačovs zina, ko runā, un tieši viņš taču aicina «sākt no sevis paša». Jātā darīsim, tad rezultāts būs visu ieguvums. Tīra, harmoniska sabiedrība, bez egoistiskiem, savtīgiem cilvēkiem — tas jau būtu arī komunistiskās sabiedrības ideāls. Vienlaikus tas būtu arī solis Plātes pieminētās Lielās Idejas — universālās Dievišķās mīlestības — virzienā, bez kuras sabiedrībā tikai problēmas vien rodas.

Es neesmu zinātnieks, kā Rolova vai Plāte. Padomju skolas ietvaros esmu apguvis vispārējo vidējo izglītību un Teoloģijas Seminārā bijušās LVU Teoloģijas fakultātes kursu, tātad tikai teologs. Sinī sakarā atvainojos, ka neesmu lietojis «zinātniskas» metodes. Es lietošu tikai pašas Rolovas metodi, — izteikt savu kritiku par lasīto, šoreiz par viņas komentāru arī. Secinu, ka šādā stilā mēs diez vai nonāksim pie labiem rezultātiem. Tāpēc ierosinu, lai M. Plāte un G. Rolova turpina iesākto diskusiju, ejot katrā konkrētā jautājumā, ciktāl tas iespējams, zinātniskas analīzes un tālāk — uzskatu salīdzināšanas ceļu. Tāda diskusija varētu kļūt par konsolidējošu faktoru mūsu sabiedrības dzīvē. Tikai jāiztiek bez demagoģijas; zinātniskais ateisms vienlaikus nevar būt pagānu reliģiju un Dievu advokāts. Ateisms, kas vēršas tikai pret kristīgo ticību, nav saucams par zinātnisku, bet gan par cionlstisku. Bet ar cionismu mūsu valstij it kā nebūtu pa ceļam.

Mācītājs Andrejs Kavacis

Izlasot zinātniskā ateisma pasniedzējas Gaidas Rolovas rakstu, nesapratu, ko gribējuši redakcijas darbinieki — vai ļaut reliģijai «ienākt» šajā žurnālā, lai pieklusušajiem atelstiem būtu darbs, vai kāds cits iemesls.

Tik klajš izsmiekls, primitīva reliģijas «atmaskošana». Ar tādām metodēm b. Rolovai diez vai izdosies veikt savu uzdevumu. Nu, protams, katrs savas pozīcijas aizstāv, kā uzkata par pareizu. Manos skolas gados skolotāji vecāku sapulcēs pat ar dūri sita pret galdu: «Jūs nedrīkstat savus bērnus audzināt reliģiskā garā, jo mēs mācām pretējo!» Līdz šim Konstitūcija atļāva ticības brīvību, bet bērnus līdz 18 gadiem audzināt, mācot uz labu ar Dieva vārdiem, skaitījās tikpat

kā noziegums. Kā lai to saprot!

Redz, cik dažādi paņēmieni ateismam. Vairākkārt ir nācies dzirdēt cilvēkus runājam, ka ateisma propaganda līdzvainīga mūsu sabiedrības pagrimumā.

Jā, atceros skolas gadus. Ko bija jāizcieš nabaga bērniem, kuri apmeklēja baznīcu.

Gan sienas avīzēs zīmēti, gan klases priekšā kauninātі... Un ko panāca reliģijas pretinieki! Ko panāca tie, kuri apgalvoja, ka cilvēks ir visvarens, spējīgs visu izzināt! Vai, visu uzzinādams, cilvēks kļūst labāks! Pārāk daudz piemēru mums apkārt liecina par pretējo. Spilgts piemērs žurnāla «Avots» blakusrakstā, ko uzrakstījis A. Dripe. Domāju, ne visu cilvēks ir spējīgs izskaidrot, lai arī cik gudrs būtu. Un vai tas dzīvē būtu galvenais. Pat svarīgi valsts uzdevumi zaudē jēgu tad, kad pietrūkst mīlestības, īstas gudrības utt.

Man liekas, ka b. Rolovas izskaidrojums, kāpēc cilvēki tic Dievam, ir novecojis.

Ļoti daudzi laimīgi, gudri, tādi, kuri dzīvē arī daudz sasnieguši, ir bijuši un ir arī tagad ticīgi, un ticība viņiem daudz palīdz. Un vai visi ateisti ir «sevi atraduši»!

Un tas, ka jaunieši baznīcā paliks tikai ārējo efektu piesaistīti, — absurds. Vai tiešām b. Rolova tik vienkārši visu saprot!

Piemēri dzīvē pierāda, ka cilvēkiem bieži vien ir iekšēja tieksme pēc kaut kā augstāka, kas nav saistīts ar šo pasauli. Nesen redzētajā filmā «Lauku mājas» pat neticīgs cilvēks izsakās: «Slikti Ir tas, ka mēs vairs nekam neticam.» Bet ja mēs visu laiku pierādām baznīcas, garīdzniecības kļūdas (ar to līdz šim bija pārpildītas skolu viduslaiku vēstures mācību grāmatas), tad varbūt padomāsim, ko baznīca ir izdarījusi cilvēku labā. Kāpēc par to ateisti visi kā viens klusē!

Diez, kādi mēs būtu, ja kristietība nebūtu pie mums atnākusi! Un cik daudz garīdzniecība darīja atpalikušās Latgales kultūras celšanā!

Lai b. Rolova nemēģina pierādīt to, ka par reliģijas apspiešanu mācītājs M. Plāte būtu kaut ko pārspīlējis. Reliģija un garīdzniecība ir zaimota, apspiesta ar visādiem līdzekļiem. Var jau būt, ka zinātniskā ateisma pasniedzēja G. Rolova daudz ko nezina. Kaut vai to, ka mācītājiem, tiekoties ar dažādiem atļauju devējiem, ir bijis jāizcieš daudz pazemojumu, zobgalību, varbūt nezina, ka arī garīdznieki ir gājuši mocekļu nāvē, ar nogrieztām ausīm, izgrieztām rokām (1940. gads). Arī šeit, jāsaka, nav vis kaut kur dzirdēts, bet aculiecinieku, kuri piedalījās šo

bez tiesas noslepkavoto garīdznieku, pagasta skrīveru apglabāšanā, stāstījums.

Nebūt nemēģināšu reliģiozos cilvēkus attaisnot. Bieži vien arī ticīgajiem ir daudz kļūdu, ne mazāk kā neticīgajiem. Un tomēr — dzīvē ir gadījies novērot — starp ticīgajiem slepkavu, zagļu, abortnieču ir tomēr krietni mazāk. Tātad reliģija nemaz tik ļauna nav. Vai tāpēc tik asi jāvēršas pret to! [Agrāk dzirdēts vecāku cilvēku

teiktais: «Šis likums būtu labs, ja nebūtu tik neticīgs.») Nu, paldies Dievam, kaut kas sāk mainīties mūsu valstī arī šajā virzienā.

Tālāk vēršos pie b. Rolovas. Jūs, b. Rolova, kā arī visus pārējos ar varu neviens nespiež ticēt Dievam. Varbūt metiet malā šo aģitēšanu pret ticību, jo pat paši ateisti izteikušies, ka vajadzētu sašaurināt savu darbības lauku.

Visbeidzot — jāatzīst — mācītājs Plāte raksta kā augstas kultūras cilvēks, bet Jūs, tik klaji izsmejot sakramentus un citas svētas lietas, nu galīgi sevi pazemojat. Ko lai ticīgais domā, izlasījis Jūsu rakstu! Nav ko brīnīties par ticīgo «pateicības balvām», veltītām Jums.

Daudzreiz ir bijusi vēlēšanās uzrakstīt par daudz ko, bet sadūšojos tikai šoreiz. Atvainojiet par to, ka vēstule iznāca par garu. Visiem redakcijas darbiniekiem, kā arī visiem tiem, kuri daudz dara, lai mēs nepazustu, lai mēs labāki kļūtu, vēlu veiksmi.

Lai Dievs palīdz!

Janīna Platpīre

Mācītājs Plāte savā intervijā centās izskaidrot kristības būtību. Par nožēlošanu, plašai sabiedrībai tik maz pieejama literatūra par reliģiskiem tematiem, ka no dažiem rakstiņiem, kas šur tur presē parādās, pilnīgu priekšstatu par reliģijas mācību, pasaules uztveri iegūt grūti. Ir gan pieejama ateistiskā literatūra, bet tas atgādina spēli uz vieniem vārtiem. Tu mani drīksti uzvarēt, bet es ne. Es pilnīgi piekrītu mācītāja Plātes atzinumam, ka pilnīga apziņas brīvība nav iespējama, ja reliģija būs šķirta no valsts (ierobežota savā rīcībā), bet ateisms atradīsies valsts varas paspārnē. Ateisma propagandai dotas lielas priekšrocības. Tā var propagandēt savas idejas ne tikai sava kluba telpās, bet visur, arī mācību iestādēs. Gaida Rolova uzskata materiālistiski filozofisko pasaules uzskatu par neapstrīdamu patiesību — dogmu. Kur dogmatisms, ja to aizstāv valsts vara, novedis kā kristietības dogmatiķus pagājušos gadsimtos (inkvizīcija — Spānijā, kalvīnisms — Šveicē, raganu sārti visā Eiropā utt.), tā arī materiālistiski filozofiskā uzskata dogmatiķus (Staļina un viņa līdzgaitnieku radītais masu terors, pagājušos gadu simteņos radīto mākslas un kultūras vērtību iznīcināšana), mums ir jau zināms no vēstures. Autore piemin «Nolikumu par reliģiskām apvienībām LPSR», ka tas esot nepilnīgs, vajagot pārstrādāt. Bet to vandālisma vilni, kas 30., 40., 50. gados pārvēlās pāri Pad. Savienībai un tālāk Latvijai, valsts vara neierobežoja (tika rupji pārkāpts šis Nolikums). Kulta celtņu, mākslas priekšmetu, pieminekļu, pat kapsētu iznīcināšana gāja pilnā sparā. Vai kādu sauca pie atbildības! Neviens netika saukts pie atbildības. Tā laika informācijas līdzekļos varēja pat lasīt netiešus pamudinājumus vandāļiem — «jaunu pasauli nevar celt uz veciem pamatiem» un citus. Šī toreizējā valsts varas nostāja tā degradēja tālaika kādu sabiedrības daļu, ka vēl tagad nevar pilnīgi apturēt šo

vilni. Turpinās pieminekļu, kapsētu, kultūras vērtību demolēšana, kaut gan tagad par to soda. Tagad Rolova balso ar abām rokām par kulta celtņu restaurāciju. Vai nav par vēlu! Vajadzēja 30—40 gadus atpakaļ tikai saglabāt šīs kultūras vērtības, nebūtu tagad jārestaurē.

Mācītājs Plāte savā intervijā min, ka reliģiskām apvienībām aizliegta filantropija. Aizlieguma iemesls katram domājošam cilvēkam skaidrs — tā būtu sprauga reliģiskām apvienībām ar savu darbību iziet ārpus kulta ēku sienām. Bet marksistiskie ideologi vienkārši piemirsuši vēsturi. Vēsture liecina, ka pirmās fllantropiskās iestādes (slimnīcas, skolas, nespējnieku patversmes) nodibināja un uzturēja Baznīca. Arī tagad daudz šo iestāžu atrodas (dažādās valstīs) Baznīcas apgādībā. Ja piekritīsim, ka reliģijai nedrīkst dot iespēju izplatīt savu ietekmi ar kaut vai derīgu un cilvēkiem ļoti nepieciešamu darbību, tad no kauna jālien zemē, pavērojot pašreizējo stāvokli slimnīcās, pansionātos. Viena maz atalgota sanitāre uz S0 slimniekiem vai nespēcīgiem, pat gulošiem, veciem cilvēkiem pansionātos.

Kristiānisms velta lielu vērību cīņai starp labo un ļauno pašā cilvēkā. Tā pastāv tikpat ilgi, cik pati cilvēce. Ti Ir sarežģīta cīņa. Brīžiem ņem virsroku gan viens, gan otrs, un tas izpaužas cilvēka konkrētā rīcībā. Reliģija ar dažādiem līdzekļiem stimulē labo, palīdz pārvarēt izmisuma, vājuma brīžus, nosoda netikumību, amorālu rīcību. Kristiānisma galvenā morāle faktiski izteikta desmit baušļos («godā savu tēvu un māti», «tev nebūs nokaut», «neiekāro svešu mantu», «piedod saviem parādniekiem» un citi), kurus gandrīz visus var uzskatīt par cilvēces cildenas morāles balstiem. Vai materiālistiski filozofiskais pasaules uzskats izskaidro cilvēka garīgo būtību! Tas tam iet garām un izskaidro tikai apstākļus, kas iedarbojas uz cilvēku un pie tam nepilnīgi. Nereti ideāli pareizos ārējos apstākļos izveidojas pilnīgi amorāli cilvēki. Nevar noliegt reliģijas lielo lomu cilvēces tikumības veidošanā.

Es uzskatu, ka pilnīgi nepieņemams ir b. Rolovas mūsdienu jaunatnes novērtējums. Tiešām, jaunatni interesē (tā tas bijis visos laikosi izklaidējoši un aizraujoši svētku rakstura pasākumi. Tajā pašā laikā jaunatni interesē arī nopietnas problēmas. Tā asi izjūt sociālās netaisnības, necieš liekulību, melus. Tā alkst pēc vispusīgas informācijas par visām problēmām. Mūsdienu jaunatne vairs nesamierinās ar to «pareizo zināšanu» daudzumu, ko tai pašlaik nežēlīgi pasniedz skolās. Protams, ir arī demoralizējušies jaunieši. Zināmā mērā tas ir arī esošās skolas izglītības nopelns, kuras apjomā ir tik minimāla humanitāro zināšanu deva, ka ar tās bagāžu jaunieši nespēj izprast pasaules kultūras un mākslas vērtības. Arī reliģija ir viena no šādām vērtībām, kaut vai tādēļ vien, ka klosteru mūki palīdzēja paglābt no iznīcības un saglabāt līdz mūsu dienām Romas impērijas, grieķu seno rakstnieku vērtīgos rokrakstus. Tikai tad cilvēks

pareizi varēs novērtēt kā materiālistiski filozofisko, tā reliģisko pasaules uzskatu pilnību vai nepilnību, ja viņam bagāžā būs vispusīgas vēstures, literatūras, mākslas un mūzikas izpratnes zināšanas.,

Ar cieņu

Dace Ziņģe

VAI ATEISMS GLĀBJ LATVIJU!

Vispirms es gribu izteikt dziļu pateicību žurnāla «Avots» redakcijai par to, ka viņa savās lappusēs ir sākusi dialogu starp ateismu un reliģiju. Domāju, ka tas ir ļoti savlaicīgi, jo tagad mēs visi baudām ateistiskās pasaules uzskata rūgtos augļus, bet ne vienmēr pilnā mērā to apzināmies. Tā, piemēram, par tuvojošos ekoloģijas katastrofas vaininieku mēs parasti uzskatām birokrātisko mašīnu un padomju ne-varu. Lielā mērā tas ir pareizi, bet nepietiekami (un kāpēc tikai «viņi», bet ne mēs!), jo mūsdienu ekoloģiskās krīzes saknes meklējamas daudz dziļāk un tieši mūsu kopējā ateistiskajā pasaules uzskatā, kurš ir arī Tikumiskās (kultūras) krīzes sākums. Vai ne ateisms sākās ar Dieva noliegšanu un Viņa vietā augstprātīgi nostādīja pašu «cilvēku kā augstāko būtni priekš cilvēka» pasaulē, kurš, savā lepnībā ieņemdams Dieva vietu, sevi iluzori iedomājās par vienīgo pasaules Valdnieku. Uzskatīdams sevi ateistiskajā teorijā par «mērauklu visām savām dzīves attiecībām» pasaulē. Zemes cilvēks ar šo teoriju tikai attaisnoja ateistiski praktiskajā dzīvē savu visatļautību, ne-Tikumību, savtīgumu un patvaļu attiecībā pret pasauli un Dievu. Cilvēks, sākot ar Renesanses laikmetu, augstprātīgi iedomājās, ka tagad viņam kā vienīgajam pasaules Valdniekam atklājušās neierobežotas iespējas, un viņš tak arī meklēja savu slavu. Mēs tak esam pašas augstākās matērijas kustības forma — vai tad ne to mēs lasām mūsu ateistiskajās grāmatās filozofijā! Pārējā pasaule no šīs augstienes (cilvēces vēstures dialektikas) mums izskatās tikai kā zemākas matērijas kustību sfēra, kura tikai tādēļ eksistē, lai kalpotu Visaugstākajai, Pilnīgākajai un Saprātīgākajai būtnei — cilvēkam. Ateistam ir sava loģika. Tiešām, ja cilvēks ir Pašmērķis un priekš cilvēka augstākā būtne pasaulē, tad visapkārt esošais loģiski pārvēršas tikai par līdzekli cilvēces pasaulīgo prasību apmierināšanai. Šādā savā ateistiskā aktīvismā cilvēks tad arī cenšas padarīt pasauli par savas varenības un spēka pielikšanas sfēru, lai pakļautu to sev. Savā augstprātībā un pašapmierinātībā cilvēks uzskata par savu uzdevumu pārveidot pasauli, kura viņu neapmierina, bet ne sevi pasaulē un savu attieksmi pret pasauli. Šis iluzorais ateistiskais pasaules uzskats lielākā vai mazākā mērā ir mūsos katrā, un arī manī. Mums pat liktos smieklīgi, noplūcot ziedu, bijībā pret to tam atvainoties. Un ko mēs varam iemācīt saviem bērniem! Runājot ar M. Plātes vārdiem, «es pats. Pats esmu centrā, un ja ir kāds dieviņš, tad es to turu un uzturu. Tas ir pagānisms.» Bet tieši šeit slēpjas tuvojošās ekoloģijas krīzes

saknes. Šinī ziņā birokrātiskā mašīna ir tikai ateistisko pasaules uzskatu ērta, efektīva realizācijas forma. Pagānisms nav tikai vēsturisks, tas ir mūsdienīgs. Gribētos jautāt Gaidai Rolovai, kas vēl vairāk ir nodarbojies ar dieva taisīšanu (cilvēks-Dievs, Plāns, Staļins utt.), ja ne ateistiskā reliģija! Skaidrs, ka kādā mērā katrs bija ateistiski reliģisks, viņš tad arī šim elka dieviņam klanījās un pielūdza to. Bet vai šis pagānisms nav tautas opijs! Un vai visu šo laiku šeit nevarēja būt ateisma svētīgs un plašs darba lauks!

Dieva Gara Atklāsmes gaismā cilvēka gars ir spiests atzīt, ka Universumā parāda Sevi kāds Cits, kās ir daudz augstāks un svarīgāks par Zemes cilvēku, un ka tikai caur To mēs esam cilvēki. Varbūt Gaida uzskata, ka viņa, kā cilvēks, beigu beigās ir izcēlusies no cilvēkveidīga pērtiķa! Man nav vēlēšanās viņu pārliecināt manā ticībā. Katram ir tiesības uz savu pārliecību. Personīgi es esmu pārliecināts, ka tikai tajā mērā, kādā cilvēks nav cilvēkveidīga pērtiķa pēcnieks un mantinieks, bet Dieva bērns un mantinieks un, beidzot, līdzM-adītājs, arī notiek cilvēka radīšana par cilvēku, par Dievam līdzīgu būtni. Līdz ar to cilvēka aicinājums un misija pasaulē ir būt cienīgam Dieva bērnam, pēcniekam un līdz-radītājam. Tas, ka cilvēkam ir kājas, rokas, domāšana, rīcības izvēles spējas, instinktu pārvarēšana, līdzjūtība, savstarpēja palīdzība, vājāko aizstāvēšana, cita iekšēja stāvokļa saprašana, tas ir, viss, ko mēs novērojam dzīvnieku pasaulē, vēl nedara cilvēku par cilvēku un neko nerunā par viņa aicinājumu un misiju pasaulē. Bet, ja ateisti Dieva vietā ir ielikuši cilvēku, tad nav jābrīnās, ka viņi nonākuši pie tēzes: cilvēks ir izcēlies no pērtiķa. Bet kāds tad ir (vai jābūt) tāda cilvēka aicinājums, misija pasaulē, kurš izcēlies no pērtiķa!

Cita problēma, kas ir saistīta ar ateistisko pasaules uzskatu, ir tikumiskās attiecības starp cilvēkiem. Par šo problēmu savā laikā rakstīja

F. Dostojevskis. Tik tiešām, ja tikumība neizriet no Radītāja, bet izriet no Zemes cilvēka un ir vēstures produkts, tad viņa zaudē savu svētumu, kategoriskumu, absolūtās Prasības raksturu, un paliek par kaut ko tādu, ko pats Zemes cilvēks var mainīt un, vajadzības gadījumā, tikumību saskaņot ar lietderību vai sabiedrības nepieciešamību, tātad. Izejot ne no Radītāja viedokļa, bet gan no sava Zemes cilvēka viedokļa. Un tad viss ir atļauts, jo cilvēks, kā pasaules Valdnieks, pats var izlemt, kam dzīvot un kam ne utt. Vēl vairāk, pret Dieva likumu nostājies uz velnišķīga ceļa, tad, pārvēršot zinātni par pasaules uzskatu, tā nostājas par šī ļaunuma advokātu, aizstāvi, jo visu izskaidro tā, ka vainīgo nav. Es ceru, ka šīm divām augstāk paceltām problēmām turpmāk ateisma un reliģijas dialogā būs pievērsta lielāka uzmanība. Man gribētos uzdot jautājumu Gaidai, yai viņa tiešām domā, ka tāpēc, lai pie mums viss neturpinātos «iepriekšējā gaitā», ir

jāsāk ar citu un pasaules pārveidošanu! Mēs visu šo laiku steidzāmies vispirms pārveidot ne sevi, bet citus un pasauli. Bet tas nav Kristus princips. Un vai tad nu tagad jābrīnās, ka rezultātā mēs esam nonākuši «tikumiski un fiziski bezdibeņa malā») (J. Bondarevs). «Pārkārtošanās grūtības bieži pārsteidz» — raksta Gaida. Un ja nu tomēr negaidīt un pārstāt brīnīties, bet citu un pasaules pārveidošanas vietā sākt ar sevi un ieraudzīt «baļķi savā acī»! Tieši ateismam (kuru taisnīgi presē apvaino dogmatismā) pašreiz pietrūkst darbos vīrišķīgas pasaules uzskata paškritikas, diaiektiskuma, tā paša dialektiskuma, kuru ateisms vārdos tā postulē . . . Bet šādā veidā ateisms savā sastingušā dogmatismā dara tikai lāča pakalpojumu tam pašam marksismam, kuram viņš klanās kā elku dievam, uzskatīdams marksisma pasaules uzskata formu par mūžīgu patiesību, kuru var tikai komentēt, interpretēt, bet, nedod Dievs, šo «vienīgo zinātnisko» pasaules uzskatu dialektiski attīstīt. Tas Ir, nedod Dievs, pieiet pie marksisma no paša marksisma (dialektikas) viedokļa. Zināms, kāda bija līdzīgos gadījumos paša K. Marksa reakcija pret tādiem elku kalpotājiem. «Zinu tikai vienu, ka pats es neesmu marksists» (K. Markss).

Un vai tiešām ar marksisma parādīšanos cilvēces vēsturē dialektikai ir pienācis gals, tāpēc ka ir atsitusies pret «vienīgo zinātnisko» pasaules uzskatu! Es domāju, ka tikai dogmatiskais ateisms var saistīt ar marksisma parādīšanos, dialektikas attīstības nāvi.

Gaida, protams, varētu man jautāt, vai es neaicinu viņu atteikties no ateisma, no viņas specialitātes. Nē, es par dialogu! Bet zinu tikai to, ka ateisms nav pašmērķis, ka nevar ateismam pienest tādu upuri kā Dialektiku! Un vispār, es domāju, vai ne pārāk dārgu cenu mēs maksājam par šo ateistisko pasaules uzskata formu!!

Kam es gribu ticēt! Tam, lai mēs varētu drīzā nākotnē mūsu Latvijā kaut vai daļēji tikt vaļā no dogmatiskā ateisma pasaules uzskata ne tikai teorētiski, bet praktiski un,' glābjot mūsu Latviju, parādīt citiem šinī ziņā priekšzīmi.

Zinu, ka Gaidai, tāpat kā citiem, sāp par mūsu Latviju, ka viņa grib tikai labu. Bet šo labo, pēc kura mēs tiecamies, ne vienmēr saprotam vienādi. Bet vai tieši tas, ka mēs pēc tā tiecamies (neaizmirstot, ka neviens nevar pretendēt uz patiesību pēdējā instancē!), nevarētu būt tas, kas mūs visus no paša sākuma varētu vienot!!

Artis Elksnis

Izlasot «Avota» 7. nr. publicēto interviju ar mācītāju Modri Plāti, gribu padalīties iespaidos. Un, proti, es uzskatu, ka Jūs esat rīkojušies negodīgi un, izmantojot privilēģijas, publicējat tā, kā patīk kādam redakcijas darbiniekam vai arī jūsu «ideoloģiskajiem tēviem». Kāpēc intervijas beigās vajadzēja «piekabināt» pēcvārdu Gaidas Rolovas izklāstā! Man tāds priekšstats, ka pie intervijas uzsākšanas mācītājs

Modris Plāte nav zinājis, ka viņa atklātajā sarunā ar intervētāju Lailu Brunovsku kāds tūlīt «meklēs utis». Es atvainojos par šo vulgāro salīdzinājumu. Ir ļoti viegli jau gatavā materiālā atrast to, citēju: «ka jāsavalda emocijas», gan izklāstītām domām atrast zemtekstus. Vai nebūtu bijis labāk un godīgāk intervijā piedalīties trim cilvēkiem: Modrim Plātēm, Lailai Brunovskai un Gaidai Rolovai. Tad aci pret aci arī noskaidrotu katra runātāja pozīcijās vājās vai diskutējamās vietas, pie reizes arī saņemot atbildi. Es domāju, ka Modrim Plātēm būtu, ko iebilst vai atbildēt Gaidai Rolovai, bet tagad iznācis tā, ka «sit gulošo».

G. Rolova var plaši polemizēt, bet, ko uz to atbildētu M. Plāte, nav zināms. Tā iznākusi nevienlīdzīga darīšana. Var konstatēt tā, ka daudz jau izdarīts, vispār nopublicējot MĀCĪTĀJĀ (!) domas. Man nesaprotams Ir G. Rolovas izteikums: «Vai Jūs pārāk zemu nevērtējat valsti, kurā dzīvojat! Žurnāls «Avots» šo interviju taču ievieto, kaut arī no Jūsu puses tas varbūt ir vistīrākās reliģiskās propagandas mēģinājums.» Bet kas būtu bijis jāsaka M. Plātēm, lai viņš pilnā mērā būtu atmaksājis šo lielo laipnību! Vai cerēts, ka M. Plāte būtu tāpēc pārvērties par ateistu! Ja dzīvē nebūtu apstiprinājies tas, ka baznīca sevī ietver pozitīvu lādiņu, tad nekādas pretimnākšanas no valsts arī nebūtu. Kādus mēnešus atpakaļ kāds žurnālists rakstīja, cik grūti šajā pārkārtošanās laikā uz atklātuma pusi nākas ļaut nopublicēt citu viedokli. Un, ja nevar pavisam aizliegt, tad vismaz galā pieliek redakcijas pēcvārdu. Nu to Jūs šoreiz spoži apliecinājāt. Tas ir tāpat kā avīzē «Literatūra un Māksla». Radošo profesiju Plēnumā teikto runu publicēšanā. Visas runas bija nodrukātas bez piebildēm, M. Vulfsona runai tūlīt klāt sekoja kāda vēsturnieka komentāri.

Es griežos pie tiem, kas personīgi un konkrēti šo interviju ar M. Plāti žurnālā «Avots» parakstīja vai rediģēja, vai kā citādāk nosaukt. Kā Jums nav neērti savus lasītājus uzskatīt par tik lieliem muļķiem, ka strīdīgus vai oficiāli nepieņemamus viedokļus obligāti vajag apaudzēt ar komentāriem un izklāstiem vēlamā virzienā! Kad beidzot ļausiet mums pašiem spriest, kas ir pareizi un kas nepieņemami. Bet Jums vajag «ar vienu šāvienu divus zaķus nošaut» — neizlaist nevēlamu informāciju un arī tēlot demokrātijas pārstāvjus! Ja jau tā baidāties, ka Modrim Plātēm atradīsies simpatizētāji pēc šī raksta, ko tad publicējāt šo interviju! Baznīca pieradusi pie visa veida spaidiem, pacietīs arī šo. Kā krieviski saka — «перебьётся!».

Laiks parādīs, kam taisnība. Katrā ziņā tas, ka baznīcas pildās ar jaunatgūtiem cilvēkiem, sevišķi jaunatni, ateistiem par labu nerunā. Un būtu jābeidz vēlamo uzdot par esošo.

Atvainojos vēlreiz par visiem stipriem izteicieniem, bet man tie bija svarīgi domas paskaidrošanai.

Jūsu žurnālu uzskatu par progresīvu un interesantu. Arī vairums redakcijas darbinieku jau pierādījuši progresīvo attieksmi pret

patreizējiem notikumiem republikā un valstī. Bet vēl ir «aizķēries» kāds stagnācijas laika ideologs, kas maisa gaisu ar veciem nopelniem, veciem paņēmieniem un atziņām. Paraujiet plašāk logus, lai tie izvēdinās; un pēdējo vārdu viņiem dot atļaut nevar.

Ar cieņu

M. Vīksne

Cienījamā redakcija, bija ļoti svētīgi iepazīties ar Modra Plātes un Gaidas Rolovas domām par baznīcu. Lūk, manējās!

V. Levi «Atrast sevi» (R. Zv. 1980. 47. Ipp.) «Ko dara ticīgs cilvēks, kad viņš lūdz dievu dot veselību, iedvesmu, veiksmi! . . Viņš paļaujas uz varenu ārēju spēku, kura esamībai tic, nenojaušot, ka šis spēks atrodas viņā pašā. Sevi viņš pieradis uzskatīt par diezgan niecīgu būtni. Viņš lūdz brīnumu no pārdabiskas būtnes — un saņem to no sevis.»

(V. Levi skaidro lūgšanu pozitīvos rezultātus kā pašiedvesmas rezultātus, kā milzīgo zemapziņas spēku aktivizēšanas rezultātus. V. Ak-re.)

Kad man bija pieci mēneši, mani kristīja (t. i. — uzņēma) katoļticībā, kad man bija trīsdesmit pieci gadi, es iestājos komunistiskajā partijā, kas ir ateistiska. Kā audzinātājam un literatūras skolotājam man ļoti daudz iznācis domāt par šiem jautājumiem.

Gaidas Rolovas kā visu ateistu rokās ir taisnība. Ar to viņa graiza un pamato, loģiski un vēsturiski pierāda īstenību un apgāž «reliģiskās dogmas». Taču šī rīcība, kaut arī patiesības vārdā, ir kaitīga attiecībā uz tiem miljoniem cilvēku, kuri nespēj samierināties — izlīdzsvaroties gan ar dzīves smagajām reālijām — nāve, slimības —, gan cilvēku radītajām rūgtajām patiesībām — meli, cietsirdība, varaskāre, karjerisms, paša neveiksmes — nespēj to bez reliģijas atbalsta.

Es piedzimu Rīgā, kad valsts un reliģija nebija šķirtas, kad būt reliģiozam, kalpot baznīcai bija izdevīgi. Tādos apstākļos reliģija apaug ar parazitējošām tendencēm, dažāda veida «dieva kalpiem». Kā pretējs vilnis rodas reliģijas kritika, gan tautas mutē, gan gaišākajos un godīgākajos gara darbiniekos.

Mans tēvs bija neizglītots, slinks, bet ļoti reliģiozs cilvēks. Viņš nesaskatīja neko aplamu un pretrunīgu, ja svētdienā tūlīt pēc dievkalpojuma baznīcā, krogā sadzērās un mājās sievas (kas viņu apgādāja) un bērnu priekšā rīkoja vispretīgākos visantikristiāniskākos dzērāja skandālus. Taču arī ateisms, kad tas ieguva partijas un valsts atbalstu, pievilināja karjeristus, pat ar varu tajā iesaistīja tukšgalvjus, kas bija spiesti, ja paši negribēja, ieguldīt tajā savu «dāsno artavu», kāda nu viņam bija.

Es neesmu reliģiozs cilvēks, manis audzināšanas sistēma mani aizvirzīja no šī ceļa, es nespēju izmantot reliģijas atbalstu, lai arī grūti

reizēm ir bijis, bet es nekad, arī būdams partijas biedrs, neesmu varējis nodarboties ar ateisma propagandu. Es nejūtos tiesīgs ar loģizēšanu un vēstures faktiem atņemt citādi būvētam — vājākam vai nezinošākam — cilvēkam šo pašiedvesmu, šo kūju, šo atbalstu, lai nenogrimtu pesimismā. Mūsu ateistiskajā valstī uz pirkstiem var saskaitīt cilvēkus, kas no reliģijas var izsist sev labumus. Bet kā mēs pratām tos apspēlēt! — drīzāk otrādi — ticīgajam tā ir nemitīga cīņa ar stiprāko, ar «zinošajiem», ar pazemojumiem par tiesībām paturēt reliģiju, lai noturētos morāli un, neslēpsim, pat paceltos pāri daudziem konjunktūras ateistiem. Tie ir labi, kaut svešādi, tomēr AUDZINĀTI cilvēki. Mums jāprot tos cienīt.

Studiju biedri Modris un Gaida, barojušies ar vienas un tās pašas Alma mater pienu, saduroties ar dzīves un ideoloģijas reālijām, aizgāja katrs savu ceļu. Es gribētu iespiesties šai kontekstā starp viņiem un teikt, ka tais pašās kolīzijās es izvēlējos trešo ceļu un, nespēdams atrast kopēju valodu ar stagnācijas perioda morāli un ideoloģiju, aizgāju no skolas, lai nebūtu jākrāpj audzēkņus, aizgāju strādāt godīgā darbā par mūrnieku un tikai tagad, kad valsts vadību pārņem inteliģenti cilvēki, kas, starp citiem, mēģina uztaustīt arī pareizo ceļu ar baznīcu, es atgriezos klasē.

Ne Gaida Rolova (lai man piedod autore, es nezinu viņas īsto koncepciju un mazliet vispārinu), ne citi ateisti nebūt nemelo, atklājot reliģijas vēsturi, faktus, mītus utt. — vistīrākā patiesība, bet man, literatūras skolotājam, šķiet, ka tieši ar tiem pašiem argumentiem, ar kādiem mēs cenšamies pierunāt mūsu jaunatni (ne jau, protams, jaunatni vien, arī večus!) neiet baznīcā, mēs varam pierunāt jaunatni arī neapmeklēt Raiņa «Uguns un nakts» izrādes teātrī. Nav taču bijis tāda cilvēka — lāča krustojuma (smieklīgi, vai ne!) — Lāčplēša, tāpat kā nav eksistējusi pusragana Spīdola, nedz arī dzīvojusi «nogrimušā pilī» tāda Laimdota. Viss pasakas un izdomājumi, kuru saknes pirmatnējās kopienas māņticībā. Ļaužu muļķošana! Galu galā katru daiļliteratūras sacerējumu var argumentēt kā izdomājumu, un nebūt nav melots. Un daudziem maniem audzēkņiem uz jautājumu, kādēļ viņi nelasa daiļliteratūru un neapmeklē teātri, ir tieši šāda argumentācija: «Tie taču ir nieki, izdomājumi, skolotāj! Mūsu gadsimtā! .. .» Un morāle krītas.

Bībele ir daiļliteratūra, to zinām katrs. Baznīca tāpat kā teātris ir māksla, tajā darbojas vieni un tie paši elementi. Rakstnieki, lugu autori tāpat kā baznīca (varbūt ne tik kategoriski) prasa mums: «Tici, tici, ka tā ir, ka tā bija, ka tā notika!» Reālists, kurš nespēj ieslēgties šais īstenības ilūzijās, neļaus autoram sevi apmuļķot, atturēsies no šīm «mākslām» un zaudēs arī mākslas audzinošo svētīgumu savā dzīvē, tās augļus. Inteliģents ateists to, protams, nevēlas, viņš vulgāri nepiemēros augstāk minēto ateistisko argumentāciju daiļliteratūrai,

nepārcels to no reliģijas uz mākslu, aizmirsīs to un mudinās apmeklēt «Uguns un nakts» izrādi. Bet pretruna! . . .

Es reiz redzēju uzņēmumu ārzemju laikrakstā — Ronalds Reigans lūdz dievu. Atzīstos, man bija patīkami lūkoties šajā fotogrāfijā, redzēt Reiganu nometušos ceļos kaut kā stiprāka priekšā, kaut vai viņa paša un viņa pavalstnieku izdomātā un atzītā dieva priekšā, un neskatīt viņu tikai kā lepni izslējušos «pasaules noteicēju» — **f** *irst man of* **USA** — kā to, saprotams, viņam kā cilvēkam viegli var inspirēt viņa lielvalsts prezidenta statuss.

Mans vēlējums, lai mūsu valstī eksistē abi — ateisms tiem, kam tas ir pieņemams, reliģija tiem, kas bez tās nevar. Valstij jāraugās, lai neviena no tām nebūtu tiesīga varmācīgi nomākt otru.

Un lai nevienā no tām neiekārtotos blēži un šaursirdīgi «domātāji».

Vitolds Akre

PAR TICĪGIEM UN NETICĪGIEM

Sakarā ar zinātniskā ateisma pasniedzējas Gaidas Rolovas norādījumu par Lailas Brunovskas interviju ar mācītāju Modri Plāti, publicēts žurnālā «Avots» š. g. *7.* nr„ ka turpmākajam disputam vajadzētu būt interesantam, gribu arī es piedalīties šajā disputā.

Vispirms gribu norādīt, ka gan ateisti, gan dievticīgie brauc pa sen iebrauktām sliedēm un viņu rakstos ir grūti saskatīt kādu jaunu domu, kaut gan zinātne sniedz tik bagātu materiālu dažādām pārdomām. Viņu domāšana ir stereotipiska. Mūsu pārkārtošanās laikmetā ir jāatraisa brīvā doma un visām problēmām jāpieiet bez aizspriedumiem. Jāpanāk mūsu valstī ateistu un dievticīgo līdzāspastāvēšana, lai visi būtu līdztiesīgi valsts dzīvē un darbā. Lai ievērojamiem zinātniekiem ticības dēļ nebūtu jāslēpjas vai jāaiziet no darba, kā tas bija ar psiholoģijas profesoru Paulu Dāli. Profesoram, referējot par svētuma izjūtu, marksists Meikšāns jautā: «Sakiet, profesor, vai Dievs ir, vai nav!» P. Dāle: «Uz šo jautājumu es Jums neatbildu.» Meikšāns: «Es Jūs, profesor, nesaprotu. Marksismu Jūs esat apguvis līdz beidzamam sīkumam un tomēr ticat Dievam. Sakarā ar to mēs nevaram Jums atļaut mācīt mūsu studentus.»

ASV prezidents Ronalds Reigans novēlēja Dieva svētību mūsu komunistu partijas ģenerālsekretāram M. Gorbačovam viņa grandiozajā pārkārtošanās darbā. Lai nu šī pārkārtošanās un jaunā domāšana ietu plašumā pāri visām valstu robežām. Vai mūsu dievticīgie arī par to lūdz Dievu!

Mūsdienu ateistiem reliģijas problēma liekas ļoti vienkārša. Reliģija ir nosacīta — samērā īslaicīga vēsturiska parādība, kas radusies zināmā cilvēces attīstības posmā, neizprotot varenos dabas spēkus un piešķirot tiem pārdabiskas īpašības. Vēsturiskajā attīstības gaitā reliģija pārdzīvojusi vairākas attīstības fāzes — no totēmisma

līdz ani-mismam, no animisma līdz elkveidībai un beidzot līdz viendievībai. Šajā laika posmā cilvēks ar savu bagāto fantāziju radījis brīnišķīgus fantastiskus mītus un leģendas — veselas dievu plejādes un visam tam sācis ticēt. Cilvēka nevarība dabas priekšā, sociālā netaisnība, darba cilvēka nežēlīgā ekspluatācija, reliģiskā audzināšana sekmējusi reliģijas izplatīšanos. Bet, sakarā ar vareno zinātnes attīstību, izzinot dabas spēku būtību. Iznīcinot ekspluatāciju un sociālo netaisnību, pie tam veicinot komunistisko audzināšanu, reliģija iznīkšot, jo tiekot nocirstas tās saknes. Par šo reliģijas sakņu iznīcināšanu raksta arī V. Demidovs «Rīgas Balss» š. g. 8. jūlijā «No ticības uz zināšanām».

Domāju, ka tā ir tikai daļa no patiesības. Reliģijas saknes sniedzas daudz dziļāk, un šaubos, vai tās maz iznīcināmas. Dieva ideja izriet no mūžīgi pastāvošās, mūžīgi mainīgās un visu iespējamību pilnās bezgalīgās matērijas, neiedomājami sarežģītās Visuma uzbūves, grandiozajām kosmiskajām norisēm un no matērijas augstākās pakāpes attīstības rezultāta — cilvēka ar evolucionējoša prāta attīstības iespējām. Lūk, kur slēpjas dieva ideja. — Tā tas bija senāk, cik nu cilvēks toreiz spēja aptvert apkārtējo dabu, un tā tas ir arī tagad, kad mūsu prāts un zinātne pacēlušies žilbinošos augstumos, jo var izzināt tikai atsevišķas lietas, kam ir savs sākums un gals — un to vēl nevar teikt par matērijas pamatelementiem, no kā tās būvētas — kāpēc, piemēram, elektronam spins ir uz vienu pusi un pozitronam uz otru utt. Bet mūžīgi mainīgo visumu visā savā kopumā nekad nevarēs izzināt. Un tur tad reliģija laiž savas saknes. Un tur nu tās nav iespējams nocirst. Un, kamēr pastāvēs visuma neizzināmība un matērijas bezgalīgā iespējamība, pastāvēs arī dieva ideja.

Zinātne ir atklājusi, ka visa dabas evolucionārā attīstība ir mērķtiecīga. Daba no sevī ietverošā materiāla miljardos gadu veidojusi vislielāko brīnumu, proti, cilvēku, kas apzināti spēj atspoguļot ārpasauli, spēj izzināt lietu savstarpējos sakarus — likumus un pat spēj iejaukties evolucionāros procesos, simtām reižu paātrinot to attīstības gaitu, salīdzinot ar dabu. Un te nu rodas divi domu virzieni. Ideālistiem liekas, ka grandiozos evolucionāros procesus vada varens apzināts spēks, saprāts visaugstākā pakāpē — dievs. Kāda jauna teoloģe man teica: «Cilvēks taisa pulksteņus, bet dievs taisa puķītes.» Bībelē ir teikts, ka pat mats nenokrīt no cilvēka galvas bez dieva ziņas.

Materiālisti atzīst, ka, lai gan dabas attīstība ir mērķtiecīga, tā tomēr ir neapzināta un izriet tikai no bezgalīgo iespēju pilnās matērijas. Aklais dabas konstruktors konstruējis dzīvību un vēlāk arī saprātu pēc izmēģinājumu un kļūdu metodes un rīkojies bezjēdzīgi izšķērdīgi, izdarīdams bezgalīgi daudz kļūdu, ko nekad nebūtu pieļāvis augstāks saprāts — pat cilvēks pašreizējā attīstības pakāpē.

Tas, kas ideālistiem un visiem dievticīgiem ir visspēcīgais un

absolūtais dievs, tas materiālistiem un līdz ar to ateistiem ir bezgalīgo iespējamību ietverošā matērija. Ideālistiem turpretim matērija ir primāra un gars sekundārs, jo matērija radījusi garu. Bet vai tad nevar būt arī tā, ka matērijas radītais gars, piemēram, cilvēks, nākotnē kādā augstākā saprāta pakāpē sāk radīt matēriju, jo jau tagad ir radīti daži ķīmiskie elementi, kādi, domājams, kosmosā nepastāv! Iznāk, ka arī materiālistu gars kļūst primārs un matērija sekundāra, jo tiek no materiālā gara radīta. Ja tā, tad materiālistus šķirtu no ideālistiem tikai garš laika posms. Jāsaka gan, ka šī matērijas radīšana būtu tikai matērijas pārveidošana, jo liekas, ka matērijas pamatelementi ir Mūžīgi, kaut arī, notiekot kolapsam, var zust laiktelpa un līdz ar to arī matērijas kustība. Varbūt, ka tā ir matērijas nomiršana, lai, notiekot antikolapsam, atkal piedzimtu no jauna.

Bet nu atgriezīsimies pie dieva idejas, kas sakņojas brīnišķīgajā, noslēpumainajā un tikai daļēji izzināmā dabā un pašā cilvēkā, kas patiesībā ir evolucionējošā dieva pirmsākums. Dieva ideja tikai prasās pēc jaunas, saprātīgas konkretizācijas, kas atbilstu mūsdienu zinātniskajiem sasniegumiem. Kāds jauns skolotājs man atzinās, ka viņš neticot Bībeles ebreju leģendām, bet, kad viņš iepazinies ar astrofizika Am-barcumjana kosmosa pētījumiem, neiedomājami sarežģīto kosmosa uzbūvi, viņu pārņēmušas reliģiskas jūtas. Varbūt, ka to varētu saukt par kosmosa reliģiju. Cilvēks, būdams evolucionējošs saprāts, sāk pakāpeniski pakļaut sev apkārtējo dabu, sāk apciemot tuvākos kosmosa ķermeņus un drīz sāks izmantot tos savā labā, tā paplašinot savas iespēju robežas.

Ja ir evolucionējošais saprātīgais cilvēks un bezgalīgo iespējamību pilnā matērija, kas gan vairāk ir vajadzīgs, lai arī materiālisti konstruētu zinātnisku hipotēzi par mūžīgās eksistences dimensijām un kurai varētu noticēt, tā apmierinot savas mūžsenās ilgas pēc nemirstības.

Jaunā domāšana prasa, lai mēs atšķirtu dieva ideju no dieva idejas konkretizācijas — iemiesošanas.

Lūk, ko saka amerikāņu psihologs Dž. Prāts: «Vēsture ir ne vien mirušo karaļu un nāciju kapsēta, bet arī mirušo dievu un reliģiju kapsēta. Mirst atsevišķu reliģiju veidi, bet pati reliģija savā būtībā ir nemirstīga.» Citiem vārdiem sakot, dieva ideja ir mūžīga, mainās tikai dieva idejas iemiesojums — konkretizācija.

Runājot par mācītāja M. Plātes izteiktajām atziņām, visumā pievienojos Gaidas Rolovas kritikai. Akcentēšu tikai to, ka M. Plātēm vairāk vajadzētu iedziļināties reliģiju izcelsmē un attīstībā. Tad būtu mazāk pretrunu un netiktu noniecināta mūsu senču reliģija, kas sekmēja darba čaklumu un sentēvu tikumus. Svešas tautas mums atnesa jaunu ticību, bet līdz ar to arī viltu, varmācību un melus. Mūsu senči savos tikumos stāvēja nesalīdzināmi augstāk nekā kristīgās

ticības sludinātāji. Domāju, ka mūsu senču reliģija būtu veidojusies daudz humānāka nekā bībeliskā reliģija, kur dievs savā attīstības sākumā ir godkārīgs varmāka, kas savu radīto un izredzēto tautu bez žēlastības masveidīgi apkauj un slīcina.

Tāpat M. Plātēm derētu dziļāk iepazīties ar vairāk izplatītajām reliģijām, jo tās taču, ticīgi domājot, radījis viens un tas pats dievs — hinduismu, budismu, konfuciānismu, islamu u. c., vajadzētu meklēt savstarpēju saprašanos, lai musulmanis nenokautu kristieti, lai katolis nenokautu protestantu, kā tas, piemēram, notiek Anglijā.

Patika, ka mācītājs M. Plāte piedāvā Kristus ideju. Mēs esam it kā noniecinājuši šo ideju, kas caurstrāvojusi kulturālo pasauli jau divtūkstoš gadu.

Emīls Vandervelde (1866—1938), viens no II Internacionāles līderiem, atzinis, ka Kristus ir viens no lielākajiem sociālistiem revolucionāriem pasaules vēsture. Viņa darba kabinetā bijusi novietota Kristus glezna. Vēl tuvāk mums kjūtu Kristus tēls, ja to nesaistītu ar absurdo leģendu, ka nevainīgā jaunava Marija tapusi grūta no paša dieva. Sī leģenda patapināta vai nu no grieķiem,.persiešiem, vai arī no ēģiptiešiem. Esmu vienisprātis ar M. Plāti, ka Kristus ideja ir jākonkretlzē, jāieģērbj mūsdienās pieņemamā formā, katrā ziņā atmetot leģendu par dievcilvēku.

M. Plāte norāda, ka katram ir savs dievs. Deviņas desmitdaļas ASV pilsoņu esot ticīgie. To rādot aptauja, tikai viņu dievs nekādi nesakrītot ar oficiālo baznīcu dievu.

Vēl daži vārdi par mācītājiem un baptistu sludinātājiem. Nav jau vienprātības arī mūsu mācītāju vidū. Modernisti cīnās ar fundamentālistiem. Pirmie ar simboliem un dažādiem skaidrojumiem mēģina atbrīvoties no daudziem bībeliskiem absurdiem. Toties otrie stingri stāv savās vecajās pozīcijās. Fundamentāliste Vaira Bitēna, kas gan ir talantīga un tautā iemīļota mācītāja, atzīst, ka viss Bībelē teiktais ir absolūta patiesība no vieniem vākiem līdz otriem vākiem, jo Bībeli rakstījis pats dievs, tikai ar pravieša roku. Tiek atkal godā celta kato|u devīze ticēt absurdam. Ar to gan tiek kompromitēts bībeliskais dievs, kas sava sākuma stadijā ir pārāk antropomorfizēts un nes sevī visas zemes valdnieka |aunās īpašības.

Rada izbrīnu baptistu sludinātāji. Lūk, Buhoics, sludinātājs no Jelgavas, stāsta: «Pie manis atved slimnieci. Redzu, ka viņu moka četri velni. Trīs velnus varēja viegli aizdzīt, bet ceturtais nē un nē. Neesot kur palikt. Par laimi atskrēja melns suns un tad es velnam teicu: «Kristus vārdā es tev pavēlu, lien sunī iekšā!» Velns to arī darīja, un sieviete tapa vesela.» Tādu brīnumu Buholcam bija daudz. Pēc tam notika slimo dziedināšana ar e||u. Kāds vecītis saka, ka iepriekšējā sanāksmē arī ticis dziedināts ar e||u, bet paliekot arvien sliktāk. Uz to Buhoics: «Kā es varu izdziedināt, ka tevī Ir velns.» So velnu Buhoics

nevarēja izdzīt.

1954. gadā Norvēģijā teologu komisija atzina, ka velns uzskatāms tikai kā ļaunuma simbols. Mazliet vēlāk to atzina arī anglikāņu baznīca. Izrādās, ka Skandināvijā un Anglijā velnu vairs nav, bet Padomju Latvija vēl pilna ar velniem. Žēl, ka trūkst to izdzinēju.

Jānis Serģis

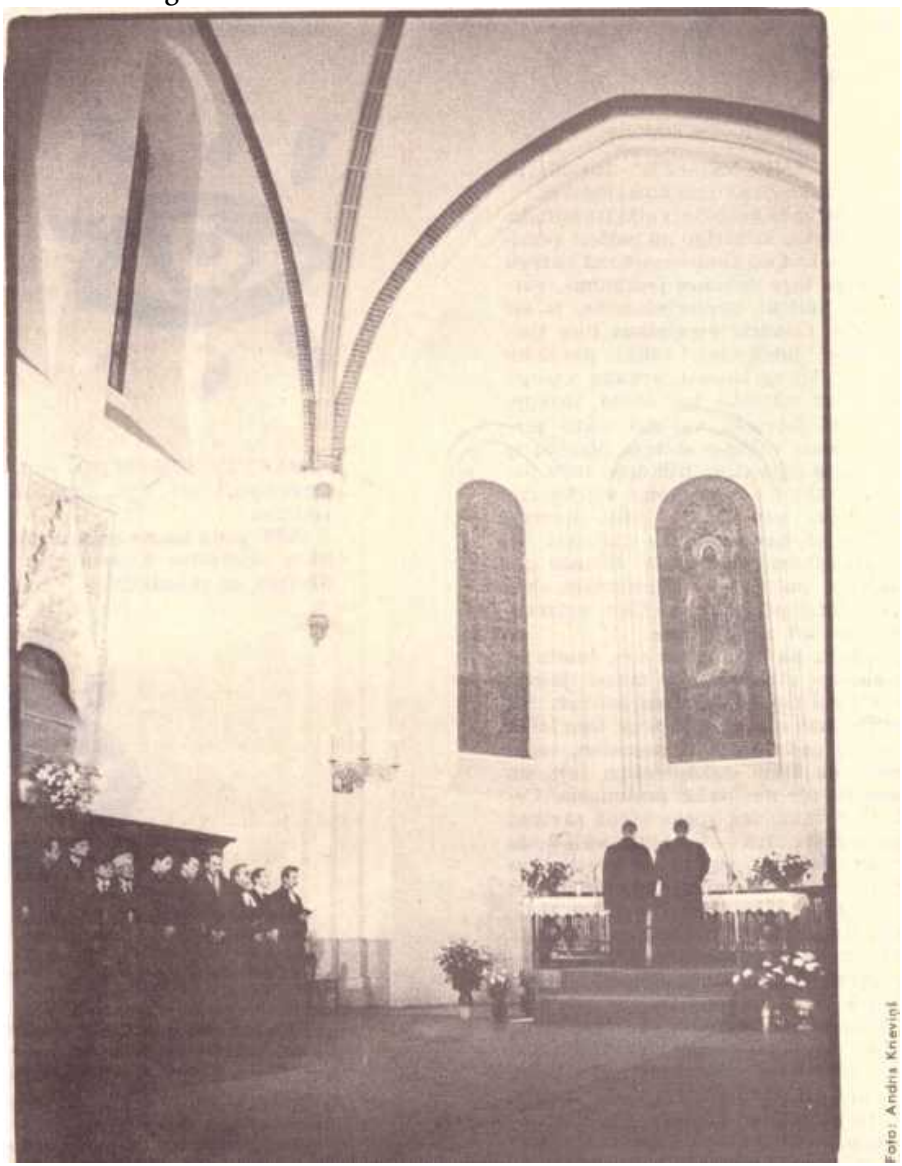

Foto: Andris Kneviņš

JŪSUPRĀT Sl/ARĪGfIKĀ PROBLĒMA, KAS

ILMĀRS LATKOVSKIS — žurnālists Lai tempļi neparverstos par mietpilsonības saloniem!

EDVĪNS INKENS — TV žurnālists, starptautisko notikumu komentētājs

Dažkārt mēs nespējam atšķirt būtisko no nebūtiskā, atšķirīgo no patiesi svarīgā. Laiks, kad sarkanbaltsarkanā karoga pacelšana bija drosmes jautājums, varbūt pat būtiska nepieciešamība, ir aiz muguras. Gandrīz vienlaikus tika risināti divi jautājumi: sākās parakstu vākšana, lai sarkanbaltsarkano karogu atzītu par latviešu nacionālo karogu, gan — lai latviešu valodai tiktu piešķirts valsts valodas statuss. Varbūt te vainojams aģitācijas trūkums, taču par karogu rakstīja ievērojami vairāk cilvēku nekā par valodu. Mēs diemžēl nešķirojam, kas svarīgāks rītdienai. No šīm ārišķībām jātiek vaļā. Jācīnās par būtiskām politiskām pārmaiņām, kas mūsu tautai garantētu ne tikai izdzīvošanu, bet arī uzplaukumu.

Dortiāju, ka 1989. gadā mēs daudz ko nevarēsim atrisināt, jo mums jāiziet reālais politiskās attīstības process. Sis process man atgādina kāpnes: ilgu laiku gadu no gada, dažkārt nemanot, esam kāpuši pa šiem pakāpieniem lejā un nonākuši pie nacionālā pesimisma. Cerēt, ka brīnumains spēks vienā rāvienā mūs iznesīs ārā — tā būtu vēlēšanās pārlikt darāmo uz to pleciem, kas atradīsies uz šiem pakāpieniem pēc mums. It viss jādara pašiem, lai 1989. gadā tiktu vienu pakāpienu augstāk.

No visām problēmām svarīgākā — saprast savu vietu jaunradāmajā vērtību sistēmā. Un to, ja runājam par politisko un ekonomisko aspektu, var tikai vienā veidā — iegūstot rīcības patstāvību. Lai visas kļūdas un uzvaras ir mūsu pašu. Tad mēs arī apzināsimies savu vērtību vai, ja gribat, «cenu». Patstāvības noliegšana — tikai gara palaišana brīvē — man atgādina feodālo zemes reformu ar putna brīvību gaisā.

ARMANDS GRĪNBERGS — LĻKJS CK masu aģitācijas un propagandas nodaļas vadītājs

1989. gadā mums beidzot jāpanāk, lai tiktu realizētas Konstitūcijā noteiktās tiesības un pienākumi!

FĒLIKSS ZVAIGZNONS — laikraksta «Skolotāju Avīze» redaktors Aizvien noteiktākas aprises iegūst doma, ka virsslāņiem, kuru rokās nonākusi padomju vara, tā ir daudz tālāka un svešāka nekā tiem, kas šo varu kritizē. Ja mēs patiešām gribam pārmaiņas, tad nepieciešama šīs domas manifestēšana. Citu ceļu uz sociālismu es neredzu. Arī uz Latviju.

MAVRIKS VULFSONS — starptautisko notikumu komentētājs

f

Vēlēšanas, kurām jākļūst par latviešu tautas nacionālās un humānās atdzimšanas manifestāciju.

DZINTRA KRIEVĀNE — laikraksta «Padomju Jaunatne» redaktora vietniece

Nomierināties. Apjaust,'ko mēs paši esam devuši sev un Latvijai 1988. — bezgalīgo iespēju gadā (88 taču atgādina divas vertikālas bezgalības zīmes?), stāvēt uz savas zemes — pašcieņā. Izglītot prātu un sirdi, lai prastu nešaubīgi TICĒT, stiprinot CERĪBU, izaugt līdz dziļai, sirdsgudrai MĪLESTĪBAI uz savu Tēvuzemi un: kopt vienotību sevī, sevi — vienotībā.

MODRIS PLĀTE_— luterāņu mācītājs Problēma TAUTA — kā apgūt vārdus «Neatkarība», «Brīvība» ne tikai to ārējās izpausmēs? Kā pareizi kopt dvēseli, kur meklēt īsto garīgumu? Kā integrēt kristietību kā dzīvu procesu sabiedrībā? («Palīdzi, Dievs, mūsu latviešu tautai. . . »)

Problēma BAZNĪCĀ — kā atgūt uzticību?

Kā Mūžīgo Ideju ietērpt šodienīgā formā?

Kā spēt pārvērtēt savu līdzšinējo darbību, lai atkal varētu kļūt par tiltu, par ceļa (ne vēja) rādītāju?

Problēma MANĪ PAŠA — kā savākties un sakoncentrēties galvenajam? Kā neizsvaidīties sīkumos? Kā, ejot plašumā, nezaudēt dziļuma dimensiju?

JĀNIS RUKŠĀNS — žurnāla «Dārzs un Drava» galvenais redaktors

Tas ir ārkārtīgi grūts jautājums. Pirms pāris gadiem uz to atbildēt būtu daudz vieglāk. Šodien demokrātija, taisnīgums un patiesības izpratne progresē tik strauji, ka pat vispārdrošākie vēlējumi var izrādīties pieticīgi skopi. Ja pērn kāds būtu teicis, ka jau šogad varēsim iziet ielās zem sarkanbaltsarkanajiem karogiem, tas tiktu apsmai-dīts kā pārdrošs fantasts.

Bet, par nākotni runājot, domāju, ka programma-maksimums būtu Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana, kas atrisinātu vairumu mezgla punktu. Agri vai vēlu tas notiks, bet, vairāk tuvojoties rītdienas realitātei, uzskatu, ka pats pirmais uzdevums — pilnīgi pārtraukt imigrāciju! Lai to panāktu, jau pirmajās vēlēšanās jāievēl tāds parlaments, kas spētu pateikt «NĒ!» Maskavas diktātam un pilnībā realizēt ļeņinisko principu, ka republiku savienībā kopīga ir tikai ārpolitika un aizsardzība. Vēlēšanās jāpasaka «NĒ!» tiem, kas draud ar tankiem, un tiem, kuru devīze ir «kā bija līdz šim, tā būs arī turpmāk» («Lauku Avīze», 1988. g. 27. VIII,

4. lpp.). Bet tas savukārt saistīts ar pilsonības noteikšanu, jo nevar uzskatīt par normālu situāciju, ka vēlēšanās vienādas balsstiesības ir

gan republikas pamatiedzīvotājiem, gan tikko iebraukušam «viesstrādniekam», gan sanatorijas atpūtniekam, kas, nodevis savu balsi, mierīgi pēc tam* aizbrauc uz mājām, sak\ strebiet paši pēc tam to putru. Un, kad šie jautājumi būs atrisināti, varēs arī izskatīt jautājumu par konstitūcijas garantēto republikas izstāšanās tiesību piemērošanas lietderību.

Par Sta|ina un Berljas laika represētajiem jau uzrakstīti apjomīgi literārie darbi, par šiem jautājumiem stāsta masu informācijas lidzek|i — prese, radio, televīzija. Ir iekustināta sabiedriskā doma, risinās disputi, tiek lasītas lekcijas, rādītas lugas, kinofilmas, telepārraides, publicētas cietušo un viņu tuvinieku atmiņas, aizkustinošas vēstules. To Sta|ina upuru skaits, kas vēl dzīvi, ar katru gadu k|ūst aizvien mazāks, tāpēc jo cītīgāk jāvāc vēl atrodamās atmiņu lappuses.

Šoreiz publicējam pensionētā skolotāja Jāņa Holsta dokumentālo stāstu «Izsūtīšana».

■ Daži vārdi par autoru.

Jānis Holsts dzimis 1913. gada 16. janvārī Rīgā. Tēvs bija podnieks, māte — strādniece gumijas fabrikā.

[1] Sākoties pirmajam pasaules karam, tēvu iesauca armijā, bet māte aizbrauca uz laukiem par kalponi. Pēc kara tēvs nodibināja citu ģimeni. Dēlu māte audzināja viena.

Pēc pamatskolas Holsts divus gadus mācījās Madonas vidusskolā, pēc tam turpināja izglītību Jelgavas Valsts skolotāju institūtā, ko absolvēja 1934. gada pavasarī.

Sākumā viņam bija grūti dabūt darbu, jo pastāvēja vēlēšanu sistēma, bet vēlētāji bija mantīgo šķira. Holsts piederēja pie nabadzīgajiem, kas noteica viņa darba iespējas. Nāca kāds laimīgs gadījums un Holstu ievēlēja par skolotāju Cēsu apriņķa Brantu pamatskolā.

Nodibinoties padomju varai, 1940. gadā Holstu iecēla par Jumurdas pagasta nepilnās vidusskolas direktoru. Viņš vadīja pagasta kori, bija Erg|u rajona skolu fizkultūras metodiskās apvienības vadītājs.

1941. gada vasarā Cēsu Izglītības nodaļa nosūtīja Holstu uz direktoru kursiem Rīgā. Sākās Lielais Tēvijas karš. Kursi tika pārtraukti. Kad fašistiskās Vācijas karaspēks jau bija Pārdaugavā un Sarkanā Armija atkāpās, ari Holsts kopā ar armijas da|ām kājām devās uz Jumurdas skolu, kur dzīvoja viņa māte. Ceļā pieredzēja vācu lidmašīnu uzlidojumus. Otrā rītā parādījās vāciešu priekšējās karaspēka da|as.

Jumurdā Holstu sāka vajāt par sabiedrisko darbu 1940. gadā. Kratīšanā atrada Jaunpiebalgas Tautas tiesas aicinājumu piedalīties tiesas sēdē. Ar to pietika, lai Holstam uzliktu mājas

arestu. Viņš droši vien nokļūtu Cēsu cietumā, ja nebūtu nakti ar paziņas kravas automašīnu pārcēlies uz Jelgavas apriņķa Šķibes pagastu. Tur sāka strādāt Šķibes tautskolā — skolas pārziņa lielsaimnieka Gintera uzraudzībā, kas sadarbojās ar vāciešiem, rīkoja savā dzīvoklī orģijas vācu virsniekiem, kurās piedalījās arī viņa meitas.

Kad nodibinājās (fašistu armijas ietvaros) latviešu leģions, arī Holstu gribēja tur iesaukt. Holsts ieradās Jelgavā pie vāciešu uzticības ārsta Berga un simulēja aklās zarnas akūtu iekaisumu. Bergs pateica: «Mazliet iekaisis pūslis. Izrakstīšu pulverīšus, un viss būs kārtībā. Kad Holsts mēģināja ieskaidrot, ka vāciešiem būs vairāk labuma, ja viņš no savas dravas nodos medu, nekā tad, ja dienēs leģionā, Bergs pārskaitās un uzkliedza: «Ko, jūs boļševikus gribat ielaist? Tūlīt atstājiet manu kabinetu!» Holsts tomēr ar kreisi noskaņotā ķirurga Gaudiņa palīdzību nokļuva Dobeles slimnīcā, kur sagaidīja, kamēr vāciešus no Šķibes un Dobeles padzina.

Kad fronte jau bija aiz Dobeles un Bērzes, Holstu iecēla par Šķibes nepilnās vidusskolas direktoru. Tā kā trūka skolotāju, Holsts uzaicināja strādāt arī vācu laika pārzini Ginteru.

Šķibes pagastā sākās izsūtīšana. Bez Holsta tika izsūtīti ari vairāki citi, kas ar vāciešiem nesadarbojās un bija lojāli pret padomju varu. Turpretī daudzus lielsaimniekus un budžus, kas kalpoja vāciešiem, izsūtīšana neskāra.

Pēc atgriešanās no izsūtījuma, 1956. gada 27. septembrī, Holsts sāka strādāt Rīgas 21. vidusskolā (Dubultos) par dziedāšanas un fizkultūras skolotāju. Vēlāk mācīja arī matemātiku, rasēšanu un citus priekšmetus. Līdz aiziešanai pensija Holsts strādāja vairākās skolās. Kā pensionārs kopš 1974. gada veic dažādus veselībai atbilstošus darbus.

Savā atmiņu grāmatā «Izsūtīšana» autors atklāj tās nelikumības un nebūšanas, ko pārcieta neskaitāmi latviešu tautas pārstāvji, izciezdami grūto, nelikumīgi uzspiesto ciešanu ceļu tālu prom no dzimtenes. Autors rāda to spilgti, jo pats visu pieredzējis un pārdzīvojis. Darbā minētie notikumi ir dokumentāli, tādēļ visiem, kas par mūsu tautas likteņgaitām dzirdējuši tikai nostāstus, būtu ieteicams ar to iepazīties. Atmiņu stāstījumu papildina viņa paša zīmējumi.

JĀNIS ŽĪGURS

JĀNIS HOLSTS

IZSŪTĪŠANA

i

Skolotājs Audums savos jaunības gados intensīvi nodarbojās ar fizkultūru un sportu. Sīs nodarbības kļuva par neatņemamu viņa dzīves sastāvdaļu. Vieglatlētikā bija jau diezgan redzami panākumi. Audums dzīvoja un strādāja Cēsu apriņķa Brantu sešklasīgajā pamatskolā. Obligāto karadienestu izpildīja Rīgā 5. Cēsu kājnieku pulkā. Pēc instruktoru rotas kursa beigšanas tika nosūtīts uz virsnieku vietnieku kursiem pie karaskolas. Līdz ar to ieguva arī samērā labas militāras zināšanas.

Tā kā sporta dzīve bija pārgājusi aizsargu organizācijas rokās un kontrolē, tad arī Audums bija spiests iesaistīties šīs organizācijas sportā. Politika Audumu neinteresēja. Par politisko stāvokli pasaulē viņam bija maz jēgas. Audumu interesēja tikai skolas darbs un sports.

Pēc padomju varas nodibināšanas 1940. gadā, Audumu iecēla par Jumurdas nepilnās vidusskolas direktoru. Arī tad Audums piedalījās visos fizkultūras pasākumos. Bija skolu fiziskās audzināšanas metodiskās apvienības vadītājs, rīkoja vieglatlētikas un slēpošanas sacensības utt. Tika iecelts arī par Jaunpiebalgas Tautas tiesas piesēdētāju.

II

Sākās Lielais Tēvijas karš. Latviju okupēja fašistiskās Vācijas karaspēks. Audumu sāka vajāt par darbību 1940. gadā — par sadarbošanos ar Izpildu komiteju un sabiedrisko darbu Jaunpiebalgas Tautas tiesā. Uzlika mājas arestu, bet naktī Audums ar paziņas automašīnu aizbēga uz Jelgavas apriņķa Šķibes pagastu, kur sāka strādāt Šķibes tautskolā skolas pārziņa lielsaimnieka

Gintera uzraudzībā. Okupācijas gados Audums izvairījās no visām organizācijām. Vienīgi no sporta neatteicās. Desmitcīņā ieguva pat otro vietu Latvijā. Šinī laikā Audums arī apprecējās. Sievastēvam bija neliela saimniecība. Tā kā skolā iekortelējās vācieši, tad Audums aizgāja dzīvot pie sievastēva. Dzīvokli skolā vācieši atstāja vienīgi Ginteram, jo viņš ar vācu virsniekiem sadarbojās. Savā dzīvoklī rīkoja iedzeršanas ar vāciešiem, kur piedatījās arī viņa meitas. Ginters pēc vāciešu padzīšanas uz laiku aizskrēja arī uz Kurzemes katlu.

Kad Audumu gribēja paņemt leģionā, viņš ar pazīstama ārsta palīdzību panāca, ka Dobeles slimnīcā izdarīja aklās zarnas operāciju. Tur sagaidīja vāciešu padzīšanu no Jelgavas, Šķibes un Dobeles.

111

1945. gadā Latvijā sāka atjaunoties padomju vara. Audums arī tagad dzīvoja pie sievastēva, jo skolas telpas aizņēma lidotāji no Glūdas lidlauka.

Kādā agrā septembra rītā pie Auduma ieradās karavīri un izdarīja kratīšanu, jo apkārtnē esot konstatēts slepens radioraidītājs. Rezultātā dīvānā atrada formas tērpu, kas bija saglabājies no karadienesta laika. Audums to glabāja, lai vēlāk pārkrāsotu par civilo uzvalku. Žaketei bija piesprausta 5. Cēsu kājnieku pulka krūšu nozīme un virsnieku kursu beigšanas nozīme. Tās tika uzskatītas par ordeņiem. Tāpēc Audumu aizturēja un aizveda uz Krimūnām. Pievakarē aizveda tālāk uz kādas lietas saimniecības labības šķūni. Te Audumam atklājās dīvains un neredzēts skats. Šķūņa klonā bija izrakts līkumains ierakums. Tajā sēdēja cilvēki — cits pie cita. Tie sēdēja abās ierakuma malās ar sejām pret vidu. Arī Audumam pavēlēja apsēsties šajā grāvī. Blakus sēdēja kāds armijas dezertieris, pēc tautības baškīrs, kas bija aplipis ar utīm. Utis atklāti rāpoja pa nosmulēto formas tērpu. Visus apsargāja karavīrs ar automātu rokās. Audums saprata, ka šāds iekārtojums bija vajadzīgs, lai vieglāk varētu apsargāt. Nakti aizdedzināja benzīna blašķes, kas no virsas bija aptumšotas, bet pietiekami labi apgaismoja aizturētos. Dienā apstākļi bija ciešami, bet naktī sala, jo Audums bija plāni apģērbies. Ēdienu izsniedza no karavīru katla. Ik pa divām stundām veda uz atejām, kas bija iekārtotas šķūņa aizmugurē. Bija jāiet, turot rokas uz muguras, bet celiņa malās stāvēja sargi ar automātiem.

Trešajā naktī Audumu izveda no šķūņa. Uzveda dzīvojamās mājas otrajā stāvā. Notika pavirša pratināšana. Atkal neticēja Auduma paskaidrojumiem par krūšu nozīmju būtību. Lika uzģērbt arī atņemto tērpu, lai pārliecinātos, ka tas ir Auduma.

Nākamajā rītā aizturētos sadalīja divās grupās — gūstekņus un dezertierus vienā, bet pārējos otrā grupā. Auduma grupai par pavadoņiem pielika staršinu un vienu zaldātu. Grupa devās Zaļās muižas virzienā. Pārnakšņoja kādās mājās netālu no Jēkabniekiem. Novietojās divās istabās. Vienā istabā apmetās pavadoņi ar daļu aizturēto, bet otrā pārējie aizturētie. Kaut arī apsardze bija vāja, neviens nedomāja par bēgšanu.

Otrās dienas pēcpusdienā grupa sasniedza Galamuižu. Aizturētos ielaida bijušās muižas klētī. Tur priekšā jau bija citi aizturētie. Telpa bija tā pieblīvēta ar cilvēkiem, ka nevarēja pat apsēsties. Ja šķūņa ierakumā nakti sala, tad šeit bija neciešami karsts. Netika izsniegta ne pārtika, ne dzeramais ūdens. Cilvēki iztika ar to, ko atnesa piederīgie. Auduma paziņam Nazītim atnesa paciņu. Viņš pacienāja arī Audumu. .

Pēc divām diennaktīm Audumu izsauca uz pratināšanu. Pratināja kāds NKVD leitnants, kas stādījās priekšā, ka viņu sauc par Andersonu. Audums pateica visu patiesību, ka buržuāziskajā Latvijā darbojies tikai sportā, bet vācu okupācijas gados nav bijis

nevienā organizācijā. Arī no iesaukšanas leģionā izvairījies, bet vācu laikā ticis vajāts par sabiedrisko darbu 1940. gadā. Audumu atbrīvoja un atlaida uz mājām. Lai ceļā neaizturētu no jauna, tad izdeva spravku, ko vajadzības gadījumā var uzrādīt.

IV

Audums satika Jelgavas Izglītības nodaļas vadītāju Veilandu, kas bija skolas biedrs. Audums izstāstīja, kā gāja ar atrasto formas tērpu. Veilands teica: «Tas nekas. Ja būtu saskatīts kāds nodarījums pret padomju varu, tad neatbrīvotu.» Viņš iecēla Audumu par Šķibes nepilnās vidusskolas direktoru un uzdeva, lai skolotājus izraugās un sameklē pats. Tā kā citu nebija, Audums uzaicināja strādāt vācu laika pārzini Ginteru un Strautiņu. Veilands gan tika informēts, ka Ginters sadarbojās ar vāciešiem, bet viņš teica: «Lai pagaidām strādā, jo trūkst skolotāju.»

Sākās darbs. Tā kā skolas telpas vēl aizņēma lidotāji, tad mācības noturēja pamestajās mājās. Tomēr Audums ar Izpildu komitejas palīdzību atrada lidotājiem telpas pie lidlauka pamestās mājās. Skolas telpas nedēļas laikā saveda tādā kārtībā, ka varēja klases pārcelt uz skolu. Audums pavakarē pārveda arī savu iedzīvi uz skolas telpām.

V

Tajā pašā pievakarē, kad Audums pārcēlās uz skolu, skolas apkopēja ziņoja, ka no Izpildu komitejas meklējuši direktoru. Kad direktors ierodoties, lai aizejot uz Izpildu komiteju. Audums tūlīt arī aizgāja. Tur viņš sastapa Andersonu, kas to jau septembrī bija pratinājis Galamuižā. Andersons jautāja: «Cikos jums rīt sākas darbs?» Audums pateica, ka darbs sākas desmitos. Tad Andersons teica: «Ja jūs varat, tad atnāciet pulksten deviņos. Mums ir šis tas pārrunājams. Uz darbu tiksiet laikus atpakaļ.»

Audums zināja, ka tiek vākti cilvēki izsūtīšanai. Zināja art, ka daudzi jau aizturēti un novietoti Izpildu komitejas otrajā stāvā. Tomēr nolēma ierasties. Viņš neapzinājās, ka būtu jābaidās. Turklāt, ja būtu vajadzība Audumu aizturēt, tad taču tas būtu izdarīts tūlīt, bet neatliktu uz rītu. Turklāt tika teikts, lai ierodas tad, ja var.

Otrā rītā Audums ieradās Izpildu komitejā precīzi deviņos. Andersons vēl mazgājās. Viņš lūdza mazliet uzgaidīt. Tad uzveda Audumu otrajā stāvā un pateica: «Jūs skaitāties aizturēts!» Kad Audums prasīja tuvākus paskaidrojumus, Andersons teica: «Būs jābrauc uz Jelgavu. Tur visu noskaidros. Ja grēku nebūs, varēsiet braukt mājā.»

Audums uz Izpildu komiteju bija aizgājis ar slēpēm, jo bija jau janvāra otrā puse. Andersons atļāva kāda zaldāta pavadībā aiziet uz skolu, lai tur noliktu slēpes un uzvilktu siltākas drēbes, jo ārā sala. Vēlāk uz Izpildu komiteju atnāca Auduma sieva. Viņa ceļam bija

atnesusi doniņu maizes un bļodiņu ar saceptu gaļu.

Ar pajūgiem Audumu un pārējos aizveda uz Dobeli, bet no turienes ar smago automašīnu uz Jelgavu. Pa ceļam iegriezās kādās Bērzes

Audums - lēģeri.

pagasta mājās, kur paņēma trīs gūstā kritušus leģionārus. Jelgavā visus ievietoja kādā pagrabā, bet nākamajā dienā pārveda uz gūstekņu barakām pie Cukurfabrikas. Šīs barakas bija cēluši vācieši gūstekņu vajadzībām. Nākošā dienā aizturētos, kuru bija vesels tūkstotis, sāka vest uz pirti. Tad vešanu pārtrauca. Nostādīja visus ierindā un pēc sarakstiem pārbaudīja. Tad sadalīja grupās pa 40 un

80 cilvēkiem katrā. Grupas aizveda pie dzelzceļa sliedēm un pavēlēja notupties uz ceļiem, kamēr padeva preču vagonus. Nekāda izmeklēšana, kā teica Andersons, nenotika. Kad vagoni bija padoti, cilvēkiem lika iekāpt lielajos vagonos pa 80, bet mazajos — 40 katrā. Audumam iekrita mazais vagons. Vagons bija pieledojis un auksts. Čuguna krāsniņa gan bija, bet nekurējās un nebija arī, ar ko kurināt. Lodziņi bija aizrestoti. Katrā vagona galā bija lāva. Uz lāvas varēja apgulties ne vairāk par desmit cilvēkiem. Vagona vidū bija neliels sols, bet pie dibena sienas grīdā caurums atejas vajadzībām.

VI

Tā, bez kādas izmeklēšanas 1945. gada pirmajā februārī no Jelgavas izbrauca ešelons ar 1000 aizturētiem cilvēkiem nezināmā virzienā. Starp aizturētajiem bija sešdesmit sievietes.

Audumam bija tāda sajūta, ka varētu ar pieri mesties sienā. Kur palika Andersona solījums par izmeklēšanu? Mantas bija aizvestas uz skolu un atstātas gaitenī. Sieva gan zināja vīra likteni, bet mātei nebija ne jausmas. Tagad jāsalst ledainā vagonā un jābrauc nezināmā virzienā. Audums nevarēja to aptvert. Neapzinājās, ka būtu to pelnījis. Turpretim Ginters, kas sadziedājās ar vāciešiem, palika Auduma vietā. Tā likās brēcoša netaisnība.

Ļaudis bija ievērojuši, ka vilciens nogriežas pa Daudzevas ceļu. Vagonā brauca kāds vecāks vīrs no Vecumniekiem. Braucot caur viņa novadu, šis vīrs meta caur šķirbu durvju apmalē vēstules, ko rakstīja uz rubļa naudas zīmēm. Kratīšanas laikā viņš bija naudu noslēpis. Cilvēkus Jelgavā pirms vešanas uz Cukurfabriku sīki izkratīja un atņēma visu lieko: gredzenus, dzelzs priekšmetus, siksnas, naudu un lieko pārtiku. Tagad bija jāiztiek ar to, ko izsniedza.

Audums iepazinās ar kādu Unāmu, kas bija grāmatvedis no Zaļeniekiem. Tā kā Audumam bļodiņa ar gaļu un maize nebija atņemta, tad viņš ar šiem kārumiem pacienāja arī savu jauno paziņu.

Par to, kāds liktenis braucējus gaida, tika dažādi spriests. Daži teica, ka vedīšot uz Viduskrieviju, jo kāds sargs tā izteicies. Citi apgalvoja, ka vedīšot pāri Urāliem uz Sibīriju.

Ēdienu izsniedza reizi dienā. Ienesa spaini ar kaut kādu putru, ko paši ar krūzīti sadalīja. Audumam krūzītes saturu ielēja bļodiņā, jo atlikušo gaļu viņš ietina avīzē, kur bļodiņa bija ietīta. Reizi divās dienās izsniedza nedaudz suharu. Tā kā Audums gaļas ēšanā dalījās ar Unāmu, tad tā drīz izsīka. Bija jāiztiek ar to, ko sardze izsniedza. Ūdeni dzeršanai nedeva. Daži auklā iesēja krūzīti un mēģināja pa atejas caurumu iegrābt sniegu, bet tas neizdevās. Tad visi izvilka drēbēs paslēptos rubļus. Sanāca 30 rubļu. Par šo naudu kāds sargs ienesa spaini ar ūdeni. Katram iznāca viena krūzīte.

Kādu rītu Sebežas stacijas tuvumā vagonā, kurā brauca *Audums,*

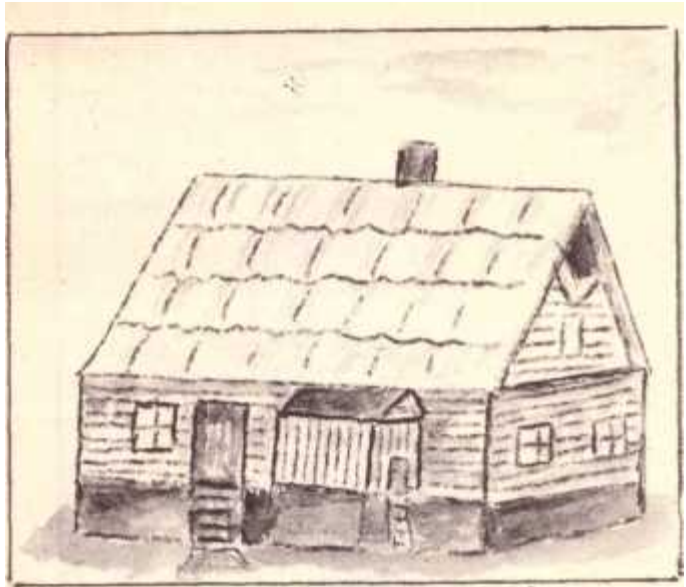

Jauna kolhoznieku māja Kamas malā.
(Pamati augsti, lai pasargātos no plūdiem)

sargi iegrūda sasietu vīrieti. Kājas un rokas bija sasietas un savilktas kopā uz muguras. Zilumi sejā liecināja, ka viņš bija ari sists. Izrādījās, ka tad, kad bija pārbraukta Latvijas robeža, kāds aizturētais, kas nakti gulēja pie lodziņa, bija restēm noskrūvējis uzgriežņus, tās pārbīdījis un pa radušos spraugu no vilciena izlēcis. To nebija pamanījuši ne sargi, ne suņi. Notikušo bija pamanījuši tikai otrā rītā, kad cilvēkus pārbaudījuši pēc saraksta. Cilvēkus vagonos pārbaudīja katru rītu. Ļaudis sadzina vagona vienā galā. Pavadonis ar pistoli rokās iestājās durvīs. Tad pa vienam pēc saraksta izsauca un lika pāriet uz otru vagona galu.

Cilvēks, kas naktī bija atradies blakus bēglim, bet nebija bēgšanu aizkavējis, tagad dabūja ciest. Vēlāk viņu atbrīvoja, bet locekļi labu laiku bija kā pamiruši.

Pēc piecām dienām sasniedza Maskavu. Kaut gan vilciens apstajās kaut kur pilsētas nomalē, ļaudis pēc dobjajiem elektrisko lokomotīvju svilpieniem uzzināja, kur atrodas. Vilciens nostāvēja vienu diennakti. Tad atkal brauciens turpinājās. Laiks bija apmācies. Kad vilciens gāja caur mežu, pēc koku mizas tika konstatēts, ka brauc joprojām austrumu virzienā.

Pēc gadījuma ar bēgli vagonus sāka rūpīgāk uzmanīt. Muturus, ar ko bija pieskrūvētas logiem restes, atkniedēja. Katrā stacijā vagonus no visām pusēm izklaudzināja, arī no virsas. Joprojām brauca austrumu virzienā. Garām slīdēja piesniguši tauki. Šur tur pakalnu virsū rēgojās sādžu silueti. Vietām likās, ka visa apkārtne izmirusi. Ka še dzīvo cilvēki, varēja spriest vienīgi no tā, ka pakalnēs pacēlas dūmu strūklas. Parādījās arī sievietes, kas ar līkiem kā zirga loks ūdens nēšiem nesa ūdeni no kādas upītes vai

dīķa. Cilvēki mitinājās zemnīcās, jo mājas kara laikā, kad vācieši lauzās uz Staļingradu, bija nopostītas. Pakalni pamazām kļuva augstāki. Sprieda, ka laikam drīz būšot Urāli. Beidzot ešelons apstājās pie kādas pilsētas. Pati pilsēta gan likās kādu gabaliņu uz priekšu.

Tagad jau visi bija pieraduši pie utīm. Utis veselām karavanām ceļoja pa virsdrēbēm, nemaz nerunājot par veļu. Izplatījās ziņa, ka vedīšot uz pirti. Ieradās arī pastiprināta apsardze. Pa vagona lodziņu bija vērojama interesanta aina. Pretim vagonam stāvēja kāds apsardzes leitnants. Tuvojās četri karavīri tankistu formās. Tiem ceļu aizsprostoja leitnants. Notika vārdu pārmaiņa. Karavīri jautaja: «Kas atrodas vagonos?» «Kas jums par daļu? Ejiet projām ar labu,» atcirta leitnants. Tad tankisti viņam uzbruka. Norāva cepuri un iemina sniegā. Pēc tam atņēma pistoli un aizmeta. Tankisti aizgāja, bet leitnants lādējās un ilgi meklēja savu ieroci, kas bija aizmests sniegā. Pie vakara aizturētos pa grupām veda uz pirti, kas bija ap divi kilometri tālu. Te cilvēki ne tikai nomazgājās, bet arī atbrīvojās no utīm. Drēbes ar visiem karamiem iebīdīja speciālās krāsnīs, kur lietā karstumā no utīm palika tikai ādiņas. Ļaudis mēģināja uzzināt, kādā pilsētā pirts atrodas, bet neviens no pirts personāla to neteica. Tikai ejot atpakaļ uz vagoniem, kāds pārkrāsots uzraksts uz vienas mājas liecināja, ka te agrāk bijusi Perma. Tātad pirts atradās Molotovā. Pēc četrām diennaktīm vilciens sāka atkal kustēties. Pēc pazīmēm daba tika konstatēts, ka vilciens tagad brauc uz ziemeļiem. Apkārtne kļuva ne tikai kalnaināka, bet arī mežaināka. Tika pārbraukta kāda mežonīgu krastu ietverta strauja upe, laikam Cusuvoja. šur tur bija redzamas melnas un nokvēpušas rūpnīcas. Vietām pret pelēkajām debesīm traucās sarkanas liesmu mēles. Tātad rūdu kausētavas Kizeles rajonā. Mežā sāka parādīties pelēkas un iedzeltenas klintis, kas norādīja, ka sasniegta Urālu pakāje. Nakamās dienas pievakarē vilciens brauca gar kādu pilsētu. Cilvēki pamanīja, ka tā ir Berezņa-ki. Vēl pēc dienas vilciens apstājās, jo bija sasniegts galamērķis. Tas bija arī dzelzceļa galapunkts.

Pēc pāra stundām sāka ļaudis no vagoniem izvest. Pagaidām visus saveda kādā lielā barakā, kas laikam agrāk bijusi rūpnīca, jo bija redzamas mašīnas. Vēlāk izrādījās, ka te bijis finieru cehs.

Tātad pēc astoņpadsmit dienu brauciena 1945. gada astoņpadsmitā februārī, kā vēlāk noskaidrojās, ešelons bija apstājies Soļikamskas rajona pilsētiņā — Barovskā. Ļaudis pēc uzvārdiem tika pieņemti no lēģera administrācijas. Pēc tam visus pārveda uz lēģera teritoriju, kur bija sešas barakas. Teritorija bija iežogota ar augstu dēļu sētu, kam abās pusēs vēl bija zemākas dzeloņstiepļu sētas. Sētas stūros un pie vārtiem bija sargu torņi ar sargiem.

VII

Ļaudis novietoja četrās barakās, katrā pa 250 cilvēku. Sievietes novietoja ceturtās barakas vienā galā, kas bija atdalīts ar starpsienu. Pirmajā barakā bija virtuve un noliktava, bet sestajā barakā —

ambulance, grāmatvedība un telpas administrācijai. Katrā barakā bija rindās novietotas koikas gulēšanai. Koikā bija četras guļamvietas divos stāvos. Barakas vidū bija ar stabiem atdalīts gaitenis. Barakas centrā bija krāsns. Audums tika ievietots otrā barakā. Uz ielas pusi bija lieli vārti ar lozungiem. Lozungi bija arī pie āra celiņu zemām sētiņām.

Sākumā ēdienu izsniedza uz taloniem, ko izdalīja nākamie brigadieri. Ēšanai virtuves barakā bija ēdamtelpa ar galdiem un soliem.

Ļaudis sāka sadalīt brigādēs, ņemot vērā katra specialitāti. Specialitāti noteica pēc paša cilvēka paskaidrojumiem. Notika arī ārsta apskate. Katrā brigādē iedalīja divdesmit cilvēkus. Tā kā skolotāju nevajadzēja, tad Audumu iedalīja otrajā brigādē, kas bija paredzēta darbam pie kokmateriālu sagādes. Izsniedza arī drēbes un apavus. Katram izsniedza pufaiku un vatētas bikses, protams, apvalkātas. Tiem, kam izsniedza vaļinkus, autus nedeva. Autus deva tiem, kam bija brezenta baķinki. Iedeva ari brezenta dūraiņus. Gulēšanai izsniedza pelēku pusvilnas segu un maisiņu skaidām, kas aizvietoja spilvenu. Visa formēšanās ilga nedēļu.

VIII

Sākās darbs. Pagaidām visas brigādes sūtīja uz Kamas ledu kokmateriālu sagādē. Koki bija dziļi sniegā vai pat iesaluši ledū. Tie bija jāatrok, jāsavelk kaudzēs, bet pēc tam jāiekrauf automašīnā. Šoferi — vācieši trudarmeici kokus veda uz gateriem. Kāds šoferis pastāstīja, ka, karam sākoties, visi vācieši tikuši mobilizēti. Vadu komandieri bijuši no pašu vidus. Pēc tam ieroči tikuši atņemti, iedotas lāpstas un skaitījušies trudarmeici. Vadu komandieri palikuši par brigadieriem. Pēc tam atsūtīti uz Borovsku darbos. No Latvijas atsūtītie skaitījās speckontingents.

Vēlāk, kad kokmateriāli daudzmaz bija sagādāti, speciālisti sāka strādāt savā specialitātē, jo atvēra finieru, galdniecības, atslēdznieku, kalēju un citus cehus. Audums palika sagādes darbos. Tas nozīmēja, ka katru ritu konvoja pavadībā izgāja uz Kamas ledus, lai atraktu baļķus, bet vakarā pēc divpadsmit stundu darba atgriezās barakā. Izejamo dienu nebija. Sardze pa darba taiku kurināja ugunskuru un sildījās. Arī brigadieri nestrādāja, bet uzmanīja, lai padotie dūšīgi strādā. Reizēm arī sildījās pie ugunskura.

Pirms darbu sākšanas lēģera priekšnieks paziņoja, ka tie, kas labi strādās, tiks ātrāk atbrīvoti. Visi esot atsūtīti darbā līdz kara beigām. Vēlāk izrādījās, ka priekšniekam bijusi zināma taisnība. Tie, kas centās vairāk strādāt, ātri kļuva darba nespējīgi. Viņi, kā darba invalīdi, tiešām aizbrauca ātrāk uz mājām, ja neaizbrauca uz mūža mājām.

Ēdiens pasliktinājās. Uz Kamas ledus strādājošiem pusdienās bieži vien atveda tikai turnepšu sacepumu, kas bija ābolu kūkas gabaliņa lielumā. Tas pats vedot bija sasalis. Labi bija, ja laimējās pie sardzes ugunskura sacepumu atkausēt. Reizēm siļķu muciņā atveda kaut ko līdzīgu zupai. Maizi izsniedza no rīta pirms brokastīm. To tūlīt arī apēda.

Audums, ejot no rīta uz darbu un vakarā atgriežoties, bieži vēroja, kā

zakļučonniji (notiesātie) uz Kamas ledus būvēja liellaivas — krietna kuģa lielumā. Ejot no darba vakara krēslā, radās sērīgs noskaņojums, klausoties būvētāju drūmo melodiju, ko tie dziedāja, būvējot laivu. Melodijas vārdi, izrunājot tos pa zilbēm, bija kā kopīga komanda, pēc kuras baļķus pamazām cēla uz augšu. Pie katras zilbes visi reizē izpildīja vienu kustību. Vārdus no tālienes bija grūti saprast, bet drūmā melodija saglabājās ilgi atmiņā.

Ziemu nokušņu nebija, bet uz pavasara pusi sniegs kļuva slapjš. Vaļinki piesūcās ar ūdeni, un kājas visu dienu atradās kā ledū. Arī

Uz pavasara pusi Ceriņš nozaga maizi lēģera noliktavā. Par to viņu notiesaja uz diviem gadiem. Aizsūtīja uz zakļučonniju lēģeri. Tad arī dziedāšana izbeidzās. Tomēr pavasarī sakarā ar Vācijas kapitulāciju bija amnestija. Ceriņš atgriezās savā lēģerī. Tā kā Ceriņš bija kļuvis darba nespējīgs, tad kā darba invalīds aizbrauca pat ātrāk par citiem uz mājām.

Daudzi bija zaudējuši darba spējas. Tos ievietoja tā saucamā uzlabošanas brigādē. Tiem darbā nebija jāiet, bet ēdienreizēs deva arī papildu devas. Tos, kam bija kaut kādi pārkāpumi, kā segu griešana, sīkas zādzības u. c., ievietoja soda brigādē. Pirms tam vēl uz dažām dienām iemeta bunkuri pie ūdens bez maizes. Soda brigāde strādāja sliktākos darba apstākļos. Pēc darba pat neizlaida no telpām. Ēdienu, kas bija trūcīgāks, pieveda barakā. Arī Audums reiz gandrīz nokļuva bunkuri, jo bija gulējis uz koikas ar nenoautām kājām. Glāba vienīgi tas, ka ārsts apliecināja, ka Audumam ir caureja un bieži jaiet ārā. Turklāt rokā bija iemetusies džerkste, un viņš uz trijām dienām bija no darba atbrīvots.

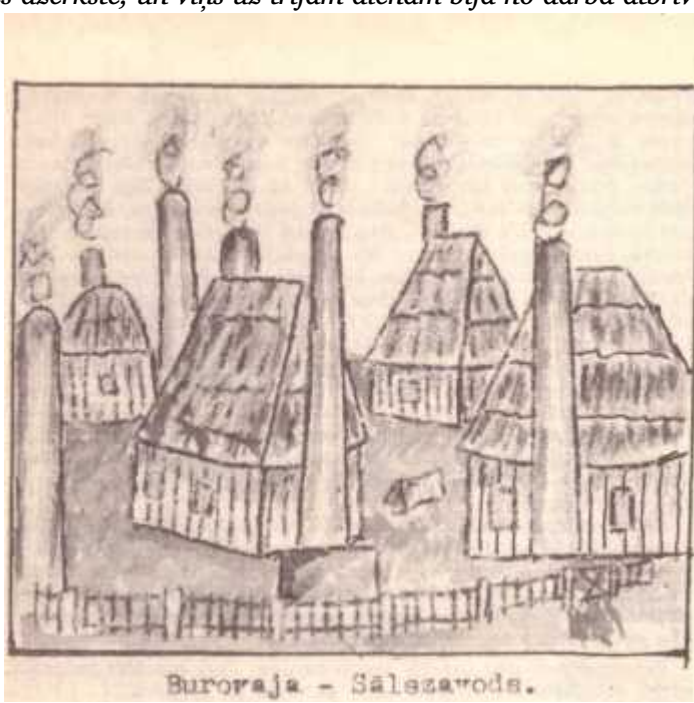

Marta beigās Audumu un kādu lietuvieti Vorasu nozīmēja darbā uz

argolita fabriku. Izrādījās, ka šajā fabrikā, pie slapjās papīra masas izlādēšanas no vagoniem, bija vajadzīgi stipra darba strādnieki. Tas bija nepateicīgs darbs. Kad ar vaļinkiem iekāpa vagona, kajas momentā kļuva slapjas. Ja masa bija sasalusi, tad tā vispirms ar kirku bija jāsaskalda. Masu vēlreiz pārvārīja. Brīva līguma strādnieki no tās presēja četru centimentru biezas plates. Pēc žāvēšanas tās bija derīgas kā siltuma un izolācijas materiāls celtniecība.

drēbes kļuva mitras. Lai sasildītos, nelīdzēja arī pastiprināta strādāšana. Tās bija sekas no trūcīgā ēdiena. Barakās gan iekārtoja apavu žāvētavas, bet ne katrreiz tie izžuva. Bija jāauj kājās tādi paši mitri. Tas visvairāk atsaucās uz to cilvēku veselību, kam tā vispār nebija laba. Kāds Jansons, kas bija no Auduma pagasta, ar katru dienu jutās sliktāk. Teica, ka spļaujot krēpas, tajās parādoties asinis. Slikti bija arī tas, ka viņš par tabaku atdeva daļu no savas maizes devas. Atdeva arī savu cukura devu. Cukuru izsniedza 25—30 g mēnesī. Jansonu drīz aizsūtīja uz ambulanci. Viņš vēl pirms aiziešanas paspēja par cukuru iemainīt tabaku no sava pagasta cilvēka Skrundas. Ejot uz ambulanci, tabaku parasti atņēma, bet pīpmaņi tomēr prata to paņemt līdzi. Audums uzzināja, ka Jansons tomēr pēc dažām dienām nomiris. To pastāstīja kāds cilvēks no Inčukalna, kas tādās reizēs tika nozīmēts par kapraci un apbedītāju. Mirušos apraka nelielā priežu mežiņā aiz vecās Burovajas baznīcas. Uz kapa ieraka stabiņu ar mirušā numuru, kas bija ievests reģistratūrā. Šos kapus Audums vēlāk, kad bija no apsardzes brīvs, apskatīja.

Ik pa divām nedēļām veda uz pirti, kas atradās kādus pāris kilometrus no lēģera. Tādās reizēs apsardzi pastiprināja, ņemot līdzi arī suņus. Pats tas svarīgākais, ka pirtī veļu un drēbes izkarsēja — tā atutoja. Sākumā katram bija sava veļa, bet ar laiku iemainījās vai nu cita, vai valsts veļa, tas ir, sporta krekliņi un īsās biksītes. Netīro veļu nodeva pie lodziņa, bet pēc mazgāšanas tīro saņēma pie cita lodziņa. Ar laiku visa privātā veļa pazuda.

Tā kā sala kājas, bet autu nebija, tad cilvēki nogrieza segām galus, ko izlietoja autu vietā. Arī savas privātās drēbes, kas bija mugurā, braucot uz lēģeri, pārdeva ar starpnieku palīdzību. Par iegūto naudu pirka pārtiku, protams, arī ar starpnieku palīdzību. Starpnieki paturēja savu daļu. Radās pat pašā lēģerī uzpircēji. Tie par lētu naudu pirka no cilvēkiem drēbes, bet tās dārgi pārdeva meistariem un citiem. Arī Audums pārdeva savu jauno ziemas mēteli par 200 rubļiem. Par šo naudu regulāri pirka no uzpircējiem vai meistariem prosas miltus, graudus vai eļļu, kas garšoja kā piedeva maizei.

Kad cilvēki atbrauca uz lēģeri, visiem galvās bija ādas ziemas cepures. Par to brīnījās vietējie iedzīvotāji. Pēc kāda laika visiem galvā bija pelēkas drēbes ziemas cepures, jo ādas cepures par naudu aizceļoja pie darba vietas meistariem.

Katru ritu pēc gonga sitieniem visi ārā nostājās pa brigādēm. Apsardze

apstaigāja ierindu un pārbaudīja, vai nav kājās auti, kas nogriezti no gultas segām. Ejot caur vārtiem, bija jāatpogā pufaikas un jāpaceļ rokas sānis, lai sardze redzētu, vai kaut ko no lēģera neiznes?

Audumam blakus barakā dzīvoja kāds Ceriņš, kam bija laba balss — sulīgs tenors. Viņš pēc darba pie sevis pulcināja cilvēkus, kam interesēja dziedāšana. Tika dziedātas dziesmas ar drūmu nokrāsu. Bija dziesmas arī ar pašu sacerētiem vārdiem. Tā dziesmas «Zīlniece» melodijai tika dziedāti šādi vārdi:

Ilgus gadus nodzīvoju Soļikamskas tundrājā.
Pa šo ilgo darba laiku Esmu gluži noskrandis.
Kamas krastos kokus vēlām,
Ugunskurus taisījām Domājām par saviem mīļiem,
Kas tur tālu dzimtenē.

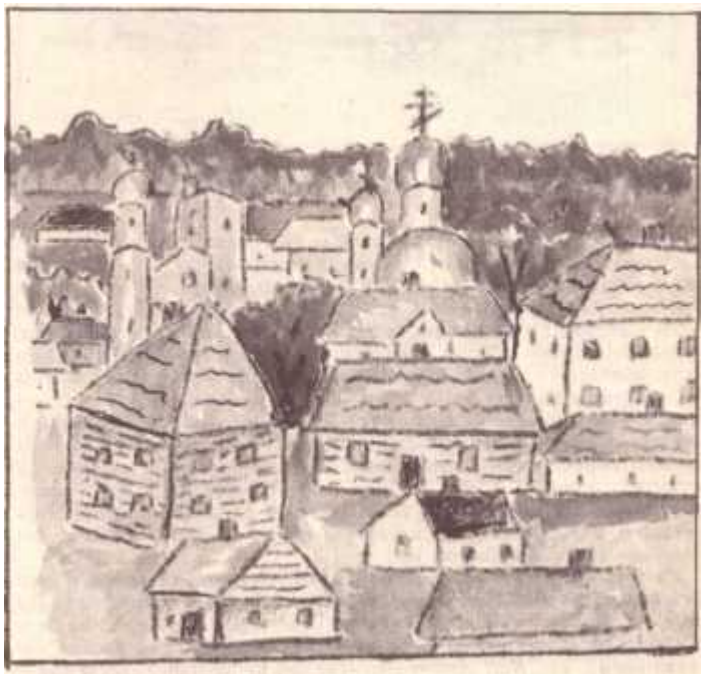

Skata uz Soļikamafeļi.

Kāda saslimuša strādnieka vietā uz laiku nozīmēja Audumu. Audums iemanījās un neatpalika no brīva līguma strādniekiem. Pie katras preses strādāja divi cilvēki. Karstā masa tika pievadīta pie preses pa resnu cauruli, kam bija ventilis noslēgšanai. Masu formā sastampāja un ar sviru uzgāza uz redelēm. Sīs redeles ar platēm nesa uz krāsnīm. Krāsnī iebīdīja pa gropēm ar visām redelēm. Viena prese dienā sapresēja ap 180 plašu.

Fabrikā visa elektrības instalācija bija uz kailiem vadiem. Tāpēc bija norīkots sargs, kas vadus uzmanīja. Neskatoties uz to, aprīļa beigās no

elektrības vadu īssavienojuma fabrika nodega.

Pēc tam Audumu ieskaitīja galdnieku brigādē. Pirms tam bija ārsta apskate. Bija jānoģērbjas kailiem, jānostājas pret ārstu ar muguru un jāsaliecas uz priekšu. Ārsts noteica darba spējas un ēdiena papilddevas. Vienīgā papilddeva, ko Audums divas reizes saņēma, bija cingotnaja. Tad pusdienās saņēma nedaudz diedzētu zirņu un dažas šķēlītes biešu vai kartupeļu. Audums visu laiku skaitījās stipra darba strādnieks.

Audumam pēc argolita fabrikas nodegšanas bija jāsāk iet Betonnijzavoda celtniecības darbos. To sāka celt piesnigušā laukā aiz papīrfabrikas. Cilvēki noraka sniegu un sāka ar kapļiem cirst sasalušo zemi. Kad sasalums bija nokaplēts, sākās rakšanas darbi. Līdz maija sākumam bija izrakta tik lieta bedre, ka tajā varēja ieguldīt krietni lielu divstāvu ēku.

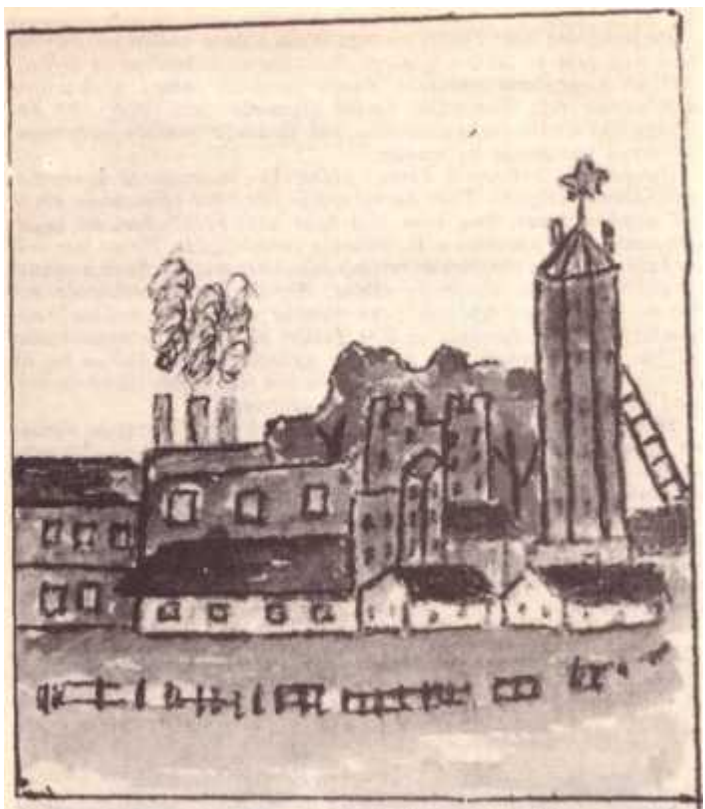

Bums un splrt* dedzinātava.

Auduma brigādē par brigadieri bija iecelts kāds armijas dezertieris — Cervaks. Tas bija vidēja auguma tievs jaunietis ar ļoti nesimpātisku seju. Pēc dabas bija godkārīgs, lišķīgs, viltīgs, savtīgs un izveicīgs zellis. Cilvēkiem maizi un citas devas sadalīja, neņemot vērā izstrādi. Tiem, kas prata pielīst vai ari kaut ko uzdāvināja, arvien bija lielākas devas. Kāds bijušais pagasta vecākais Vanags un viņa kaimiņš Grosbergs bija Červakam uzdāvinājuši savas ziemas

ādas cepures un citas lietas. Tie arī vienmēr saņēma lielākās maizes devas. Reiz pat gadījās, ka Vanags, lai saņemtu nākošā dekādē lielo maizes devu, bija uzdāvinājis šallīti, bet Cervaks lielo devu bija atdevis citam, kas bija uzdāvinājis ādas cimdus. Audums Cervaku nevarēja ieredzēt. Tāpēc regulāri saņēma mazāko maizes devu. Audumam un vēl trijiem cilvēkiem ārsts uz desmit dienām bija piešķīris voblas bitočku. Cervaks to nemaz nedarīja zināmu, bet bitočkas bija piesavinājies sev.

Cilvēki, kam Cervaks bija daudz darījis pāri, iesniedza lēģera priekšniekiem sūdzību. Pielidēji to bija pateikuši Cervakam, kas tūlīt bija aizgājis pie priekšnieka un sūdzētājus apmelojis. Teicis, ka tie ir vissliktākie strādnieki. Esot ar visu neapmierināti, kūdot citus, lai nestrādājot, utt. Kad cilvēki tika izsaukti uz sūdzības izskatīšanu, priekšnieks nemaz nedeva vārdu. Runāja tikai viens pats — to, ko Cervaks bija sastāstījis, piedraudot, ka, ja stāvoklis nelabosies, tad aizsūtīs darbos tur, kur ziemu nemaz neredzot sauli. Cervaks sēdēja blakus priekšniekam un, uzvaras priekā smaidīdams, raidīja nicinošus skatus sūdzētājiem. No tā laika Cervaks kļuva vēl izaicinošāks.

Brigāde jutās kā no nelabā atbrīvota, kad Cervaku par zādzību noliktavā iemeta uz sešām dienām bunkuri, bet pēc tam soda brigādē. Par brigadieri tika iecelts kāds jaunietis Punka no Baldones. Bija dienējis Sarkanajā armijā kā seržants, bet Audumam nezināmu iemeslu dēļ no armijas izņemts un atsūtīts darbos. Punka bija godīgs. Ari maizes devas sadalīja taisnīgi. Šad un tad lielo maizes devu saņēma arī Audums.

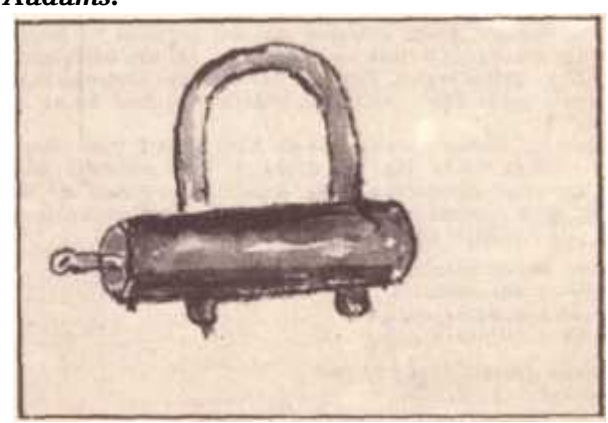

Kad būvbedre bija izrakta, sāka būvēt celtni no baļķiem, iepriekš tos nodarvojot. Tos sastiprināja ar bultām un skavām. Audums kādu laiku urba ar elektrisko urbi caurumus bultām, bet pēc tam bija pie skrūvēšanas darba. Bieži vienai un tai pašai bultai uzgriezni skrūvēja vairākas reizes. Kad parādījās prorābs vai brigadieris, uzgriezni skrūvēja klāt. Pēc tam atskrūvēja un gaidīja priekšniecības jaunu parādīšanos. Tā darīja tāpēc, ka bultas bieži nepiegādāja

vajadzīgajā daudzumā, bet pie cita darba negribēja iet.

IX

Pienāca diena, kad fašistiskā Vācija kapitulēja. Uz šo dienu ļaudis lika lielas cerības. Tomēr cerības uzreiz nepiepildījās. Tagad vismaz atļāva ar tuviniekiem sarakstīties.

Atslēga

Teica, ka varot no mājām sūtīt arī paciņas un naudu. Uzzinājuši lēģera adresi, visi steidzās sūtīt tuviniekiem vēstules. Kādu bijušo pasta darbinieku iecēla par sūtījumu kārtotāju. Arī Audums aizrakstīja uz mājām un lūdza atsūtīt pāra simtus rubļu naudas. Tomēr bija noticis pārpratums. Mājā ar grūtībām bija savākuši hOOO rubļus, ko atsūtīja Audumam. Naudu neizsniedza, bet izdeva grāmatiņu, ar kuru varēja lēģera veikalā iepirkties. Šo veikalu drīz atvēra. Veikalā galvenā prece bija sasaluši skābie kāposti un vārīti kartupeļi ar mizām. Kartupeļus bija grūti nopirkt, jo tos izpirka no darba atbrīvotie. Kartupeļu cena bija trīs rubļi kilogramā. Vēlāk pārdeva arī tā saucamo pirē. Tas bija gatavots no vārītiem kartupeļiem ar mizām, kam piejaukta briežu vai kritušu zirgu gaļa ar visiem sīkajiem kauliem. Tas maksāja desmit rubļu kilogramā.

Lēģera ēdiens kļuva pavisam slikts. Gandrīz katru dienu pusdienās bija puslitrs pāraugušu nātru zupas ar visiem kauliem. Invalīdu brigāde nātres sapļāva, bet pēc tam sašķiroja. Nezāles izmeta, bet zilos sīpoliņus atlasīja ambulances katlam. Ļaudis pēc darba vēlreiz nezāles pārmeklēja, jo atrada vienu otru sīpoliņu ar zilajiem ziediņiem.

Reiz pusdienās izsniedza kā piedevu tris zivtiņas, kas bija reņģes lielumā. Zivtiņām žaunās jau bija iemetušies tārpi ar melnām galvām. Tā kā sievietes šīs zivtiņas neēda, vīriešiem iznāca vairāk. Kāda Šķibes pagasta lielsaimniece, kuru pazina kā Kūru Jeti, savas zivtiņas atdeva Audumam. Agrāk Jete bija resna sieviete, bet tagad bija pārvērtusies par sakaltušu večiņu.

Vasaru lēģeri tika uzcelta jauna baraka. Tajā invalīdi gatavoja bērnu rotaļlietas, ko lēģeris veda uz tirgu un pārdeva.

Pret rudens pusi Audumu pārskaitīja uz galdnieku brigādi. Pirmajā mēnesī skaitījās māceklis. Tad bija jāizstrādā tikai puse no normas. Galdniecība bija iekārtota divās vecās barakās. Sienas bija šķirbainas, jumti no papes, bet uz tiem novietotas mucas ar ūdlni — varbūtēja ugunsgrēka dzēšanai. Eveļsolu nebija. Tos aizvietoja no blankām sasisti galdi. Lai būtu ēvelējamam materiālam atbalsts, paši galdnieki uznagloja klucīšus pēc vajadzības. Darba rīku bija maz un tie paši bija sliktā stāvoklī. Rīki tika glabāti darba vietā pašu gatavotos skapīšos. Materiāli bija jānes no gateriem. Parasti tie bija slapji. Tika iekārtota neliela materiālu žāvētava, bet tur žāvēja materiālus mēbelēm, ko atsevišķā telpā gatavoja speciālisti, kas jau

pirms izsūtīšanas bija galdnieki.

No jauna atvēra jumta papes un saliekamo somu mājiņu cehus. Kombināta tuvumā atradās papīrfabrika «Bums», spirta dedzinātava (no gatera skaidām), sērkociņu rūpnīca, sālszavods un kaļķu ceplis. Šo rūpnīcu ražotās preces tad arī bija sastopamas. Citu preču gandrīz nebija. Sevišķi izjūtams bija stikla trūkums. Iestādēs pat tinte bija ielieta elektrības izolatoros. Logos stikla vietā bieži bija finieris vai lupatu maisiņš.

Rudeņos nereti bija tādas dienas, ka migtas dēļ cilvēku nevarēja saskatīt pat no desmit metru attāluma. Tādos rītos, kamēr izklīda migla, uz darbu neveda, jo baidījās, ka kāds var pazust. No zakļučonniju vidus bija arī bēgšanas mēģinājumi. Reiz kāds bijušais Sarkanās Armijas kapteinis, kas tika notiesāts, paslēpies zem gateru grēdām, bet nakti mēģinājis pārpeldēt pāri Kamai. Tomēr pretējā krasta tuvumā pamanīts un ticis noķerts.

Decembra beigās Audums apaukstējās un saslima. Tāpēc ambulancē nogulēja vairāk nekā nedēļu. Šinī laikā sals bija sasniedzis 52 grādus. Ja sals bija pāri 40 grādiem, tad darbā ārpus lēģera nebija jāiet. Janvārī sals mazinājās, bet tomēr turējās 30—40 grādu. Šajā laikā galdniecībā darbu noorganizēja divās maiņās. Nakts maiņā bija daudz grūtāk strādāt, jo tumsā pie gateriem bija grūti sameklēt materiālus. Arī dienu iznāca mazāk atpūtas, bet izstrādes norma bija tāda pati kā dienas maiņā.

Cilvēki paslepus gatavoja arī sev kastītes — koferus, kur glabāt savas lietas vai atsūtīto paciņu. Kastītēm atslēgas varēja nopirkt no atslēdznieku ceha strādniekiem. Tās gan bija ļoti primitīvas. Ar

slēdzenīti ieskrūvēja skrūvi, kas neļāva atslēgu atvērt. Ja ceha priekšnieks noķēra, ka taisa sev kastīti, tad to atņēma. Ceha priekšniekam bija noliktavā pilns plaukts ar pabeigtām un nepabeigtām kastītēm. Ja kastīti izdevās aiznest uz lēģeri, tad tur neviens to nost neņēma. Lēģeris deva strādniekus, bet par materiāliem tiem nebija nekāda daļa. No baltmetāla ļaudis gatavoja arī karotes, nažus, brošas, gredzenus un citus priekšmetus. Ar izgatavotajiem priekšmetiem savā starpā tirgojās par naudu, maizi vai arī mainīja. Ja nakts kontrolēs atrada metāla priekšmetus, ķīmiskos zīmuļus un citus, pēc kontroles domām, nevajadzīgus priekšmetus, tos atņēma. Nākamajā reizē bija atkal atņemami priekšmeti, jo cilvēki centās tos noslēpt un izgatavoja arī no jauna.

1946. gada februāra mēnesī administrācijas barakā kādā telpā tika izpolsterētas durvis no abām pusēm. Vakaros uz šo telpu izsauca cilvēkus, lai pratinātu. Pratināja par noskaņojumu lēģerī un par darbību vācu okupācijas laikā. Cilvēki runāja, ka pēc pratināšanas nobeigšanas daļu no cilvēkiem tiesāšot. Audums vairākkārt bija griezies pie lēģera priekšnieka ar lūgumu, lai atbrīvo, jo ir bez pamata atsūtīts. Tā kā Audums slikti pārvaldīja krievu valodu, tad viņa iesniegumu no latviešu valodas krievu

valodā pārtulkoja viņa paziņa Unāms. Unāms strādāja grāmatvedībā, bet ar Audumu iepazinās, braucot ešelonā.

Kādā naktī Audumu piecēla un aizveda uz pratināšanu. Pratināja kāds kapteinis. Viņš prasīja, kāds noskaņojums esot lēģerī, par ko ļaudis runājot? Audums paskaidroja, ka ir dzirdējis sarunas tikai

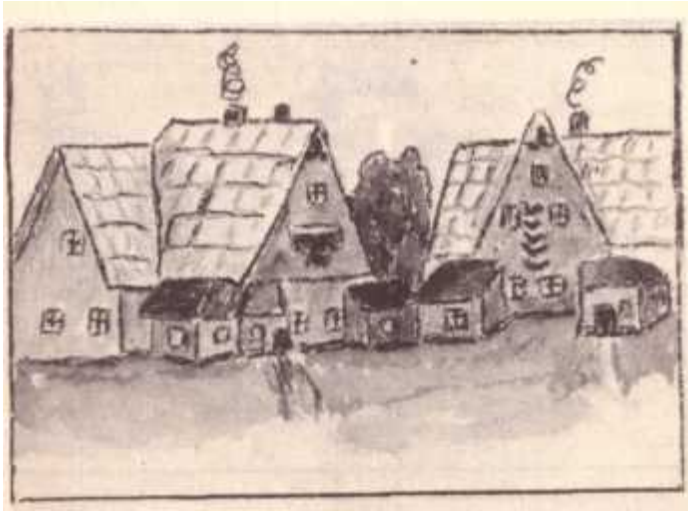

Baroˆsk» - mājas gotu stilā.

par uzturu. Tad jautāja par lēģernieku Sīli, kas kara laikā Narvā esot apsargājis Sarkanās Armijas gūstekņus. Audums paskaidroja, ka viņš no cilvēkiem dzirdēji$, ka Sīlis nav bijis sargs, bet pats atradies lēģerī, ko apsargājuši vācieši. Tad kapteinis nolika uz galda aprakstītu tapu. Lika to izlasīt un parakstīt. Audums saprata, ka viņam liek parakstīt solījumu, ka regulāri katru ceturtdienu laikā no astoņpadsmitiem līdz deviņpadsmitiem sniegs ziņas kādam starši-nam par noskaņojumu lēģerī un tiem cilvēkiem, par kuriem ziņas pieprasīs. Ziņojums jāiesniedz rakstiski un jāparaksta ar pieņemtu vārdu — Stepa. Tā būšot Auduma atslēga. Audums pateica, ka viņš neprot šādu ziņojumu uzrakstīt krievu valodā. Tad kapteinis sita dūri uz galda un solīja Audumu tūlīt iemest bunkuri. Audums tomēr palika pie savas patiesības. Tad kapteinis nolika uz galda Auduma iesniegumus lēģera priekšniekam un uzkliedza: «Tagad jūs laikam esat krievu valodu aizmirsis!» Audums paskaidroja, ka iesniegumus rakstījis latviešu valodā, bet Unāms tos pārtulkojis krievu valodā. Tad kapteinis nomierinājās un atlaida Audumu gulēt, ar nosacījumu, ka par sarunu neviens neuzzinās. Biedriem lai pasakot, ka bijis uz pratināšanu par savām lietām. Tagad Audums zināja, ka lēģerī ir tādi, kas sniedz ziņas. Ar valodu jābūt uzmanīgam. Lēģera sakāmvārdam — ja gribi tikt mājā, tad mazāk runā, mazāk dzer ūdeni un nelieto sāli, bija taisnība. Pratināšana beidzās pēc mēneša. Rezultātā — 8 cilvēkus aizsūtīja uz Kizeles ogļu raktuvēm.

Sakarā ar slikto uzturu cilvēki bija novājējuši un nespēcīgi. Gadījās, ka no rīta, nostājoties, lai ietu uz darbu, cilvēks pakrita, tika aiznests uz ambulanci, bet pēc pāra dienām jau bija miris. Lēģerī nomira katrs piektais cilvēks. Marta beigās 150 cilvēkus, kas bija kļuvuši darba nespējīgi, atlaida uz mājām. Sai vajadzībai sagatavoja divus vagonus. Tika ielikta arī apkure. Viņus līdz Rīgai pavadīja ārsts, bet ceļā tomēr seši nomiruši, jo viņi bija nopirkuši vistas un par daudz ieēduši.

Valsts svētkos deva labāku ēdienu, bet pēc tam veselu nedēļu ēdiens bija slikts.

Aprīļa beigās vai maija sākumā kādā pievakarē, kad atgriezās no darba, cilvēkiem bija liels pārsteigums, jo lēģera vārti bija atvērti un sargu torņi tukši. Nekāda paziņojuma par atbrīvošanu no apsardzes nebija. Tikai vēlāk pateica, ka turpmāk apsardzes nebūšot. Uz darbu iešot individuāli kā visi strādnieki. Par drēbēm un uzturu jārūpējas pašiem, jo saņemšot kartiņas. Ja dzīvošot lēģera barakās, tad par to no algas atvilkšot desmit rubļus mēnesī. Ēdienu varēšot saņemt arī no lēģera virtuves pret kartīšu taloniem. Cilvēki tūlīt devās pa vārtiem ārā, lai apskatītu tuvāko apkārtni. Pilsēta bija slīpā nogāzē uz Kamu. Ielas kalnainas, bet pašā kalna galā tirgus, kas pa gabalu atgādināja blīvu cilvēku murskuli. Tirgū svarus neredzēja. Visu pārdeva ar glāzēm. Ēkas pārsvarā bija no baļķiem, celtas krusta paksī. Vienīgās glītākās ēkas bija skola un klubs, kas bija ar kolonnām. Uz ziemeļiem no lēģera atradās vecā Burovaja. Tur tiešām visas ēkas bija vecas un no koka. Te atradās arī sālszavods, kas bija vecās būdās ar niedru jumtiem un lieliem skursteņiem.

Kādā svētdienā Audums ar dažiem biedriem aizgāja uz 8 kilometrus attālo Soļikamsku, lai apskatītu pilsētu. Gar ceļu bija nepārtrauktas lēģeru rindas. Arī Soļikamska atradās pakalnē. Pilsētai cauri tek Solkas upe, kas ietek Kamā. Mājas vecas, bet pārsvarā mūra. Pilsētā četras baznīcas. Vienā vēl notika dievkalpojumi, vienā bija iekārtots alus brūzis, bet divas apsaimniekoja vārnas. Baltmaizi nevienā veikalā neredzēja, bet uz ielas pēc daudziem gadiem Audums nogaršoja vanilijas saldējumu.

Lāgem otrā baraka

No lēģera uz austrumiem atradās Zeļonnijpasolaks. Te lēģernieki, kam bija nauda, pirka komercmaizi par 10 rubļiem kilogramā. Tur reizēm varēja sastapt krievus no attālākiem kolhoziem. Tie brauca pa Kamu divas līdz trīs dienas, lai aizvestu uz māju pāra kukulīšus maizes. Viņi stāstīja, ka kolhozā par dienu maksājot 60 kapeikas un katru nedēļu dodot vienu kilogramu auzu. No piemājas zemes iegūstot naudu, jo audzējot kartupeļus, tabaku un citas kultūras, bet pienu dodot kazas.

Izpeļņa galdniecībā bija maza. Par logu komplekta pagatavošanu maksāja trīs rubļus, bet par toga pielaikošanu sleņģēm — sešdesmit kapeikas. Audums visvairāk nopelnīja jūnijā — pāri simts rubļiem, bet jūlijā tikai 60 rubļus, jo trūka materiālu.

Sestdienas vakaros Zeļonnijpasolakā spēlēja mūzika un sievietes dejoja uz ierīkotās deju grīdas. Vīrieši dejā nepiedalījās. Tie nodarbojās ar fizkultūru un spēlēja dažādas spēles.

Kādā sestdienas vakarā, kad Audums ar Vanagu, Grīnbergu un vēl vienu jaunieti aizgāja uz Zeļonnijpasolaku, lai atzīmētu Līgo vakaru, kas patiešām arī notika, viņi ievēroja neparastu ainu. Visi pameta savas nodarbības un devās tirgus laukuma virzienā. Arī Audums ar biedriem gribēja redzēt, kas tur interesants notiek. Bars krievu dzinās pakaļ kādam cilvēkam baltā kreklā. Izrādījās, ka tas ir lēģernieks. Tas bija kāds latgalietis. Bija pazīstams kā liels ķildu sācējs un kauslis. Viņš bija piekāvis

kādu krievu, kas tikko atgriezies

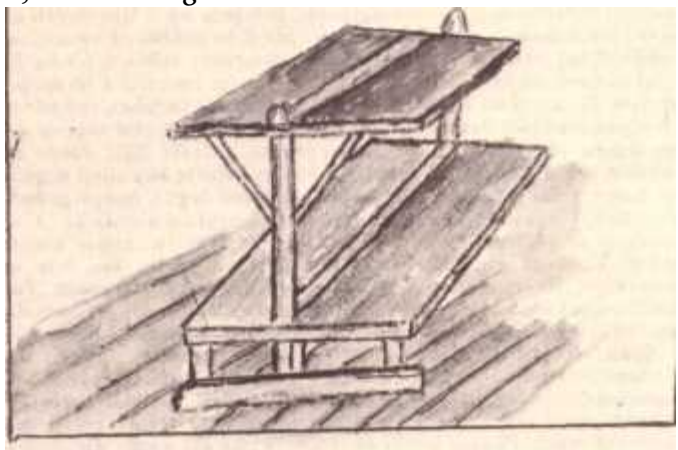

Kotka gulēšanai.

no armijas. Tagad šis bars dzinās pakaļ, lai atmaksātu. Vēlāk noskaidrojās, ka latgalietis iebēdzis kādā mājā, bet pēc tam pa logu izlēcis un aizbēdzis. Tur dzīvojis kāds prorābs, pēc tautības vācietis, kam arī bijis balts krekls. Krievi viņu noturējuši par bēgli un sadūruši ar nazi. Protams, Audums ar biedriem to nezināja. Tāpēc apmetās kādās priedītēs, lai turpinātu Līgo vakara svinēšanu. Bija dabūta pudele degvīna un kukulis maizes. Krēslai metoties, krievi sāka priedītes ielenkt. Sāka svilpt, un lidoja ķieģeļu gabali. Draugi saprata, ka labi nebūs. Tāpēc cēlās un skriešus devās uz lēģeri. Arī krievi sāka dzīties pakaļ. Audumam mugurā bija izbalējis gaiši zils krekls. Tā kā Audums skrēja visātrāk un bija saskatāms, tad bars dzinās tikai viņam pakaļ. Krievi nemaz nebija ievērojuši, ka paskrējuši garām pārējiem. Līdz lēģerim bija kādi divi kilometri. Kaut gan Audums skrēja dūšīgi, bars tomēr pamazām tuvojās. Ieplakā pirms lēģera priekšniekiem bija kartupeļu lauciņi, kas iežogoti ar dēļu nomaļu sētu. Bija jātiek lauciņiem pāri. Kad Audums uzlēca uz sētas, tā sāka šūpoties, kas traucēja līdzsvaru. Kad Audums nolēca no sētas, priekšā parādījās kāds pusaudzis, kas gribēja Audumu aizturēt. Viņš bija izlīdis pa sētas apakšu. Audumam cits nekas neatlika, kā triekt dūri pretinieka sejā. Tas atmuguriski ievēlās kartupeļos. Arī pārējie krievi jau bija pie sētas. Audums pārlēca sētai pāri arī pretējā lauciņa malā un ieskrēja priedītēs, bet aiz tām bija jau lēģeris. Audums lēģerī sacēla trauksmi, jo trīs biedri vēl bija aizmugurē. Kādi 50 lēģernieki piecēlās un paķēra dažādus sitamos. Kad ieskrēja priedītēs, uzbrucēji atkāpās,

jo nezināja, cik ir lēģernieku. Kad bija aiz prieditēm, kur bija gaišāks, krievi ievēroja, ka lēģernieku nemaz nav daudz. Tāpēc krievi no jauna devās uzbrukumā. Tagad savukārt atkāpās tēģernieki. No lēģera atnāca vēl kādi 20 cilvēki palīgos. Nolēma prieditēs krievus sagaidīt. Drīz tie ieradās. Sākās nikns abpusējs uzbrukums. Klusajā vakara tumsā dīvaini atbalsojās ieroču troksnis. Kāds gara auguma krievs baltā kreklā bija izrāvies pašā priekšā. Viņš, lēģernieka stibas trāpīts, pakrita. Kad mēģināja piecelties, cits garāmskrējējs vēlreiz trieca ar savu sitamo. Krievs nokrita un vairs necēlās. Vēlāk uzzināja, ka šo krievu nākošā rītā aizveduši uz slimnīcu. Krievi pamazām atkāpās, līdz pārgāja bēgšanā. Bēgot viņi bija satikuši atpalikušos Auduma biedrus. Tos bija sadauzījuši un atņēmuši naudu. Visi domāja, ka notiks kautiņa izmeklēšana. Tomēr nekas nenotika. Vienīgi tie, kas bija gulējuši un par kautiņu nezināja, bet otrā dienā gāja pēc komei'cmaizes, dabūja no krieviem kāvienu. Pēc kādas nedēļas viss bija aizmirsts. Lēģernieki atkal kopā ar krieviem piedalījās Zeļonnijpasotkā nodarbībās, it kā nekas nebūtu bijis.

Drīz lēģerī atveda kādas 400 jaunas vācietes. Tās bija hitlerjugendietes. Viņas bija piedalījušās Baltās—Baltijas jūras kanāla atjaunošanas darbos. Ticis solīts, ka pēc tam laidīs mājās, bet atveda uz Sofikamskas rajonu darbos. Tā kā dažas brigādes Cerdinā pļāva kombināta zirgiem sienu, tad vācietēm pagaidām ierādīja vietas vienā no lēģera barakām. Galdnieki daļai no vācietēm iekārtoja gulēšanu vecajā

Burovajas baznīcā, bet pārējām izgatavoja saliekamās somu mājiņas, ko nosūtīja uz ziemeļiem, kur pēc tam

L._

Lftgera fftrti,

ieradās vācietes meža darbos. Strojdetaļu kombinātā palika tās, kam tā bija specialitāte. Runāja, ka vācietes aizvietošot latviešus, bet tas tikai daļēji piepildījās. Sāka laist pa daļām uz māju, ievērojot vecumu un darba spējas. Atlaišanai uz māju tika izstrādāts grafiks. Audumam bija izredzes tikt mājās tikai uz pavasara pusi.

Kādu dienu ceha priekšnieks lika Audumam paņemt zāģi, āmuru, kaltu, ēveli un cirvi. Ar darbarīkiem lika ierasties kādā ēkā — kādu kilometru no galdniecības. Audums ieradās. Viņam ierādīja siltu un gaišu telpu, kur bija arī ēveļsols. Parādīja skaistas oša blankas materiāliem. Audums jau priecājās, ka būs patīkama strādāšana. Tad arī parādīja darāmo darbu, kas bija veca trofeju vieglā automašīna. To gribot atjaunot un uzdāvināt kombināta direktoram. Audumam esot jāizgatavo mašīnas koka detaļas. Vispirms jāizgata-vojot logiem rāmji. Audumam tūlīt dūša saplaka. Oša blankas ar fuksīti sazāģēt līstītēs taču nav iespējams. Vajadzīgas arī formas līstīšu izlocīšanai. Cits nekas neatlika kā paņemt savus darbarīkus un doties atpakaļ. Pēc tam uz šo darbu aizsūtīja mēbeļu galdnieku Bušu, bet arī tas pēc kādas stundas atgriezās.

Uz rudens pusi lēģerī ieradās vēl 40 latvieši. Viņi bijuši lēģerī Karēlijā. Uz Barovsku atsūtīti kā zirgu pavadoņi. Ticis teikts, ka pēc zirgu nodošanas varēšot braukt mājā. Tomēr tos kombinātā sadalīja pa brigādēm.

Kādu dienu tika pie Kamas saaicinātas vairākas brigādes, lai palīdzētu no ūdens izcelt kādu kuģīti, kas esot pirms vairākiem gadiem

nogrimis krasta tuvumā. Tika uzstādīti lieli riteņi ar tērauda trosēm. Pēc divu dienu darba kuģīti izcēla. Pie koka detaļu atjaunošanas nozīmēja Audumu un vēl divus galdniekus. Metāla daļas atjaunot apņēmās trīs cilvēki no mehāniskā ceha. Tiem apsolīja, ka, ja darbu padarīs labi, atlaidīs braukt uz mājām. Šoreiz vārdu turēja. Pēc divu nedēļu darba viņus arī atlaida, jo komisija atzina, ka darbs padarīts labi. Protams, viņi strādāja arī pēc darba laika.

Kamēr pieturējās labs laiks, Audums labprāt strādāja uz kuģa, jo izpeļņa bija lielāka kā galdniecībā. Tomēr drīz iestājās drēgns un lietains laiks. Auduma apģērbs bija trūcīgs. Plānajā kreklā ar īsām

piedurknēm un klikatām kājās sāka salt. Audums neizturēja un kādā dienā patvarīgi ieradās galdniecībā darbā. Otrā dienā ceha priekšnieks izsauca Audumu pie sevis. Audums paskaidroja iemeslus, kāpēc atgriezies cehā. Priekšnieks Audumu saprata un atstāja galdniecībā, bet uz kuģi aizsūtīja citu, kas bija siltāk ģērbies.

Laiks nedaudz uzlabojās. Audums ar trijiem draugiem saņēma papildu darbu ārpus kombināta. Tas bija darbs pēc darba laika. Vecās Burovajas skolai bija jāpiebūvē piebūve vienas klases vajadzībām. Par šo darbu apsolīja katram 300 rubļus un reigi dienā vakariņas. Tā kā ēku no baļķiem nekad nebija cēluši, tad izdomāja īpatnēju celšanas paņēmienu. Baļķus■ savā starpā sastiprināja ar tapām, iepriekš izurbjot attiecīgās vietās caurumus. Stūros baļķus lika, sadurot vienas sienas baļķa galu ar otras sienas baļķa sāniem. Nākamā vainagā lika otrādi. Pakojumu lika no vecām linu tauvām, ko deva darba devēji. Pēc trijām nedēļām darbs bija veikts. Komisija darbu pieņēma ar atzīmi — labi.

XI

Māte Audumam no mājām bija atsūtījusi 600 rubļus, kas bija ietikti paciņā tauku bļodiņā starp dubultiem dibeniem. Audums visādi prātoja, kā tikt ātrāk mājā, jo tuvojās ziema, bet drēbju nebija. Taču ar plāno kreklu un klikatām nevarēja eksistēt. Daži bija ar starpnieku palīdzību atpirkušies. Viens no galvenajiem starpniekiem bija Cervaks. Vanags bija šim nelietim iemaksājis lielāku naudas summu un tagad gaidīja rezultātus. Audums šo ceļu nevarēja iet. Cervaku viņš nekad nebija ieredzējis. Tas varēja saņemt naudu, bet Auduma labā neko nedarīt.

Pēdīgi, kā Audumam likās, bija izdevīgs moments. Kombināta direktors Sčotkins bija aizbraucis komandējumā uz Molotovu. Līdzi bija aizbraucis arī lēģera komandants. Komandantu aizvietoja kāds Suvorovs, bet viņa sieva bija specdaļas vadītāja. Audums no rīta, iedams uz darbu, iegāja pie Suvorovas. Viņš palūdza, lai atlaiž ātrāk uz mājām. Audums apelēja uz sievietes jūtam. Pastāstīja, ka nāk ziema, bet drēbju nav. Mājās gaida sieva un mazais dēliņš. Mātei jau liels vecums, bet viņa grib vēl dēlu redzēt. Pastāstīja arī par to, ka

nepamatoti ir atsūtīts. Padomju vara bija pat iecēlusi par skolas direktoru. Suvorova paskatījās grafikā un teica: «Jūs tiksiet mājā tikai uz marta vai aprīļa mēnesi.» Audums jau iepriekš bija sagatavojis aploksni ar 500 rubļiem, ko gribēja pasniegt kā pateicību, ja kaut kā sekmēsies. Suvorova vienīgi apsolīja, ka, ja būšot iespējams, braukšanu paātrināšot. Ejot ārā, Audums tomēr aploksni ar naudu nolika uz galda. Suvorova skrēja pakaļ, lai naudu atdotu, bet Audums aizsteidzās.

Darbā bija jālīmē logu rāmji, bet domas kavējās tikai pie tā, kāds būs iznākums pie Suvorovas. Audums visu darīja mehāniski, pat nepamērījot pa diagonāli, vai rāmis nav šķībs. Gatavos rāmjus krāva kaudzē. Uzzibsnīja doma, ka, ja tie būs jānodod, puse tiks izbrāķēta. Tuvojās pusdienlaiks. Ienāca ceha priekšnieks un teica: «Vanagam un Audumam tūlīt jāierodās upravļeņijā!» Audums bija kā spārnos, jo nojauta, ka laikam tiks mājā. Tiešām, Suvorova abiem izsniedza abhodnij listes un teica: «Jums viss jānokārto līdz vakaram un tūlīt jādodas uz staciju, jo var atgriezties priekšniecība un visu apturēt. Mans vīrs, kas ir komandanta vietā, jums palīdzēs.» Bija jāsavāc paraksti no noliktavas, ka nodoti instrumenti, no lēģera komandanta, ka nodoti guļampiederumi, no dzīvokļu priekšnieka, ka samaksāta īre, no kartiņu biroja, ka kartiņa nodota, un no bērnu siles, ka nav parādā. Audums un Vanags skraidīja kā apsviluši un visu nokārtoja. Izmaksāja arī izpeļņu. Audums saņēma 180 rubļus. Abi braucēji paņēma savas kastītes un devās uz Soļikamskas staciju. Izrādījās, ka biļetes izpārdotas. Gadījās kāds starpnieks, kam bija sakari ar kasi. Biļete līdz Rīgai maksāja 230 rubļus. Bija katram jāpiemaksā vēl 50 rubļi par palīdzību, un biļetes dabūja. Uzdeva pat adresi, kur griezties, ja Molotovā būs grūtības ar biļešu kompostrēšanu uz Maskavu.

Nākamajā dienā ap pusdienlaiku tika sasniegta Molotova. Tiešam bija grūtības ar biļešu kompostrēšanu. Stacijā sēdēja invalīdi, kas jau pirms nedēļas bija atlaisti uz māju. Noderēja uzdotā adrese. Atkal par 50 rubļiem biļetes tika kompostrētas uz nakts vilcienu. Līdz vakaram bija jāiziet pirts ar atutošanu. To izdarīja, un Audums ar Vanagu vēl paspēja aizbraukt ar tramvaju uz pilsētu un to apskatīt. Ap pusnakti turpinājās brauciens uz Maskavu. No rīta pa logu varēja vērot Krievzemes dabu. Patīkama panorāma bija Gorkijas apkārtnē. Tur bija lēzenas pakalnes un zeme bija labi apstrādāta. Pati Gorkija atradās zemā upes krastmalā. Tāpēc arī agrāk to sauca par Ņižņijnovgorodu.

Pēdīgi bija sasniegta Maskava. Vajadzēja pāriet uz Rīgas staciju. Tur bija atkal jākompostrē biļetes uz Rīgu. Tā kā bija rīkojums, ka cilvēki, kas atgriežas no lēģeriem, jālaiž ārpus rindas pie kases, tad šoreiz stacijas dežurants aizlaida abus priekšā pat

tādiem, kam bija komandējumi. Atkal par 50 rubļiem abi saņēma papildbiļetes braukšanai uz Rīgu guļamvagonā. Līdz vilciena atiešanai pulksten divdesmit trijos abi vēl apskatīja Maskavu.

Stacijā, braucot līdz Maskavai, parasti piedāvāja pirkšanai rupjas

Burovajas baznīca.

bulciņas, pienu, tomātus un gurķus, bet no Maskavas uz Rīgu — kartupeļus, biezputru un vēžus. Maizi nopirkt nevarēja. Pēc piecu dienu brauciena, tas ir, 1946. gada 27. septembrī, abi laimīgi sasniedza Rīgu. Vanags devās uz saviem Vecumniekiem, bet Audums uz Šķibes pagastu, kur dzīvoja sieva, divus gadus un astoņus mēnešus vecais dēls Māris un māte. Sieva un viņas vecāki bija pārsteigti par Auduma ierašanos. Otrā rītā Audums ar sievu devās pie savas mātes, kas dzīvoja Bākuļu mājās. Zeme bija apsalojusi, bet cilvēki nodarbojās ar cukurbiešu ņemšanu — arī māte ar savu māsas meitu Annu. Māte, ieraugot dēlu, bija pārsteigta, bet reizē arī priecīga.

Vēlāk Audums satika dažus cilvēkus, kas arī bija atgriezušies no Soļikamskas. Tie stāstīja, ka drīz pēc Auduma aizbraukšanas lēģerī sācis darboties īsts starpnieku birojs, kas vācis no lēģerniekiem atpirkšanās naudu. Parastā cena bijusi 800—1000 rubļu. Viens no aktīvākajiem bijis Cervaks. Tā kā daudziem nav bijusi nauda, tad tie šo bodīti nosūdzējuši. Sekojusi plaša izmeklēšana. Uz laiku mājās laišanu pārtraukuši. Cervaks kādu dienu aizbēdzis. Prorābs, kas cēlis betonnijzavodu, ticis notiesāts, jo celtne iznākusi šķība. Līdz

februāra beigām tomēr visi tikuši atbrīvoti.

PĒCVĀRDS

Bija pagājuši astoņi gadi no laika, kad Audums atgriezās no lēģera. Kādās viesībās, kad Audums jau strādāja Jūrmalā, viņš sastapa Andersonu, kas to bija aizturējis un nosūtījis izsūtīšanai. Audums jautāja: «Sakiet, kāpēc jūs mani 1945. gadā janvārī aizturējāt?» Andersons paskaidroja: «Mēs jums likām ierasties Izpildu komitejā otrā rītā tāpēc, ka gribējām vēl par jums ievākt ziņas. Par jums slikti izteicās vācu laika pārzinis Ginters un arī NKVD kapteinis, kas dzīvoja pie jūsu sievastēva. Nevajadzēja otrā rītā ierasties, jo mēs aizturēšanu izbeidzām.» Kad Audums jautāja, kāpēc netika izsūtīts Ginters, kas sadarbojās ar vāciešiem, Andersonam nebija, ko atbildēt.

Audumam tagad bija skaidrs. Ginters bija viņu nomelnojis tāpēc, ka nevarēja paciest, ka Audums iesēdies viņa krēslā, bet NKVD kapteinim patika Auduma sieva. Ar to viņš sāka draudzēties, bet Audums bija šķērslis ceļā.

Audumam izsūtīšana nepamatoti atsaucās uz darbu vēlākos gados, 1952. gadā, kad Audums strādāja Vircavas vidusskolā, apgabala Izglītības nodaļas vadītājs Audumu izvirzīja par skolas mācību pārzini, bet Rīgā neapstiprināja, jo padomju vara esot pret Audumu lietojusi represijas.

LATVIEŠU PADOMJU FOLKLORA

.. K. \' Nebijušu augstu uzplaukumu ir sasniegusi arī tautas daiļrade visos tās veidojumos: mūzikā, dzejā, horeogrāfijā, lietiskajā māksla u. c., pulcinot šaja jaunradē un izpildē desmitiem tūkstošu mūziķu, dziesminieku, dejotāju, mākslinieku. Sociālistiskas sabiedrības tautas māksla ir plašu masu māksla. Bet tai raksturīga iezīme, kādu nepazīst iepriekšējo sabiedrību tautas māksla dziļš idejiskums un mērķtiecība, kas atspoguļo sociālistiskās sabiedrības tautu augsto idejiskumu un Ļeņina—Staļina partijas rosinoši vadošo lomu padomju sabiedrībā.

. . Sniedzot musdienu tautas daiļrades paraugus, ceram ari, ka krājums ierosinās darba tautu uz aktīvāku dalību jaunas folkloras materialu vakšana, ka arī pašā jaunradē.»

(Latviešu padomju folklora. R., 1950)

. SAKAMVARDI UN PARUNAS

Nav laika, nav laika Velti vārdus tērēt!
Nav laika, nav laika Uz vietas stāvēt!
Padomju zeme Jāce| mums skaista,
Jāceļ mums varena Pašu darba rokām,
Jāveido kolchozi,
Jādai|o pilsētas,
Jāvada ūdeņi Tuksnešos sausos.
(Iesūtījusi A. Rubene.)

*

Paldies teicu Sta|inam,
Paldies teicu Partijai:
Es strādāju kolchozā,
Man dzīvīte kalnā gāja,
Man dzīvīte kalnā gāja,
Ne rikšiem — aulekšiem.
(Teicis kolch. F. Akmens, 80 g. v., Cesvaines rajona Jaungulbenē.)

*

Sta|inam pateicos Par pensijas devumiņu;
Gods un slava Sta|inam Par vecīšu apgādību.
(Dzirdēts Ogres raj. Lielvārdē. Teikusi Elza Šulce, 59 g. v.)

*

Vai zināt tādu zemi,
Kāda mūsu Padomjzeme? Padomjzeme — saules zeme,
Tādu otru neatrast.
(Iesūtījis O. Tālis no Liepājas 1950. gadā.)

*

Aiz jūrām Čerčilkungs Atombumbu vicināja.
Nebrauc tuvu, Cerčilīti,
Ar savām mašīnām.
Nogrims tavas gaisa bumbas Dzi|ā jūras dibenā.
(Teikusi Elza Šulce, 59 g. v., Ogres raj. Lielvārdē.)

*

Ai, brālīti, mīļu, baltu,
Laid māsiņu kolchozā!
Kolchozā viegla dzīve,
Darbu dara dziedādami.
(Teikusi kolch. L. Amma, 82 g. v., Talsu rajona kolchozā «Brīvība».)

*

Kolchoznieki vienojas Lielajos kolchozos,
Lai varētu savus laukus Kombaiņiem apstrādāt.
(Iesūtījusi Elza Šulce, 59 g. v. no Ogres raj. Lielvārdes.)

*

Mūsu fermā čaklas meitas,
Pirmās normu izpildīja,
Pirmās normu izpildīja,
Sacensībā uzvarēja.
(Dzirdēts Siguldas raj. kolchozā «Dzirkstele».)

*

Pavasarim atnākot,
Nebēdājas kumeliņš:
Ko tam bija bēdāties,

Traktors zemi irdināja.
(Dzirdēts Siguldas raj. kolchozā «Dzirkstele».)
*
Nāciet, ļaudis, skatīties,
Kādas lietas kolchozā:
Elektrība malku cērt,
Elektrība govis slauc.
(Teicis Voldemārs Sproģis, Siguldas rajona kultūras nama vadītājs, 43 g. v.)
*
Jūdziet, vīri, brauciet, vīri,
Meža darbi jāuzsāk!
Šai lielā piecgadē Daudz pilsētu jāuzceļ.
(Teicis Voldemārs Sproģis, Siguldas rajona kultūras nama vadītājs, 43 g. v.)
*
Kas tie tādi, kas vē! sēja Bez saulītes vakarā?
Viensētnieki, tie vēl sēja,
Grūt vienam apsēties.
(Dzirdēts Siguldas raj. kolchozā «Dzirkstele».)
*
Budzis brēca, budzis kliedza, Kolchozā neiešot!
Ej pie velna mālus mīt:
Nav tev vietas kolchozā!
(Teicis Siguldas raj. kultūras nama vadītājs Voldemārs Sproģis, 43 g. v.)
Padomju cilvēks var visu.
(Dzirdēts Limbažu raj. Lādes ciema kolch. «Cīņa».)
Par rītdienu cīnies jau šodien. (Uzrakstīts zinātn. eksped. 1950. g. Siguldas raj. kolchozā «Dzirkstele».) Pirmais gads kolchozā — eksāmena gads.
(Uzrakstīts zinātn. eksped. 1949. g. Ogres raj. kolchozā «Zaļā zeme».) Turīgs kā kolchoznieks.
(Iesūtījusi Elza Šulce, 59 g. v. no Ogres raj. Lielvārdē.)
Vai kolchozniekam maizes trūkst? (Iesūtījusi Elza Šulce, 59 g. v. no Ogres raj. Lielvārdē.)
Mašīna — cilvēka labākais palīgs darbā.
(Uzrakstīts zinātn. eksp. 1949. g. Gulbenes raj. Kalnienes ciemā.)
Viena darbs — piliens jūrā, kopīgs darbs — kalnus pārceļ.
(Dzirdēts Alūksnes raj. Kalnienā. Teicis kolch. brigadieris E. Patjonks, 45 g. v.)
Kolchoznieki nedzīvo tikai šaidlenai! (Uzrakstīts zinātn. eksped. 1949. g. Ogres raj. kolchozā «Lāčplēsis».) Maizes gabals nenāk pretī bez darba. (Uzrakstīts zinātn. eksp. 1949. g. Ogres raj. Rembatē.)

Viensētnieku robežas neļauj spert plašāku soli.

(Dzirdēts Jēkabpils raj. kolchozā «Sēlija».)

Valsts aizņēmums — visas tautas lieta. (Dzirdēts Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā.)

Stachanovietis ir jauna laikmeta cilvēks.

(Dzirdēts Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā.)

Arī skaistums darbā svarīgs.

(Dzirdēts Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā.)

Nelabvēlīgi sīkumi kavē darbu. (Dzirdēts Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā.)

Bez sabiedrības mēs nevaram dzīvot. (Uzrakstīts zinātn. eksped. 1950. g. Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā. Dzirdēts no fabrikas strādniekiem.)

LIETU VALODA

Kāda no Līgatnes papīra fabrikas mašīnām sakot:

«Virsplānu, virsplānu, virsplānu!» (Uzrakstīts zinātn. eksped. 1950. g. Siguldas raj. Līgatnes papīra fabrikā. Teicis kāds šīs fabrikas strādnieks.)

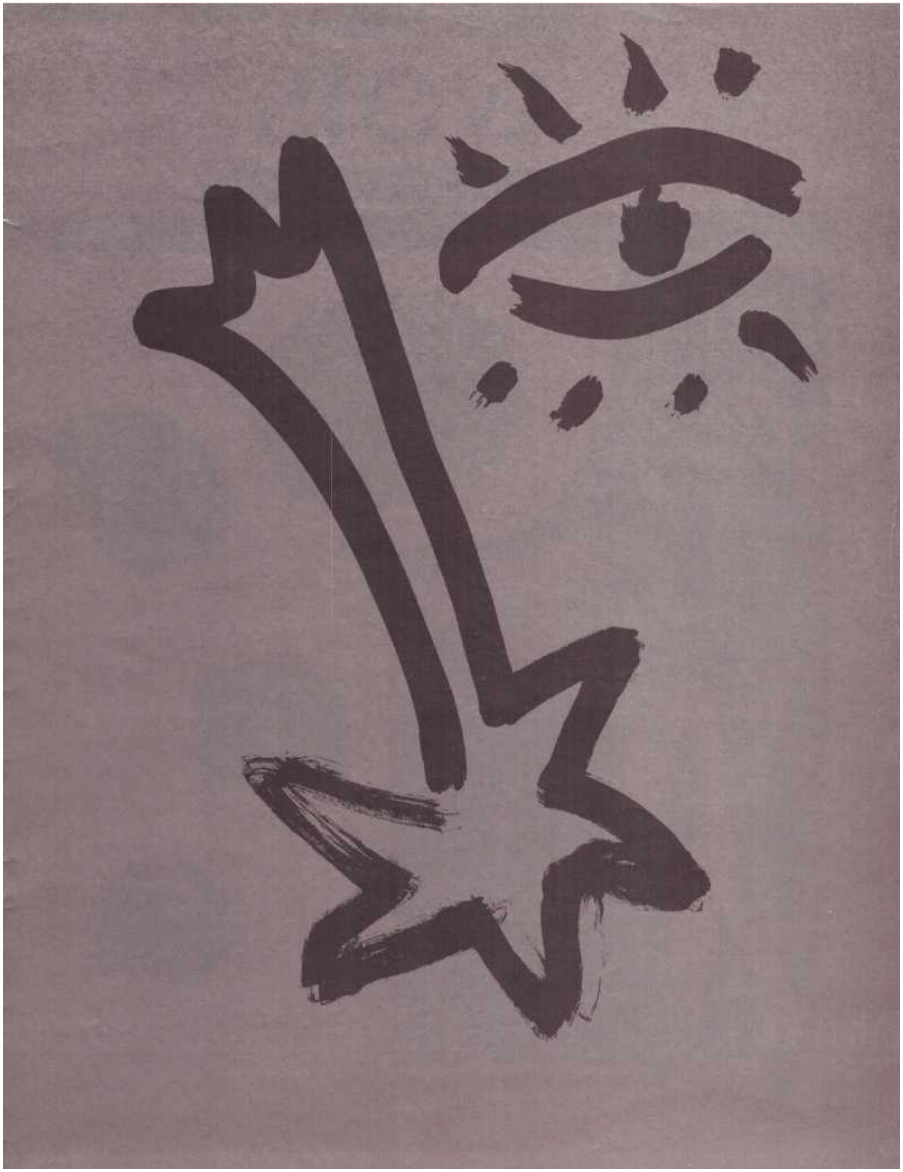

50 kap. INDEKSS 77109

AVOTS

PROZA, DZEJA, PUBLICISTIKA, KRITIKA

notes

1

1 dziņs — 0,5 kilogrami.

2

Raudzēts ķeves piens — viegli reibinošs dzeriens, pazīstams ar nosaukumu kumiss.

3

1 dziņs — svara mērs, aptuveni 0,5 kilogrami.

4

Atdzejojusi Mara Cielena

5

NACIONĀLSOCIĀLISMA PROPAGANDAS SATURS

Ideoloģiskās dzīves monopola nodibināšanai Vācijā nacionālsociālisti nevarēja iztikt vienīgi ar savu tā saukto pasaules uzskatu, kas sastāvēja no vispārīgām, ar reālo dzīvi maz saistītām deklarācijām. Nacionālsociālistu ideologi savos rakstos un runās izteica savu nostāju ari pret konkrētiem reālās dzīves faktiem un notikumiem un, kaut ļoti nesistemātiski, arī pret kultūras mantojumu. Šie izteicieni, protams, arī jāietilpina nacionālsociālisma ideoloģijas jēdzienā, tikai jāņem vērā, ka nacionālsociālistu nostājai konkrētajos jautājumos gandrīz nebija nekāda sakara ar viņu «pasaules uzskatu» un nebija arī nekādas iekšējas vienības un savstarpējas saskaņas.

Galvenais cēlonis nacionālsociālistu ideju juceklīgumam un teorētiskajai nekonsekvencei, pēc autora pārliecības, bija nacionālsociālisma kustības neviendabīgā škiriskā bāze un galvenais šķērslis tās radīšanai bija demagoģiski apsvērumi. Pseidotautiskums un šķietami sociālistisku pasākumu savienojums ar lielburžuāzijas faktisko kundzību savu ideoloģisko izpausmi varēja rast vienīgi kā neskaidra teorija, kas savas iekšējās pretrunas slēpa aiz voluntārisma un misticisma maskas.

Nacionālsociālistu ideoloģija nevarēja būt konsekventa arī sava kompilatīvā rakstura dēļ. Vācu fašistu nostāja pret reālo pasauli

Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. — М., 1977, с. 189.

Foss S. W. Some Cardinal Principles of a Librariants Work *II* American Library Philosophy.— Hamden, 1975. — P.